
Δήμος Χλωπσιούδης

Ευρυπίδου
Ελένη
ανάλυση τραγωδίας

Θεσσαλονίκη, 2005

Η παραδοσιακή Ελένη

Η μυθολογία γενικά προβάλλει την Ελένη σαν ένα πρότυπο ομορφιάς που στάθηκε αίτιο ενός δεκαετούς πολέμου και οδήγησε στον αφανισμό εκατοντάδων ανδρών και μεγάλων ηρώων. Στον Όμηρο η Ελένη δεν αποτελεί στόχο κατάκρισης ή αποδοκιμασίας μολονότι φαίνεται καθαρά και στα δύο ομηρικά έπη ότι ο πόλεμος έγινε εξαιτίας της· ο ποιητής δεν διατυπώνει καμία υποκειμενική κρίση. Αυτό θα αποτελούσε ένα ζήτημα, η έκφραση δηλαδή υποκειμενικής κρίσης από μέρους του ποιητή, για την αντικειμενική περιγραφή των επών. Ωστόσο, στο τέλος της *Ιλιάδας* διακρίνεται ότι όλοι μέσα στο παλάτι την κατέκριναν εκτός από τον Έκτορα και τον ίδιο το βασιλιά, τον Πρίαμο· κανένας δεν φαίνεται να την αγαπούσε και κανείς δεν της φερόταν με ευπρέπεια. Στα δύο έπη πάντως πιο έντονη είναι η αυτοκριτική της Ελένης.

Στη μεταγενέστερη του έπους λυρική ποίηση κατά την οποία ο ποιητής προβαίνει στη μέση για να εκφράσει ελεύθερα τις απόψεις και τα αισθήματά του, η Ελένη θα σταματήσει να είναι η ηρωίδα των ομηρικών επών. Θα δημιουργηθεί η εικόνα μιας επιπόλαιης γυναίκας, που δε δίστασε να προδώσει τον άνδρα και τον πατέρα της και να οδηγήσει στον πόλεμο δύο λαούς και την καταστροφή μιας πολιτείας. Και ο τραγικός Αισχύλος παρουσιάζει την Ελένη στα πρότυπα των λυρικών ποιητών.

Η ευριπίδεια Ελένη

Ο Ευριπίδης αντίθετα παρουσιάζει μία τελειώς διαφορετική εικόνα της Ελένης. Εμφανίζεται σε πολλά έργα του και ιδιαίτερα στις *Τρωάδες* και τον *Ορέστη*. Την δείχνει σαν μία γυναίκα φιλάρεσκη και ερωτοπαθή με πολλά ελαττώματα και άπιστη. Ωστόσο, τα λόγια αυτά δεν είναι οι κρίσεις του ποιητή, αλλά των ηρώων και απηχούν μόνο τις απόψεις της εποχής του. Ο ίδιος φαίνεται να θεωρεί την ομηρική ηρωίδα ως μία γυναίκα που απλά ερωτεύτηκε τον ωραίο και κατά πολύ νεότερο του Μενελάου Πάρη. Την αποδέχεται ως ένοχη μοιχείας, αλλά εξαιτίας του έρωτα. Εξάλλου, ο τραγικός ποιητής δεν μπορούσε να δεχτεί ότι στην φαλλοκρατική εκείνη εποχή μπορούσε να γίνει ένας πόλεμος μόνο και μόνο για μία γυναίκα, όσο και αν τίθονταν ζήτημα τιμής για το Μενέλαο· οπωσδήποτε, δεν θα γινόταν ένας γενικευμένος δεκαετής πόλεμος.

Στόχος του ποιητή με την τραγωδία ήταν να αποκαταστήσει το όνομα και τη φήμη της Ελένης. Ήταν παράλογο να ευθύνεται μόνο εκείνη για ένα τέτοιο πόλεμο· αντιπαραβάλλει την παράλογη άποψη των συγχρόνων του με την εξίσου παράλογη ιδέα ενός ειδώλου, που μιλάει και ενεργεί σαν πραγματικός άνθρωπος, κατασκευασμένου, όμως, από ένα θεό, την Ήρα. Εξάλλου, στη Σπάρτη υπήρχε ένα σημαντικό ιερό αφιερωμένο στην Ελένη, κάτι έκανε τον ποιητή ακόμα πιο σίγουρο για την άποψή του για τη σπαρτιάτισσα ηρωίδα.

Το πολιτικό υπόβαθρο της Ελένης

Η Ελένη διδάχθηκε μέσα στις φλόγες του Πελοποννησιακού Πολέμου. Η τραγωδία αυτή αποτελεί μία έμμεση αντιπολεμική κραυγή από πλευράς του ποιητή. Ο Ευριπίδης καταδικάζει τον πόλεμο ως πρόξενο όλων των κακών. Ας μη ξεχνάμε πως εκείνη της εποχής ο Αριστοφάνης γράφει τις σημαντικότερες αντιπολεμικές κωμωδίες του και κυρίως τη *Λυσιστράτη*.

Την ίδια εποχή το σοφιστικό κίνημα θέτει σε νέες βάσεις τη φιλοσοφική σκέψη των Ελλήνων και αμφισβητεί ανοιχτά πολλές παραδοσιακές αξίες και πατροπαράδοτα ήθη. Η δημοκρατία στην Αθήνα παρακμάζει και κυρίως μετά το θάνατο του Περικλή συνέχεια οδηγεί τους πολιτικούς στη συκοφαντία· οι αρετές του Περικλή και η έλλειψη πολιτικής οξύνοιας και διορατικότητας των διαδόχων του οδηγούν σε μία άνευ προηγουμένου παρακμή. Ο ίδιος ο τραγικός δημιουργός είναι φορέας τέτοιων απόψεων και κυρίως των σοφιστικών και σωκρατικών διδαχών και απόψεων.

Τέλος, το έργο διαδραματίζεται στην Αίγυπτο, την οποία οι Αθηναίοι γνώριζαν από το έργο του Ηροδότου, αλλά και από περιγραφές πολλών ναυτικών λόγω των ιδιαίτερα ανεπτυγμένων εμπορικών δραστηριοτήτων της εποχής και της εκστρατείας του 459 για να χτυπήσουν εκεί τους Πέρσες.

1η σκηνή (1-82)

νόημα

Με το μονόλογό της αυτό η Ελένη προσδιορίζει εξ αρχής ως τόπο της τραγωδίας την Αίγυπτο με βασιλιά κάποτε τον έντιμο Πρωτέα, που μετά το θάνατό του τον διαδέχθηκε ο γιος του, ο Θεοκλύμενος. Κατόπιν η Ελένη δηλώνει ως τόπο καταγωγή της τη Σπάρτη και ότι η γενιά της κρατά από τον Τυνδάρεω και τη Λήδα, ενώ υπάρχει και η φήμη πως πραγματικός της πατέρας της είναι ο Δίας που πήρε μορφή κύκνου.

Στη συνέχεια η ηρωίδα αναφέρεται στο παρελθόν για να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους βρέθηκε στην Αίγυπτο και όχι στην Τροία. Όταν, με την επιλογή του Πάρη για την ομορφότερη, κέρδισε το διαγωνισμό η Αφροδίτη, η Ήρα θύμωσε και έδωσε στον Πάρη ένα ομοίωμα της από αιθέρα καμωμένο και εκείνο μετέφερε στην Τροία ο πλανεμένος Πάρης· την ίδια ο Δίας φρόντισε να την οδηγήσει ο Ερμής στην Αίγυπτο στον Πρωτέα.

Εκείνη χωρίς να το θέλει έγινε αίτιο πολέμου και χαμού τόσων γενναίων ανδρών· οι Έλληνες όμως δεν γνωρίζουν αυτές τις εξελίξεις και τη θεωρούν προδότρα του Μενελάου και αίτιο πολέμου. Θα αυτοκτονούσε, αν ο Ερμής δεν της υποσχόταν ότι μια μέρα θα επιστρέψει στο Μενέλαο και τη Σπάρτη. Ωστόσο, σήμερα, μετά το θάνατο του Πρωτέα την πιέζει σε γάμο ο διάδοχός του, ενώ αυτή είναι τώρα ικέτισα στο μνήμα του Πρωτέα.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1-82
Πρόλογος Ένα ιδιαίτερο πρόβλημα του θεάτρου είναι η ενότητα τόπου και χρόνου. Ο ποιητής οφείλει να περιορίσει όλη την πλοκή του έργου του σε ένα μόνο τόπο και σε εύλογο χρονικό διάστημα (συνήθως όση η διάρκεια του ίδιου του έργου). Έτσι, απαιτούνταν όλα τα προηγούμενα γεγονότα να παρουσιάζονται είτε μέσα από το διάλογο είτε όπως καινοτόμησε ο Ευριπίδης από έναν αφηγηματικό πρόλογο. Η Ελένη είναι αυτή που κάνει την αναφορά στο παρελθόν και περιγράφει τον τόπο εξέλιξης της υπόθεσης.

στ. 1-4 Γεωγραφική παρουσίαση της Αιγύπτου· περιγραφή του τόπου. Η Ελένη στην πρώτη της εμφάνιση αναφέρει τον τόπο στον οποίο εξελίσσεται η τραγωδία και δίνει ορισμένες πληροφορίες για την περιοχή. Βέβαια, ο θεατής γνωρίζει ήδη από τον προάγωνα τη βασική εξέλιξη της υπόθεσης.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Αιγύπτου σύμφωνα με την ηρωίδα είναι η έλλειψη βροχών, που δείχνει λογοτεχνικά την έρημο, αλλά και τη ζωογόνο αξία του Νείλου, που φουσκώνει και πλημμυρίζει τις εύφορες όχθες του την άνοιξη και το καλοκαίρι.

στ. 200-400
που αυτός Ωστόσο, ο Ευριπίδης διαφωνεί με εκείνους που θεωρούσαν ότι τα νερά του Νείλου, οφείλονται στις βροχές των

κι όχι η
βροχή του
Δία

θεών· πιστεύει ότι οφείλονται στο λιώσιμο των χιονιών. Είναι μία λογική εξήγηση, αντίθετη από τις ανθρωπίνες δεισιδαιμονίες. Αυτή η θέση είναι του δασκάλου του ποιητή, του Αναξαγόρα. Ήδη, οι θεατές γνωρίζουν την ιδιαίτερη αντίθεση που παρατηρείται στο φαινόμενο του Νείλου, είτε από ταξίδια ναυτικών είτε από την περιγραφή του Ηροδότου (Α, 19) που τονίζει το φαινόμενο ότι ο Νείλος φουσκώνει και πλημμυρίζει κατά την άνοιξη και το καλοκαίρι και όχι το χειμώνα, όπως γίνεται με τα ποτάμια βορειότερων περιοχών. Έτσι, η πιο λογική εξήγηση που μπορούσε να δώσει ο Ευριπίδης είναι ότι οφείλεται στο λιώσιμο των πάγων.

στ. 4-18
Πρωτέας

Ο Πρωτέας που στην ομηρική εποχή ήταν μία θαλάσσια θεότητα, στην ορθολογική σκέψη των Κλασικών Χρόνων αποκτά ανθρώπινη υπόσταση· είναι ένας βασιλιάς που διακρίνεται για την εντιμότητά του.

Εδώ
βασίλευε ο
Πρωτέας

Ο Ευριπίδης αντλεί από το μύθο μόνο όσα στοιχεία χρειάζεται για την πλοκή του έργου και σε πολλές περιπτώσεις δίνει ορθολογικές ερμηνείες. Έτσι, στη σκέψη των σοφιστών οι διάφορες θεότητες ήταν κάποτε άνθρωποι που στη συνείδηση των ανθρώπων θεοποιήθηκαν λόγω της τιμιότητάς τους· οι άνθρωποι τους έθεσαν κυρίαρχους σε συγκεκριμένα στοιχεία της φύσης λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της του βίου τους ή της προσωπικότητάς τους. Ο Πρωτέας ήταν βασιλιάς σύμφωνα με την Ελένη της Αιγύπτου και έτσι, λόγω της θαλασσοκρατορίας των Αιγυπτίων, αναγορεύτηκε σε θαλάσσια θεότητα· η τοποθέτησή του σαν βασιλιά στην Αίγυπτο γίνεται με αφορμή ότι στην Οδύσσεια αυτός βοήθησε το Μενέλαο να φύγει από την Αίγυπτο που τον είχαν ρίξει τα κύματα και να επιστρέψει έτσι στη Σπάρτη.

στ. 9-18
Μες τα
παλάτια
αυτά δύο
τέκνα
γεννάει

Ο Ευριπίδης από την αρχή ακόμα του έργου του δείχνει στους θεατές τα πρόσωπα που παίρνουν μέρος στην τραγωδία. Προοικονομεί (ενημερώνει) δηλαδή την παρουσία τους στην ορχήστρα. Σύμφωνα με το μύθο ο Πρωτέας δεν είχε παιδιά αυτά που παρουσιάζονται στην τραγωδία. Αυτό είναι μία προσθήκη του Ευριπίδη προκειμένου να τον βοηθήσει στην εξέλιξη της δράσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα ονόματα και των δύο παιδιών έχουν σαν πρώτο συνθετικό το *θεός*. Αυτό γίνεται γιατί ο Ευριπίδης θέλει διατηρήσει ορισμένα χαρακτηριστικά της ομηρικής παράδοσης, μια και όλα αυτά είναι γνωστά ήδη στο αθηναϊκό κοινό από τη σχολική εκπαίδευση όπου εντάχθηκαν τα ομηρικά έπη από την εποχή του Πεισίστρατου.

στ. 6-7
Ψαμάθη

Μητέρα των δύο παιδιών είναι η Ψαμάθη, κόρη του Νηρέα, μια άλλη μεγάλη θαλάσσια θεότητα. Ο Νηρέας είχε μαντικές ικανότητες τις οποίες πήρε και η εγγονή του. Ο τραγικός ποιητής δίνει εκτός από τα ονόματα των δύο παιδιών

στ. 10-11
Θεοκλύ-
μενος

και τα κύρια χαρακτηριστικά τους. Σχετικά με το πρώτο παιδί ο τραγικός δίνει και την ερμηνεία του ονόματός του· είναι αυτός που σέβεται τους θεούς.

στ. 11-18
Θεονόη

Η κόρη του Πρωτέα είναι η Θεονόη, που αρχικά λεγόταν Ειδώ. Το όνομά της άλλαξε επειδή κατά τον ποιητή είχε μαντικές ικανότητες που πήρε από το Νηρέα (στ. 17-18) και γνώριζε τη θέληση των θεών (θεός + νους). Και στην περίπτωση της Θεονόης, ο τραγικός ποιητής δίνει την ερμηνεία του ονόματός της. Είναι σημαντικό ότι στην ηρωίδα αυτή ο δημιουργός αφιερώνει περισσότερη έκταση από ότι για τον αδελφό της δείχνοντας έτσι τη συμπάθειά του. Η Θεονόη έχει σημαντικό ρόλο, κυρίως χάρη στις μαντικές της ικανότητες στην τραγωδία αυτή.

στ. 18-82
Η αυτοπα-
ρουσίαση
της
Ελένης

Στην ενότητα αυτή η ηρωίδα αυτοπαρουσιάζεται στους θεατές. Αναφέρεται στην καταγωγή της, αλλά και στα προβλήματα του παρελθόντος και του παρόντος. Έτσι, ο θεατής εντάσσεται άμεσα στην υπόθεση. Με τον προλογικό αυτό μονόλογο ο ποιητής θέλει να δείξει μία διαφορετική εικόνα της Ελένης από εκείνη που είχαν αποκομίσει οι Αθηναίοι και οι άλλοι Έλληνες από τα ομηρικά έπη. Μας δίνει άμεσα τα συναισθήματά της, αλλά και τα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει σε όλη την τραγωδία η πρωταγωνίστρια.

στ. 18-25
Ο δικός
μου τόπος
...αν είναι
αλήθεια

Η Ελένη πληροφορεί το κοινό για την καταγωγή της. Ο πατέρας της είναι ο Τυνδάρεως· παρακάτω, ωστόσο, η Ελένη δίνει και τη μυθολογική ερμηνεία ότι πατέρας της είναι ο Δίας. Είναι η ομηρική αντίληψη την οποία γνωρίζει το κοινό και δεν μπορεί να αποφύγει ο ποιητής την αναφορά της.

Σύμφωνα με την ομηρική παράδοση ο Τυνδάρεως προκειμένου να παντρέψει την πανέμορφη κόρη του έβαλε τους μνηστήρες της να διαγωνιστούν, αφού πρώτα ορκιστούν ότι αν κάποτε αντιμετώπιζε πρόβλημα η κόρη του εκείνοι όλοι μαζί να συνέτρεχαν στο πλευρό του άντρα που τελικά εκείνη θα επέλεγε για να τη σώσουν· μνηστήρες της ήταν όλοι οι μεγάλοι ήρωες της Ιλιάδας, εκτός από τον αγέννητο ακόμα Αχιλλέα. Ο όρκος αυτός τους είχε υποχρεώσει να συμμετάσχουν στον πόλεμο και μόνο ο Οδυσσεύς προσπάθησε ανεπιτυχώς να αποφύγει τη συμμετοχή του.

στ. 20
μια φήμη

Ο ποιητής δηλώνει άμεσα τις αμφιβολίες του για τη μυθική καταγωγή της. Αυτό αργότερα το επιτείνει στο στίχο 25 με τη φράση *αν είναι αλήθεια*.

στ. 24
δολερά
μαζί της
έχει σμίξει

Μάλιστα κάνει και κριτική στο θείο και το Δία συγκεκριμένα που ζευγάρωνε και τεκνοποιούσε με θνητές παίρνοντας μορφές ζώων. Είναι ένας σκεπτικισμός στο μύθο που πολύ συχνά που ο τραγικός ποιητής επαναλαμβάνει σε όλο του το έργο.

στ. 25
Ελένη
είναι το
όνομά μου

Είναι χαρακτηριστικό ότι η πρωταγωνίστρια τώρα παρουσιάζεται για πρώτη. Μέχρι τώρα και ενώ έχει αναφερθεί στον τόπο όπου θα εξελιχθεί η πλοκή και η δράση και σε άλλα πρόσωπα που θα έχουν σημαντικό ρόλο στην πλοκή, ο ποιητής τώρα συστήνει το κεντρικό πρόσωπο. Είναι ένας τρόπος να εντείνει την αγωνία του κοινό του.

στ. 26-59
Τα βάσανά μου θα
σας ιστορήσω

Σε όλη αυτή την ενότητα η Ελένη ιστορεί τα βάσανά της. Ακολουθεί σε σημαντικό βαθμό ο ποιητής την ομηρική παράδοση. Αναφέρεται στην επιλογή του Πάρη και την κόντρα ανάμεσα στις τρεις θεές (την Ήρα, την Αθηνά και την Αφροδίτη) για την ομορφότερη.

στ. 37 κ.ε.
οργίστηκε
η Ήρα...

Η Ήρα οργίστηκε που η Αφροδίτη τελικά νίκησε και αναδείχθηκε η ομορφότερη και έτσι τιμώρησε τον Πάρη δίνοντάς του ένα ομοίωμα για να πάρει μαζί του στην Τροία και όχι την πραγματική Ελένη. Την ηρωίδα τη μετέφερε στην Αίγυπτο ο Ερμής, χωρίς να φαίνεται, επειδή εκεί ο προνοητικός και έντιμος Πρωτέας θα την προστάτευε και τον ίδιο της το γάμο με το Μενέλαο.

οργίστηκε
η Ήρα...
δε δίνει
εμένα...οι
γνώμες
του Δία...

Ο ποιητής θεωρεί ότι ο πόλεμος έγινε εξαιτίας των ίδιων των θεών· τα πάθη τους ήταν εκείνα που οδήγησαν στο θάνατο τόσους και τόσους γενναίους Έλληνες και Τρώες και όχι η απιστία και ο έρωτας της Ελένης. Η μεγάλη επιθυμία της Αφροδίτης για νίκη έκανε την Ελένη αρχικά τρόπαιο και δώρο για την επιλογή του Πάρη· αργότερα στη ζήλια της Ήρας οφείλονται τα προσωπικά της βάσανα και η θέληση του Δία που έφερε πόλεμο και χαμό στους θνητούς. Ακόμα μια φορά ο Ευριπίδης ασκεί όχι μόνο έμμεση κριτική στις μυθολογικές παραδόσεις των Ελλήνων, αλλά και άμεσα κριτικάρει τους θεούς και τα πάθη τους που στη μυθολογία φαντάζουν τόσο ανθρώπινα. Οι θεοί του Ευριπίδη είναι προσωποποίηση της δικαιοσύνης και δεν μπορούν να έχουν ανθρώπινα πάθη και χαρακτηριστικά.

στ. 45-50
κώσε πό-
λεμο...να
γίνει ξα-
κουστός

Ο ποιητής ασκεί κριτική και στο μυθολογικό αίτιο της σύγκρουσης. Δεν είναι δυνατόν κατά τη γνώμη του οι δίκαιοι θεοί να προκαλούν αναίτια και εξαιτίας της ζήλιας τους πόλεμο ανάμεσα στους θνητούς. Εδώ ο μεγάλος τραγικός δίνει ένα δικό του ορθολογικό αίτιο· πρεσβεύει ότι οι θεοί και συγκεκριμένα ο Δίας έκαναν τον πόλεμο για να μειωθεί ο πληθυσμός της γης· έτσι ο πόλεμος γίνεται ένα μέσο εκτόνωσης του υπερπληθυσμού κατά τον ποιητή. Παράλληλα, ένα άλλο αίτιο είναι ότι ο Δίας ήθελε να τιμήσει τον πιο ξακουστό ήρωα της εποχής μέσα από τις φλόγες του πολέμου, τον Αχιλλέα. Πάντως ο ποιητής δεν αρνείται το μυθολογικό αίτιο, απλά το συμπληρώνει με μία ορθολογική εκτίμηση. Ο Ευριπίδης δεν μπορεί να ξεφύγει -όσο και να το επιθυμεί- από τις παραδοσιακές αντιλήψεις.

Η Ελένη γνωρίζει τα πραγματικά αίτια του πολέμου επειδή της τα αναφέρει ο ίδιος ο Ερμής όταν την πήγε στην Αίγυπτο (βλ. στ. 70-71). Εξάλλου, ο Δίας είναι ο μυθικός της πατέρας.

στ. 50-52
*εγώ βρα-
βείο παλι-
καριάς...
ποτέ δεν
ήμουν...
ήταν τ' ό-
νομά μου*

Η Ελένη εδώ, όπως και παρακάτω με την αποστολή στην Αίγυπτο, τονίζει ότι εκείνη δεν ευθύνεται για τον πόλεμο. Δεν προκάλεσε με τη θέλησή της τη σύγκρουση. Δεν εγκατέλειψε τη συζυγική της κλίνη εκούσια, αλλά επειδή οι θεοί το θέλησαν έτσι. Το όνομά της, η μυθική ομορφιά της δηλαδή ήταν το αίτιο που οδήγησε σε τέτοια πλάνη τον Πάρη και έφερε τον πόλεμο σε Αχαιούς και Τρώες. Ο θεϊκός πατέρας της την έστειλε στον Πρωτέα για να μείνει πιστή στο σύζυγό της και να μην επηρεαστεί κάποιος από την ομορφιά της.

στ. 59-82
*Τώρα βρι-
σκομαι
εδώ ... η
υτροπή να
μη μολύνει*

Η Ελένη περιγράφει όλα τα βάσανά της από τη στιγμή που μεταφέρθηκε στην Αίγυπτο. Ουσιαστικά στο σημείο αυτό ο ποιητής εισάγει το θεατή στην πλοκή που πρόκειται σε λίγο να αρχίσει να ξετυλίγεται. Παράλληλα, ο μονόλογος τούτος εντείνει την τραγικότητα της ηρωίδας. Το πρόβλημά της δεν είναι τόσο η επιστροφή της στη Σπάρτη στη συζυγική κλίνη, όπως της είχε μαντέψει ο Ερμής, αλλά ότι ο Θεοκλύμενος τη ζητά σε γάμο μετά το θάνατο του Πρωτέα.

στ. 62-68
*προδότρα..
κι αιτία...*

Η τραγικότητα της Ελένης είναι ότι ενώ η ίδια δεν έφταιξε σε τίποτα και ποτέ δεν ακολούθησε τον Πάρη, οι Έλληνες και οι Τρώες τη θεωρούν άπιστη σύζυγο, προδότρα του ανδρός της και το αίτιο για το θάνατο τόσων ανδρών στην πεδιάδα του Ιλίου.

στ. 69-710
*Ο Ερμής
αυτόν το
λόγο μου
είπε*

Ο Ερμής είναι εκείνος που δείχνει τη βούληση των θεών, τόσο σχετικά με τα αίτια του πολέμου, όσο και για το ίδιο το μέλλον της. Από τον αγγελιαφόρο των θεών που τη μετέφερε στην Αίγυπτο, η Ελένη γνωρίζει όλα τα γεγονότα στα οποία δεν πήρε μέρος και ήταν ακόμα απομονωμένη στην μακρινή χώρα. Η μαντεία του Ερμή ουσιαστικά προοικονομεί το ευτυχές τέλος του έργου και την αποκατάσταση της φήμης της ηρωίδας. Αυτό είναι που δίνει στην Ελένη ελπίδες για το μέλλον και δεν αυτοκτονεί, όπως μονολογεί νωρίτερα ("τι να την κάνω τη ζωή πια;", στιχ. 68-69). Ο θάνατος του Πρωτέα σηματοδοτεί την αλλαγή στη ζωή της ηρωίδας και εντείνει την αγωνία της για το μέλλον της.

στ. 77
*έβλεπε του
ήλιο...στη
σκοτεινιά
της γης*

Αντίθεση· ο Ευριπίδης πολύ συχνά χρησιμοποιεί λογο-τεχνικά σχήματα προκειμένου να κάνει τη το λόγο του πιο γλαφυρό. Η πρώτη φράση τονίζει ότι είναι ζωντανός ο Πρωτέας, ενώ η άλλη το θάνατό του. Η γη θεωρείται σκοτεινή, μια και δεν τη βλέπει ο ήλιος. Εξάλλου, σύμφωνα με τις αρχαιοελληνικές αντιλήψεις το βασίλειο του Άδη ήταν κάτω από την επιφάνεια της γης, όπου δεν έφτανε ποτέ ο ήλιος· για το λόγο αυτό ονομάζονταν και Κάτω Κόσμος· έτσι, φαντάζει λογική η αναφορά στη σκοτεινιά της γης. Εξάλλου, οι ταφές την εποχή του ποιητή ήταν κάτω από τη γη (όπως σήμερα).

στ. 77
γυναίκα
με ζητά
ολοένα ο
γιος του

Ο Θεοκλύμενος είναι εκείνος που μαγεμένος από την ομορφιά της ζητά την Ελένη για γυναίκα του. Η Ελένη, αν και γνωρίζει το μέλλον της από τον Ερμή, ωστόσο, αγωνιά πάρα πολύ μήπως τελικά υποχρεωθεί χωρίς να το θέλει να παντρευτεί το γιο του Πρωτέα. Ενώ, ο πατέρας του ήταν ηθικός και έντιμος και προστάτευε την τιμιότητά της, ο γιος του -παρά το όνομά του- την πιέζει σε γάμο πράγμα που αποτελεί ασέβεια απέναντι στη θέληση των θεών και το θεσμό του γάμου.

στ. 77
σου
Πρωτέα το
μνῆμα ...
ικέτισσα ...

Η Ελένη προσπέφτει ικέτισσα στο μνῆμα του Πρωτέα ζητώντας από το Θεοκλύμενο να τη σεβαστεί και να την αφήσει ελεύθερη στις αποφάσεις της. Ο θεσμός του ικέτη ήταν ιδιαίτερα σημαντικός για τους Έλληνες· κανένας δεν επιτρεπόταν να σκοτώσει ή να μη σεβαστεί τις θέσεις ενός ικέτη· σε αντίθετη περίπτωση θα έπεφτε σε ύβρη και θα τιμωρούνταν από τους θεούς. Σε τέτοια ύβρη θα πέσει και ο Θεοκλύμενος παρακάτω. Μάλιστα ο Θεοκλύμενος δε θα σεβαστεί ούτε τον τάφο του πατέρα του.

Σκηνοθετικά, μπορούμε να πούμε ότι την εποχή που δίδασκε την παράσταση αυτή ο Ευριπίδης είχε τοποθετήσει ένα μνῆμα στην ορχήστρα. Έτσι, ενέταξε τον παλιό διθυραμβικό βωμό της ορχήστρας στο δικό του σκηνικό και τον μετέτρεψε σε μνῆμα. Από την άλλη η σκηνή απεικόνιζε το παλάτι του Πρωτέα.

γενικότερα σχόλια

Ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί όσο μπορεί λιγότερα στοιχεία από την ομηρική παράδοση. Από έπη δανείζεται την ιδέα του Τρωικού Πολέμου και του αιτίου της που ήταν η όμορφη Ελένη και η επιλογή της ομορφότερης θεάς, την προσωπικότητα του Πρωτέα, που ο Όμηρος τοποθετεί στο νησάκι Φάρος, όπου αργότερα χτίστηκε ο περίφημος φάρος της Αλεξάνδρειας, ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου. Ο τραγωδοποιός από τον επικό ποιητή δανείζεται και το μύθο σχετικά με την καταγωγή της Ελένης.

Ωστόσο, δεν ξέρουμε από πού άντλησε την ιδέα μιας πιστής Ελένης που μεταφέρθηκε στην Αίγυπτο καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Ίσως ήταν μία παράδοση που δε διασώθηκε, αλλά ίσως και μία από τις καινοτομίες του ποιητή. Σίγουρα, ωστόσο, η πλοκή αυτή που δίνει στο μύθο ο ποιητής είναι απόλυτα σύμφωνη μέσα στο σοφιστικό και σωκρατικό ορθολογισμό της εποχής του· η Ελένη που ήταν μυθολογικά ημίθεη και λατρευόταν από τα Μυκηναϊκά Χρόνια σαν θεά στη Σπάρτη, δεν μπορούσε να ήταν μία ανήθικη και άπιστη σύζυγος. Εξάλλου, ήδη η Οδύσσεια του Ομήρου, που πρόβαλλε τη συζυγική πίστη της Πηνελόπης είχε κατακτήσει τους Έλληνες και η Ελένη μπορούσε να προβληθεί πια και τούτη σαν μία πιστή γυναίκα.

Παράλληλα, ο τραγικός ποιητής προσθέτει δημιουργικά δικά του στοιχεία στον παραδοσιακό μύθο, παρουσιάζοντας το Θεοκλύμενο και την Θεονόη· είναι δύο πρόσωπα που θα έχουν σημαντικό ρόλο στο έργο. Ήδη από το μονόλογό της η Ελένη αναφέρει το σημαντικότερο ρόλο του Θεοκλύμενο, που την πιέζει ολοένα να γίνει γυναίκα του, ενώ άλλοτε ο Πρωτέας την προστάτευε και δεν γινόταν ούτε καν λόγος για γάμο με οποιονδήποτε. Δεν ήταν απαραίτητο όλα τα δραματικά πρόσωπα να είναι παρμένα από το μύθο. Αυτή η παράδοση να προσθέτονται νέα πρόσωπα πλάι στα μυθολογικά ήταν συνηθισμένη σε πολλές τραγωδίες.

Ένα άλλο στοιχείο που συνθέτει ο Ευριπίδης είναι ότι πόλεμος δεν έγινε μόνο για την αρπαγή τάχα της Ελένης, αλλά επειδή εκείνος ήθελε να περιορίσει τον υπερπληθυσμό και ταυτόχρονα να αναδείξει τον Αχιλλέα σε μεγάλο ήρωα. Το δεύτερο αίτιο προέρχεται από την ομηρική παράδοση, βέβαια, αλλά ο ποιητής πλάι στην επιλογή της ομορφότερης θεάς και την αρπαγή της Ελένης θέτει και ένα άλλο αίτιο. Και αυτό το αίτιο προέρχεται από τη μυθολογική παράδοση, αλλά είναι σύμφωνο με το σκεπτικισμό της εποχής του. Ουσιαστικά, ο ποιητής συνθέτει και παρουσιάζει τρία αίτια για τον τρωικό Πόλεμο.

Τα στοιχεία που προωθούν την εξέλιξη του μύθου είναι τα παιδιά που απέκτησε με την Ψαμάθη ο Πρωτέας· ήδη στο τέλος του μονολόγου φαίνεται ο ρόλος του Θεοκλύμενο. Στη συνέχεια ο διάδοχος θα πιέζει χωρίς να σέβεται καν την ικεσία της και θα εμποδίσει ακόμα και το Μενέλαο να την πάρει μαζί του στη Σπάρτη.

Ένα άλλο στοιχείο είναι ότι Πάρης τελικά πήρε στην Τροία όχι την Ελένη, αλλά ένα ομοίωμά της. Εκείνη πήγε στην Αίγυπτο για να την προστατεύει ο Πρωτέας.

Παράλληλα, σημαντικό στοιχείο στην εξέλιξη είναι και το γεγονός ότι οι Έλληνες δε γνωρίζουν τίποτα για τη μεταφορά της στην Αίγυπτο και τη θεωρούν αίτιο του πολέμου και μία άπιστη σύζυγος. Αυτό το ζήτημα θα παίξει καταλυτικό ρόλο στη συνέχεια μέχρι να επέλθει η αναγνώριση της Ελένης από το Μενέλαο.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι η Ελένη θυμάται την υπόσχεση του Ερμή ότι κάποτε θα επιστρέψει ευτυχισμένη στη Σπάρτη και τον άνδρα της, κάτι που ενώ της δίνει χαρά και τη βοηθά να υπομένει τα βάσανά της, εντείνει αφενός την αγωνία της ηρωίδας και του κοινού, αλλά και καθορίζει το ευτυχές τέλος της τραγωδίας.

Τα στοιχεία που προωθούν την εξέλιξη του μύθου είναι τα παιδιά που απέκτησε με την Ψαμάθη ο Πρωτέας· ήδη στο τέλος του μονολόγου φαίνεται ο ρόλος του Θεοκλύμενο. Στη συνέχεια ο διάδοχος θα πιέζει χωρίς να σέβεται καν την ικεσία της και θα εμποδίσει ακόμα και το Μενέλαο να την πάρει μαζί του στη Σπάρτη.

Ένα άλλο στοιχείο είναι ότι Πάρης τελικά πήρε στην Τροία όχι την Ελένη, αλλά ένα ομοίωμά της. Εκείνη πήγε στην Αίγυπτο για να την προστατεύει ο Πρωτέας.

Παράλληλα, σημαντικό στοιχείο στην εξέλιξη είναι και το γεγονός ότι οι Έλληνες δε γνωρίζουν τίποτα για τη μεταφορά της στην Αίγυπτο και τη θεωρούν αίτιο του πολέμου και μία άπιστη σύζυγο. Αυτό το ζήτημα θα παίξει καταλυτικό ρόλο στη συνέχεια μέχρι να επέλθει η αναγνώριση της Ελένης από το Μενέλαο.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι η Ελένη θυμάται την υπόσχεση του Ερμή ότι κάποτε θα επιστρέψει ευτυχισμένη στη Σπάρτη και τον άνδρα της, κάτι που ενώ της δίνει χαρά και τη βοηθά να υπομένει τα βάσανά της, εντείνει αφενός την αγωνία της ηρωίδας και του κοινού, αλλά και καθορίζει το ευτυχές τέλος της τραγωδίας.

Ο μόνος χαρακτήρας που παρουσιάζεται στο μονόλογο είναι η ίδια η **Ελένη**. Είναι μία Ελένη τελείως διαφορετική από εκείνη που γνώριζε το αθηναϊκό κοινό του ποιητή: έχει μείνει πιστή στο σύζυγό της με τη βοήθεια των θεών και του Πρωτέα και αγωνιά για το μέλλον της, επειδή δε θέλει να εγκαταλείψει τη συζυγική κλίση και να παντρευτεί κάποιον άλλο από το Μενέλαο. Μένει πιστή στον άνδρα της και για να διαφυλάξει το γάμο της προσπέφτει ικέτισσα στο μνήμα του Πρωτέα. Είναι ιδιαίτερα θλιμμένη για τον πόλεμο που έστειλε στον Άδη τόσους άνδρες και θλίβεται που οι Έλληνες τη θεωρούν άπιστη και αίτιο αυτού του χαμού. Από την άλλη, θεωρεί ότι η ομορφιά δεν είναι το μεγαλύτερο αγαθό, μια και στη δική της αποδείχθηκε κατάρα που οδήγησε σε ένα δεκαετή πόλεμο και αυτήν την έφερε στην Αίγυπτο μακριά από την πατρίδα της και τον άντρα της¹. Το μόνο που την κρατά στη ζωή και δεν οδηγείται στην αυτοκτονία είναι ο λόγος του Ερμή για επιστροφή στη Σπάρτη και το Μενέλαο: έτσι υπομένει την πολυετή απομόνωση στη μακρινή χώρα με κουράγιο.

Ορισμένα στοιχεία έχουμε ήδη από τον Πρόλογο και για το χαρακτήρα του **Πρωτέα**. Ο νεκρός πια βασιλιάς τον οποίο εκτιμούσαν οι θεοί στάθηκε στο αντάξιο της εμπιστοσύνης του Δία και προστάτεψε με τον καλύτερο τρόπο την όμορφη Ελένη. Σεβόταν τους θεούς και έτσι όσο ήταν ζωντανός κανένας δεν έκανε λόγο για γάμο.

Μετά το θάνατό του, ωστόσο, ο διάδοχος και γιος του **Θεοκλύμενος**, πιάζει την ηρωίδα μαγεμένος από την ομορφιά της να την κάνει γυναίκα του. Αυτός αν και το όνομά του σημαίνει το σεβασμό στους θεούς, στην πραγματικότητα ενεργεί γεμάτος ασέβεια: δε σέβεται ούτε τη θέληση του νεκρού πατέρα του όπως όφειλε προστατεύοντας και αυτός την Ελένη ούτε όμως και τη θέληση των θεών που την έστειλαν στη μακρινή Αίγυπτο για να μην υποχρεωθεί να παντρευτεί κανέναν άλλο.

¹ Ο ποιητής με την ιδέα αυτή εκφράζει και το σκεπτικισμό του για την ομορφιά που θεωρείται δώρο των θεών και ότι τάχα φέρνει την ευτυχία.

2η σκηνή (83-195)

νόημα

Στη σκηνή εμφανίζεται ο Τεύκρος, ο αδελφός του Αίαντα, που εξορίστηκε από τη Σαλαμίνα επειδή δεν εμπόδισε τον αδελφό του να αυτοκτονήσει. Την αναγνωρίζει, αλλά θεωρεί ότι είναι μια απλή ομοιότητα που της μοιάζει. Μάλιστα απειλεί ότι θα τη σκότωνε με το τόξο του αν ήταν εκείνη η άπιστη γυναίκα που οδήγησε σε πόλεμο το Άργος και την Τροία. Η Ελένη συνομιλεί με τον ξένο που της εκφράζει όλο το μίσος των Ελλήνων για τον πόλεμο και τις δίνει πληροφορίες για την πολιορκία της Τροίας. Από αυτόν η Ελένη μαθαίνει ότι η πόλη έπεσε και κήκε εφτά χρόνια πριν και ότι οι Αχαιοί όλοι μαζί ξεκίνησαν να επιστρέφουν, αλλά έναν ισχυρό άνεμος τους χώρισε στη μέση του Αιγαίου. Όλοι ταλαιπωρήθηκαν και εκτιμάται ότι ο Μενέλαος με το είδωλο της Ελένης χάθηκαν στα κύματα. Ο ίδιος ο ήρωας θεωρεί μάλιστα ότι είδε το σπαρτιάτη βασιλιά να τη σέρνει από τα μαλλιά με τα μάτια του. Στη συνέχεια η ηρωίδα ενημερώνεται για την τύχη της οικογένειάς της, τη μητέρα της που αυτοκτόνησε λόγω της ντροπής της για αυτήν και για δίδυμα αδέρφια της που ή έγιναν άστρα ή αυτοκτόνησαν κι εκείνη εξαιτίας της. Ο ξένος αναφέρει ότι βρίσκεται στη μακρινή χώρα για να ρωτήσει τη μάντισσα Θεονόη τι να κάνει για να έχει ευνοϊκό άνεμο που να τον οδηγήσει στην Κύπρο και να ιδρύσει εκεί αποικία με το όνομα της πατρίδας του· ωστόσο, η Ελένη τον πιέζει να φύγει αμέσως γιατί ο νέος βασιλιάς δεν δέχεται Έλληνες και τους σκοτώνει αμέσως.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 83-195
Τεύκρος

Η παρουσία του Τεύκρου στην τραγωδία αποτελεί επινόηση του Ευριπίδη. Ο ποιητής παρουσιάζει τον ήρωα προκειμένου να ενημερωθεί η Ελένη για το τέλος του πολέμου και όλες εκείνες τις πληροφορίες που θα εντείνουν την τραγικότητά της. Έτσι, μαθαίνει σχετικά με την άλωση της Τροίας, για την αναχώρηση των Αχαιών από το Ίλιον και τις συμφορές τους, τον πιθανό θάνατο του Μενελάου και ακόμα τα νέα για την οικογένειά της.

στ. 111-165
στιχομυθία

Όλοι αυτοί οι στίχοι αποτελούν στιχομυθία. Πρόκειται για ερωτήσεις και απαντήσεις που δίνονται μόνο σε ένα στίχο και κάνουν το διάλογο γρήγορο εντείνοντας την τραγικότητα. Εδώ ο Τεύκρος δίνει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες στην ξένη γυναίκα που ανταμώνει μπροστά στο ανάκτορο.

στ. 83-86
στοές..
ωραίους
θριγκούς..

Ο Τεύκρος δίνει μερικές επιπλέον πληροφορίες για το παλάτι του Πρωτέα. Περιγράφεται ως πολύ ωραίο στην εμφάνιση με στοές και ωραίους θριγκούς. Πιθανότατα αυτά να ήταν ζωγραφισμένα στο πανί που κάλυπτε τη σκηνή.

στ. 88-104
θεοί ποια
αντίκρισα;
... θωριά

Ο Τεύκρος μόλις αντικρίζει την Ελένη πάνω στη σκηνή αμέσως την αναγνωρίζει. Εξάλλου για εκείνη πολέμησε δέκα χρόνια και έχασε τον αδελφό του και δε θα μπορούσε να ξεχάσει την πανέμορφη εμφάνισή της. Ωστόσο, επειδή βρίσκεται πολύ

πολυμίσση-
της γυναί-
κας ... η
Ελλάδα
βαθιά
μισεί...

μακριά από τη Σπάρτη ξεγελιέται και θεωρεί ότι είναι απλά μία σύμπτωση εμφάνισης. Ιδιαίτερη σημασία έχει το μίσος που δείχνει ο Τεύκρος για την Ελένη και ότι μάλιστα θα τη σκότωνε αμέσως· ουσιαστικά τη γλιτώνει το γεγονός ότι ο ήρωας από μόνος του αμφισβητεί αυτό που βλέπει και θεωρεί ότι πρόκειται για σύμπτωση. Στα λόγια του νεοφερμένου υποκριτή διακρίνεται η κλασική ομηρική αντίληψη· ο ποιητής τονίζει το μίσος των Ελλήνων για το πρόσωπο της Ελένης επειδή ακριβώς σκοτώθηκαν τόσο πολλοί γενναίοι άνδρες εξαιτίας της όπως πιστεύουν. Οι χαρακτηρισμοί του Τεύκρου για την Ελένη ενισχύουν την τραγικότητα της ηρωίδας, που ήδη παρατηρήσαμε στο μονόλογό της.

στ. 91
ξεκλήρισε
κι εμένα

Όπως θα πληροφορήσει τη γυναίκα παρακάτω (στιχ. 112-18) ο Τρωικός Πόλεμος στάθηκε η αφορμή για να ξεκληριστεί και η οικογένεια του Τεύκρου με το θάνατο του Αίαντα του Τελαμώνιου. Και αυτός έχει τους δικούς του προσωπικούς λόγους να μισεί την Ελένη, εκτός από την ίδια τη συμμετοχή του στον πόλεμο.

στ. 106
Έλληνες
...δόλιους

Ο Τεύκρος χαρακτηρίζει τους Έλληνες δόλιους ακριβώς επειδή τάλαιπωρήθηκαν στο δεκαετή πόλεμο. Η φράση αυτή εντείνει ακόμα μία φορά την τραγικότητα της Ελένης, τονίζοντας τη συμφορά που τους βρήκε και την αποδίδει πλέον σε εκείνη μόνο.

στ. 115-110
Ποιος εί-
σαι;...Με
έχει θρέ-
ψει

Στους στίχους αυτούς έρχεται η αναγνώριση. Η Ελένη απορεί για τον άνδρα που τη μισεί τόσο πολύ και εκφράζει τόσο άσχημα λόγια για εκείνη και θέλει να μάθει ποιος είναι. Εξάλλου, ο Τεύκρος την απειλεί. Έτσι, ο ήρωας την πληροφορεί για την καταγωγή του και τον τόπο από όπου έρχεται.

Σύμφωνα με το μύθο ο Αίαντας αυτοκτόνησε επειδή κατάλαβε ότι η Αθηνά τον μάγεψε και αντί για τους Αχαιούς σκότωσε ένα κοπάδι από γουρούνια προστατεύοντας έτσι η θεά τον αγαπημένο της Οδυσσέα. Ο Τεύκρος ήταν αδελφός του Αίαντα και μετά την άλωση της Τροίας και την επιστροφή του στη Σαλαμίνα ο πατέρας του ο Τελαμόνας τον εξόρισε από την πατρική γη (μάλιστα δεν του επέτρεψε καν να αποβιβαστεί στο νησί, αλλά δικάστηκε από το πλοίο και οι κριτές έστεκαν στην ξηρά απέναντι από το πλοίο) επειδή δεν κατάφερε να αποτρέψει το μοιραίο χτύπημα του αδελφού του, μια και εκείνος δεν είχε σκοτωθεί στη μάχη από χέρι εχθρικό. Σύμφωνα πάλι με τον ίδιο μύθο ο Τεύκρος εξορισμένος από τη Σαλαμίνα κατέφυγε στο δελφικό μαντείο, από όπου πήρε το χρησμό να ιδρύσει στην Κύπρο μία αποικία, που ονομάστηκε τελικά Σαλαμίνα.

στ. 116-126
εχάθη ο

Ο Ευριπίδης αναφέρει την αυτοκτονία του Αίαντα και τα αίτια της ακροθιγώς. Ο Αίαντας ήταν ιδιαίτερα αγαπητός ήρωας

*αδελφός
μου...
ρίχτηκε
στο σπαθί
του... άλ-
λος πήρε
τα όπλα*

στους Αθηναίους, και για το λόγο ότι στις δύσκολες για την ειρήνη εκείνη εποχή κατάγονταν από τη σύμμαχη Σαλαμίνα. Επιπλέον, ο ήρωας αναδείχθηκε η τραγικότερη μορφή του Τρωικού Πολέμου, από τον ίδιο κιώλας τον Όμηρο. Δεν αναφέρει, πολλές πληροφορίες για αυτόν, επειδή ήδη το Αθηναϊκό κοινό γνώριζε πολύ καλά το τέλος του Αίαντα· επιπρόσθετα, να συμπληρώσουμε ότι και ο Σοφοκλής μερικά χρόνια νωρίτερα είχε παρουσιάσει μία τραγωδία με ήρωα τον Αίαντα.

στ. 129
*Ήσουν
στην
ξακουσμέ-
νη Τροία;*

Η Ελένη ζητά να μάθει για την Τροία και το τέλος του πολέμου. Ουσιαστικά από εδώ και πέρα αρχίζει η στιχομυθία και οι ερωτήσεις της πρωταγωνίστριας σχετικά με τον πόλεμο την οικογένειά της. Η παρουσία του Τεύκρου κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να μπορέσει να μάθει περισσότερες πληροφορίες για την κατάληξη του πολέμου. Έτσι, ενημερώνεται ότι έχουν περάσει επτά χρόνια πια από το κάψιμο της πόλης και την ολοκληρωτική καταστροφή της φημισμένης πόλης.

Αν δεν εμφανίζονταν ο Τεύκρος η Ελένη θα έπρεπε να μάθει για τον πόλεμο είτε από τον Ερμή όπως την είχε ενημερώσει στην αρχή είτε από τη Θεονόη, που κατέχει μαντικές ικανότητες. Ωστόσο, ο ποιητής προτίμησε να παρουσιάσει τον Τεύκρο επειδή μέσα από το διάλογο θα εντεινόταν περισσότερο η τραγικότητά της.

στ. 139-143
*Και την
Ελένη...με
τα μάτια
μου ... μη
θεόσταλη
ήταν πλά-
νη ... την
είδα εγώ
κι ακόμα ο
νους τη
βλέπει*

Η Ελένη, χωρίς να έχει αποκαλυφθεί, ζητά να μάθει για τη δική της κατάληξη και τις σχετικές φήμες. Ο Τεύκρος την πληροφορεί και επιμένει ότι είδε ο ίδιος να την κουβαλά πίσω στη Σπάρτη ο άντρας της. Το γεγονός ότι επιμένει πως την είδε κάνει την Ελένη να αγωνιά ακόμα πιο πολύ για τη μοίρα που της επεφύλαξαν οι θεοί. Η τραγικότητα αυτή εκφράζεται με τη φράση ότι ήταν πλάνη των θεών, κάτι που πιέζει ακόμα περισσότερο τον Τεύκρο και τον δοκιμάζει. Ωστόσο, ακόμα μία φορά ο Τεύκρος ισχυρίζεται ότι το είδε με τα μάτια του να την σέρνει από τα μαλλιά ο Μενέλαος. Η φράση αυτή προκαλεί εντύπωση και στην Ελένη και στο κοινό, εφόσον η ηρωίδα ήταν για τόσα χρόνια στην Αίγυπτο. Έτσι, τονίζεται η διαφορά εντονότερα ανάμεσα στο *φαίνεσθαι* και το *ε@ναι*.

στ. 149
*Κι οι δυο
χαθήκαν,
όπως λέει
ο κόσμος*

Η φράση του Τεύκρου εντείνει την αγωνία της ηρωίδας. Η φράση όμως και οι δύο χάθηκαν την κάνει να αγωνιά πιο πολύ. Εφόσον, εκείνη είναι ζωντανή τότε μπορεί και ο άντρας της να ζει, μια και η φήμη τους θέλει και τους δυο μαζί να χάνονται. Αυτή η πληροφορία εκτός από αγωνία, όμως, της δίνει κουράγιο κι ελπίδα για το υπόλοιπο έργο. Αν μάθαινε ότι χάθηκε μόνο ο Μενέλαος τότε θα έχανε το κουράγιο της και θα αυτοκτονούσε αφού μόνο αυτόν περιμένε δέκα επτά χρόνια.

στ. 157-166
*κι η μάνα
... Ζουν οι
δυο γιοι ή
δε ζούνε;*

*για τις
υτροπές
της κόρης
της εκάθη
... Πως
σκοιωθή-
καν για
την αδελ-
φή τους*

στ. 152-154
*τους κώρι-
σε τρανή
φουρτούνα*

στ. 169-177
*Σκοπός
μου ... το
πατρικό
νησί μου
τιμώντας*

Η Ελένη θέλει να μάθει για τη μητέρα και τα αδέρφια της. Ρωτάει για τη Λήδα και μαθαίνει ότι αυτοκτόνησε από ντροπή για τη συμπεριφορά της κόρης της. Αυτή η πληροφορία ταράζει την Ελένη δείχνοντας την τραγικότητά της που θεωρείται ηθική αυτουργός για την αυτοκτονία της μητέρας χωρίς, ωστόσο, να φταίει στο ελάχιστο. Ομοίως και η πληροφορία για το χαμό των αδελφών της.

Τόσο η αυτοκτονία της Λήδας όσο και η πιθανή αυτοκτονία των δίδυμων αδελφών της είναι επινοήσεις στο μύθο του ποιητή· στόχος του είναι να εντείνει τη τραγικότητα της ηρωίδας του που θεωρείται αίτιο για το χαμό τους. Έτσι, οι θεατές λυπούνται ακόμα πιο πολύ την πρωταγωνίστρια μιας τραγωδίας για την οποία δεν ευθύνεται εκείνη, αλλά η θεϊκή βούληση. Με τον τρόπο αυτό ο έλεος των θεατών κορυφώνεται. Ήδη ο έλεος του κοινού άρχισε να εντείνεται από τη στιγμή που έδειξε ο Τεύκρος το μίσος των Ελλήνων για το πρόσωπό της, αλλά και με τη φράση ότι είναι πιθανό να πνίγηκε ο Μενέλαος, αλλά και το φόβο τους για την αβέβαιη πια τύχη της Ελένης.

Όλοι οι Αχαιοί ταλαιπωρήθηκαν πολύ για να επιστρέψουν στις πατρίδες τους. Όσοι από αυτούς δεν είχαν προβλήματα στην επιστροφή φτάνοντας στις εστίες τους βρήκαν μεγαλύτερα προβλήματα στην ανάληψη της εξουσίας (όπως ο Αγαμέμνονας ή ο Οδυσσέας). Ο Μενέλαος σύμφωνα με την ομηρική παράδοση έκανε εφτά χρόνια να φτάσει στη Σπάρτη, ενώ ο Οδυσσέας ταλαιπωρούνταν για δέκα έτη. Αυτά έγιναν σαν τιμωρία των θεών που κάηκε η Τροία και επειδή οι Δαναοί δε σεβάστηκαν καθόλου τα ιερά της, ούτε τους ικέτες και τα γυναικόπαιδα. Αναλόγως και ο Τεύκρος ταλαιπωρήθηκε και μάλιστα αυτός δεν έφτασε καν στην πατρίδα του, αφού ποτέ δεν αποβιβάστηκε στο νησί λόγω του μιάσματος.

Ο Τεύκρος αναφέρει ότι έφτασε στην Αίγυπτο για να ρωτήσει τη μάντισσα Θεονόη τι να κάνει προκειμένου να έχει ευνοϊκό άνεμο που θα τον οδηγήσει στην Κύπρο. Στην αρχαία τραγωδία κάθε ήρωας έπρεπε να δικαιολογεί το λόγο που ήταν στη σκηνή, πόσο μάλλον ο Τεύκρος που δεν σχετίζονταν παρά ελάχιστα με την ιστορία της Ελένης. Έτσι, ο Ευριπίδης ευρηματικά τοποθετεί την παρουσία του Τεύκρου στην Αίγυπτο σαν ένα σταθμό του πριν την άφιξή του στην Κύπρο.

Ενώ ο ποιητής αντλεί από τη σχετικά με τον Τεύκρο μυθολογική παράδοση τη συγγένειά του με τον Αίαντα και το ταξίδι στην Κύπρο, αποτελεί δική του επινοήση η άφιξή του στην Αίγυπτο· ο τραγικός δημιουργός θέλει απλά να προωθήσει το μύθο και για το λόγο δεν ξαναεμφανίζει τον Τεύκρο. Ο μύθος της αποίκησης της Κύπρο από τον Τεύκρο ήταν από τους πιο διαδεδομένους στην Αρχαιότητα. Η κυπριακή Σαλαμίνα υπήρξε

πάντως η πρωτεύουσα του νησιού για πάνω από χίλια χρόνια. Και ο Αγαπήνωρ ύστερα από θαλασσοταραχή έφτασε στην Κύπρο όπου ίδρυσε την Πάφο, ενώ και άλλες πόλεις ιδρύθηκαν από Έλληνες.

στ. 178
Θα σ' οδηγήσει το ίδιο το ταξίδι

Η Ελένη προετοιμάζει τον Τεύκρο ψυχολογικά για να τον διώξει από την αφιλόξενη χώρα του Νείλου. Ο Φοίβος εφόσον του χρησιμοδότησε ότι θα φτάσει στην Κύπρο, ο ίδιος ο θεός θα φροντίσει προκειμένου να εκπληρωθεί ο χρησμός που έδωσε. Ο ήρωας δε χρειάζεται να ανησυχεί για το μέλλον της πορείας του, μια και οι θεοί τον οδηγούν σύμφωνα με τη δική τους θέληση. Η φράση αυτή της Ελένης είναι σημαντική γιατί δείχνει αφενός μεν ότι οι θεοί φροντίζουν να εκπληρώνουν τις επιθυμίες τους και δε χρειάζεται να ανησυχούν οι άνθρωποι, αλλά και κυρίως το χρησιμοποιεί σαν δικαιολογία για να απομακρύνει τον Τεύκρο, ώστε και εκείνος να μην ανησυχεί. Αν δεν το καθησύχαζε με τη φράση αυτή, ο ομηρικός ήρωας θα επέμενε να δει τη Θεονόη και έτσι θα κινδύνευε άμεσα να εκτελεστεί από το Θεοκλύμενο.

στ. 178-185
ο γιος του Πρωτέα ... Έλληνα σκοτώνει

Η Ελένη διώχνει άρον άρον τον Τεύκρο επειδή κινδυνεύει άμεσα από το Θεοκλύμενο. Ο διάδοχος του θρόνου απειλεί ότι θα σκοτώσει όποιον Έλληνα δει μπροστά του. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο βασιλιάς και μνηστήρας της ωραίας Ελένης φοβάται ότι φτάνοντας κάποιος Έλληνας στη γη του πιθανόν να αναγνωρίσει την Ελένη και να την πάρει στη γενέτειρά της. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ενώ δεν έχει εμφανιστεί ακόμα στη σκηνή ο Θεοκλύμενος, ο ποιητής προετοιμάζει τους θεατές για το χαρακτήρα του.

στ. 192-195
σε τι κλάμα... θλίψη τρανή... πόνο μεγάλο κι ασήκωτο... μοιρολόι...

Η Ελένη θλιμμένη για το νέο του Τεύκρου ότι ο Μενέλαος μάλλον χάθηκε κατά την επιστροφή του οδηγεί την Ελένη να ξεσπάσει σε θρήνους και κλάματα. Βέβαια στο σημείο αυτό η ηρωίδα ξεχνάει τη ρήση του Ερμή ότι κάποτε θα επιστρέψει στη Σπάρτη με το σύζυγό της και θα ζήσει εκεί ευτυχισμένη. Δεν μπορούμε να πούμε βέβαια ότι η αμφισβήτηση αυτή οδηγεί σε ύβρη· ο ίδιος ο ποιητής δεν επιθυμεί να κάνει την Ελένη να φτάσει στην ύβρη κατηγορώντας τους θεούς, γιατί και σε αυτή την περίπτωση θα είχε δίκιο με τα βάσανα που τις επεφύλαξαν οι θεϊκές αποφάσεις, αλλά και επειδή περισσότερο θέλει τον προκαλέσει τον έλεο και το φόβο του αθηναϊκού κοινού.

γενικότερα σχόλια

Ο Ευριπίδης στο δεύτερο μέρος του προλόγου αντλεί λεπτομέρειες από τον ομηρικό μύθο σχετικά με το τέλος της Τροίας και τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Αχαιοί κατά την επιστροφή τους. Οι λεπτομέρειες των θεμάτων αυτών ήταν ήδη γνωστές στο αθηναϊκό κοινό από τη σχολική τους ενασχόληση με τα έπη. Για το λόγο αυτό εξάλλου, και δεν αναφέρεται με λεπτομέρειες στα αίτια θανάτου του Αίαντα -ένα άλλο στοιχείο που αντλεί από το μύθο.

Ωστόσο, η παρουσία του Τεύκρου στην Αίγυπτο είναι μία επινόηση του ποιητή μια και δεν αναφέρεται πουθενά αλλού. Το κάνει για να ενημερώσει την ηρωίδα για την έκβαση του πολέμου και το τέλος της οικογένειάς της, ενώ παράλληλα εντείνει την τραγικότητά της δείχνοντας από την πρώτη κιόλας στιγμή το μίσος των Ελλήνων για εκείνη. Βέβαια, η ηρωίδα μπορούσε να ενημερωθεί για τον πόλεμο από τη μάντισσα Θεονόη, αλλά με τον τρόπο αυτό ο ποιητής δεν θα προκαλούσε τον έλεο του κοινού τόσο γλαφυρά: η μάντισσα θα όφειλε να της πει ότι ο Μενέλαος ζει, αλλά δεν θα φαινόταν τόσο παραστατικά το ελληνικό μίσος για εκείνη· εξάλλου με την παρουσία του Τεύκρου στη σκηνή οι φόβοι της Ελένης σχετικά με τις ελληνικές αντιλήψεις -που εξέφρασε στο μονόλογό της- επιβεβαιώνονται άμεσα.

Τα στοιχεία που προωθούν την εξέλιξη του μύθου είναι κυρίως η πληροφορία του Τεύκρου ότι ο Μενέλαος πιθανόν να έχει πνιγεί κατά την άτυχη επιστροφή του στη Σπάρτη. Αυτό το στοιχείο κορυφώνει την απελπισία της ηρωίδας, που βλέπει πλέον και την τελευταία της ελπίδα να χάνεται. Ωστόσο, το γεγονός ότι όλοι θεωρούν πως χάθηκε τάχα και εκείνη μαζί του, αφήνει ένα κενό στην πληροφόρηση του εξορισμένου Έλληνα.

Τέλος, ένα στοιχείο που βοηθά στην εξέλιξη του μύθου είναι η αναφορά της Ελένης ότι ο Θεοκλύμενος θέλει να σκοτώσει κάθε Έλληνα που θα φτάσει στη γη του. Αυτό κάνει τους ίδιους τους θεατές να αγωνιούν ακόμα και για το Μενέλαο που θα εμφανιστεί στη σκηνή αργότερα και για τον τρόπο που θα καταφέρει να φύγει η Ελένη, αφού όλοι οι Έλληνες κινδυνεύουν.

Ο **Τεύκρος** στο σύντομο πέρασμά του από τη σκηνή διακρίνεται για όλα τα ηρωικά χαρακτηριστικά της ομηρικής εποχής· είναι γενναίος, ευγενής και παρορμητικός, αλλά και ειλικρινής. Μισεί την Ελένη επειδή ακριβώς πιστεύει ότι εκείνη ευθύνεται άμεσα για τον Τρωικό Πόλεμο και έμμεσα για το χαμό του αδελφού του και τη δική του εξορία και τις τωρινές ταλαιπωρίες του. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των ομηρικών ηρώων ήταν η έντονη παρορμητικότητά τους. Εξάλλου, αυτό το χαρακτηριστικό οδήγησε τον Αίαντα στην αυτοκτονία και τον Αχιλλέα στο θάνατο. Οπωσδήποτε, όμως, ο ήρωας αμέσως συνέρχεται και αποκτά την ψυχραιμία σκεπτόμενος λογικά και έτσι δεν κινδυνεύει πια η ηρωίδα. Σέβεται τις αποφάσεις και τις προσταγές των θεών και μόλις λαμβάνει το χρησμό του Φοίβου, αναχωρεί για την Κύπρο.

Από την άλλη, η **Ελένη** έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με πριν. Μόνο που αυτή τη φορά ο ποιητής δεν δίνει στοιχεία για το χαρακτήρα της όσο για τα συναισθήματα που την κυριεύουν και δεν είναι άλλα από αγωνία, αρχικά για τη ζωή της υπό την απειλή του τόξου του Τεύκρου, και αργότερα για την κατάληξή της τώρα που χάθηκε ο Μενέλαος. Οι φόβοι της ότι οι Έλληνες τη μισούν και τη θεωρούν υπαίτια για τον πόλεμο και το χαμό των Αχαιών και για συζυγική απιστία επιβεβαιώνονται άμεσα από το στόμα του ίδιου του ήρωα. Ωστόσο, παρά την απειλή και μέσα στην απελπισία της η ηρωίδα νοιάζεται για τον Τεύκρο και τον προκαλεί να αναχωρήσει άμεσα για την Κύπρο φοβούμενη μήπως τον βρει ο διάδοχος του θρόνου και τον σκοτώσει. Τέλος, ενώ ο **Θεοκλύμενος**, δεν έχει εμφανιστεί ακόμα στη σκηνή, ο ποιητής δίνει νέες πληροφορίες. Έτσι, ο γιος του Πρωτέα όχι μόνο πιάζει με ασέβεια στους θεούς να παντρευτεί την Ελένη, αλλά απειλείται άμεσα και η ζωή κάθε Έλληνα που θα φτάσει στις ακτές του βασιλείου του. Αυτό αποτελεί μία ύβρη ειδικά μάλιστα που μπορεί να βρεθούν ανά πάσα στιγμή ναυαγοί στην περιοχή και ο βασιλιάς δε σέβεται τους νόμους της φιλοξενίας.

Ο ίδιος ο ποιητής μας δίνει ορισμένες σκηνογραφικές οδηγίες. Η εικόνα που αντίκριζε ο θεατής ήταν στα αριστερά ένα ανάκτορο, το παλάτι του Πρωτέα, όπως πληροφορεί το κοινό η Ελένη (*μ' έφερε στου Πρωτέα εδώ τα σπίτια*, στιχ. 56)· πιθανόν μάλιστα εκείνη τη στιγμή η Ελένη να δείχνει και τη σκηνή. Το παλάτι αυτό είχε μία πύλη με ωραίους θριγκούς, όπως περιγράφει ο Τεύκρος (*στοές και τους ωραίους θριγκούς που το κυκλώνουν*, στιχ. 83-86) και στο βάθος διακρίνονται στοές. Από την πύλη θα έβγαινε στην ορχήστρα ο χορός ή τα βασιλικά πρόσωπα, ενώ μπορεί να απεικονιζόταν και δύο άλλες πύλες, αριστερά και δεξιά από την κεντρική. Επιπλέον, στη σκηνή μπροστά και μάλλον στην ορχήστρα, είχε στηθεί -ξύλινο μάλλον- μνημείο που παρίστανε τον τάφο του Πρωτέα και τον οποίο πιθανότατα αγκάλιαζε γονατισμένη η Ελένη, παίρνοντας έτσι την κλασσική στάση ικεσίας (*στο μνήμα ειούτο εδώ προσπέφτω*, στιχ. 77).

Η Ελένη ίσως όλο το μονόλογό της, αλλά οπωσδήποτε στο τέλος γονατίζει στο μνημείο, ενώ ο Τεύκρος κατά την είσοδό του και καθώς αντιλαμβάνεται την παρουσία της Ελένης δείχνει έκπληκτος (*Aa!*, στιχ. 87) και αμέσως δείχνει το μίσος του (*Θεοί ποιαν όψη αντίκρισα;*, στιχ. 88). Μάλιστα εκείνη τη στιγμή να τη σημαδεύει και με το τόξο του, όπως προδίδει η απειλή του (*με τούτη τη σαΐτα που αλάθευτα χτυπά θ' αφανιζόσουν*, στιχ. 94-95).

Πάροδος (196-288)

νόημα

Στη σκηνή μένει πλέον μόνη της η Ελένη και αρχίζει το θρήνο για το χαμό του Μενελάου, όπως την ενημέρωσε ο Τεύκρος. Καλεί τις Σειρήνες του Κάτω Κόσμου να τραγουδήσουν μαζί της και με τη βοήθεια της Περσεφόνης σκοπούς πένθιμους για το νεκρό σύζυγό της. Ο Χορός, που απαρτίζεται από Ελληνίδες δούλες, εμφανίζεται στη σκηνή επειδή ενώ έπλενε τα ρούχα άκουσε το σπαρακτικό κλάμα της Ελένης και φτάνει πια να της συμπαρασταθεί. Στη δεύτερη στροφή η Ελένη ενημερώνει τις γυναίκες του Χορού για τις πληροφορίες που τις έδωσε ο Τεύκρος, τις σχετικές με τα θάνατο του Μενελάου και των συγγενών της και το μίσος των Ελλήνων για εκείνη σχετικά με τον πόλεμο. Ο Χορός συμπάσχει μαζί με την Ελένη και αρχίζει και αυτός το θρήνο για τους θανάτους των δικών της, αλλά και για τη μοίρα της ηρωίδας που δεν θα μπορέσει πια να επιστρέψει στην πατρίδα της και επειδή όλοι την θεωρούν άπιστη. Στην επωδό η Ελένη ασκεί κριτική στους θεούς ρίχνοντας σε εκείνους όλες τις ευθύνες για τον πόλεμο και την προσωπική της τραγωδία· αναφέρεται στην άφιξη του Πάρη στη Σπάρτη, σαν δώρο που του προσέφερε η Αφροδίτη εκείνη την ίδια, την Ήρα που έστειλε τον Ερμή και την άρπαξε στα κρυφά και την παρέδωσε στον Πρωτέα δίνοντας στον Πάρη το είδωλό της για να μείνει για πάντα το όνομά της άθελά της ντροπιασμένο σε Έλληνες και Τρωαδίτες.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 196

*Σειρήνες
κόρες της
Γης*

Οι Σειρήνες συνδέονται άμεσα με τη Γη επειδή θεωρούνταν δαιμονικές θεότητες του Κάτω Κόσμου. Η Ελένη τις καλεί εδώ προκειμένου να συντρέξουν μαζί της στο θρήνο της για το Μενέλαο. Η Γη θεωρείται η μητέρα τους από τον ποιητή. Μάλιστα εφόσον συνδέονται με τον Άδη, είναι λογική και η σύνδεση που κάνει η Ελένη με την Περσεφόνη, τη σύζυγο του Πλούτωνα· είναι χαρακτηριστικό ότι η ηρωίδα καλεί μία γυναίκα να τη συντρέξει στο θρήνο.

στ. 196-209

στροφή α'

Όλη η στροφή αυτή είναι ένας θρήνος. Θεωρείται ότι το σπαρακτικό κλάμα της και ο θρήνος αυτός αποτελούσαν ένα τυπικό δείγμα θρηνωδίας στην Αρχαιότητα. Βέβαια, αυτό είναι πρωτότυπο και δείγμα ποιητικό του Ευριπίδη, ωστόσο, το κάλεσμα των Σειρήνων και της Περσεφόνης, ήταν κλασσική επίκληση.

στ. 83-86

*λωτοκά-
μωτες*

Η Ελένη χαρακτηρίζει τις φόρμιγγες (τις κιθάρες των φτερόμορφων δαιμόνων) λωτοκάμωτες, δηλαδή φτιαγμένες από λωτό επειδή με τις μελωδίες ξεχνούσαν όλοι τα βάσανά τους. Έτσι, και αυτή θέλει να ξεχάσει την πληροφορία του θανάτου του ανδρός της.

Είναι πολύ συγκινητική και αναλόγως ιδιαίτερη από λογοτεχνική άποψη η σκηνή όπου η Ελένη καλώντας την Περσεφόνη της υπόσχεται σαν αντίχαρη να στείλει στους νεκρούς του Άδη

δικά της δάκρυα.

Ας μην ξεχνάμε ότι το μοιρολόι κατάγεται ήδη από την Αρχαιότητα. οι Έλληνες είχαν κυρίως το έθιμο του θρήνου με μέτριες δραστηριότητες· ενίοτε έκαναν χοές-προσφορές πένθους καίγοντας μαλλιά ή ραντίζοντας με αίμα ένα είδωλο ή ένα βωμό. Στην Ανατολή οι εκδηλώσεις ήταν πιο έντονες σκίζοντας ρούχα ή κόβοντας συχνά τα μαλλιά τους. και άλλοτε των ζώων τους.

στ. 210-218
κουτά...
άπλωνα
ρούχα...
τότε άκου-
σα βαθιά
φωνή σπα-
ρακτική
σα βογγη-
τό και μοι-
ρολόι.

Ο Χορός αφηγείται ότι άπλωνε ρούχα στον ήλιο να στε-
γνώσουν πλάι στη θάλασσα όταν άκουσε το σπαρακτικό κλάμα
της Ελένης και έτρεξε στο πλευρό της πανικόβλητος να της
συμπαρασταθεί. Από τη φράση αυτή γίνεται φανερό ότι κατά την
στροφή α' η Ελένη ήταν μόνη στη σκηνή και ότι ο Χορός
εισήλθε στην ορχήστρα εκείνη της στιγμής. Εξάλλου, έπρεπε να
δικαιολογήσει την παρουσία του, όπως έκανε και η Ελένη και ο
Τεύκρος.

Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα επίθετα και τα ουσιαστικά που
χρησιμοποιεί για το θρήνο της ηρωίδας: "*βαθιά φωνή*
σπαρακτική σα βογγητό και μοιρολόι". Αυτοί οι
χαρακτηρισμοί κάνουν πιο έντονη της συναισθηματική φόρτιση
του κοινού, που τρέχει πανικόβλητος να δει τι συμβαίνει

στ. 218-223
καθώς μια
νύμφη...
τρέχει
θρηνώντας
...σκούζει
και στηθο-
δέρνεται...
τη σέρνει ο
Πάνας

Ο Χορός παρομοιάζει τον πανικό του με εκείνο μιας
νύμφης που την κυνηγά ο Πάνας, ο σκανδαλιάρης τραγόμορφος
δαίμονας. Ο Πάνας θεωρούνταν ότι προκαλεί τον πανικό σε
όποιον καταδίωκε και έτσι τρέχει αμέσως ο Χορός στην Ελένη.
Οι ρηματικοί τύποι "*θρηνώντας, σκούζει, στηθοδέρνεται*"
κάνουν πλέον ακόμα πιο έντονη τη συναισθηματική φόρτιση των
θεατών. Ο Χορός από την πανικόβλητη εμφάνισή του και τη
συμπαραστάσή του προκαλεί τον έλεο του κοινού για το
πρόσωπο της Ελένης.

Μάλιστα το *στηθοδέρνεται* μας δείχνει μία σκηνοθετική
οδηγία του Ευριπίδη· ίσως η Ελένη στην στροφή α' να χτυπούσε
το στήθος της από το θρήνο και την απελπισία της.

Αξίζει να προσέξουμε τον τρόπο που αντιδρά ο Χορός
στους θρήνους της Ελένης· τη μία στιγμή ανέμελος απολάμβανε
την ξενοιασιά και τη διασκέδαση στην παραλία κάτω από το
ζεστό ήλιο, απλώνοντας τα ρούχα (ξεκουραζόταν μετά το
δύσκολο πλύσιμο των ρούχων) και την άλλη στιγμή φτάνει
τρέχοντας στη σκηνή να δει ποιος θρηνεί τόσο σπαρακτικά
γεμάτος ανησυχία.

στ. 225-243
στροφή β'

Το γεγονός ότι ο Χορός αποτελείται από Ελληνίδες
αποτελεί μία επινόηση του ποιητή. Δεν γνωρίζουμε για Έλληνες
δούλους σε αιγυπτιακά ανάκτορα, αλλά οπωσδήποτε κάτι τέτοιο
εξυπηρετούσε την ίδια την πλοκή, αλλά και τη συναισθηματική
φόρτιση που παρακολουθούμε τώρα στην Πάροδο. Παράλληλα,
ο ποιητής δεν αναλύει καθόλου πότε βρέθηκαν εκεί οι δούλες·

ενώ μας δείχνει ότι υπήρξαν αιχμάλωτες από ληστρικές πειρατικές επιδρομές, δεν κάνει την παραμικρή μνεία για το πότε κι ούτε δίνει άλλες λεπτομέρειες· τον ίδιο τον Ευριπίδη δεν τον απασχολεί καν το ερώτημα αυτό, αλλά αναφέρει μόνο την επιδρομή για να δικαιολογήσει την εκεί παρουσία Ελληνίδων.

στ. 224
*Γυναίκες
της Ελλά-
δας*

Η ίδια η Ελένη μας δείχνει ότι ο Χορός αποτελεί όχι μόνο από γυναίκες, όπως συνηθίζεται σε τέτοιες περιπτώσεις, αλλά και από Ελληνίδες. Αυτό γίνεται επειδή ο Ευριπίδης θέλει να τονίσει την τραγικότητα της Ελένης επειδή από όλους τους Έλληνες μόνο ο Χορός γνωρίζει την πραγματική της ταυτότητα. Επιπλέον, το γεγονός ότι ο Χορός αποτελείται από Ελληνίδες θα παίξει σημαντικό ρόλο παρακάτω, όπου με τη σιωπή του θα παίζουν ένα παιχνίδι στην πλάτη του Θεοκλύμενου· σε περίπτωση που ο Χορός αποτελούνταν από Αιγύπτια εκείνες θα είχαν κάθε λόγο να συντρέξουν στο πλευρό του βασιλιά τους και όχι στην Ελένη και του Μενέλαου. Επιπλέον, μόνο οι Ελληνίδες θα συνέτρεχαν όπως και έκαναν την Ελένη στο θρήνο της· οι Αιγύπτια θα μπορούσαν να μείνουν αδιάφορες.

στ. 244-263
*αντιστρο-
φή β'*

Στη στροφή β' η Ελένη ενημερώνει το Χορό για τα αίτια της οδύνης της αυτής και του θρήνου της. Πληροφορεί τις ελληνίδες δούλες για όσα της μετέφερε ο Τεύκρος σχετικά με το τέλος της Τροίας, το θάνατο των συγγενών της και του Μενελάου, που τον θεωρεί νεκρό. Ας σημειωθεί ότι είναι η δεύτερη φορά που επαναλαμβάνονται τα βάσανα και οι κακοτυχίες της ηρωίδας.

Ο Χορός απαντά στην Ελένη τραγουδώντας το δικό του θρήνο και αναφέροντας ακόμα μία φορά τα βάσανα της Ελένης. Δεν μπορούμε να θεωρήσουμε τεχνική αδυναμία του ποιητή την επανάληψη αυτή· αντίθετα, επιτείνεται η τραγικότητα της Ελένης και προκαλεί τον έλεο των θεατών για το παρελθόν και τα βάσανά της και το φόβο τους για το μέλλον της Ελένης, μια που τώρα υπάρχει η πιθανότητα να οδηγηθεί στην αυτοκτονία, εφόσον έχασε το μόνο έρεισμα που την κρατούσε στη ζωή τον άνθρωπο που ήλπιζε να την απομακρύνει από την Αίγυπτο και να την πάει σπίτι της στη Σπάρτη.

στ. 251-252
*ποια συμ-
φορά...;
Ποια δυσ-
τυχία...;*

Ο Χορός επιτείνει την τραγικότητα και προκαλεί ακόμα πιο πολύ τον έλεο των θεατών ρωτώντας για πολλοστή φορά "ποια συμφορά σου λείπει τάχα; Ποια δυστυχία δεν έχεις υποφέρει;". Στις ερωτήσεις αυτές απαντούν βέβαια οι ίδιες οι Ελληνίδες δούλες, αναφέροντας την κακή της μοίρα και τη φήμη της.

στ. 257-259
*ολούθε
Λευ...πλά-
γιασες...*

Ο Χορός δίνει ιδιαίτερη έμφαση όπως βέβαια και η ηρωίδα στο γεγονός ότι ενώ αυτή δεν έχει κάποια σχέση με τον Πάρη, η φήμη για την απιστία της κυκλοφορεί σε όλες τις ελληνικές πολιτείες. Αυτή εξάλλου είναι και η κεντρική ιδέα του

Ευριπίδη, που με την τραγωδία αυτή ουσιαστικά θέλει να διασκεδάσει τις απόψεις των συγχρόνων του σχετικά με το πρόσωπο της Ελένης.

στ. 261-263
*κι ούτε πο-
τέ ... χαρά
θα δώσεις
... ναό*

Ο Χορός για πρώτη φορά τονίζει το πραγματικό πρόβλημα του γεγονότος ότι πνίγηκε ο Μενέλαος. Ως τώρα η Ελένη δεν φαίνεται να έχει άμεσα συνειδητοποιήσει τι σημαίνει αυτό, ή απλά δεν το έχει αναφέρει. Το ότι δεν θα δώσει χαρά στο ναό της Αθηνάς, ή στο πατρικό της παλάτι σημαίνει ακριβώς την επιστροφή στη γενέτειρά της. Είναι η πρώτη φορά που ο Χορός εδώ συνδέει το θάνατο του Μενελάου με την αδύνατη πια επιστροφή στη Σπάρτη.

Βέβαια το "κι ούτε ποτέ" αποτελεί πρακτικά μια τραγική ειρωνεία. Αργότερα θα φανεί και από την ίδια την εξέλιξη ότι θα επιστρέψει και μάλιστα μαζί με το σύζυγό της. Οι θεατές το γνωρίζουν αυτό και πως ο Μενέλαος ζει, αλλά ακόμα δεν το ξέρουν ούτε ο Χορός ούτε, βέβαια, και η Ελένη κι αυτό αποτελεί την τραγική ειρωνεία.

στ. 264-288
επωδός

*καράβι
συμφοράς
...η φόνισ-
σα και δο-
λοπλόκα
Κυπρίδα*

Στην Επωδό η Ελένη επαναλαμβάνει τα βάσανά της και θρηνεί για τη δύστυχη μοίρα της. Σκοπός και πάλι του ποιητή είναι με την επανάληψη να προκαλέσει τον έλεο των θεατών. Ιδιαίτερη σημασία κι ευθύνη προσδίδει στον Πάρη, που έφτασε από την Τροία για εκείνη και την ομορφιά της στη Σπάρτη, και στην Αφροδίτη, που την έταξε δώρο στον Πάρη και έτσι έπλεξε δολοπλόκο παιχνίδι μόνο και μόνο για να χαρακτηριστεί η ομορφότερη. Βέβαια, παρακάτω επιρρίπτει ευθύνες και στην Ήρα με τον Ερμή, αλλά εκείνους κυρίως για την απαγωγή της και τη μεταφορά της στην Αίγυπτο.

στ. 269
*βαρβαρικό
σκαρί*

Ο όρος βαρβαρικός και βάρβαρος στην Αρχαιότητα δε σήμαινε τον απολίτιστο, αλλά τον αλλοδαπό, τον ξένο, οποιονδήποτε δεν ήταν Έλληνας· η σύγχρονη έννοια του βάρβαρου (=απολίτιστος) είναι μεταγενέστερη.

στ. 271
*γι' αυτή τη
δύσμοιρη
ομορφιά*

Η Ελένη τονίζει πως ένα σημαντικό αίτιο για όλα αυτά τα βάσανά της είναι η θεϊκή της ομορφιά, που ωστόσο, στη δική της περίπτωση οδήγησε όχι στην ευτυχία, όπως θα ανέμενε κανείς, αλλά στη δυστυχία. Αυτό το έχει αναφέρει ξανά η ηρώιδα στον Πρόλογο και η επανάληψη υπογραμμίζει πιο έντονα ως αίτιο δυστυχίας το θεϊκό δώρο, όπως τουλάχιστον θεωρούσαν οι σύγχρονοι του ποιητή, προς τη βασίλισσα

στ. 286
*τ' όνομά
μου ψεύτι-
κη το λε-
ώνει φή-
μη*

Η Ελένη τονίζει και πάλι το πρόβλημα της φήμης της. είδαμε ότι κυρίως σκοπός του ποιητή είναι αποδείξει την αθωότητα της Ελένης και ακόμα πιο πολύ ότι η ομορφιά της μόνο βάσανα της δημιούργησε για τα οποία η ίδια δεν είχε όχι μόνο ευθύνες, αλλά ούτε καν εκούσια ανάμειξη.

γενικότερα σχόλια

Πάροδος ονομάστηκε το πρώτο τραγούδι που τραγουδούσε ο Χορός καθώς πηγαينوερχόταν συνοδευόμενος από τον αυλητή στην ορχήστρα. Ο κομμός, αντίθετα, χρησιμοποιούνταν από τους τραγικούς ποιητές όταν η ένταση του έργου έφτανε σε μία κορύφωση της λύπης και ένας ή δύο υποκριτές εκφράζουν τη θλίψη τους.

Στο σημείο αυτό έχουμε ένα συνδυασμό παρόδου και κομμού. Από τη μια είναι η Ελένη που θρηνεί τη μοίρα της και το θάνατο του συζύγου και της πατρικής οικογένειάς της και από την άλλη τη συμμετοχή του Χορού. Η συναισθηματική φόρτιση είναι υψηλή και ο οδυρμός της Ελένης δικαιολογείται και εκτονώνεται ποιητικά μέσα από αυτό το συνδυασμό του κομμού με την Πάροδο. Το σχήμα αυτό της *Ελένης* όπου η ηρωίδα θρηνεί με ένα κομμό δύο στροφών και ο Χορός από την άλλη απαντά τραγουδώντας τις δύο αντιστροφές ονομάζεται *αμοιβαίο*. Συνήθως τα αμοιβαία έκλειναν και με μία επωδό.

Συνήθως ο Χορός είναι του ίδιου φύλου με τον πρωταγωνιστή· το ίδιο ίσχυε και στην περίπτωση της *Ιφιγένειας* και στην *Ανδρομάχη*. Μάλιστα και στην περίπτωση της *Ιφιγένειας της εν Ταύροις* αποτελείται από Ελληνίδες, όπως στην *Ελένη*, απλά κι μόνο επειδή αυτό εξυπηρετούσε τον ποιητή. Οι τόσες ομοιότητες έκαναν πολλούς μελετητές να θεωρούν ότι ο ποιητής πρακτικά είχε αντιγράψει τη δομή του ενός έργου στο άλλο· και επειδή η *Ιφιγένεια* είναι αρχαιότερο έργο, η δομή εκείνου του έργου αποτέλεσε της βάση της *Ελένης*.

Σε κάθε περίπτωση πάντως πρώτος στη σκηνή μπαίνει αυλητής και ακολουθεί ο Χορός· είδαμε -σκηνοθετικά- ότι ο Χορός εισέρχεται στην πρώτη αντιστροφή. Όλα τα μέλη του χορού φορούσαν ίδιες μάσκες και ίδια ρούχα· έτσι, έμοιαζε σαν να σχηματιζόταν ένα πρόσωπο αφού τραγουδούσαν όλοι μαζί ή σχηματικά χωρισμένοι σε *ημιχόρια*, απευθύνοντας ο μισός Χορός τη στροφή στον άλλο μισό. Εδώ σκηνογραφικά μπορούμε να υποθέσουμε ότι εφόσον ο Χορός απευθύνεται *δι' αμοιβαίων* στην Ελένη απαντά όλος μαζί. Ο συγκεκριμένος Χορός που αποτελείται από δούλες, φορά ρούχα φτωχικά.

Τονίσαμε στην εισαγωγή ότι ο ευριπίδειος Χορός ουσιαστικά αποτελεί έναν τέταρτο υποκριτή με δική του αυτοτέλεια και τα δικά πάθη και κρίσεις. Ο Χορός συμμετέχει σε συζητήσεις και διαλόγους και βοηθά στην εξέλιξη του μύθου και της δράσης. Η κορυφαία του Χορού (όταν απαρτίζεται από γυναίκες) μπορεί και μιλά στον κεντρικό ήρωα και συμπάσχει μαζί του στα διαλογικά τμήματα του έργου, αν και βρίσκεται όλος μαζί πάνω στην ορχήστρα.

Στην Πάροδο ο ποιητής ουσιαστικά επαναλαμβάνει όλα τα βασάνα και όλα εκείνα τα μυθολογικά στοιχεία που δανείστηκε από την ομηρική παράδοση. Κοντά σε αυτά, ωστόσο, προσθέτει μερικές λεπτομέρειες που δεν είχε αναφέρει στον Πρόλογο. Έτσι, για πρώτη φορά βλέπουμε ότι το καράβι του Πάρη που έγινε από πεύκο, αν και ο ποιητής δε γνωρίζει αν το κατασκεύασε Έλληνας (σύμφωνα με μία παράδοση) ή Τρωαδίτης (σύμφωνα με τον Όμηρο). Παράλληλα, βλέπουμε ότι τα δίδυμα αδέλφια της Ελένης ήταν παλαιστές, πράγμα που ο ποιητής δανείζεται από τη σπαρτιάτικη στρατοκρατική παράδοση για τους Διόσκουρους. Σχετικά με τα δύο αδέλφια ο Χορός αναφέρει ότι και εκείνα είναι παιδιά του Δία· και οι τρεις δηλαδή είχαν πατέρα το θεό Δία και μητέρα τη θνητή Λήδα.

Βέβαια, από την αρχή ακόμα χρησιμοποιεί τις Σειρήνες και την Περσεφόνη, που προέρχονται από άλλους λαϊκούς μύθους της εποχής του. Συνδέονται με τον Κάτω Κόσμο και έτσι άμεσα δένουν στο μοιρολόι και το θρήνο της Ελένης. Αναλόγως ο Ευριπίδης δανείζεται και την εικόνα του ερωτύλου θεού Πάνα που προκαλεί πανικό στη νύμφη που κυνηγά.

Στοιχεία που προωθούν την εξέλιξη του μύθου δεν υπάρχουν στην Πάροδο. Εξάλλου, η Πάροδος είναι ένα λυρικό τμήμα του έργου που απλά συνδέει τα διάφορα επεισόδια μεταξύ τους και πρακτικά εκτονώνει σε συνδυασμό με τον κομμό τη συναισθηματική φόρτιση.

Η *Ελένη* στην ενότητα αυτή ουσιαστικά έχει αφήσει την ηρωική εμφάνιση του Προλόγου και έχει πια παραδοθεί στο θρήνο για τους τόσους άδικους θανάτους και το χαμό του ανδρός της που πρακτικά σημαίνει ότι δεν θα μπορέσει ποτέ να επιστρέψει στην πατρίδα της. Εξακολουθεί να διακρίνεται η συζυγική πίστη και η αθωότητά της και ο ποιητής

προβάλλει όλο και πιο έντονα αυτά της τα χαρακτηριστικά προκαλώντας το κοινό και διασκεδάζοντας τις σύγχρονές του αντιλήψεις για την άπιστη Ελένη που οδήγησε στο θάνατο τόσους Έλληνες και Τρώες.

Από την άλλη, η **Χορός** που αποτελείται από Ελληνίδες συμπάσχει με την ηρωίδα. Ενώ τη μια στιγμή στέγνωσαν ανέμελες οι δούλες τα ρούχα στην ακροθαλασσιά και ξεκουράζονταν μετά το δύσκολο και επίπονο πλύσιμο (πιθανώς παίζοντας και διασκεδάζοντας), την επόμενη στιγμή τρέχουν πανικόβλητες από ενδιαφέρον να δουν τι έπαθε η ηρωίδα και θρηνεί τόσο σπαρακτικά. Το ενδιαφέρον των Ελληνίδων είναι ολοφάνερο προς το πρόσωπο της σπαρτιάτισσας βασίλισσας και θρηνούν μαζί της. Εξάλλου, ως ένα βαθμό η μοίρα τους συνδέεται, αφού και αυτές υποχρεώθηκαν μετά από πειρατική επιδρομή να ζουν σε βάρβαρη χώρα, όπως η πρωταγωνίστρια.

Ο κομμός της *Ιφιγένειας της εν Ταύροις* μοιάζει να έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με αυτόν της *Ελένης*. Αρχικά, να σημειώσουμε ότι και οι δύο ηρωίδες βρίσκονται μακριά από την πατρίδα τους ξενιτεμένες, από τη θέληση των ίδιων των Θεών και πως δεν έφταιξαν άμεσα οι ίδιες σε τίποτα από όσα τις συνέβησαν. Παράλληλα, και οι δύο κομμοί είναι ένα μοιρολόι· η Ιφιγένεια θρηνεί για το χαμένο -όπως πιστεύει- αδελφό της και ξεσπά σε θρήνους μαζί με το Χορό και εκεί αποτελείται από Ελληνίδες δούλες. Ωστόσο, ο Ορέστης έχει ήδη εμφανιστεί και οι θεατές γνωρίζουν άμεσα ότι εκείνος είναι ζωντανός και ο κομμός, το μοιρολόι αποτελεί μια τραγική ειρωνεία· αντίθετα στην Ελένη το κοινό δεν έχει δει το Μενέλαο κι έτσι ενώ γνωρίζει για το ευτυχές τέλος, συμπάσχει με την ηρωίδα.

Ένα άλλο κοινό που συνδέει τις δύο τραγωδίες είναι ότι και τα δύο μοιρολόγια ουσιαστικά επαναλαμβάνουν σε μορφή θρήνου τις ταλαιπωρίες και τις συμφορές των δύο γυναικών, κάνοντας λόγο για την άδική τους μοίρα.

Στο κομμό και τον πρόλογο της *Ελένης* ο ποιητής επαναλαμβάνει πολλά θέματα. Η κύρια ιδέα που επαναλαμβάνεται και απηχεί άμεσα το στόχο του τραγικού ποιητή είναι η ιδέα της άδικης κατηγορίας και της κακής φήμης που έχει η Ελένη ανάμεσα στους Έλληνες. Παράλληλα, το όνομά της είναι η αιτία για τις καταστροφές και όχι η ίδια, τονίζοντας και πάλι το διαφορά ανάμεσα στο *φαίνεσθαι* και το *ε@ναι*. Η ομορφιά της Ελένης που έφερε όλες τις δυστυχίες σε εκείνη και τους Έλληνες και Τρώες, είναι μία άλλη κοινή ιδέα, όπως και ότι θεωρεί τον εαυτό της η ηρωίδα αίτια καταστροφής της Τροίας. Τέλος, μία άλλη κοινή ιδέα είναι ότι όλα έγιναν για το χατίρι των θεών και όχι εξαιτίας των δικών της αποφάσεων.

Γίνεται λόγος για την αρπαγή της Ελένης από τον Ερμή. Αντίστοιχες είναι της Κρέουσας (Ευριπίδη, *Ιων* 888), της Περσεφόνης, της Ευρώπης.

Η *Κρέουσα* ήταν κόρη του βασιλιά της Αθήνας Ερεχθέα και την ερωτεύτηκε ο Απόλλωνας. Την ώρα που εκείνη μάζευε με τις φίλες της λουλούδια, ο θεός την άρπαξε και τη μετέφερε σε μία φωλιά για να σμίξει μαζί της. Από την ένωση αυτή γεννήθηκε ο *Ιων*, που η Κρέουσα από το φόβο της τον άφησε στη σπηλιά εκείνη για να τον πάρει ο θεός και να τον πάει στο μαντείο των Δελφών όπου και μεγάλωσε. Αργότερα, επέστρεψε στην Αθήνα για να κυβερνήσει σαν εγγονός του Ερεχθέα· από αυτόν θεωρούνταν ότι κατάγονταν οι *Ιωνες* που κυριάρχησαν στα νησιά του Αιγαίου και στη Μικρά Ασία.

Η *Περσεφόνη*, ήταν κόρη της θεάς Δήμητρας, που ενώ έπαιζε με τις φίλες της την άρπαξε ο Πλούτωνας, ο θεός του Κάτω Κόσμου. Μόνο ο Ήλιος γνώριζε τι έγινε, αλλά η μητέρα της άκουσε τις φωνές της κόρης και άρχισε να την ψάχνει· όταν έμαθε από τον Ήλιο τι έγινε, τότε η Δήμητρα άφησε τη γη να ξεραθεί και να μη φυτρώσει τίποτε. Οι άνθρωποι και τα ζώα πέθαιναν και αναγκάστηκε να παρέμβει ο Δίας που καθόρισε να ζει η Περσεφόνη 8 μήνες με τη μητέρα της και τέσσερις μήνες με τον άνδρα της. Αυτές οι χρονολογίες συνέπιπταν με τις ζεστές εποχές του χρόνου και η παρουσία στον Άδη της κόρης με την εποχή του χειμώνα.

Η *Ευρώπη* ήταν κόρη του βασιλιά Αγήνορα της Φοινίκης. Ενώ και αυτή συγκέντρωνε λουλούδια με τις φίλες της, την είδε και την πόθησε ο Δίας.. Τότε στο λιβάδι που ήταν οι κόρες πλησίασε ο θεός με τη μορφή ήρεμου ταύρου. Η Ευρώπη χαρούμενη κι

ανυποψίαστη ανέβηκε στη ράχη του και ο Δίας άρχισε να τρέχει προς τη θάλασσα· εκείνη φώναζε για βοήθεια, αλλά κανείς δεν την άκουσε κι έτσι εύκολα ο θεός την μετέφερε πάνω από τη θάλασσα στην Κρήτη στο σπήλαιο της Ίδης, όπου τον είχε κρύψει η Ρέα σαν γεννήθηκε.

Όπως μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό οι τρεις κόρες έχουν μεταξύ τους μερικά πολύ χαρακτηριστικά κοινά σημεία και αναλόγως με την ηρωίδα της τραγωδίας τούτης. Όλες τους αμέριμνες συγκέντρωναν λουλούδια η κάθε μία βέβαια για το δικό της σκοπό, οι τρεις παίζοντας και διασκεδάζοντας τις χαρές της φύσης και η Ελένη για να τα πάει στο ναό της Αθηνάς. Μέσα στο ανέμελο παιχνίδι τους, ωστόσο, εμφανίστηκε κάποιος θεός και τις άρπαξε. Αυτό είναι και το κύριο χαρακτηριστικό, ότι δεν έγινε αρπαγή από έναν άνθρωπο, αλλά από ένα θεό. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι την Ελένη δεν την άρπαξε ο Ερμής προκειμένου να ζευγαρώσει μαζί επειδή την πόθησε, αλλά εκτελώντας εντολές του Δία ή της Ήρας· την απήγαγε για να μην την απαγάγει ο Πάρης.

Πάροδος (289-436)

νόημα

Η Ελένη συνομιλεί με το Χορό και αρχίζει ένας διάλογος· στην προτροπή των γυναικών να δείξει υπομονή η Ελένη, εκείνη απαντά με έναν ακόμα επιμήκη θρήνο και μία εκ νέου παρουσίαση όλων των προβλημάτων του παρελθόντος και του παρόντος. Αμφισβητεί τη γέννησή της από το μυθικό αυγό, τονίζοντας ότι και εκείνη είναι ένας συνηθισμένος άνθρωπος και θα προτιμούσε να είναι μια άσχημη γυναίκα αν ήταν έτσι να ξεχνούσαν οι Έλληνες την κακή της φήμη. Θρηνεί επειδή κατηγορείται άδικα για συμφορές που δεν έπραξε και που τώρα είναι δούλα σε μία βάρβαρη και μακρινή χώρα. Παράλληλα, ο άνδρας της δεν θα έρθει να τη λευτερώσει και όλοι οι δικοί της είναι πια νεκροί και η κόρη της θα μένει λόγω της κακής φήμης της μάνας της ανύπαντρη. Η Ελένη σκέφτεται πλέον σοβαρά το ενδεχόμενο να αυτοκτονήσει, με τρόπο ευγενικό και σύμφωνο με τα ηρωικά ήθη μια κι αν καταφέρει ακόμα κάποτε να επέστρεφε στη Σπάρτη δεν θα της επέτρεπαν να διαβεί τις πύλες μη αναγνωρίζοντάς την, επειδή θα θεωρούν οι κάτοικοι πως χάθηκε με τον άντρα της· κι ενώ ο Μενέλαος μόνο θα μπορούσε αναμφίβολα να την αναγνωρίσει, εκείνος θα είναι χαμένος. Ωστόσο, ο Χορός διατηρεί την ψυχραιμία του και καλεί την Ελένη να σκεφτεί μήπως τελικά οι πληροφορίες του Τεύκρου μπορεί να ψεύτικες και την προτρέπει να ρωτήσει τη μάντισσα Θεονόη. Η Ελένη τελικά συμφωνεί με την πρόταση του Χορού και ζητάει να μπουνε και οι γυναίκες του Χορού να μάθουν την προφητεία. Η ίδια αγωνιά για εκείνα που πρόκειται να της μεταφέρουν οι γυναίκες, αλλά πλέον διατηρεί περισσότερες ελπίδες. Απειλεί στο όνομα του Ευρώτα ότι αν τελικά οι προφητείες της Θεονόης επιβεβαιώσουν τις πληροφορίες του Τεύκρου τότε θα σκοτωθεί, ενώ ο Χορός προσπαθεί να την προδώσει ψυχραιμία και ελπίδες. Στο τέλος η Ελένη θρηνεί την Τροία που χάθηκε έτσι άδοξα από τα δώρα της Αφροδίτης και τις μητέρες που έχασαν τα παιδιά τους στον πόλεμο αυτό· και ακόμα συγκρίνει το τέλος της Λήδας με εκείνο της Καλλιστώς με την οποία έσμιξε ο Δίας, αλλά η τελευταία έζησε, και τη δική της μοίρα που οδήγησε στην καταστροφή της Τροίας και χαμό τόσων Αχαιών με την απaráμιλλη ομορφιά της Τιτανίδας που απλά μεταμορφώθηκε σε ελαφίνα.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 289-290

*Ξέρω σε
ζώνουν
συμφορές
...με υπο-
μονή να
βαστάζεις*

Ο Χορός καλεί την Ελένη να δείξει υπομονή στα τόσα βάσανά της. Γνωρίζει από παλιά ακόμα τα προβλήματα της ηρωίδας· εξάλλου ένας λόγος που ο ποιητής έθεσε Ελληνίδες στο Χορό είναι και τούτος: μόνο αυτός τη γνωρίζει. Οι γυναίκες του Χορού φοβούνται μήπως η Ελένη ενεργήσει απελπιστικά και προσπαθήσει να κάνει κακό στον εαυτό της. Μένει ψύχραιμος και κάνει στο τέλος της ενότητας μία λογική πρόταση.

Ο Χορός του Ευριπίδη είναι ένας ακόμα υποκριτής που παρακινείται από τα δικά του πάθη και έχει τη δική του λογική. Αντίθετα από το Σοφοκλή που τον θέλει σαν ένα αμέτοχο θεατή, φορέα μόνο μιας λογικής άποψης και αμέτοχο συναισθηματικά,

και αντίθετα από τον Αισχύλο που ο Χορός του εξέφραζε μόνο θρησκευτικές απόψεις, ο Ευριπίδης του προσδίδει μια πιο ανθρώπινη διάσταση συμπάσχοντας όπως είδαμε με τον ήρωα, αλλά και ενεργεί όπως ένας υποκριτής.

Να σημειωθεί ότι ενώ στα λυρικά τμήματα της τραγωδίας τραγουδά όλος ο Χορός μαζί ή χωρισμένος σε ημιχόρια, στα διαλογικά (επικά) μέρη μόνο ο κορυφαίος του Χορού συμμετέχει και συνδιαλέγεται με τον κεντρικό ήρωα.

στ. 293-295
*αυγό που-
λιού δεν
έκανε ό-
πως εμένα
η Λήδα*

Η Ελένη δείχνει από τη αρχή του λυρικού μονολόγου της ότι η ζωή της από τη γέννησή της ήταν αξιοπερίεργη και μυθική. Η ζωή και η μοίρα της πάντα ήταν ιδιόμορφες. Αναρωτιέται η ηρωίδα πού αλλού ακούστηκε να γεννήθηκε μία γυναίκα από αυγό, όπως έγινε στη δική της περίπτωση. Σύμφωνα με το μύθο η Ελένη γεννήθηκε από το Δία με τη μορφή κύκνου και η ένωσή του με τη Λήδα είχε αποτέλεσμα ένα αυγό από το οποίο βγήκε η Ελένη. Ένας άλλος μύθος αναφέρει ότι ο Δίας κυνηγώντας τη θεά Νέμεσις εκείνη μεταμορφώθηκε σε χήνα και ο Δίας για να ζευγαρώσει μαζί της έγινε κύκνος. Έτσι η Νέμεσις έκανε ένα αυγό το οποίο παρέδωσε στη Λήδα και εκείνη το πρόσεχε μέχρι να εκκολαφθεί και να γεννηθεί η Ελένη. Βέβαια, ο Ευριπίδης αυτό το μύθο δεν τον αναφέρει καθόλου.

στ. 297
*δύο φταιχ-
τες, η Ήρα
κι η ομορ-
φιά μου*

Ακόμα μία φορά η Ελένη θεωρεί ότι για όλα ευθύνονται οι θεοί και η ομορφιά της. Βέβαια, εδώ δεν κατηγορεί την Αφροδίτη, όπως στον κομμό, αλλά την Ήρα που την έδιωξε μακριά από την πατρική της γη. Την ομορφιά της τη θεωρεί ως ένα κακό που αντί να της προσφέρει ευτυχία, μόνο βάσανα φέρνει. Αυτό είναι το μοτίβο που τόσο συχνά χρησιμοποιεί ο ποιητής σε όλη την τραγωδία το βλέπουμε και αμέσως μετά.

στ. 299-303
*κι αντί για
την ωραία
θωριά μου
ετούτη με-
γάλη ασκή-
μα να 'χα*

Η Ελένη θα προτιμούσε να ήταν μία άσχημη γυναίκα· η ομορφιά δεν αποδεικνύεται τελικά ένα αγαθό, αλλά μία κατάρα που μόνο προβλήματα της έφερε στη ζωή, οδηγώντας έμμεσα σε ένα πόλεμο με εκατοντάδες νεκρούς, ένα νεκρό σύζυγο και αδέρφια και μάνα και κυρίως μία κακή φήμη ανάμεσα στους συμπατριώτες της, ότι τάχα είναι άπιστη. Η υπερβολική ομορφιά της ηρωίδας προκάλεσε πλήθος συμφορές. Αυτή είναι η λογική που εξέφρασε ο Σόλων "μηδέν άγαν"· σε όλες τις τραγωδίες η λογική του μέτρου και της ύβρης αποτελούν κλασσικό μοτίβο. Ο Οιδίποδας ήταν πολύ σοφός και τελικά απέκτησε συμφορές μαζί με το θρόνο της Θήβας· τη λογική αυτή τη βλέπουμε στον Ηρόδοτο πρώτα και κύρια με την ύβρη και την υπέρμετρη στρατιά του Ξέρξη κατά των Ελλήνων.

*ξεχνούσαν
την τωρινή
μου φήμη*

Η Ελένη θα προτιμούσε να χάσει όλη εκείνη την υπερβολική ομορφιά, προκειμένου να ξεχνούσαν οι Έλληνες την κακή της φήμη. Εδώ, ο ποιητής συνδυάζει τα δύο σημεία που περυσσότερο ήθελε να τονίσει στην τραγωδία αυτή· η κεντρική του

οι Έλληνες
κι ό,τι
καλά δικό
μου να
κρατούσαν

ιδέα θα λέγαμε ότι ήταν από την αρχή να δείξει ότι κύριο αίτιο για τις συμφορές της Ελένης δεν είναι η ίδια, αλλά η ομορφιά της και ότι εκείνη τελικά μόνο την κακή φήμη απέκτησε χωρίς καμία ευθύνη. Στη φράση αυτή ο ποιητής θέτει στα λόγια της ηρωίδας και τα δύο αίτια· η κακή φήμη είναι ό,τι χειρότερο. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ελένη δεν εύχεται να μην είχε κακή φήμη, αλλά οι Έλληνες να την ξεχνούσαν. Αυτό ακριβώς έρχεται να πράξει με το δράμα αυτό ο τραγικός ποιητής. Με την απραγματοποίητη αυτή ευχή ο Ευριπίδης υπογραμμίζει ακόμα πιο μελανά τη μεγάλη δυστυχία της ηρωίδας του. Αυτό το επαναλαμβάνει παρακάτω υπογραμμίζοντας το επιμύθιο λέγοντας η Ελένη ότι "Δίχως να φταίω με κακολογούν· τούτο χειρότερο είναι απ' την αλήθεια, πράξεις να σου φορτώνουν που δεν έχεις κάνει", τονίζοντας και πάλι την κακή της φήμη για πράγματα στα οποία εκείνη δεν έχει την παραμικρή ευθύνη.

στ. 308-309
πράξεις να
σου φορ-
τώνουν
που δεν
έχεις κάνει

Η έννοια της συκοφαντίας σε αυτή την περίπτωση είναι το κύριο χαρακτηριστικό. Ας θυμηθούμε ότι μετά το θάνατο του Περικλή η αθηναϊκή δημοκρατία είχε αρχίσει να γίνεται ένα καθεστώς όπου ο κάθε πολιτικός συκοφαντούσε τους αντιπάλους του προκειμένου εκείνος να φανεί ως ο καλύτερος· είναι γεγονός ότι στην Αθήνα υπήρχαν πολλοί συκοφάντες κατ' επάγγελμα, οι οποίοι συκοφαντούσαν άλλους και τους έσερναν στα δικαστήρια ακόμα και για πράγματα που εκείνοι δεν είχαν πράξει απλά και μόνο για να κερδίσουν οικονομικές αποζημιώσεις· ενίοτε τους απειλούσαν απλά διεκδικώντας χρήματα προκειμένου να μη τους μηνύσουν.

στ. 312
κι ενώ ή-
μου λεύ-
τερη, έχω
γίνει σκλά-
βα

Η Ελένη με τη μεταφορά της στην Αίγυπτο ουσιαστικά έχει χάσει την ελευθερία της και είναι μία σκλάβα του βασιλιά· με την έννοια σκλάβα δεν εννοεί ότι έγινε δούλα, όπως ο Χορός, αλλά υπήκοος ενός κακού βασιλιά που δεν μπορεί να φύγει και να πάει στην πατρίδα της. Βέβαια, αυτό παρακάτω το δικαιολογεί λέγοντας ότι κάθε άνθρωπος είναι δούλος του βασιλιά στις βαρβαρικές χώρες.

στ. 313
οι βάρβα-
ροι όλοι
δούλοι, ε-
ξόν ο αφέ-
υτης

Εδώ ο ποιητής μέσω της ηρωίδας του εκφράζει την αποψη του για την ελληνική δημοκρατία. Στις βαρβαρικές χώρες κανένας άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος, αλλά όλοι ελεύθεροι και σκλάβοι είναι δούλοι του βασιλιά· μόνο εκείνος είναι ελεύθερος και κάνει ό,τι θέλει. Αντίθετα, στη δημοκρατία, που χαρακτήριζε και το πιο ολιγαρχικό πολίτευμα της ελλαδικής χερσονήσου και της μικρασιατικής ή ιταλικής ακτής, όλοι οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι (εξαιρούνται βέβαια, οι σκλάβοι) και μένουν δούλοι μόνο του νόμου· αυτή ήταν η ιδιαίτερη διαφορά ανάμεσα στα τυραννικά πολιτεύματα της Ανατολής και της Ελλάδας. Οι Έλληνες δεν υπάκουαν στο βασιλιά τους, αλλά στο νόμο. Πρόκειται για μία θέση που στα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέ-

μου είχε ιδιαίτερη πολιτική σημασία για να εξυψώσει το ηθικό των Αθηναίων.

στ. 320-321
κι η κόρη
μου, κακο-
περνάει
ανύπαντρη

Ένα άλλο πρόβλημα που φέρνει η ομορφιά της Ελένης και η βούληση των θεών και βέβαια προστίθεται στις συμφορές της ίδιας και στων άλλων είναι ότι η κόρη της Ερμιόνη, το καμάρι της όπως αναφέρει η ίδια, θα μείνει ανύπαντρη, εξαιτίας της κακής φήμης της μητέρας της. Εδώ, ο ποιητής δανείζεται ένα ακόμα στοιχείο από τη μυθολογική παράδοση της εποχής του, όπου η Ελένη και ο Μενέλαος απέκτησαν την Ερμιόνη. Η κόρη τους αργότερα θα παντρευτεί το Νεοπτόλεμο, το γιο του Αχιλλέα· μάλιστα στην ευριπίδεια τραγωδία *Ανδρομάχη* η Ερμιόνη θέλει να κάνει κακό στην ομώνυμη ηρωίδα επειδή εκείνη θεωρεί ότι της κάνει μάγια για να μην αποκτήσει παιδιά με το σύζυγό της (βλ. Παράρτημα, σελ. 224).

στ. 324
νεκρή λο-
γιέμαι

Εφόσον η Ελένη δεν μπορεί να επιστρέψει στην πατρίδα της, οι δικοί της έχουν πεθάνει κι εκείνη μένει σε μία βάρβαρη χώρα θεωρεί ότι είναι πια σαν νεκρή. Αυτή η φράση αποτελεί την πρώτη σκέψη της ηρωίδας που παρακάτω αναφέρεται πιο αναλυτικά που πλέον βλέπει σοβαρά το ενδεχόμενο της αυτοκτονίας. Από την άλλη είναι μία αναφορά στο είδωλό της, που θεωρείται ότι πέθανε, ενώ η πραγματική Ελένη είναι ακόμα ζωντανή. Τονίζεται η διαφορά ανάμεσα στο *φαίνεσθαι* και το *ε@ιναι*.

στ. 325-328
στη Σπάρ-
τη αν πάω,
δε θα μ' α-
φήσουν να
διαβώ τις
πύλες...

Η Ελένη έχει πια ξεχάσει ουσιαστικά την επιστροφή της στη Σπάρτη, εφόσον έχει χαθεί ο μόνος που μπορούσε να την πάει πίσω· αλλά ακόμα και ποτέ επέστρεφε μη αναγνωρίζοντάς την οι πολίτες της πατρίδας της δε θα της επέτρεπαν ούτε καν να μπει. Εδώ, ο ποιητής τονίζει τη λαχτάρα να επιστρέψει κάποιος στην πόλη του και να μην μπορεί να μπει μέσα· αυτό το ένιωσε και ο Οδυσσέας όταν είδε από μακριά της ακτές της Ιθάκης, αλλά δεν μπόρεσε να πατήσει στην πατρική του γη.

στ. 335-337
Η γυναίκα
σα δεχτεί
ένα άνδρα
που δε
στέργει δεν
έχει σέβας
στον εαυτό
της

Με τη φράση αυτή της Ελένης δεν πρόκειται πια για απλή επινόηση του Ευριπίδη, αλλά για μία ριζοσπαστική θέση του ποιητή. Και τούτο επειδή στην Αρχαιότητα οι γυναίκες δεν παντρεύονταν με τη θέλησή τους, αλλά δεν τους επιτρεπόταν καν να έχουν άποψη για τον άνδρα που θα έπαιρναν, αλλά την αποκλειστική ευθύνη για την επιλογή έχει ο πατέρας ή ο αδελφός. Ο Ευριπίδης ωστόσο, διατυπώνει τη δική του δημοκρατική θέση για το δικαίωμα της γυναίκας στην επιλογή του ανδρός της. Παράλληλα, ο ποιητής τονίζει εκ νέου την πίστη της Ελένης στο Μενέλαο, τον οποίο σέβεται και θέλει για άνδρα της, αντίθετα από το Θεοκλύμενο.

στ. 338
Πιο καλά

Η Ελένη εκφράζει ανοιχτά πλέον τη σκέψη της να αυτοκτονήσει· από τη στιγμή που θα μείνει μια ζώη δούλα σε μία βάρβαρη χώρα και θα πρέπει να παντρευτεί έναν βάρβαρο που δε

θάνατος

θέλει, τότε το μόνο που της μένει είναι να αυτοκτονήσει. Δεν ξέρουμε τι απήχηση ακριβώς είχε η φράση αυτή της Ελένης στο γυναικείο ακροατήριο της παράστασης, όπου προτιμάται ο θάνατος από ένα αναγκαστικό γάμο.

στ. 338-342
μα να' ναι
ωραίος. Το
κρέμασμα
υτροπή ...
έχει αρχο-
ντιά κι ευ-
γένεια το
μαχαίρι

Η Ελένη παραληρώντας από τη θλίψη έχει στο μυαλό της μόνο το θάνατο και για την αυτοκτονία αναζητά τον πρόπον τρόπο να δώσει τέρμα στη ζωή της. Τον απαγχονισμό τον αποφεύγει γιατί αναφέρει ότι ούτε σε δούλους αρμόζει· είναι ένας ατιμωτικός θάνατος. Βέβαια, έτσι πεθαίνει η μητέρα της, έτσι χάνεται και η Ιοκάστη στον *Οιδίποδα τύραννο*. Στα λόγια αυτά θα λέγαμε ότι ποιητής θεωρεί ότι η αγχώνη είναι μία "γυναικεία" μέθοδος αυτοκτονίας· η Ελένη όμως είναι ένας ομηρικός ήρωας, έχει τις αρχές της ηρωικής εποχής και δεν μπορεί να δεχτεί αυτό τον τρόπο θανάτου, παρά το ότι είναι γυναίκα και η ίδια. Έτσι, προτιμά το μαχαίρι. Ο μεγάλος ομηρικός ήρωας Αίαντας αυτοκτόνησε έχοντας έναν τέτοιο ευγενικό θάνατο όπως πίστευαν οι συμπατριώτες του ποιητή και σίγουρα η φράση αυτή θα έφερνε στο νου τους τον Αίαντα.

στ. 346-347
γι' αλή-
θεια μην
τα πάρεις

Ο Χορός διατηρεί πάντοτε την ψυχραιμία του και παρά το γεγονός ότι συμπάσχει στη θλίψη και τον πόνο της Ελένης δεν παρασύρεται από το παραλήρημά της. Αντίθετα, σκέφτεται ότι τα λόγια του Τεύκρου χρειάζονται επιβεβαίωση.

Στη στιχομυθία που ακολουθεί ο Χορός προσπαθεί να πείσει την Ελένη να επιβεβαιώσει πρώτα τις πληροφορίες του ξένου και μετά να σκεφτεί και να πράξει αναλόγως. Μόνο οι προφητείες της Θεονόης μπορούν να είναι σίγουρες και καμία άλλη πληροφορία.

στ. 372-373
Σωστές οι
συμβουλές
σας...με
χαρά
δέχομαι το
κάλεσμά
σου

Η Ελένη δέχεται τις προτροπές του Χορού να ακούσει τη Θεονόη τι θα προφητέψει και τις καλεί να μάθουν και αυτές το χρησμό από τη μάντισσα. Ο Χορός με χαρά αποδέχεται την απόκριση της Ελένης. Οι φράσεις αυτές αμέσως μετά τις σκέψεις αυτοκτονίας της ηρωίδας προκαλούν μία ηρεμία στο κοινό που είχε αρχίσει να αγωνιά για το μέλλον της Ελένης. Έτσι, επικρατεί μία ισορροπία.

Η αποχώρηση, εξάλλου, του Χορού προωθεί το μύθο αδειάζοντας η σκηνή θα φτάσει ο Μενέλαος στο επακόλουθο επεισόδιο.

στ. 374-377
Ω! μαύρη
μέρα

Η Ελένη δέχεται την πρόταση του Χορού, αλλά η αγωνία της παραμένει για τις πληροφορίες που θα της χρησιμοδοτήσει η Θεονόη.

στ. 380-381
Μην προ-
μαντεύεις
συμφορές

Ο Χορός καλεί την Ελένη να μην προτρέχει και να μην είναι βέβαια για συμφορές που τελικά υπάρχει η πιθανότητα να μην έρθουν ποτέ. Είναι η ίδια ψύχραιμη παρηγορητική στάση που έχει ο Χορός σε όλο το διαλογικό αυτό μέρος. Προσπαθεί να κάνει την Ελένη να ελπίζει και να μην πάρει βιαστικές αποφά-

*πάντοτε να
'χεις για
μελλούμε-
να καλές
ελπίδες*

στ. 390-402
*όρκο
παίρνω*

στ. 405
*σφαχτιάρι
εγώ στις
τρεις θεές*
στ. 404-436
*θρήνος
Ελένης*

στ. 405
*για κάτι
που δεν έ-
γινε*
στ. 410-412
*τα δώρα
που μου
χάρισεν η
Κύπρη*

στ. 412-421
*ρίξανε τα
κομμένα
τους μαλ-
λιά ... πικ-*

σεις και αυτό το τονίζει λίγο πιο κάτω· πριν πάρει πληροφορίες σίγουρες κάποιος οφείλει να ελπίζει για το καλύτερο. Είναι ένα ακόμα στοιχείο από τη διδακτική της τραγωδίας.

Οι αρχαίοι, εξάλλου, θεωρούσαν το δράμα σημαντικό μέσο διαπαιδαγώγησης, επειδή στις θεατρικές παραστάσεις ακούγονταν πανανθρώπινες αξίες και αρχές.

Η Ελένη ορκίζεται στο όνομα του Ευρώτα ότι αν είναι πραγματικές οι πληροφορίες του Τεύκρου, τότε θα αυτοκτονήσει και αναρωτιέται ακόμα αν πρέπει να πεθάνει με αγχόνη που αρμόζει σε γυναίκες ή με μαχαίρι που είναι άξιο και πρόπον ενός ήρωα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ηρωίδα ορκίζεται στο ονομαστό ποτάμι της πατρίδας της κάτι που κάνει τον όρκο της πιο δραματικό και εντείνει την αγωνία των θεατών.

Μέσα στο παραλήρημα του όρκου και των σκέψεων θανάτου η Ελένη παρομοιάζει τον εαυτό της με ζώο θυσίας προσφορά στις τρεις θεές (Ηρα, Αφροδίτη και Αθηνά) και τον Πάρη που την οδήγησαν σε τέτοιες συμφορές.

Η Ελένη θρηνεί ακόμα μία· αυτή τη φορά θρηνεί κυρίως την Τροία που χάθηκε έτσι και τις μητέρες που έχασαν τα παιδιά τους στον πόλεμο. Ουσιαστικά αυτό είναι ένα μοιρολόι για τα δεινά του πολέμου. Μέσα σε συνθήκες πολέμου ο ποιητής δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί και στα βάσανα που αυτός φέρνει σε όλους τους ανθρώπους, ελεύθερους και δούλους, άνδρες και γυναίκες. Έτσι η Ελένη θρηνεί πρώτα για τις Τρωαδίτισσες μάνες και έπειτα για τις Ελληνίδες. Ενώ έπειτα παραλληλίζει τη μοίρα της μάνας της και τη δική της με άλλες θνητές γυναίκες. Για τον Ευριπίδη δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους νικητές και τους ηττημένους ενός πολέμου· η συμφορά είναι όμοια για όλους και ο θάνατος χτυπά όλα τα έθνη και όλες τις μάνες.

Η Ελένη εδώ επαναλαμβάνει την αθωότητά της για την κατηγορία της απιστίας προς το Μενέλαο και την τάχα φυγή της στην Τροία με τον Πάρη. Όλος ο πόλεμος τελικά δεν έγινε για την αρπαγή της, αλλά μόνο και μόνο για ένα είδωλο.

Η ηρωίδα στο σημείο αυτό επαναλαμβάνει ουσιαστικά όσα είχε πει και νωρίτερα (στιχ. 227 κ.ε.), αλλά πλέον θλίβεται που ένα θεϊκό δώρο, όπως η ομορφιά της, καταντά τέτοια κατάρα που γεννά θάνατο και μοιρολόγια. Νωρίτερα (στιχ. 231-233) υπογράμμισε ότι φταίει για όλα η ομορφιά της, αλλά εδώ την βλέπει σαν θείο δώρο.

Ο ποιητής εδώ μεταφέρει παραστατικά το θρήνο που δημιουργεί ο πόλεμος στους συγγενείς των νεκρών. Ήδη έχει πολλές φορές αναφερθεί στον άδικο θάνατο των πολεμιστών. ωστόσο, εδώ συμπληρώνει την εικόνα ενός άδικου πολέμου με το θρήνο των ζωντανών.

Περιγράφονται, σαν πραγματολογικό στοιχείο, οι τρόποι

ρούς βόγ-
γους χερο-
χτυπώντας
το κεφάλι
... και με
τα νύχια
σκίζοντας
μαιώνο-
ντας τα
τρυφερά
τους μά-
γουλα

με τους οποίους συχνά αντιδρούσαν οι γυναίκες στα μοιρολόγια: έκοβαν τα μαλλιά τους και τα έκαιγαν ή τα πετούσαν στο ποτάμι (ή τη θάλασσα), ενώ πολύ συχνά χτυπούσαν το κεφάλι τους και έγδερναν το πρόσωπό τους με τα νύχια από τον πόνο και τη θλίψη. Ακόμα και σήμερα είναι συνηθισμένες τέτοιες εκδηλώσεις πένθους στη χώρα μας, όπου γυναίκες ή άνδρες κόβουν σε ένδειξη πόνου τα μαλλιά τους ή χτυπάνε το σώμα τους και το γδέρνουν. Πολύ συχνά οι άνδρες αφήνουν μούσι και οι γυναίκες απεριποίητο το σώμα τους· στόχος όλων τούτων των ενεργειών είναι να ασχημύνει το πρόσωπο ή το σώμα τους για να φύγουν μακριά τα κακά πνεύματα που συνοδεύουν πάντα ένα θάνατο. Ειδικά σε περιοχές που διασώζεται ακόμα η παράδοση των μοιρολογιών οι εκδηλώσεις αυτές είναι χαρακτηριστικές. Ας μην ξεχνάμε ότι τα σύγχρονα μοιρολόγια είναι πανομοιότυπα των αρχαίων δραματικών κομμών και οι συνήθειες των Ελλήνων δεν έχουν αλλάξει πολύ παρά τις χιλιάδες χρόνια που μας χωρίζουν από τον εποχή του Ευριπίδη.

στ. 436

Ο Χορός των Ελληνίδων δούλων έχει ήδη αποχωρήσει από τη σκηνή όταν θρηνεί η Ελένη. Μετά το τέλος του θρήνου για τον πόλεμο και βάσανά του, η ηρωίδα αποχωρεί από τη σκηνή. Ήταν πολύ σπάνιο να μείνει η ορχήστρα άδεια στο αρχαίο δράμα. Ωστόσο, αυτή η καινοτομία του Ευριπίδη έχει στόχο να μείνει άδειος ο χώρος προκειμένου να εμφανιστεί ο Μενέλαος χωρίς να έρθει σε επαφή με την Ελένη ή το Χορό. Σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να πληροφορηθεί την ύπαρξη της Ελένης στο παλάτι και βέβαια ότι ο ίδιος έφερε μαζί του ένα είδωλο. Μ' αυτό τον τρόπο ο ποιητής οργανώνει τη σημαντική σκηνή από δραματική άποψη της αναγνώρισης των δύο συζύγων.

γενικότερα σχόλια

Η εξέλιξη του μύθου στο διαλογικό τμήμα της Παρόδου συντελείται πρώτα και κύρια με την πρόταση του Χορού να ρωτήσουν τη Θεονόη για τις πληροφορίες που έφερε ο ξένος στην Ελένη. Με τον τρόπο αυτό η Ελένη θα μάθει ότι τελικά ζει ο άνδρας της κι έτσι θα αποφευχθεί η αυτοκτονία της ηρωίδας. Ο ποιητής που θέλει το Μενέλαο να ζει και να εμφανίζεται στην αμέσως κιάλας σκηνή, οδηγεί επίτηδες σε τέτοια συναισθηματική φόρτιση το κοινό και την Ελένη σε ένα αδιέξοδο, λίγο πριν το θάνατο· ωστόσο, με την πρόταση του Χορού όχι μόνο προωθείται ο μύθος, αλλά κυρίως ο ποιητής φέρνει μια ισορροπία στα συναισθήματα των θεατών. Τέλος, ο μύθος προ-ωθείται και με την ίδια την απουσία του Χορού από τη σκηνή και την ανάλογη αποχώρηση της Ελένης, προκειμένου να εμφανιστεί ο ναυαγισμένος Μενέλαος.

Η **Ελένη** στην ενότητα αυτή επαναλαμβάνει το ηρωικό ήθος του Προλόγου. Με γενναιότητα επιλέγει το θάνατο από το γάμο με έναν άνδρα που δε θέλει και μάλιστα αναρωτιέται ποιος τρόπος είναι σωστός και σύμφωνος με τα ηρωικά ήθη, ο γυναικείος του απαγχονισμού ή με μαχαίρι όπως έπρατταν οι ήρωες (άνδρες); Βέβαια, τα συναισθήματά της δεν έχουν αλλάξει ακόμα, μια και θεωρεί ότι ο Μενέλαος είναι νεκρός και δεν ελπίζει σε κάποιο καλύτερο νέο, αφού δείχνει άμεση εμπιστοσύνη στα λόγια του Τεύκρου. Ωστόσο, συμφωνεί με το Χορό να ζητήσουν τη χρησιμοδότηση της Θεονόης, σαν την ύστατη ενέργεια που θα απέτρεπε την αυτοκτονία της· ο όρκος της είναι ένα ακόμα τέτοιο χαρακτηριστικό του ηρωικού ήθους της πρωταγωνίστριας.

Από την άλλη, η **Χορός** διατηρεί την ψυχραιμία του. Ενδιαφέρεται για τη μοίρα της Ελένης μια και είναι δεμένος μαζί της με τα βάσανα της ξενιτιάς και προσπαθεί να βρει λύση στα προβλήματα και τις συμφορές της ηρωίδας. Ακολουθεί παρηγορητική λογική και προτείνει, σαν ένας υποκριτής που προωθεί το μύθο, τη λύση τη Θεονόης εμφυσώντας ελπίδες στην ηρωίδα.

Από την περιγραφή των εκδηλώσεων πένθους φαίνεται ότι τα σύγχρονα ελληνικά έθιμα δε διαφέρουν πολύ από εκείνα των αρχαίων Ελλήνων. Ακόμα και σήμερα είναι συνηθισμένες τέτοιες εκδηλώσεις πένθους στη χώρα μας, όπου γυναίκες ή άνδρες κόβουν σε ένδειξη πόνου τα μαλλιά τους ή χτυπάνε το σώμα τους και το γδέρνουν. Πολύ συχνά οι άνδρες αφήνουν μούσι και οι γυναίκες απεριποίητο το σώμα τους· στόχος όλων τούτων των ενεργειών είναι να ασχημύνει το πρόσωπο ή το σώμα τους για να φύγουν μακριά τα κακά πνεύματα που συνοδεύουν πάντα ένα θάνατο. Ειδικά σε περιοχές που διασώζεται ακόμα η παράδοση των μοιρολογιών οι εκδηλώσεις αυτές είναι χαρακτηριστικές. Ας μην ξεχνάμε ότι τα σύγχρονα μοιρολόγια είναι πανομοιότυπα των αρχαίων δραματικών κομμών και οι συνήθειες των Ελλήνων δεν έχουν αλλάξει πολύ παρά τις χιλιάδες χρόνια που μας χωρίζουν από τον εποχή του Ευριπίδη.

Α' επεισόδιο

1η σκηνή (437-494)

νόημα

Στη σκηνή εμφανίζεται ο Μενέλαος, ο άνδρας της Ελένης, που αυτοπαρουσιάζεται και κάνει λόγο για τον Τρωικό Πόλεμο τον οποίο ηγήθηκε. Στη συνέχεια ο ήρωας αναφέρεται στις περιπέτειές του στη θάλασσα μετά την άλωση της Τροίας· σχεδόν όσα χρόνια έκανε να κυριεύσει την Τροία, άλλα τόσα χρόνια ταλαιπωρείται στις θάλασσες, στη Λιβύη σε τόπους αφιλόξενους· δικαιολογεί την παρουσία του στη σκηνή λέγοντας ήταν έπεσε θύμα τρικυμίας και έφτασε με τοσακισμένο καράβι, ντυμένος με κουρέλια λόγω της τρικυμίας και κρύβοντας τη γυναίκα του την οποία θεωρεί αίτιο των κακών μαζί με λίγους άνδρες σε μία σπηλιά· ο ίδιος πεινά και αναζητεί λίγη τροφή για εκείνον και τους άνδρες του.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 437-494
μονόλογος
Μενελάου

Ο μονόλογος αυτός του Μενελάου από πολλούς μελετητές θεωρείται ως ένας δεύτερος πρόλογος. Και δεν μοιάζουν να έχουν άδικο αφού ο λόγος του ομηρικού ήρωα έχει όλα τα χαρακτηριστικά ενός προλόγου, όπου αυτοπαρουσιάζεται και δείχνει τα προβλήματά του, αλλοτινά και σύγχρονα εισάγοντας τους θεατές σε μία τραγωδία. Ωστόσο, ο ποιητής με την παρουσίαση του ήρωα θέλει να τονίσει τη μεγάλη διαφορά που έχει πια ο Μενέλαος από την εποχή της νιότης του που πολεμούσε στην Τροία και τώρα, επτά χρόνια μετά από πολλές θαλάσσιες ταλαιπωρίες. Ο Ευριπίδης με τον τρόπο αυτό τονίζει ακόμα μία φορά τον ξεπεσμό του ήρωα και εξυψώνει ακόμα περισσότερο την ηρωική προσωπικότητα της Ελένης, που ηρωικά υπομένει τα βάσανά της. Παράλληλα, πρακτικοί λόγοι οδηγούν στην αυτοπαρουσίαση όπως σε πρόλογο του Μενελάου· βασικά ο ίδιος ο υποκριτής είναι μόνος του στη σκηνή, αφού ο ποιητής από την πάροδο έδωξε και την Ελένη και το Χορό απομάκρυνε. Έτσι, οι θεατές πρέπει να γνωρίζουν ποιος βρίσκεται εκεί στη σκηνή.

στ. 437-444
Πέλοπα...
Μενέλαο,
ζευγάρι
ξακουσμέ-
νο

Ο Μενέλαος αυτοπαρουσιάζεται στο κοινό. Σύμφωνα με τα ήθη της τραγωδίας ο ήρωας όφειλε ο ίδιος να παρουσιαστεί και όπως θα κάνει παρακάτω και να δικαιολογήσει τα αίτια που τον έφεραν στη σκηνή. Ο ποιητής χρησιμοποιεί τη μυθολογική παράδοση για τη γενιά του ήρωα που κατάγεται από το μυθικό Πέλοπα και είχε πατέρα τον Ατρέα και αδελφό τον Αγαμέμνονα.

στ. 445-449
για θαρρώ
...οδήγησα

Ο Μενέλαος παινεύεται ότι αυτός ήρωας ο πραγματικός αρχηγός της εκστρατείας. Ουσιαστικά αυτή η επινόηση του ποιητή αναφέρεται στο αίτιο του πολέμου που ήταν η δική του τιμή

*στην Τροία
πλήθος
σπράτευμα*

στ. 446-447
*κι όχι με
τη βία σου
τύραννος*

στ. 454-464
*Εγώ περι-
πλανιέμαι
τόσο καιρό
στο κύμα ο
δόλιος όσο
χρειάστη-
κα την
Τροία ...
κι ενώ πο-
θώ στο τό-
πο μου να
φτάσω τη
χάρη αυτή
οι θεοί δε
μου χαρί-
ζουν...και
κάθε φορά
που την
πατρίδα
ζυγώνω,
μακριά με
ξανασπρώ-
χνουν οι
άνεμοι...*

που θίχθηκε από την αρπαγή της Ελένης. Με τον τρόπο αυτό και σε συνδυασμό με τα κουρέλια που τον παρουσιάζει να φορά δείχνει την κατάντια και τις συμφορές του ήρωα αυτού που άλλοτε ήταν μεγάλος βασιλιάς και σήμερα πια ένας ναυαγισμένος άνδρας που δεν ξεχωρίζει η καταγωγή του και ζητιανεύει την τροφή του.

Ο Μενέλαος παινεύεται ότι δεν πίεσε τους ήρωες του Τρωικού Πολέμου να τον ακολουθήσουν, αλλά εκείνοι με τη το έκαναν θέλησή τους. Η φράση του αυτή απηχεί ακόμα μία φορά τις δημοκρατικές ιδέες του ποιητή. Συγκρίνει το δημοκρατικό πολίτευμα με το τυραννικό και τη βασιλεία, όπου κανείς ούτε και οι ήρωες έχουν δικαίωμα επιλογής, όπως οι Έλληνες. Ωστόσο, είναι μία επινόηση του ποιητή και τούτο επειδή οι ήρωες σύμφωνα με τον ομηρικό μύθο ήταν υποχρεωμένοι όλοι πλην του Αχιλλέα να πάρουν μέρος εξαιτίας ενός όρκου που έδωσαν στον πατέρα της Ελένης σε περίπτωση που εκείνη έπεφτε θύμα απαγωγής. Εξάλλου, ο Οδυσσέας παρίστανε τον τρελό για να αποφύγει την εκστρατεία αυτή, αλλά ο ποιητής δε χρησιμοποιεί αυτή την παράδοση.

Ο Μενέλαος παρουσιάζει τις συμφορές που τον χτύπησαν μετά την κατάκτηση της Τροίας. Οι θεοί τον τιμωρούν που κατέστρεψε έτσι συθέμελα την ηρωική πόλη και τον ταλαιπωρούν επτά χρόνια τώρα στη θάλασσα. Ο ίδιος ο ποιητής δεν θέλει να αναφερθεί στα αίτια των βασάνων του Μενελάου, επειδή κάτι τέτοιο δεν τον ενδιαφέρει άμεσα. Εκείνο που θέλει να δείξει είναι η κατάντια των ηρώων και η αθωότητα της Ελένης. Εδώ τονίζεται ακόμα μία φορά η *νόστος*, όπως την έχουμε ήδη διακρίνει στην περίπτωση της Ελένης που δε θα μπορεί να διαβεί τις πύλες της Σπάρτης.

Σύμφωνα με το μύθο ο Μενέλαος ταλαιπωρήθηκε όπως ο γνωστός μας Οδυσσέας και έφτασε μέχρι το νησί Φάρος της Αιγύπτου, αλλά όχι με τον τρόπο που παρουσιάζεται στην τραγωδία τούτη. Αυτό είναι μία επινόηση του τραγικού ποιητή επειδή ακριβώς εξυπηρετεί την εξέλιξη του μύθου. Πρέπει ο Μενέλαος να φτάσει στο παλάτι του Πρωτέα και να μπορέσει έτσι να γίνει η αναγνώριση Ελένης-Μενελάου και να την πάρει ο άνδρας της από τη μακρινή χώρα και να επιστρέψουν στη Σπάρτη.

Εδώ ο ήρωας συμπληρώνει την περιγραφή των περιπετειών του όπου κάθε φορά που πλησίαζε τη Λακωνία, οι άνεμοι τον απομάκρυναν. Αυτό ακριβώς φοβόταν και η Ελένη στην Πάροδο και το ίδιο ένιωσε και ο Οδυσσέας όταν αντίκρισε από μακριά την Ιθάκη, αλλά οι σύντροφοί του άνοιξαν τους ασκούς του Αιόλου και απομακρύνθηκαν από το νησί. Είναι η κατάρα των θεών να μην μπορεί να φτάσει ο ήρωας και η ειρωνεία να είναι κοντά και να βλέπει τον τόπο του, αλλά να μην καταφέρνει

στ. 465-466
και τώρα
ναυαγός...

στ. 470
με την Ε-
λένη που
'φερα απ'
την Τροία

στ. 474-476
ο ευτυχι-
σμένος
όταν κα-
κοπάθει...

στ. 477
τώρα με
τυραννάει
σκληρά η
ανάγκη

στ. 483
κρυμμένη
τη γυναίκα
μου, αιτία
στις συμφο-
ρές μου...
τους έβα-
λα να τη
φυλάγουν

να πατάει στη γη.

Ο Μενέλαος οφείλει να δικαιολογήσει την παρουσία του στη σκηνή. Το ίδιο έκανε και ο Τεύκρος, το ίδιο και η Ελένη στον Πρόλογο και ο Χορός στην Πάροδο.

Ο Σπαρτιάτης βασιλιάς θεωρεί ότι το είδωλο που κουβαλά μαζί του από την Τροία είναι η γυναίκα του. Οι θεατές όμως γνωρίζουν ότι η πραγματική Ελένη βρίσκεται μέσα στο παλάτι του Πρωτέα και αυτό συντελεί μία τραγική ειρωνεία. Επιπλέον, ο ποιητής θέλει να τονίσει ακόμα μία φορά τη διαφορά ανάμεσα στο φαίνεσθαι και το ε@ιναι.

Ο Ευριπίδης θέτει μία πανανθρώπινη ιδέα στο στόμα του ήρωα. Ο ευτυχισμένος όταν έχει συμφορές ενοχλείται περισσότερο από εκείνον που κακοπαθαίνει συνέχεια. Με τη φράση αυτή ο ποιητής θέλει να δείξει την κατάντια του Μενελάου, που παρουσιάζεται σαν ένας άνθρωπος που πόρθησε την Τροία, αλλά τώρα είναι δυστυχισμένος και ταλαιπωρημένος.

Ο ήρωας αισθάνεται να τον πιέζει πολύ η ανάγκη. Είναι ρακένδυτος, πράγμα που δεν αρμόζει σε τέτοιο μεγάλο βασιλιά, πεινάει ο ίδιος και οι σύντροφοί του και πρέπει να ζητιανέψει τρόφιμα. Είναι μία άλλη πανανθρώπινη αξία -που θα λέγαμε ότι και σήμερα ισχύει- όπου η ανάγκη δεν αφήνει και πολλά περιθώρια επιλογής. Κατά τους αρχαίους μάλιστα ακόμα και οι θεοί υποτάσσονταν στην ιδέα της ανάγκης, την οποία είχαν προσωποποιήσει και με την οποία συνευρέθηκε ο Δίας και απέκτησε την Αδράστεια.

Ο Μενέλαος κρατά την Ελένη κρυμμένη. Έχει μεγάλη σημασία ότι την έχει κρυμμένη και πως οι άνδρες του τη φυλάνε επειδή φοβάται μήπως προκαλέσει και άλλα προβλήματα με την παρουσία και την ομορφιά της σε εκείνο τον ξένο τόπο. Βλέπει την πιθανότητα κάποιος να θελήσει να την απαγάγει όπως έγινε και με τον Πάρη.

Ιδιαίτερη σημασία για την τραγικότητα της ηρωίδας έχει το γεγονός ότι ο Μενέλαος θεωρεί εκείνη αιτία για τις συμφορές του και βέβαια και για τον ίδιο τον πόλεμο. Η Ελένη που για τους θεατές είναι αθώα θεωρείται από τον άνδρα της ένοχη, ο οποίος παρασύρθηκε και εκείνος από το είδωλο της Ήρας. Ένας λόγος που την κρατά κρυμμένη και φυλακισμένη πρακτικά είναι και αυτός: τα καμώματά της μπορούν να φέρουν νέες συμφορές.

Το γεγονός ότι ο Μενέλαος κρατά την Ελένη στο σπήλαιο είναι μία άλλη επινόηση του ποιητή. Κανένας μύθος δεν αναφέρει κάτι τέτοιο. Έφτασε μεν μαζί το ζεύγος στην Αίγυπτο μετά την Τροία, αλλά η Ελένη δεν έμεινε στο σπήλαιο. Αυτό όμως εξυπηρετεί την εξέλιξη της δράσης μια και ο ήρωας έπρεπε να ήταν μόνος του στη σκηνή και να θεωρεί σύμπτωση την ομοιότητα της πραγματικής Ελένης με εκείνη που άφησε πίσω του στο

σπήλαιο. Αν την κουβαλούσε μαζί του στη σκηνή τότε αμέσως θα έβλεπε ότι πρόκειται για το ίδιο άτομο· τέλος, το είδωλο όσο ο Μενέλαος θα βρίσκεται στη σκηνή με άλλους υποκριτές θα εξαφανιστεί από θεϊκή πρωτοβουλία και ένας αγγελιαφόρος-ναύτης (*ζαγγελος*) θα τον ενημερώσει σχετικά.

στ. 427
*με τα ρούχα μου
κουρέλια*

Ο ίδιος ο ήρωας μας δίνει μία σκηνοθετική περιγραφή της ενδυμασίας του· φοράει κουρέλια σαν φτωχός άνθρωπος και μάλλον ξεσκισμένα ρούχα λόγω της θαλασσοταραχής και του ναυαγίου. Αποτελεί μία ιδιαίτερη καινοτομία του Ευριπίδη το γεγονός ότι παρουσιάζει τους βασιλείς να εμφανίζονται στη σκηνή με ρούχα κουρελιασμένα και μάλιστα είχε γίνει αντικείμενο χλευασμού αυτή του η τακτική από τον Αριστοφάνη.

στ. 491-492
*απ' τους
φτωχούς
δεν έχεις
βοήθεια*

Ο ομηρικός ήρωας τονίζει μία πραγματικότητα όχι μόνο της εποχής του· από το φτωχό άνθρωπο κανένας δεν μπορεί να ζητήσει βοήθεια, γιατί ακόμα κι αν το θέλει ένας φτωχός δεν μπορεί να προσφέρει τέτοια βοήθεια. Επιπλέον, ο ποιητής με τον τρόπο αυτό στόχο έχει πρώτα και κύρια να δικαιολογήσει την παρουσία του Μενέλαου έξω από το ανάκτορο του Πρωτέα, όπου στο εσωτερικό του βρίσκεται η Ελένη. Βέβαια, οι θεατές μπορούσαν να αντιτάξουν ότι οι φτωχοί συχνά είναι πιο φιλόξενοι και γενναιόδωροι από τους πλούσιους, αλλά κάτι τέτοιο δεν εξυπηρετούσε τον ποιητή για την οικονομία του έργου.

στ. 493-494
*Έε· δε θα
'ρθει ένας
θυρωρός*

Ο Μενέλαος έχει πλησιάσει την πόρτα του ανακτόρου και φωνάζει δυνατά για να τον ακούσουν οι θυρωροί και ν' ανοίξουν την πόρτα. Στην επόμενη σκηνή θα εμφανιστεί μία γερόντισσα που θα ενημερώσει το Μενέλαο για την Ελένη και θα του ζητήσει να φύγει από την Αίγυπτο.

γενικότερα σχόλια

Ο Ευριπίδης στο πρώτο αυτό επεισόδιο χρησιμοποιεί διάφορα στοιχεία είτε από την ομηρική παράδοση είτε από διάφορους άλλους μύθους της εποχής του. Έτσι, αρχικά παρουσιάζει τη γενεαλογία του Μενέλαου, που κατάγεται από τον Τάνταλο και τον Πέλοπα ο οποίος κέρδισε την Ιπποδάμεια από τον αντίζηλό του Οινόμαχο σε αρματοδρομία και απέκτησαν τον Ατρέα που παντρεμένος με την Αερόπη απέκτησαν τους δύο βασιλιάδες του Άργους και της Σπάρτης, τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο. Ο Τάνταλος, ήταν ένας ιδιαίτερα αγαπητός θνητός βασιλιάς στους θεούς, ο οποίος σε ένα γεύμα που έκανε έσφαξε το μικρό Πέλοπα και τον πρόσφερε στους θεούς σαν γεύμα. Εκείνοι που κατάλαβαν τι συνέβαινε τον ξαναζωντάνεψαν, αλλά ο Τάνταλος τιμωρήθηκε για πάντα στον Άδη. Ο ομηρικός Οδυσσέας τον είδε εκεί να ταλαιπωρείται αιωνίως προσπαθώντας να πάρει νερό από μία λίμνη η οποία όμως όσο εκείνος πλησίαζε στις όχθες της εκείνη στέρευε.

Βέβαια, ο Μενέλαος που από τον ποιητή παρουσιάζεται να έχει ηγηθεί της τρωικής εκστρατείας, δεν ανταποκρίνεται στο μύθο, αλλά ανταποκρίνεται στο γεγονός ότι ο ήρωας αυτός ουσιαστικά έκανε την εκστρατεία τούτη για λόγους τιμής.

Εκτός από το Μενέλαο πολλοί άλλοι ήρωες του Τρωικού Πολέμου ταλαιπωρήθηκαν μέχρι να φτάσουν στις πατρίδες τους. Αυτοί οι μύθοι χαρακτηρίζονται *νόστοι* και αναφέρονται εκτός από τον Οδυσσέα και το Μενέλαο, στον Αίαντα τον Οϊλέα (όχι τον Τελαμώνα), στο Διομήδη της Κρήτης, το Φιλοκτήτη και βέβαια το γνωστό μας Τεύκρο. Ωστόσο, και εκείνοι που κατάφεραν να φτάσουν σχετικά εύκολα στην πατρίδα τους

αντιμετώπισαν σοβαρά προβλήματα στην επανάκτηση της εξουσίας ή βρήκαν τελικά εκεί το θάνατο, όπως ο Αγαμέμνωνας, ο Νεοπτόλεμος ή ακόμα και ο Οδυσσεύς. Μόνο ο Νέστορας επέστρεψε εύκολα και χωρίς προβλήματα στην Πύλο, επειδή είχε ήδη αφήσει στο θρόνο τους γιους του.

Η εξέλιξη του μύθου προωθείται στο σημείο αυτό ουσιαστικά και μόνο με την παρουσία του δεύτερου υποκριτή στη σκηνή. Ένα ιδιαίτερο στοιχείο που βοηθά στην προώθηση της δράσης είναι η αναφορά του Μενέλαου στη γυναίκα του που ισχυρίζεται ότι φυλακισμένη έχει στο σπήλαιο· αυτή του η βεβαιότητα παρακάτω θα κάνει το Μενέλαο να είναι βέβαιος ότι η γυναίκα που περιγράφει η γερόντισσα θυρωρός δεν είναι η δική του Ελένη, αλλά μία απλή σύμπτωση και συνωνυμία.

Στο επεισόδιο αυτό εμφανίζεται μόνο ο **Μενέλαος**. Πρόκειται για έναν ήρωα του πολέμου που διατηρεί ακόμα τα ηρωικά ήθη· έχει όλα τα -κατά την Αρχαιότητα- χαρακτηριστικά του καλού βασιλιά και του ήρωα. Ντρέπεται να εμφανιστεί κουρελιασμένος στο πλήθος, ακόμα και των φτωχών ανθρώπων· παινεύεται για μία επιτυχημένη μεν εκστρατεία, αλλά με πλήθος άλλες συμφορές να έπονται· ενδιαφέρεται για το καλό των υπηκόων του και προσπαθεί να βρει για εκείνους φαγητό και ελπίζει πως παρά την ενδυμασία του οι άρχοντες του τόπου εκείνου θα του συμπεριφερθούν φιλόξενα και θα τον βοηθήσουν. Ωστόσο, παρά τις ελπίδες του γενικά είναι απελπισμένος μετά από τόσα χρόνια δεινών στη θάλασσα μη μπορώντας να επιστρέψει στην πατρίδα του που μόνο από μακριά τελικά τη βλέπει. Παράλληλα, η απόγνωσή του είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό συναίσθημα του ήρωα μια και η ανάγκη οδηγεί το μεγάλο βασιλιά στη ζητιανιά.

Συγκρίνοντας το Μενέλαο, όπως παρουσιάζεται στη σκηνή αυτή, με τον Τεύκρο βλέπουμε ότι και οι δύο ήρωες πολέμησαν μαζί στην Τροία. Θα χαρακτηρίζονταν δύο βετεράνοι που ο καθένας θωρεί ότι εκείνος πόρθησε την φρυγική πόλη. Κανένας από τους δύο δεν κατόρθωσε να επιστρέψει στην πατρίδα του, επειδή αυτή ήταν η βούληση των ίδιων των θεών· ο Τεύκρος τιμωρήθηκε κι εξορίστηκε από την πατρίδα του χωρίς καν να πατήσει στη γη για μίσημα επειδή δεν εμπόδισε έστω και με τη ζωή του την αυτοκτονία του αδελφού του, Αίαντα, ενώ ο Μενέλαος επειδή δε σεβάστηκε τους ναούς και τα άλλα ιερά της Τροίας ταλαιπωρείται εφτά χρόνια στη θάλασσα προσπαθώντας να φτάσει στη Σπάρτη.

Ωστόσο, οι δύο ήρωες διαφέρουν ως προς το γεγονός ότι ο Μενέλαος είναι απελπισμένος και έχει φτάσει σε απόγνωση όπως έχει καταντήσει ένας ναυαγισμένος και κουρελής που ζητιανεύει για την τροφή του ίδιου και των συντρόφων του· αντίθετα, ο Σαλαμίνιος ήρωας έχει όλη την εμφάνιση ενός πολεμιστή, μια και παρουσιάζεται να κρατά τόξο στα χέρια του, όπως αρμόζει σε έναν Έλληνα ήρωα.

Από την άλλη συγκρίνοντας όσα λέει ο Μενέλαος για τις περιπλανήσεις του με αυτά που λέει ο ίδιος στην Οδύσεια (δ 78 κ.ε.) και αυτά που λέει ο κήρυκας στον *Αγαμέμνονα* του Αισχύλου παρατηρούμε ότι ο ποιητής γενικά παραμένει πολύ κοντά στον ομηρικό μύθο, όπως και ο Αισχύλος, άλλωστε. Βλέπουμε στην Οδύσεια ότι όντως ο Μενέλαος επισκέφτηκε την Αίγυπτο, αλλά εκεί δε γίνεται λόγος ούτε για ναυάγιο, ούτε όμως και για επίσκεψη σε κάποιο αρχοντικό. Αντίθετα, φαίνεται σαν ο Μενέλαος να έκανε πειρατικές επιδρομές προκειμένου να συγκεντρώσει περισσότερα πλούτη. Βέβαια, αυτό αποδίδεται από τον επικό ποιητή στη θέληση και την τιμωρία των θεών, που όμως ο Μενέλαος δεν έχασε ευκαιρία προκειμένου να κάνει επιδρομές και να μαζέψει λάφυρα που αργότερα μετέφερε στη Σπάρτη. Πάντως ο Ευριπίδης μένει κοντά στην παράδοση και παρουσιάζει το Μενέλαο να έχει περιπέτειες στη θάλασσα για εφτά ή οκτώ χρόνια. Ωστόσο, αποτελεί επινόηση δική του για την εξέλιξη της δράσης το γεγονός ότι ο τραγικός ήρωας επισκέπτεται το παλάτι του Θεοκλύμενου και εκεί μέσα βρίσκεται η Ελένη.

Αναλόγως ο ποιητής -που γνώριζε ασφαλώς την τραγωδία του Αισχύλου- συμφωνεί και με τον παλαιότερο του τραγικό ποιητή, μια και όλοι θεωρούσαν ότι ο Μενέλαος είχε ίσως πεθάνει· αυτή την άποψη εκφράζει στο διαλογικό μέρος του Προλόγου ο Τεύκρος.

Ο Ευριπίδης συνηθίζει να βάζει τους ήρωές του να αυτοπαρουσιάζονται και να παρουσιάζουν όλο το γενεαλογικό τους δέντρο. Ακόμα και οι Αθηναίοι την εποχή του ποιητή

εκτός από το όνομά τους έδιναν στην παρουσίασή τους το πατρώνυμο και το δήμο από όπου κατάγονταν (και σήμερα βέβαια). Αναλόγως πράττουν και οι ήρωες της τραγωδίας αυτής, όπου παρουσιάζουν την καταγωγή τους που συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με θεϊκά πρόσωπα και μεγάλους ήρωες του παρελθόντος. Η Ελένη αναφέρει, βέβαια, μόνο τους άμεσους προγόνους της (τον Τυνδάρεω ή το Δία και τη Λήδα) ενώ ο Μενέλαος παρουσιάζει περισσότερα πρόσωπα για δείξει την ηρωική του καταγωγή και ταυτόχρονα κάνει μία ανεκπλήρωτη ευχή να μην είχε γεννηθεί ο Ατρέας και έτσι γλίτωνε από τα βάσανα αυτά ο ίδιος ο ήρωας.

Α' επεισόδιο

2η σκηνή (495-541)

νόημα

Ο Μενέλαος χτυπά την πόρτα του ανακτόρου και μία γερόντισσα υπηρέτρια από μέσα προσπαθεί να τον απομακρύνει με διάφορους τρόπους, ουσιαστικά διώχνοντάς τον με κύριο αιτιολογικό ότι ο βασιλιάς της χώρας δεν δέχεται Έλληνες· η γερόντισσα έχει υποψιαστεί ότι ο Μενέλαος είναι Έλληνας, αλλά εκείνος όντας σε απόγνωση δε δέχεται να φύγει και επικαλείται τη φιλοξενία προς τους ναυαγούς, αλλά μάταια. Στις επίμονες ερωτήσεις του η γερόντισσα του λέει ποια είναι η χώρα και ποιος είναι βασιλιάς. Στην ερώτηση όμως γιατί μισεί τους Έλληνες, η γερόντισσα του αναφέρει το όνομα της Ελένης. Ο ομηρικός ήρωας ταραάζεται και κάνει επιπλέον ερωτήσεις στις οποίες η υπηρέτρια απαντά θετικά ότι, δηλαδή, πρόκειται για τη δική του γυναίκα, την κόρη του Τυνδάρεως και του Δία από τη Σπάρτη. Ο Μενέλαος ταραάζεται ακόμα περισσότερο θεωρώντας ότι του έκλεψαν τη γυναίκα από το σπήλαιο, αλλά η γριά υπηρέτρια αντιτείνει ότι βρίσκεται εκεί πριν ακόμα από τον Τρωικό Πόλεμο. Ωστόσο, τον εγκαταλείπει με τη δικαιολογία ότι κάτι έχει αναστατώσει το παλάτι και τον συμβουλεύει να φύγει και πάλι.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 495

*ποιος είναι
κει όξω...;*

Η γερόντισσα που άκουσε τον Μενέλαο από την προηγούμενη σκηνή να χτυπά την πόρτα και να φωνάζει να του ανοίξουν, ανοίγει σιγά-σιγά την πόρτα και εμφανίζεται.

Ο ποιητής παρουσιάζει μία γυναίκα να ανοίγει την πόρτα για να τονίσει ακόμα περισσότερο την αθλιότητα του Μενελάου που τον διώχνει ακόμα και μια γριά υπηρέτρια και όχι ένας άνδρας. Επιπλέον, ένας άντρας θα χρησιμοποιούσε πιθανόν βία για να διώξει το Μενέλαο και δε θα απαντούσε στις επίμονες ερωτήσεις του. Έτσι η εμφάνιση της γριάς σε σχέση με έναν άνδρα προωθεί περισσότερο το μύθο και διατηρώντας τη θεατρική οικονομία.

στ. 496-497

*θα ευοχλή-
σεις τους
αφέντες,
θα σε σκο-
τώσουν
Έλληνες
αν είσαι*

Η γριά αντιλαμβάνεται ότι ο Μενέλαος είναι Έλληνας και προσπαθεί να τον διώξει με κάθε τρόπο. Το πώς το κατάλαβε η γυναίκα αυτό ο Ευριπίδης δε θέλει να το αναφέρει για λόγους θεατρικής οικονομίας. Η υπηρέτρια πάντως έχει την ίδια συμπεριφορά στο Σπαρτιάτη βασιλιά που είχε δείξει στην αρχή και η Ελένη προς τον Τεύκρο. Προσπαθεί να τον διώξει, όχι γιατί είναι ανεπιθύμητος, αλλά πρώτα και κύρια για τη δική του ζωή, όπως θα φανεί παρακάτω. Πάντως η πληροφορία που είχε δώσει η Ελένη ότι ο Θεοκλύμενος δε θέλει Έλληνες επιβεβαιώνεται και πάλι από τη γερόντισσα.

Παρακάτω η γριά υπηρέτρια προσπαθεί συνέχεια να αποφύγει τον ξένο Έλληνα, ο οποίος δεν της αποκαλύπτει την ταυτότητά του. Η στιχομυθία εντείνει την αγωνία του κοινού για

στ. 507
*τους ναυ-
αγούς κα-
νείς δεν
τους πει-
ράζει*

στ. 511-513
*πού είσαι
κοσμοξά-
κουστε
στρατέ
μου...Θεοί,
μ' ατιμά-
ζουν έτσι
εμένα*

στ. 514
δακρύξεις;

στ. 524
*Να ο τά-
φος του*

στ. 526
*λείπει· και
των Ελλή-
νων είναι
εχθρός μέ-
γας*

το αν θα πάρει πληροφορίες ο ομηρικός ήρωας.

Ενδεικτική φράση της αρχής της φιλοξενίας που είχαν οι Έλληνες. Θεωρούνταν ιερό καθήκον των Ελλήνων να βοηθούν με κάθε τρόπο ένα ναυαγό και να φιλοξενήσουν κάποιον που είχε ανάγκη τη βοήθειά τους και ακόμα να τον προστατέψουν με κάθε κόστος. Εξάλλου, οι Έλληνες είχαν τάξει τη φιλοξενία υπό τη δικαιοδοσία του Διός και κάθε παραβάτης τιμωρούνταν από το θεό. Οι Έλληνες ζώντας σε ένα σκληρό περιβάλλον και όντες οι περισσότεροι ναυτικοί ή βουνίσιοι είχαν από νωρίς μάθει την αξία της φιλοξενίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε κάθε λαό που ζει κάτω από σκληρές συνθήκες, κλιματολογικές ή εδαφολογικές, η φιλοξενία θεωρείται ιερή υποχρέωση ακόμα και προς ένα εχθρό· έτσι συμπεριφέρονται ακόμα και σήμερα οι Βεδουίνοι της Σαχάρας ή της Αραβικής ερήμου.

Ο Μενέλαος μέσα στην απελπισία του θυμάται τα μεγαλεία του πολέμου που έζησε, με ένα ισχυρό στρατό να προστατεύει την τιμή του και πολλά λάφυρα να έχει συγκεντρώσει από την κατεστραμμένη πόλη της Τροίας. Η κατάντια του είναι τόσο μεγάλη που μία γριά τον διώχνει κακήν κακώς χωρίς να μπορεί να ζητήσει βοήθεια και λίγη τροφή για εκείνον και τους συντρόφους του. Ο τρόπος που αντιδρά ο Μενέλαος ταιριάζει περισσότερο σε ένα ζητιάνο παρά σε ένα ήρωα έστω και ξεπεσμένο.

Ο ήρωας στην προσπάθειά του να μαλακώσει τη γριά υπηρέτρια, αλλά κυρίως εξαιτίας της απελπισίας και της απόγνωσής του ξεσπά σε κλάματα. Η γριά το αντιλαμβάνεται και μαλακώνει λίγο από την ως τότε άκαμπτη στάση του. Ο ποιητής θέλει το τονίσει τα δάκρυα του ήρωά του, επειδή κατ' αρχάς δε διακρίνονται κάτω από το προσωπείο και έπειτα για να τονίσει την κατάντια του ακόμα μία φορά.

Ο ποιητής μας δίνει μία σκηνοθετική πληροφορία· η γριά δείχνει προς τον τάφο του Πρωτέα. Ο Μενέλαος δεν ξέρει ποιος κυβερνάει αυτόν τον τόπο και έτσι ρωτάει σχετικά.

Η γριά ενημερώνει τον ήρωα ότι ο βασιλιάς λείπει από το ανάκτορο και επαναλαμβάνει ότι δε συμπαθεί τους Έλληνες και ότι αυτοί κινδυνεύουν στον τόπο αυτό. Η πληροφορία αυτή της γερόντισσας συμφωνεί με εκείνη που έδωσε σχετικά η Ελένη στον Τεύκρο. Μάλιστα η Ελένη έχει αναφέρει ότι ο βασιλιάς έλειπε σε κυνήγι, που εδώ το αποσιωπά η υπηρέτρια· αυτό έγινε αφενός μεν για λόγους θεατρικής οικονομίας, αλλά και επειδή η γριά δεν έχει κανένα λόγο να δώσει εξηγήσεις σε ένα ζητιάνο Έλληνα· επιπλέον, εκείνη προσπαθεί με κάθε τρόπο και σύντομες απαντήσεις να τον διώξει μακριά.

Η Ελένη, από την άλλη, είχε αποσιωπήσει το λόγο που ο Θεοκλύμενος μισεί και απειλεί τους Έλληνες, λέγοντας ότι κάτι

τέτοιο δεν της ώρας εκείνης· έτσι, απέφευγε να δώσει περισσότερες εξηγήσεις οι οποίες θα οδηγούσαν στην αποκάλυψη της ταυτότητάς της. Ο Τεύκρος είχε ήδη δείξει το μίσος του για την Ελένη· εξάλλου, ο Σαλαμίνιος ήρωας την είχε απειλήσει άμεσα με το τόξο του. Επιπλέον, εκείνη ανέμενε μόνο το Μενέλαο να την οδηγήσει στην Ελλάδα και τη Σπάρτη·

στ. 528

*Είν' η Ελένη εδώ...
τι λες; Πώς είπες;
Ποια; Πες το μου πάλι... Πότε; την έκλεψαν από τη σπηλιά μου;*

Η γερόντισσα δίνει την κρίσιμη πληροφορία στο Μενέλαο. Ουσιαστικά αυτή η πληροφορία είναι που προωθεί το μύθο της τραγωδίας.

Βέβαια, ο τραγικός ήρωας ταραάζεται μόλις ακούει για την Ελένη και μάλιστα μία είδηση που συμπληρώνεται από τη μυθική καταγωγή της ηρωίδας. Ο Σπαρτιάτης βασιλιάς αντιδρά αμέσως με περισσότερες ακόμα ερωτήσεις σε αυτό που ακούει από τη γριά υπηρέτρια. Ο Μενέλαος πέφτει σε μία τρομερή αναστάτωση όταν ακούει το όνομα της γυναίκας του, αλλά η αναστάτωση σύντομα θα γίνει ανησυχία· μετά την επιβεβαίωση της γερόντισσας ότι πρόκειται για την Ελένη του Τυνδάρεως από τη Σπάρτη, εκείνος φοβάται ότι την άρπαξαν από το σπήλαιο, κάτι που βέβαια φοβόταν από την αρχή.

στ. 534

Προτού να πάνε οι Αχαιοί στην Τροία

Η συσκότιση στο μυαλό του Μενελάου που ανησυχεί ακόμα παίρνει διαστάσεις εξωπραγματικές όταν μαθαίνει ότι η Ελένη έφτασε στην Αίγυπτο πριν ακόμα αρχίσει ο τρωικός Πόλεμος. Ο Μενέλαος που μέχρι εκείνη τη στιγμή θεωρούσε ότι είχε την Ελένη σχεδόν φυλακισμένη σε μία σπηλιά της περιοχής μένει εμβρόντητος από τις πληροφορίες που του δίνει η γριά.

στ. 535-541

Μα φύγε τώρα. Κάτι στο παλάτι συμβαίνει... Έχω αγάπη στους Έλληνες... γιατί τότε φοβάμαι

Η γερόντισσα μετά τις πληροφορίες προσπαθεί εκ νέου να απομακρύνει το Μενέλαο μπροστά από το παλάτι για το δικό του ακριβώς καλό. Οι βάρβαροι δεν έχουν το έθιμο της φιλοξενίας που επικαλέστηκε νωρίτερα ο Μενέλαος και έτσι κινδυνεύει άμεσα αν τον βρει εκεί ο Θεοκλύμενος.

Η γριά μάλιστα δικαιολογείται για την ανέχειά της και τις πληροφορίες που του έδωσε λέγοντας ότι συμπαθεί τους Έλληνες, αλλά φοβάται η ίδια το βασιλιάς της. Έτσι, ο ποιητής τονίζει έμμεσα το σκληρό τυραννικό πολίτευμα που είχαν οι βάρβαροι, αντίθετα από την ελληνική δημοκρατία· όλοι φοβούνται το βασιλιά και αφέντη τους.

Με τον τρόπο αυτό προετοιμάζει το κοινό ότι δεν πρόκειται να αναφέρει τίποτε σχετικό στο βασιλιά της και με τον τρόπο να μην κινδυνεύσει ο καθόλου τραγικός ήρωας. Έτσι, βέβαια, βοηθά τη θεατρική οικονομία και για το λόγο αυτό δε δίνει περισσότερες πληροφορίες.

Σκηνοθετικά, μπορούμε να πούμε, ότι μάλλον εκείνη τη στιγμή ακούγονται φωνές από το εσωτερικό του ανακτόρου κάτι που κάνει τη γερόντισσα να βιάζεται να πάει ακόμα πιο γρήγορα στο εσωτερικό του κτιρίου.

Η πρόωθηση του μύθου στην ενότητα αυτή γίνεται με την πληροφορία που δίνει η γριά στο Μενέλαο, ο οποίος εμβρόντητος προσπαθεί να μάθει περισσότερες λεπτομέρειες για τη γυναίκα του. Η θεατρική οικονομία, αλλά και η βιασύνη της γριάς δικαιολογούν την έλλειψη κάθε άλλου στοιχείου που θα προωθούσε το μύθο. Εξάλλου, η ίδια η απόκριση της ταυτότητας του Μενέλαου και η αποσιώπηση του γεγονότος από τη γριά υπηρέτρια προωθούν το μύθο ικανοποιητικά.

Στη σκηνή αυτή ο **Μενέλαος** μοιάζει με ένα ζητιάνο που ζητά τη βοήθεια του άρχοντα. Είναι τέτοια η κατάπτωση του ήρωα και η κατάντια του που τον διώχνει ακόμα και μια γριούλα, ενώ εκείνος δακρύζει από την απόγνωσή του και για να συγκινήσει την υπηρέτρια. Ξεσπά σε κλάματα, όταν αναθυμάται τα παλιά του μεγαλεία και το εκστρατευτικό σώμα που συγκεντρώθηκε για να τον υπερασπίσει απέναντι στον Πάρη· ενώ στην αρχή έχει όλα τα εκείνα τα ηρωικά χαρακτηριστικά που είδαμε και στην πρώτη σκηνή του επεισοδίου, σιγά-σιγά μετατρέπεται σε ένα ζητιάνο που εκλιπαρεί για λίγη βοήθεια. Ωστόσο, μένει πιστός στις ηθικές αρχές της φιλοξενίας και προσπαθεί έτσι να κάνει τη γριούλα να τον συμπονέσει. Με τον καλό του λόγο και την επιμονή του καταφέρνει να πάρει όλες εκείνες τις πληροφορίες που χρειαζόταν, σχετικά με τον τόπο και το βασιλιά. Ωστόσο, μένει εμβρόντητος όταν μαθαίνει για την Ελένη την οποία θεωρούσε ότι άφησε πίσω στο σπήλαιο.

Από την άλλη, η **γερόντισσα** διακρίνεται για ήθος που χαρακτηρίζει τους πιστούς υπηρέτες. Διώχνει σύμφωνα με τις διαταγές του βασιλιά με κάθε τρόπο τον Έλληνα που ενοχλεί το παλάτι, αλλά δε χάνει τις ηθικές της αρχές και την ευγένεια που τη διακρίνει, μια και θα μπορούσε από την αρχή να καλέσει τους φρουρούς και να σκοτώσουν το Μενέλαο. Η ίδια συμπονάει τους Έλληνες και έτσι ο τραγικός ήρωας δεν κινδυνεύει από εκείνη, αλλά από τον ίδιο το βασιλιά που μπορεί να επιστρέψει και να τον πετύχει εκεί. Μαλακώνει σαν βλέπει το Μενέλαο να δακρύζει κι έτσι κάνει κάποια παραχώρηση και του δίνει ορισμένες πληροφορίες που εκείνος αναζητεί. Η σκληρή της συμπεριφορά δικαιολογείται από το φόβο που νιώθει προς το βασιλιά κι αφέντη της.

Α' επεισόδιο

νόημα 2η σκηνή (542-575)

Ο Μενέλαος απορεί για τις πληροφορίες που του έδωσε η γερόντισσα θυρωρός σχετικά με την Ελένη. Αναρωτιέται μήπως είναι απλή σύμπτωση το όνομα της γυναίκας, του πατέρα της, του Δία και ακόμα τα τοπωνύμια της Σπάρτης και της Τροίας που του είπε η γριά υπηρέτρια. Δίχως να κοπιάσει και να αναρωτηθεί κάτι διαφορετικό καταλήγει στο απλό και εύκολο συμπέρασμα ότι όλα τα ονόματα είναι συμπτώσεις και ότι στο κόσμο υπάρχουν πολλά κοινά ονόματα γυναικών και πόλεων. Αποφασίζει, λοιπόν, να μείνει στον τόπο εκείνο και να ζητήσει τη βοήθεια του βασιλιά εκείνου παρά τους κινδύνους που του ανέφερε η γερόντισσα. Θεωρεί μεγάλη ντροπή ένας τόσο ξακουστός και μεγάλος βασιλιάς να ζητιανεύει, αλλά η ανάγκη στην οποία έχει περιέλθει το επιβάλλει.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 542-543
καινούριες
πιο μεγά-
λες συμφο-
ρές ακούω

Ο Μενέλαος που έχει μείνει στη σκηνή μετά την αποχώρηση της γερόντισσας (επειδή κάτι συνέβαινε στο παλάτι που τους αναστάτωσε) φοβάται για μεγαλύτερες συμφορές που τον χτύπησαν. Οι συμφορές αυτές κατά τον ήρωα είναι η πιθανότητα να ξανάκλεψαν τη γυναίκα του από τη σπηλιά όπου την άφησε με τους στρατιώτες του· παράλληλα, μόλις ανακάλυψε ότι βρέθηκε σε μία πολύ μακρινή σε σχέση με τη Σπάρτη χώρα και μάλιστα ο βασιλιάς της είναι εχθρικός απέναντι στους Έλληνες, εξαιτίας κάποιας Ελένης. Και σε όλα αυτά ο ίδιος αναγκάζεται να ζητιανεύει λίγη τροφή παραμερίζοντας τη ντροπή που ένας μεγάλος βασιλιάς και ήρωας ζητάει φαγητό λόγω της ανάγκης.

στ. 548-555
δεύτερη
υπάρχει
Λακεδαί-
μουα; Άλ-
λη Τροία;

Ο Σπαρτιάτης βασιλιάς αναρωτιέται μήπως υπάρχουν κοινά ονόματα γυναικών, θεών και πόλεων. Συγκρίνει όλα τα χαρακτηριστικά της περιγραφής για την Ελένη που του έδωσε η γερόντισσα και σκεπτόμενος ότι μοιάζει με τη δική του Ελένη, κοπιάζει να βγάλει κάποιο νόημα. Ωστόσο, οι πληροφορίες που του έδωσε η γερόντισσα είναι τόσο λεπτομερείς, αλλά και η βεβαιότητα του τραγικού ήρωα ότι άφησε τη σύζυγό του στη σπηλιά που δεν μπορεί να αντιληφθεί την πραγματικότητα.

Ο Μενέλαος εδώ παρουσιάζεται σαν ο ήρωας που πασχίζει να διακρίνει την αλήθεια μέσα στις τόσες ταλαιπωρίες της ζωής του και πλανιέται εκεί που αισθάνεται βέβαιος για την αλήθεια.

στ. 556-558
πολλοί στην
οικουμένη
τα ίδια
ονόματα
έχουν..κα-

Ο τραγικός ήρωας προσκολλημένος στα φαινόμενα, αλλά και τη βεβαιότητά του ότι η γυναίκα του βρίσκεται στη σπηλιά, καταλήγει στο βιαστικό συμπέρασμα ότι εκείνη στην οποία αναφέρθηκε η γερόντισσα παρά τα τόσα κοινά με τη δική του σύζυγο γυναίκα είναι μία άλλη Ελένη, με πατέρα κάποιο Δία, συνονόματο του Έλληνα θεού, και από κάποια αιγυπτιακή πόλη με το

*θώς φαίνε-
ται*

όνομα Σπάρτη. Ο Μενέλαος είναι ένα τραγικό πρόσωπο μια βρίσκεται σε αντίθεση ανάμεσα στο *ε@ιναι* και το *φαίνεσθαι*. Ο ίδιος ο ποιητής πολλές φορές ως τώρα τόνισε τη διαφορά και ο τραγικός ήρωας, το πρόσωπο στο οποίο μέχρι τώρα ήλπιζε η Ελένη ότι θα τη μεταφέρει στη Σπάρτη, τώρα βρίσκεται σε μία πλάνη εξαιτίας των θεών και δε φαίνεται να πιστεύει ότι η σύζυγός του είναι η γυναίκα στην οποία αναφέρεται η γερόντισσα θυρωρός. Αρνείται να πιστέψει όσα μόλις άκουσε και προτιμά την εκδοχή της συνωνυμίας.

Πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι η σκηνή αυτή είναι κωμική και τελικά η τραγωδία αυτή ήταν ουσιαστικά μία κωμωδία που προκαλούσε το γέλωτα των θεατών· ειδικά η επιπολαιότητα στην κρίση αυτή του ήρωα υπογραμμίζει το επιχείρημά τους.

Ωστόσο, ο ποιητής με τη σκηνή αυτή θέλει να τονίσει ακόμη μία φορά τη μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο *φαίνεσθαι* και το *ε@ιναι*· μάλιστα, τούτη τη φορά ο τραγικός ήρωας απατάται εξαιτίας αυτής της διαφοράς και καταλήγει σε τραγικά λάθος συμπεράσματα. Παράλληλα, ο Ευριπίδης με τη σκηνή αυτή προκαλεί τον έλεο και το φόβο των θεατών για το μέλλον των δύο ηρώων που βρίσκονται σε μία εχθρική χώρα και κυρίως για την Ελένη η οποία πιέζεται να κάνει ένα γάμο που δεν επιθυμεί· εξάλλου, η όλη σκηνή είναι μία τραγική ειρωνεία που εντείνει την αγωνία του κοινού. Επιπρόσθετα, ο τραγικός ποιητής θέλει να τονίσει και την κατάπτωση του ήρωά του όχι μόνο ψυχολογικά εξαιτίας της ζητιανιάς που ετοιμάζεται να ζητήσει, αλλά και τη συναισθηματική και διανοητική του κατάπτωση που βγάζει βιαστικά και επιπόλαια συμπεράσματα. Ο ίδιος ο Ευριπίδης δίνει και τη λύση στο τέλος της σκηνής με την παραμονή του ήρωα στη σκη-νή πιστεύοντας ότι θα καταφέρει να πάρει τη βοήθεια που ζητά. Έτσι προωθείται ο μύθος και δίνεται μία ανακούφιση στην αγωνία των θεατών.

στ. 560-565
*τόσο σκλη-
ρή καρδιά
καυείς δεν
έχει*

Ο Μενέλαος θεωρεί ότι ο καθένας θα του προσέφερε βοήθεια, μια και εκείνος δε ζητάει τόσα πολλά παρά μόνο λίγη τροφή. Πιστεύει ότι το όνομά του είναι δοξασμένο από τον Τρωικό Πόλεμο και ότι ο βασιλιάς όσο εχθρικός κι αν είναι θα του προσφέρει τη βοήθεια που αποζητά.

στ. 565-566
*εδώ τώρα
θα καρτε-
ρώ το βα-
σιλιά*

Ο ήρωας αποφασίζει τελικά να παραμείνει στη σκηνή αναμένοντας το βασιλιά και να του ζητήσει βοήθεια. Ακόμα μία φορά ο ναυαγισμένος βασιλιάς φέρεται επιπόλαια και ρησοκίνδυνα, παρά τις συστάσεις της γερόντισσας. Ωστόσο, ο ίδιος στο μονόλογό του παρακάτω θα δείξει ότι δεν μπορεί να κάνει διαφορετικά λόγω ανάγκης παρά μόνο να περιμένει το Θεοκλύμενο. Η απόφαση αυτή πάντως εντείνει την αγωνία των θεατών που πλέον αρχίζουν να φοβούνται για τη ζωή του Μενελάου και ακόμα περισσότερο για τη μοίρα της Ελένης σε περίπτωση που

κάτι πάθει ο άνδρας της. Παράλληλα, όμως, η απόφαση αυτή προωθεί το μύθο και την εξέλιξη της πλοκής καθώς προετοιμάζεται το έδαφος για να συναντηθούν οι δύο ήρωες επί σκηνής και αργότερα να γίνει η δραματική αναγνώριση.

στ. 571-575
*χειρότερο
κακό δεν
υπάρχει
να ζητια-
νεύω εγώ
ένας βασι-
λιάς· το θελ'
η ανάγκη*

Ο Σπαρτιάτης ντρέπεται που καταντά ζητιάνος, αλλά τονίζει ότι αυτό είναι απαίτηση της ανάγκης και της απόγνωσης στην οποία έχει περιέλθει από την ίδια την πείνα. Ο βασιλιάς νοιάζεται για τους άνδρες του και παρά την ντροπή του παίρνει τη ριψοκίνδυνη απόφαση να παραμείνει και να ζητήσει την αρωγή του Θεοκλύμενου. Ακόμα μία φορά ο ποιητής υπογραμμίζει την κατάπτωση του δοξασμένου βασιλιά, αλλά και το ηρωικό ήθος του Μενελάου.

γενικότερα σχόλια

Η πρόωξη του μύθου στην ενότητα αυτή προωθείται ουσιαστικά μόνο με την παραμονή του ήρωα στη σκηνή προκειμένου να ζητήσει την αρωγή του βασιλιά. Έτσι, παρακάτω θα βρίσκεται δίπλα στις γυναίκες που θα συζητούν και θα συναντηθεί με την Ελένη η οποία θα τον αναγνωρίσει.

Κύριο χαρακτηριστικό στη σκηνή αυτή του **Μενέλαου** είναι η αφέλεια και η επιπολαιότητα με την οποία καταλήγει σε βιαστικά και λανθασμένα συμπεράσματα. Προτιμάει να μείνει προσκολλημένος στα φανερά και αρνείται πολύ γρήγορα να ελέγξει κάποια διαφορετική εκδοχή. Ωστόσο, ο τραγικός ήρωας σφάλει εξαιτίας της απάτης και της διαφορά ανάμεσα στο *ε@ιναι* και το *φαίνεσθαι*, που στο κάτω-κάτω οδήγησε σε ένα πόλεμο και είναι θεϊκή βούληση. Παράλληλα, ακόμα μία φορά ο ποιητής τονίζει την απόγνωση στην οποία έχει περιέλθει ο ήρωας και υπογραμμίζει την κατάπτωση του ηθικού του. Μάλιστα, ο Μενέλαος στη σκηνή τούτη δείχνει και ένα διαφορετικό πρόσωπο από εκείνο που είχε φανεί στον πρώτο μονόλογό του μια και αποφασίζει ότι αν επιτεθεί ο Θεοκλύμενος θα τρέξει να κρυφτεί· τη μια στιγμή παινευόταν ότι έκαψε την Τροία και την άλλη αποφασίζει να ενεργήσει σαν ένας δειλός που φοβάται αντί να θελήσει να αντιμετωπίσει ηρωικά τον κίνδυνο και την απειλή.

Επιπάροδος (576-587)

Β' επεισόδιο

1η σκηνή (588-658)

νόημα

Ο Χορός βγαίνει από το παλάτι ανακοινώνοντας όσα άκουσε σχετικά με το Μενέλαο από τη μάντισσα Θεονόη· ο ήρωας ζει, αντίθετα από τις πληροφορίες του Τεύκρου και ταλαιπωρείται στη θάλασσα και τα πέλαγα χωρίς να έχει φτάσει ακόμα στη Σπάρτη. Η Ελένη βγαίνει και αυτή στη σκηνή από το παλάτι μετά το Χορό και χαιρέται για τα νέα που άκουσε για το Μενέλαο· ωστόσο, ξέχασε να ρωτήσει και τώρα αγωνιά πώς θα γλιτώσει ο άνδρας της από αυτή την εχθρική χώρα και το βασιλιά της που μισεί τους Έλληνες. Εκείνη τη στιγμή όμως αντιλαμβάνεται το Μενέλαο που ξεγελασμένη από την εμφάνισή του και χωρίς να τον έχει αναγνωρίσει τρέχει σαν ικέτισσα προς το μνήμα του Πρωτέα· ο άνδρας της όμως την εμποδίζει επειδή του έκανε μεγάλη εντύπωση η εκπληκτική ομοιότητά της με τη θεωρούμενη δική του γυναίκα. Στη στιχομυθία που ακολουθεί η ηρωίδα αποκαλύπτει την ταυτότητά της και έχει αναγνωρίσει πια το σύζυγό της· αντίθετα, εκείνος μένοντας προσκολλημένος στα φαινόμενα και την αντίληψή του ότι η γυναίκα του είναι στο σπήλαιο αρνείται να πιστέψει ότι η γυναίκα αυτή είναι η δική του· θεωρεί ότι πρόκειται για ένα φάντασμα που του έστειλε η Εκάτη και παρά την ομολογούμενη από πλευράς του ομοιότητα δεν πείθεται ακόμα και όταν η Ελένη του αποκαλύπτει την απάτη των θεών. Η σκηνή κλίνει με το σύντομο θρήνο της Ελένης που βλέπει ορατό τον κίνδυνο να φύγει ο Μενέλαος χωρίς να την πάρει μαζί του κι ούτε να την έχει αναγνωρίσει. Όλες της οι ελπίδες αποδεικνύονται φρούδες επειδή ο άνδρας της γελάστηκε από το είδωλο της Ήρας.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 576-587
άκουσα τη
Θεονόη...ο
Μενέλαος
δεν επήγγε
στον τρι-
σκότεινο
Άδη

Ο Χορός βγαίνει από το παλάτι και προχωράει στη σκηνή τραγουδώντας και ανακοινώνοντας τις πληροφορίες που έλαβε από τη Θεονόη. Ο άντρας της Ελένης ζει, αλλά ταλαιπωρείται στις θάλασσες και τα πέλαγα χωρίς να έχει φτάσει ακόμα στην πατρίδα του. Πρόκειται για ένα νέο που έρχεται σε άμεση αντίθεση με την πληροφορία που είχε δώσει ο Τεύκρος. Βέβαια, οι θεατές γνωρίζουν από το πρώτο επεισόδιο την αλήθεια για το Μενέλαο, αλλά η Ελένη και οι Ελληνίδες δούλες του Χορού μόλις το πληροφορήθηκαν από τη χρησιμοδότηση της Θεονόης.

Ο Μενέλαος κατά την έξοδο του Χορού βρίσκεται κρυμμένος πίσω από τον τάφο του Πρωτέα περιμένοντας το Θεοκλύμενο να του ζητήσει βοήθεια και τροφή για εκείνον και τους άνδρες του. Ωστόσο, δεν εμφανίζεται αμέσως μόλις ακούει το χρησμό της Θεονόης γιατί γνωρίζει ότι βρίσκεται σε έναν εχθρικό τόπο και υπάρχει κίνδυνος για τη ζωή του· εκείνος θα θέλει να εμφανιστεί μόνο μπροστά στο βασιλιά· παράλληλα, θέ-

λει να συγκεντρώσει όσο γίνεται περισσότερες πληροφορίες για τον τόπο.

Στόχος του ποιητή είναι χωρίς να έχει δει η Ελένη το Μενέλαο να εκφράσει τη χαρά της και τα συναισθήματά της που εκείνος ζει.

στ. 588
*πάλι ξανα-
έρχομαι
στον τάφο
ετούτου*

Η Ελένη κατευθύνεται στον τάφο του Πρωτέα. Είναι μία ακόμα σκηνογραφική πληροφορία του ποιητή. Ο τάφος αυτός έχει έναν πολλαπλό ρόλο· εξελίσσεται πλέον όχι μόνο σαν ένας τόπος όπου η Ελένη βρίσκει άσυλο και αποφεύγει έτσι το γάμο, αλλά μετατρέπεται στο μέρος εκείνο όπου οι δύο σύζυγοι θα αναγνωρίσουν ο ένας τον άλλον· επιπλέον, σκηνογραφικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να κρυφτεί εκεί ο Μενέλαος και να δει αργότερα την Ελένη που μοιάζει τόσο με τη θεωρούμενη ως γυναίκα του και έτσι να συναντηθούν οι δύο τραγικοί ήρωες και να γίνει η τραγική αναγνώριση. Αργότερα, στην τέταρτη σκηνή του επεισοδίου τούτου, όταν οι δύο ήρωες επικαλούνται τον Πρωτέα για να πείσουν τη Θεονόη να τους προστατέψει, ο τάφος αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία, ενώ ο ίδιος ο Μενέλαος απευθύνει κάποια στιγμή το λόγο του σαν να μιλάει στον ίδιο τον Πρωτέα. Ας σημειώσουμε, τέλος, ότι ο Ευριπίδης όφειλε αναγκαστικά να συνδυάσει την αναγκαστική ύπαρξη της Θεμέλης στην ορχήστρα με κάποια σκηνογραφική πρακτική· έπρεπε, δηλαδή, να ταιριάζει την αντικειμενική παρουσία του ιερού βωμού μέσα στην υπόθεσή του.

στ. 594-596
*ένα δεν
είπε μόνο,
αν, όταν
φτάσει, θα
σωθεί κιό-
λας*

Η πρωταγωνίστρια αγωνιά μετά τα καλά νέα που άκουσε από τη μάντισσα, αν θα καταφέρει να σωθεί ο άντρας της. Η Αίγυπτος είναι μία εχθρική χώρα και ο νέος βασιλιάς πλέον μισεί και απειλεί με άμεσο θάνατο κάθε Έλληνα που θα φτάσει σ' εκείνη τη γη. Έτσι, όμως κινδυνεύει και ο δικός της άνδρας.

Ο ποιητής δε θέλει να δώσει αυτή την πληροφορία στην ηρωίδα του για να διατηρήσει την αγωνία του κοινού, αλλά και να μπορέσει με τη μηχανορραφία που πλέξουν οι ήρωες στην πλάτη του Θεοκλύμενου να προωθήσουν ακόμα περισσότερο την πλοκή της δράσης. Αν η Ελένη γνώριζε όλη την αλήθεια και το μέλλον, τότε θα δυσκόλευε την εξέλιξη της δράσης, όπως την είχε σκεφτεί ο ποιητής. Εξάλλου, σύμφωνα με τον Ευριπίδη, αλλά και τις γενικότερες ελληνικές αντιλήψεις για τους μάντεις και την αποκάλυψη των θεϊκών βουλήσεων, μόνο όσα ήθελαν οι θεοί μπορούσε να αποκαλύψει ένας μάντης, ενώ οι ήρωες των τραγωδιών δεν πρέπει να γνωρίζουν όλη την αλήθεια. Έτσι, και ο πατέρας του Οιδίποδα είχε λάβει ένα χρησμό που προφήτευε ότι θα δολοφονηθεί από το γιο του· εκείνος τον έδιωξε μακριά, αλλά μετά από πολλά χρόνια ο σοφόκλειος ήρωας φτάνοντας στη Θήβα συναντήθηκε με τον πατέρα του και πάνω σε μία λογομαχία τον θανάτωσε. Αναλόγως και ο Πρίαμος με τη γέννησή του Πά-

ρη έλαβε στο χρησμό ότι ο γιος του θα καταστρέψει την Τροία: έτσι κι εκείνος τον έδωσε σε ένα βοσκό για να σκοτώσει το παιδί ο οποίος το λυπήθηκε και το ανέθρεψε σαν δικό του παιδί. Ας θυμηθούμε ότι ο Ευριπίδης παρουσιάζει τους ήρωές του να δρουν ελεύθερους και όχι οδηγούμενους από τη μοίρα όπως έκανε ο Αισχύλος.

στ. 600-601
*Πότε θα
'ρθεις που
τόσο λαχ-
ταρώ να σ'
αντικρίσω;*

Η Ελένη στο σημείο αυτό εκφράζει ακόμα μία φορά τα συναισθήματά της για το Μενέλαο. Ωστόσο, τα συναισθήματα που εκφράζει εδώ είναι πιο τρυφερά από προηγουμένως: δείχνει πλέον την αγάπη της για το σύζυγό της και δεν το βλέπει μόνο σαν ένα πρόσωπο που θα τη λυτερώσει από το Θεοκλύμενο και θα τη μεταφέρει στη Σπάρτη. Έχει ιδιαίτερη σημασία αυτή η φράση στο σημείο τούτο, επειδή πλέον η ηρωίδα είναι πολύ κοντά στο μνήμα του Πρωτέα όπου κρυμμένος ο Μενέλαος μπορεί και την ακούει. Εξάλλου, η ρήση της αποτελεί και τραγική ειρωνεία, μια και ο σύζυγός της είναι κυριολεκτικά δίπλα της.

στ. 605-612
*μ' όψη αγ-
ριεμένη
κυνηγά να
με πιάσει
.. φοβι-
σμένη ορ-
μάς στου
τάφου τα
σκαλιά...
πιάνοντάς
με*

Ο ποιητής στους στίχους αυτούς μας δίνει ορισμένες σκηνοθετικές πληροφορίες σχετικά με τις κινήσεις των ηρώων του. Η Ελένη που μόλις έχει αντιληφθεί την παρουσία του Μενέλαου, θεωρεί ότι είναι ένας άνδρας του Θεοκλύμενου και τρέχει αρχικά να βρει άσυλο στο μνήμα του Πρωτέα, ενώ παράλληλα -όπως αποκαλύπτει η ίδια- ο ήρωας προσπαθεί να την πιάσει και παρακάτω την εμποδίζει να ανέβει στα σκαλιά του μνήματος. Η Ελένη τρέχει τρομαγμένη και φοβισμένη και φαίνεται πως ο Μενέλαος την αρπάζει από τα χέρια πριν ανέβει στο μνήμα.

Οι ενέργειες του Μενελάου, που προσπαθεί να συγκρατήσει την Ελένη και η δική της προσπάθεια που τρέχει να ξεφύγει βρίσκοντας άσυλο στον τάφο αποτελούν τραγική ειρωνεία που εντείνει την αγωνία του κοινού.

στ. 616
*όμως η
φορεσιά
έτσι σε
δείχνει*

Η ενδυμασία του Μενελάου, που είναι με κουρελιασμένα ρούχα και έχει την όψη ενός ζητιάνου, τρομάζει την Ελένη. Ο ίδιος νωρίτερα (στο α' επεισόδιο) εξαιτίας της εμφάνισής του ντρεπόταν να ζητήσει τη βοήθεια από το πλήθος και για το λόγο αυτό κατευθύνθηκε προς το αρχοντικό που αντίκρισε από μακριά. Τα ρούχα, λοιπόν, του ήρωα έχουν ένα σημαντικό ρόλο επειδή από τη μια αποτελούν αφορμή για να φτάσει εκείνος στο παλάτι του Πρωτέα και να συναντηθεί έτσι με τη γυναίκα του και να οδηγηθούμε στη δραματική αναγνώριση, ενώ παράλληλα, στο επεισόδιο αυτό η Ελένη τρομάζει εξαιτίας της εμφάνισής του εντείνοντας την αγωνία του κοινού, που ανέμενε την αναγνώριση των δύο ομόκλινων.

στ. 619-655
*στιχομου-
θία*

Σε όλη τη στιχομουθία που ακολουθεί και περιλαμβάνει τη συζήτηση ανάμεσα στους δύο ήρωες η αγωνία του κοινού εκτοξεύεται στο κατακόρυφο, επειδή ο Μενέλαος δεν μπορεί να πειστεί ότι η γυναίκα που στέκεται στο μνήμα παρά τις ομοιότη-

τητες που βλέπει με τα ίδια του τα μάτια και τις πληροφορίες που του έδωσε νωρίτερα η γερόντισσα, είναι η δική του σύζυγος, ενώ η ίδια η ηρωίδα τον έχει πια αναγνωρίσει. Η τραγική ειρωνεία, αλλά και ο γρήγορος διάλογος προκαλούν τον έλεο του κοινού για την πρωταγωνίστρια που βλέπει τον άντρα της να εξαπατάται από τη θεϊκή απάτη του ειδώλου. Η Ελένη προσπαθεί να αγκαλιάσει τον άνδρα της που μετά από χρόνια θεωρεί ότι έφτασε για να τη σώσει, αλλά εκείνος την αποφεύγει, ίσως και βίαια.

στ. 619-625
*ποια γυ-
ναίκα βλέ-
πω μπρος
μου;...Τό-
σο πολύ
να μοιάζει
... όμοια,
απαράλ-
λαχτη με
την Ελένη!*

Ο Μενέλαος παρατηρεί την ομοιότητα της γυναίκας που στέκει στον τάφο με τη δική του σύζυγο. Θεωρεί ακόμα ότι πρόκειται για κάποια άλλη γυναίκα που μοιάζει τόσο πολύ με τη δική του. Ωστόσο, δεν μπορεί ακόμα να δεχτεί ότι είναι η Ελένη παρά τις τόσες ερωτήσεις που κάνει. Ο ήρωας παραπλανημένος εμφανίστηκε από το σημείο του μνήματος όπου είχε κρυφτεί αναμένοντας το Θεοκλύμενο, απλά και μόνο επειδή έμεινε έκπληκτος από τη θεωρούμενη θαυμαστή θωριά της γυναίκας εκείνης. Αδυνατεί να αντιληφθεί ακόμα μία φορά την πραγματική κατάσταση.

Όλα κινούνται μέσα στα πλαίσια της τραγικής τέχνης όπως την έχει αναλύσει ο Αριστοτέλης: το προσωπικό ύφος του Ευριπίδη δημιουργεί μια τεταμένη ατμόσφαιρα, παρουσιάζοντας τους ήρωές του να αντιμετωπίζουν απρόσμενα γεγονότα και να μεταπηδούν από έκπληξη σε έκπληξη. Η δράση ανελίσσεται με ψυχολογική αλήθεια και ακρίβεια.

στ. 622-628
*θεϊκό 'ναι
να 'βρεις
τους δι-
κούς σου
...Μετά
από χρό-
νια στη γυ-
ναίκα σου
ήρθες*

Η Ελένη πλέον έχει καταλάβει ότι ο άνδρας που στέκει εμπρός της είναι ο Μενέλαος και αρχίζει να χαίρεται. Για εκείνη όλα πλέον αποκτούν νόημα: από τη μια οι προφητείες της Θεονόης που είπε ότι ο σύζυγός της είναι κοντά στη χώρα με λίγους άνδρες και από την άλλη ο ζητιάνος που την εμπόδιζε να πάει στο μνήμα και μοιάζει με το Μενέλαο. Για εκείνη δεν υπάρχει καμία αμφιβολία και σίγουρη πια αρχίζει να χαίρεται. Το κοινό που βλέπει τη σκηνή της αναγνώρισης σταματάει πλέον να αγωνιά, αλλά η συνεχιζόμενη αντίρρηση του Μενέλαου να την αναγνωρίσει δημιουργεί μια άλλη αγωνία και οδηγεί στην έκπληξη.

στ. 629-635
*σταμάτα
να μ' αγγί-
ξεις...φα-
ντάσματα
αγαθά....
Αυτής μες
τη σπηλιά*

Ο Μενέλαος δε δέχεται ότι η Ελένη είναι η γυναίκα του μένοντας προσκολλημένος στην ιδέα ότι η πραγματική Ελένη βρίσκεται στη σπηλιά όπου την είχε αφήσει φυλασσομένη από τους συντρόφους του. Απομακρύνει βίαια την Ελένη που προσπαθεί να τον αγκαλιάσει μέσα στη χαρά της και μοιάζει έτοιμος να την εγκαταλείψει αφήνοντάς της στην Αίγυπτο όπου την πολιορκεί και την πιέζει σε γάμο ένας σκληρός βασιλιάς. Η άρνηση αυτή του Μενέλαου εντείνει την αγωνία -όπως είδαμε- του κοινού που πλέον φοβάται για την τύχη της ηρωίδας τη στιγ-

που ήρθε
από την
Τροία...

μή που όλα μοιάζουν να βαίνουν προς το τέλος. Ο Ευριπίδης παρατείνει την αγωνία των θεατών οδηγώντας σε απρόσμενες εξελίξεις την τραγική δράση και προκαλεί όλο και περισσότερο τον έλεο και το φόβο. Ενώ, η ηρωίδα έχει αναγνωρίσει το Μενέλαος, όπως αναμένονταν μετά την παραμονή του Σπαρτιάτη βασιλιά μπροστά από το παλάτι, εκείνος αρνείται να δεχτεί την Ελένη σαν γυναίκα του.

Τη δυσπιστία αυτή του Μενελάου δεν μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε δικαιολογημένη. Ο ίδιος έχει πάρει ορισμένες σημαντικές πληροφορίες από τη γερόντισσα για την Ελένη, τις οποίες δεν αξιολόγησε σωστά· ωστόσο, τώρα που πλέον βλέπει την εκπληκτική ομοιότητα, αρνείται κατηγορηματικά να σκεφτεί ότι μπορεί να υπάρχει κάποια θεϊκή παρέμβαση και πως μπορεί να σφάλει ο ίδιος και να έχει λάθος συμπεράσματα. Μένει σταθερός στην άποψή του ότι η γυναίκα που άφησε στη σπηλιά είναι η σύζυγός του. Ο τραγικός ήρωας μοιάζει χαζός μπροστά στις εξελίξεις που τις φέρνει ο ποιητής και ανίκανος να σκεφτεί λογικά δείχνοντας εμπιστοσύνη στα μάτια του, αλλά και στις πληροφορίες που ήδη συνέλεξε. Σαν ισχυρογνώμων αρνείται πεισματικά να δει πέρα από την απλή θεώρηση των πραγμάτων. Βέβαια, ο ίδιος δικαιολογείται από το γεγονός ότι είναι άνθρωπος που δέχεται μόνο λογικά συμπεράσματα και η όλη σκηνή για εκείνον φαντάζει παράλογη, εφόσον η γυναίκα του έμεινε στη σπηλιά. Ωστόσο, αυτό το παράλογο χρησιμοποιεί και ο Ευριπίδης για να πολεμήσει τις αντιλήψεις των συγχρόνων του που πίστευαν ότι ο Τρωικός Πόλεμος έγινε μόνο και μόνο για μία γυναίκα. Ο Μενέλαος παρά τις εξηγήσεις της Ελένης και την αποκάλυψη της απάτης του ειδώλου από την Ήρα για να μην την απαγάγει ο Πάρις, δεν την πιστεύει. Θεωρεί ότι ο πόλεμος έγινε επειδή εκείνη πήγε σαν άπιστη γυναίκα στην Τροία με τη θέλησή της. Με τους *μόχθους της Τροίας* δείχνει ακόμα μία φορά ότι δε θέλει να δεχτεί τις δικές της εξηγήσεις καθώς δε δέχεται ότι ένας πόλεμος έγινε για το τίποτα.

*Της Τροίας
τους μόχθους, όχι
εσέ, πιστεύω*

στ. 655-658
*μόλις
βρήκα του
άντρα μου
του χάνω
...πιότερο
από με δυ-
στιχισμέ-
νη δε βρί-
σκεται ...*

Η Ελένη πλέον απαισιόδοξη για το μέλλον απελπίζεται για τη μοίρα της που μόλις βρήκε τον άνδρα της τον οποίο τόσο καιρό ανέμενε να ανταμώσει κι εκείνος την εγκαταλείπει και μάλιστα την απειλεί κιόλας· ο άνθρωπος στον οποίο είχε βασίσει όλες τις ελπίδες για το μέλλον και τη δραπέτευσή της από την Αίγυπτο και τις πιέσεις του Θεοκλύμενου, δείχνει ότι δεν μπορεί να την πιστέψει γελασμένος από το τέχνασμα της Ήρας. Έτσι, ξεσπά δίχως άλλο σε ένα θρήνο θεωρώντας ότι είναι η πιο δυστυχισμένη γυναίκα του κόσμου, γιατί την εγκαταλείπουν οι δικοί της άνθρωποι, οι μόνοι που μπορούν να την οδηγήσουν στην Ελλάδα. Οι θεατές συμπάσχουν και αγωνιούν μαζί με την Ελένη για την εξέλιξη του δράματος.

γενικότερα σχόλια

Ο μύθος στη σκηνή τούτη προωθείται με στοιχεία που τα διακρίνει η έντονη τραγική ειρωνεία. Οι θεατές γνωρίζουν την αλήθεια, αλλά στην αρχή η Ελένη ελπίζει για τον ερχομό του Μενελάου που ήδη είναι κρυμμένος δίπλα της· αργότερα η προσπάθειά της να του ξεφύγει επειδή νομίζει -γελασμένη από την εμφάνισή του- ότι είναι άνθρωπος του Θεοκλύμενου που θέλει το κακό της· και παρακάτω η αναγνώριση της Ελένης κι η πεισματική αντίρρηση και αμφιβολία του Μενελάου αποτελούν τραγικές ειρωνείες που στόχο έχουν την ένταση και να φέρουν σε απρόσμενες εξελίξεις τα πράγματα. Έτσι, ο ποιητής οργανώνει την πλοκή του δράματος κρατώντας το κοινό σε αγωνία με τρόπο αριστοτεχνικό.

Ο Μενέλαος αρνείται τα επιχειρήματα της Ελένης και την άποψή της περί του ειδώλου, επειδή σκέφτεται λογικά και για εκείνον η άποψη αυτή μοιάζει παράλογη. Ακόμα μία φορά ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί αυτό το παράλογο για να αντικρούσει τις σύγχρονές του αντιλήψεις που ήθελαν ως μοναδικό αίτιο του Τρωικού Πολέμου μία γυναίκα. Όλα κινούνται μέσα στα πλαίσια της τραγικής τέχνης όπως την έχει αναλύσει ο Αριστοτέλης· το προσωπικό ύφος του Ευριπίδη δημιουργεί μια τεταμένη ατμόσφαιρα, παρουσιάζοντας τους ήρωές του να αντιμετωπίζουν απρόσμενα γεγονότα και να μεταπηδούν από έκπληξη σε έκπληξη. Η δράση ανελίσσεται με ψυχολογική αλήθεια και ακρίβεια.

Ο **Μενέλαος** και στο επεισόδιο αυτό διακρίνεται για την εμμονή στη λογική, αρνούμενος την παράλογη ιδέα του ειδώλου που του παρουσιάζει η Ελένη. Μένει προσκολλημένος στις προηγούμενες αντιλήψεις του παρά τις τόσες ομοιότητες που είδε· ενώ παρατηρεί την ομοιότητα της γυναίκας που στέκει στον τάφο με τη δική του Ελένη, αλλά θεωρεί ότι πρόκειται για κάποια άλλη. Στην αρχή είναι έκπληκτος από την ομοιότητα αυτή και τούτο τον οδηγεί αυθόρμητα στο να εμφανιστεί από το μνήμα που έστεκε κρυμμένος. Ωστόσο, αδυνατεί να αντιληφθεί την πραγματικότητα. Απομακρύνει βίαια την Ελένη που προσπαθεί να τον αγκαλιάσει μέσα στη χαρά της και μοιάζει έτοιμος να την εγκαταλείψει. Η δυσπιστία του είναι τελειώς αδικαιολόγητη· παρά τις πληροφορίες που είχε συλλέξει από τη γερόντισσα και παρά την ομοιότητα που βλέπει ο ίδιος, αρνείται κατηγορηματικά να σκεφτεί ότι μπορεί να υπάρχει κάποια θεϊκή παρέμβαση και πως μπορεί να σφάλει ο ίδιος· αναλόγως, παρά τις εξηγήσεις της Ελένης και την αποκάλυψη της απάτης της Ήρας, δεν την πιστεύει. Ακόμα θεωρεί τη γυναίκα του αιτία πολέμου και τη βλέπει σαν άπιστη και μοιχό που τον εγκατέλειψε. Μένοντας, όμως, σταθερός στην άποψή του αυτή ο τραγικός ήρωας μοιάζει χαζός μπροστά στις εξελίξεις που κατευθύνει ο ποιητής και ανίκανος να σκεφτεί λογικά δείχνοντας εμπιστοσύνη στα μάτια του, αλλά και τις πληροφορίες που ήδη συνέλεξε. Το μόνο που τον δικαιολογεί είναι ότι η όλη σκηνή για εκείνον φαντάζει παράλογη, εφόσον η γυναίκα του έμεινε στη σπηλιά.

Η **Ελένη** μόλις αντιλαμβάνεται την παρουσία του Μενελάου, θεωρεί ότι είναι ένας άνδρας του Θεοκλύμενου και αρχικά τρέχει πανικοβλημένη και φοβισμένη να βρει άσυλο στο μνήμα του Πρωτέα. Η ενδυμασία του Μενελάου, που είναι με κουρελιασμένα ρούχα και έχει την όψη ενός ζητιάνου, την τρομάζει. Από τη στιγμή που αναγνωρίζει τον άνδρα της, ωστόσο, ο αρχικός της φόβος μετατρέπεται σε χαρά και ευτυχία που επιτέλους έφτασε εκείνος που θα την οδηγούσε στη Σπάρτη. Για εκείνη όλα πλέον έχουν ένα λογικό νόημα: από τη μια οι προφητείες της Θεονόης, που είπε ότι ο σύζυγός της είναι κοντά στη χώρα με λίγους άνδρες και από την άλλη ο ζητιάνος που την εμπόδιζε να πάει στο μνήμα και μοιάζει με το Μενέλαο. Για εκείνη δεν υπάρχει καμία αμφιβολία και σίγουρη πια αρχίζει να χαίρεται. Δεν μπορεί να δεχτεί την άρνηση του Μενελάου που δυσπιστεί στις εξηγήσεις της και συνεχίζει να αγωνίζεται για το δίκιο της· βλέποντάς τον, όμως, προσκολλημένο στην απάτη του ειδώλου ξεσπά σε θρήνο. Η τραγικότητά της κορυφώνεται όταν ο πολυαναμενόμενος σύζυγός της ετοιμάζεται να την εγκαταλείψει.

Πρόκειται για μια πλούσια σε συναισθήματα σκηνή και για τους δύο ήρωες. Η Ελένη ειδικά, όμως, έχει τη μεγαλύτερη συναισθηματική διακύμανση και τούτο, επειδή αρχικά μένει έκπληκτη με την εμφάνιση του Μενελάου και αμέσως μετά τρομάζει και τρέχει προς το

μνήμα· βλέποντας το Μενέλαο να την εμποδίζει να ανέβει στον τάφο σαν ικέτης ζητάει τη βοήθεια του Χορού. Ο αρχικός αυτός φόβος, όμως, σύντομα γίνεται έκπληξη που βλέπει έναν Έλληνα και μετά χαρά επειδή έχει πια αναγνωρίσει το Μενέλαο. Η χαρά της δεν διαρκεί τελικά πολύ γιατί αμέσως αρχίζει ν' αγωνίζεται αγωνιωδώς προκειμένου να τον πείσει για την απάτη της Ήρας· τέλος, η ηρωίδα νιώθει να εγκαταλείπεται από τον άνδρα της στον εχθρικό εκείνο τόπο και ξεσπά σε ένα θρήνο για τη μοίρα και τη δυστυχία της.

Μπορούμε πολύ εύκολα να συγκρίνουμε τη σκηνή της συνάντησης του Μενελάου και της Ελένης με τη σκηνή της συνάντησης του Τεύκρου και της Ελένης. Και στις δύο σκηνές συμμετέχει η κεντρική ηρωίδα της τραγωδίας. Στην πρώτη σκηνή πρόκειται για έναν ήρωα του τρωικού Πολέμου που δεν έχει άμεση σχέση μαζί του· ο αδελφός του υπήρξε βέβαια ένας επίδοξος μνηστήρας της, αλλά ο ποιητής δεν το αναφέρει επειδή δεν έχει κάποια σχέση με την τραγική δράση. Εκείνο που έχει, όμως, ιδιαίτερη σημασία στον Πρόλογο είναι το μίσος που εκφράζει εκ μέρους όλων των Ελλήνων ο Τεύκρος για το πρόσωπο της Ελένης και το γεγονός ότι τη θεωρεί αίτιο πολέμου και αφανισμού τόσων γενναίων ανδρών· μάλιστα, ας θυμηθούμε ότι την απειλεί και με το τόξο του. Έτσι, η ηρωίδα δεν αποκαλύπτεται αμέσως στον ομηρικό ήρωα· εξάλλου, ο ίδιος ο ποιητής δεν επιθυμεί την επιβράδυνση και βιάζεται να διώξει τον ήρωα.

Από την άλλη στη σκηνή αυτή του δευτέρου επεισοδίου, η συνάντηση των δύο ομόκλινων ηρώων έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί εντείνει την αγωνία του κοινού και η Ελένη αναγνωρίζει τον άνδρα της με την επίμονη όμως εκείνου αντίρρηση να δεχτεί όσα του ισχυρίζεται. Η σκηνή αυτή έχει ιδιαίτερη αξία γιατί πάνω στα δύο τούτα πρόσωπα στηρίζεται όλο το έργο και η παρακάτω πλοκή. Στην προλογική σκηνή η τραγικότητα της ηρωίδας διακρίνονταν από το μίσος του Τεύκρου, ενώ στο επεισόδιο αυτό η τραγικότητά της υπογραμμίζεται από τη δράση του έργου και το γεγονός ότι ο Μενέλαος δεν πιστεύει ότι πρόκειται για τη σύζυγό του.

Β' επεισόδιο

2η σκηνή (659-723)

νόημα

Στη σκηνή εμφανίζεται ένας Αχαιός αγγελιαφόρος και που αναζητά επειγόντως το Μενέλαο και τον ενημερώνει ότι η Ελένη που την είχαν επιφορτιστεί με την υποχρέωση να την προσέχουν στο σπήλαιο εξαφανίστηκε ομολογώντας ότι για όλα έφταιγε εκείνη και όχι η πραγματική Ελένη· ακούγοντας την είδηση του αγγελιαφόρου ο Μενέλαος και συνδυάζοντας όσα του έλεγε πριν η Ελένη με τη νέα είδηση αντιλαμβάνεται πλέον -για πρώτη φορά- το παιχνίδι των θεών και χαρούμενος αγκαλιάζει κι εκείνος τη γυναίκα του που τη βρήκε. Η χαρά είναι διάχυτη και οι δύο ήρωες στέκουν αγκαλιασμένοι κλαίγοντας στην ευτυχία τους. Ο Χορός συμμετέχει και εκείνος στη χαρά των δύο τραγικών ηρώων.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 659-661

*Σε γύρευα
και σε βρί-
σκω πα-
ντού στον
ξένο τόπο
τριγυρνώ-
ντας*

Ένας αγγελιαφόρος φτάνει -τρέχοντας προφανώς- στη σκηνή και ομολογεί ότι έψαχνε αγωνιωδώς το βασιλιά του να του αναγγείλει κάποιο σημαντικό νέο. Η εικόνα ότι σε μια ξένη χώρα τον αναζητούσε ολούθε φαντάζει περίεργη, αλλά είναι σύμφωνη απόλυτα με την τραγική δράση, αφού ο ποιητής θέλει αφενός να τονίσει την τρομάρα των ανδρών του Μενελάου και την αγωνία και τη βιάση τους να του μεταφέρουν το θαυμαστό νέο και αφετέρου πρόκειται για θεατρική συμβατικότητα..

στ. 662-664

*Τι τρέχει;
μήπως σας
ρίχτηκαν
οι ντόπιοι;
Λέγε· κάτι
σπουδαίο
θα 'χεις.*

Στην τραγική παράδοση, οι αγγελιαφόροι είναι πρόσωπα, συνήθως δούλοι, που εμφανίζονται για να ενημερώσουν τους ήρωες για πράξεις που έγιναν σε άλλο τόπο από αυτόν όπου εξελίσσεται η δράση. Αυτό ήταν απαραίτητο γιατί παράλληλα με τη θεατρική δράση που εξελίσσονταν στη σκηνή συνέβαιναν την ίδια άλλα γεγονότα σε διαφορετικό τόπο, που δεν μπορούσαν να διαδραματίζονται επί σκηνής και τούτο λόγω του εξ ορισμού περιορισμού του θεάτρου να δείχνει γεγονότα που εξελίσσονται σε ένα συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, μια και τα σκηνικά δεν άλλαζαν καθόλου· αυτό αποτελεί τη λεγόμενη "ενότητα τόπου και χρόνου". Οι αγγελιαφόροι, λοιπόν, αποτελούσαν το συνεκτικό δεσμό ανάμεσα στα γεγονότα αυτά. Χαρακτηριστικό αυτών είναι ότι δε συμμετείχαν στην εξέλιξη του δράματος παρά μόνο βοηθούσαν στην προώθηση του μύθου με την είδηση που έφεραν στον κεντρικό ήρωα· συνήθως μετά την αγγελία αποχωρούσαν, όπως κάνει και ο Αχαιός αυτός αγγελιαφόρος.

Ο Μενέλαος όπως είναι λογικό ανησυχεί για τους άνδρες του και αναρωτιέται ποιο είναι το σοβαρό πρόβλημα. Στην αρχή φοβάται μήπως ντόπιοι επιτέθηκαν στους άνδρες του· ας μην ξεχνάμε ότι έχει ήδη στο μυαλό του πως βρίσκεται σε μία εχθρική για τους Έλληνες χώρα και αμέσως φοβάται κάτι τέτοιο· είναι

βασιλιάς που ενδιαφέρεται για το στρατό του και ενεργεί σύμφωνα με το ανάλογο ήθος· εξάλλου κάτι τέτοιο το είδαμε και νωρίτερα όπου αναγκάζεται ο ίδιος να αναζητά σαν ζητιάνος την αρωγή σε τρόφιμα του ντόπιου βασιλιά ακόμα κι αν ρισκοκινδυνεύει αφού εκείνος είναι εχθρός των Ελλήνων, αλλά τούτο το επιβάλλει η ανάγκη και ο τραγικός ήρωας είναι σε απελπιστική κατάσταση και βρίσκεται σε απόγνωση. Παρακάτω, με περισσότερη αγωνία προσπαθεί να μάθει την αλήθεια και το θαυμαστό νέο που του προαναγγέλλει ο αγγελιαφόρος.

στ. 663-665

*Θαύμα
τρανό· τα
λόγια δεν
το φτάνουν
...Οι κόποι
σου όλοι
πήγανε χα-
μένοι*

Ο αγγελιαφόρος καθυστερεί να ανακοινώσει την είδηση που τους τρόμαξε και τον έφερε με τόση βιασύνη στη σκηνή από το σπήλαιο παρατείνοντας την αγωνία του κοινού που δε γνωρίζει την τραγική ανάγκη την άφιξης του αγγελιαφόρου· αναλόγως, όμως, παρατείνεται και η αγωνία του βασιλιά. Είναι συνηθισμένο στις τραγωδίες τέτοιες σκηνές και ο Ευριπίδης συνεχίζει αυτή την παράδοση γιατί εντείνει τη δραματικότητα. Μέσα από το γρήγορο διάλογο της μικρής στιχομυθίας ο ποιητής προσελκύει το ενδιαφέρον του κοινού πριν αναγγείλει το σπουδαίο νέο.

Ο αγγελιαφόρος θεωρεί ότι εφόσον ξαναχάθηκε η Ελένη οι κόποι του κυρίου του πλέον είναι και πάλι χαμένοι. Δεν έφταναν τελικά δέκα χρόνια σκληρού πολέμου και οχτώ χρόνια ταλαιπωρίες της επιστροφής και η γυναίκα του ξαναχάθηκε. Αυτό για τον αγγελιαφόρο είναι η τραγική κατάληξη όλων των συμφορών του Σπαρτιάτη βασιλιά, αλλά και του ίδιου. Προσπαθεί έτσι, να προετοιμάσει το Μενέλαο για το άσχημο νέο που φέρνει παρατείνοντας βέβαια την αγωνία του, όπως και της Ελένης που παρακολουθεί τη δράση ανάμεσα στους δύο υποκριτές.

στ. 667-670

*εχάθηκε η
γυναίκα
σου πετώ-
ντας μες
του αιθέ-
ρα· ανέβη-
κε στα ου-
ράνια και
άφησε τη
σπηλιά α-
δειανή
που μέσα
την είχαμε*

Ο αγγελιαφόρος τελικά ενημερώνει το Μενέλαο για την εξαφάνιση της θεωρούμενης Ελένης. Η εικόνα όπως παρουσιάζεται εδώ είναι εντυπωσιακότατη αφού η ηρωίδα πετάει στον αέρα και ανεβαίνει στον ουρανό σαν μία θεά. Είναι μία σκηνή που μας θυμίζει σκηνές των ομηρικών επών, όπου οι ήρωες εμφανίζονται στους θνητούς πετώντας μέσα σε σύννεφα. Τέτοια είναι η σκηνή όπου ο Έκτορας βλέπει πλάι του τον Απόλλωνα σαν συμπαραστάτη και μαζί προχωρούν σε αντεπίθεση κατά των Αχαιών (Ο, 360-380).

Η πληροφορία πάντως που δίνει ο αγγελιαφόρος έχει ιδιαίτερη δραματική σημασία. Όλη η πλοκή του έργου που στηρίζονταν στη διαφορά ανάμεσα στο φαίνεσθαι και το ε@ιναι τώρα πια αλλάζει δραματικά και όλα σιγά-σιγά γίνονται ξεκάθαρα. Ο ίδιος ο Μενέλαος σε λίγο θα αναγνωρίσει την αλήθεια στα προηγούμενα λόγια της γυναίκας του και θα την αναγνωρίσει. Η σημαντική τούτη δραματική πληροφορία, εξάλλου, ουσιαστικά δηλώνει και το τέλος της επίμονης άρνησης του Σπαρτιάτη να δει την πραγματικότητα. Έτσι, η δραματική σημασία της αγγελίας

έγκειται στο ότι προωθεί άμεσα το μύθο και σύντομα θα οδηγήσει στην αναμενόμενη και επίσης σημαντική από δραματική άποψη αναγνώριση των δύο τραγικών ηρώων.

στ. 670-680
*είπε τούτα·
"... ξεγελασμένοι από την Ήρας τα έργα... όμως καθόλου δεν την είχε ...
Κι η δύσμοιρη Ελένη που δε φταίει, φορτώθηκε τις ντροπισμένες φήμες"*

Το είδωλο εμφανίζεται στη σκηνή αυτή από τον αγγελιαφόρο όχι απλά να φεύγει από το σπήλαιο μέσα στον αέρα σε ένα σύννεφο, αλλά παραλλήλως να απευθύνεται στους Αχαιούς στρατιώτες που την πρόσεχαν. Ο λόγος αυτός της Ελένης-είδωλο έχει σημασία γιατί αναλαμβάνει όλες τις ευθύνες και φανερώνει την αλήθεια σε όλη της τη διάσταση· αποκαλύπτει ότι είναι ένα δημιούργημα της Ήρας και ότι την πραγματική Ελένη δεν την απήγαγε ποτέ ο Πάρης, αλλά και ότι σκοτώθηκαν τόσοι Τρωαδίτες και Έλληνες στην Τροία εξαιτίας ενός ειδώλου από νεφέλη φορτώνοντας όλες τις κακές φήμες στην άμοιρη Ελένη που δεν έχει καμία ευθύνη. Το ίδιο το είδωλο αποκαθιστά, λοιπόν, την τιμή και την αξιοπρέπεια της Ελένης.

Η σημασία του λόγου αυτού έγκειται στο ότι συμπληρώνει την εικόνα της εξαφάνισης της Ελένης-είδώλου, ένα νέο που μεταφέρεται στο Μενέλαο μαζί με τα λόγια αυτά· όλα αυτά τα στοιχεία (την εξαφάνιση και τα λόγια του ειδώλου) θα λάβει υπόψη του ο τραγικός ήρωας σε συνδυασμό με όσα του μαρτυρούσε νωρίτερα η ομόκλινός του και θα καταλήξει επιτέλους στην αναγνώριση.

στ. 681-686
Χαίρε της Λήδας κόρη, εδώ βρισκόσου

Ο αγγελιαφόρος βλέπει επιτέλους, μετά την αναγγελία του κακού -όπως εκείνος το θεωρεί- μαντάτου την Ελένη που όλη την ώρα είναι παρούσα στη σκηνή, αλλά τη θεωρεί ως το είδωλο που νωρίτερα τους είχε γελοιοποιήσει. Δε γνωρίζει τίποτε για την παρουσία της ηρωίδας στην Αίγυπτο. Το είδωλο από όπου είχε τη μόνη πληροφόρηση δεν ανέφερε τίποτε για την ύπαρξη της Ελένης εκεί κοντά. Ο δούλος είναι εντυπωσιασμένος από την ικανότητα της Ελένης-είδώλου που πέταξε στον άνδρα της, αλλά θεωρεί υποχρέωσή του να τον προειδοποιήσει.

Είναι χαρακτηριστικό ότι αγγελιαφόρος απευθύνεται στην Ελένη -θα λέγαμε- με τρόπο απαράδεκτο αλλά και σύμφωνο με την ψυχολογία του πιστού στο βασιλιά δούλου. Ο Ευριπίδης είδαμε στην Εισαγωγή ότι χρησιμοποιεί σαν τους ήρωες απλούς ανθρώπους, ενώ δείχνει τους δούλους να είναι ελεύθεροι και αναλογικά να εκφράζονται ελεύθερα, όπως αρμόζει σε κάθε ανθρώπινο σύμφωνα με τις διδαχές των σοφιστών. Η συμπεριφορά του αγγελιαφόρου εδώ δικαιολογείται επειδή πρώτον δε γνωρίζει ότι έχει μπροστά του τη βασίλισσά του και δεύτερον διότι νομίζοντας ότι είναι το είδωλο πιστεύει ότι ήθελε να ξεγελάσει το Μενέλαο και να συνεχίσει τις σύμφωρες και τα βάσανά του.

στ. 687-688
Αυτά με

Ο Μενέλαος τελικά αναγνωρίζει την πραγματικότητα και την πλάνη στην οποία βρισκόταν δέκα οκτώ χρόνια και αντιλαμ-

*εκείνα σμί-
γουν· συμ-
φωνούνε
τα λόγια·
μου είπε
αλήθεια·*

βάνεται ότι έχει πια μπροστά του την ομόκλινό του και όχι κά-
ποιο άλλο ταίρι. Όσα του είχε πει η ίδια η Ελένη μαζί και οι
πληροφορίες της γερόντισσας θυρωρού αλλά και αυτά που του
μετέφερε ένα αξιόπιστο άτομο -ο πιστός του δούλος και αγγελια-
φόρος- τώρα πια δένουν μεταξύ τους και όλα αποκτούν νόημα
για εκείνον. Ο ήρωας που μέχρι αυτή τη στιγμή αρνούσανται,
επειδή σκέφτονταν μόνο με γνώμονα τη λογική, τα λόγια της
Ελένης και έβλεπε σαν συμπτώσεις τις πληροφορίες της γερό-
ντισσας, συνδυάζει με λογικά κριτήρια και πάλι τις νέες πληρο-
φορίες και καταλήξει στο πολυπόθητο συμπέρασμα. Είναι η δεύ-
τερη αναγνώριση που συμβαίνει και ίσως η σημαντικότερη, επει-
δή χάρη σε αυτήν θα καταφέρει η Ελένη να επιστρέψει στη
Σπάρτη. Η δραματική επιβράδυνση του ποιητή λαμβάνει χώρα
και οι δύο τραγικοί ήρωες μπορούν να χαρούν την αντάμωσή
τους. Η σκηνή αυτή και πάλι μας θυμίζει ανάλογη σκηνή από την
Ιφιγένεια την εν Ταύροις.

στ. 688-689
*Ω! λαμπρή
μέρα, που
μες την
αγκαλιά σ'
έχει φέρει!*

Ο τραγικός ήρωας μετά την αναγνώριση αμέσως προσπα-
θεί να αγκαλιάσει τη γυναίκα του. Την ίδια κίνηση είχε κάνει και
νωρίτερα η Ελένη, όταν τον είχε αναγνωρίσει εκείνη, αλλά τότε
ο Μενέλαος την είχε διώξει μακριά του με τρόπο απότομο. Τώρα
με τη σειρά του εκείνος ανοίγει τα χέρια για να την αγκαλιάσει.
Είναι μία σκηνογραφική πληροφορία που μας δίνει ο ποιητής για
τις αντιδράσεις του ήρωα.

στ. 690-694
*Τόσος πο-
λύς και-
ρός αγα-
πημένε και
τώρα μόλις
η χαρά για
μένα...πα-
σίχαρη αγ-
καλιάζω
τον άνδρα
μου*

Τώρα πια και η ίδια η Ελένη παίρνει μέρος στη σκηνή. Ως
τώρα έμενε βουβή μπροστά στις εξελίξεις. Η αγωνία που ένιωθε
στο τέλος της προηγούμενης σκηνής φοβούμενη ότι ο άνδρας της
που τόσο λαχταρούσε να δει θα την εγκατέλειπε σε εκείνη τη χώ-
ρα με ένα βασιλιά που την πίεζε για γάμο, τώρα δίνει τη θέση της
στην ευτυχία και τη χαρά. Μέχρι εκείνη τη στιγμή ο ποιητής δεν
ήθελε να εκφραστεί η Ελένη για να επιτείνει την αγωνία του κοι-
νού μπροστά στις νέες εξελίξεις και εκπλήξεις που επεφύλασσε η
δραματική του τέχνη.

Είναι μία άλλη τρυφερή σκηνή ανάλογη της αντίδρασης
του Μενέλαου. Κι εκείνη πια μπορεί και χαίρεται ανεμπόδιστα·
δέκα εφτά χρόνια περίμενε να συναντήσει τον άνδρα της. Τον
αγκαλιάζει κι εκείνη με τη σειρά της.

Έτσι, έχουμε μία πολύ σημαντική σκηνογραφική πληρο-
φορία όπου οι δύο ήρωες αγκαλιάζονται τρυφερά ευτυχισμένοι
από την ξαφνική και αναπάντεχη συνάντησή τους.

στ. 692
*Φίλες μου,
να...*

Η Ελένη θέλει στη χαρά της να συμμετέχουν και οι Ελλη-
νίδες δούλες που απαρτίζουν το Χορό, ο οποίος είναι μπροστά σε
όλες τις τελευταίες εξελίξεις παραμένοντας επί σκηνής μετά την
Επιπάροδο. Ο Χορός που τόσο πολύ είχε συμπαρασταθεί στα βά-
σανα της Ελένης τόσα χρόνια και αμέσως προσέτρεξε στο πλευ-
ρό της για να την παρηγορήσει και της έδωσε την ιδέα να ρωτή-

στ. 697-700
*κι αφήνω
λεύτερα τα
μαλλιά,
σταλάζουν
τα δάκρυα
ποτάμι απ'
τη χαρά
καθώς
σφιχτά σε
σφίγγω,
λαιρευτέ
μου*

στ. 690, 700
*αγαπημέ-
νε..λαιρευ-
τέ μου*

στ. 701-702
*Δεν παρα-
πονιέμαι
άλλο καλή
μου· την
κόρη έχω
του Δία και
της Λήδας
...*

σουν τη Θεονόη, είχε συμμετάσχει στη χαρά από τις μαντείες της κόρης του Πρωτέα, ενώ τώρα καλείται όπως είναι λογικό σαν καλός φίλος να χαρεί μαζί με τον κεντρικό ήρωα.

Η σκηνή της αναγνώρισης δεν έχει άδικα χαρακτηριστεί μία από τις πιο συγκινητικές σκηνές του αρχαιοελληνικού θεάτρου. Οι δύο τραγικοί ήρωες μετά από δύο δεκαετίες τελικά βρίσκονται μαζί και αγκαλιάζονται ευτυχισμένοι κι οι δυο. Στη χαρά τους αυτή συμμετέχει και ο Χορός και αργότερα και ο αγγελιαφόρος με την ιδιότητα του γέρου.

Ο ποιητής στην όλη συγκινητική σκηνή δίνει επιπρόσθετες σκηνογραφικές λεπτομέρειες. Η Ελένη λύνει τα μαλλιά της για να ομορφύνει μπροστά στον άνδρα της δηλώνοντας έτσι τη χαρά της· θέλει να δείξει την πραγματική της εικόνα στο Μενέλαο χωρίς στολίδια και, παράλληλα, κλαίει από τη χαρά της. Τα δάκρυα -που είδαμε στο Μενέλαο από τη σκηνή με τη γερόντισσα- δε διακρίνονταν κάτω από το προσωπείο και έτσι έπρεπε να περιλαμβάνεται η σκηνή αυτή στα λόγια των υποκριτών· την ίδια στιγμή και ο υποκριτής που υποδύονταν την πρωταγωνίστρια προφανώς ξεσπάει σε λυγμούς. Ταυτόχρονα δε οι ήρωες αγκαλιάζονται σφιχτά, όπως προδίδει η Ελένη, ενώ και ο Μενέλαος παρακάτω (στιχ. 722) δακρύζει κι εκείνος.

Η συγκινητική σκηνή της αναγνώρισης συμπληρώνεται και με το χαρακτηρισμό του Μενελάου από την Ελένη ως *λαιρευτό*. Είναι η δεύτερη φορά στη σκηνή αυτή που ο ποιητής θέλει την κεντρική ηρωίδα του να διακατέχεται από τρυφερά συναισθήματα και να απευθύνεται στο σύζυγό της με γλυκά λόγια· στο στιχ. 690 τον είχε αποκαλέσει *αγαπημένε*, ενώ τώρα τον προσφωνεί *λαιρευτέ μου*. Ας θυμηθούμε, επιπλέον, ότι και στην προηγούμενη σκηνή όπου η Ελένη χωρίς να έχει δει το Μενέλαο που ήταν κρυμμένος στο μνήμα του Πρωτέα αναρωτιόταν "*πότε θα 'ρθεις που τόσο λαχταρώ να σε δω*;" (στιχ. 600-601). Η ηρωίδα αγαπάει τον άνδρα της και αυτός είναι ο λόγος που μένει πιστή σε εκείνον και αρνείται κατηγορηματικά παρά τις πιέσεις του Θεοκλύμενου το γάμο μαζί του.

Ο Μενέλαος νιώθει κι εκείνος πολύ ευτυχισμένος. Τον διακατέχουν τα ίδια συναισθήματα με την Ελένη· χαίρεται που τη βρήκε μετά από πολλά χρόνια και μάλιστα επειδή είναι αθώα από όλες τις κατηγορίες που τις προσέδιδαν οι Έλληνες κι εκείνος μαζί τους. Μέσα στην ευτυχία της στιγμής αυτής ξεχνάει -δικαιολογημένα- όλα τα προηγούμενα βάσανα και τις συμφορές του. Θυμάται τις στιγμές ευτυχίας που πέρασαν και ιδιαίτερα φέρνει στη θύμησή του σκηνές από το γάμο τους, δηλώνοντας έτσι τη σημασία που έχει για εκείνον η γυναίκα του και δείχνοντας ότι ο γάμος του μ' εκείνη αποτελεί το σημαντικότερο γεγονός της ζωής του.

στ. 711-713
*μακάρι να
χαίρομαι
την τύχη
την καλή.
Την ίδια
κάνω ευχή*

Ο Σπαρτιάτης βασιλιάς εύχεται να συνεχίσει χαίρεται την καλή του τύχη που αντάμωσε μετά από τόσα χρόνια τη γυναίκα του. Γνωρίζει πολύ καλά ότι τα βάσανά τους δεν τελείωσαν, μια και ο Θεοκλύμενος πιάζει την ηρωίδα σε γάμο (το αποκάλυψε η ίδια η Ελένη όταν βγήκε από το παλάτι μαζί με το Χορό μετά το χρησμό της Θεονόης κι ενώ ο Μενέλαος έστεκε κρυμμένος πίσω από το μνήμα) και παράλληλα ο βασιλιάς εκείνος μισεί τους Έλληνες και απειλούνται άμεσα πλέον κι οι δυο με θάνατο. Και ο Χορός που γνωρίζει τα προβλήματα και τα βάσανα που θα ακολουθήσουν συμμετέχει στη χαρά τους εκφράζοντας, παράλληλα, τη δική του ευχή να συνεχιστεί η χαρά και η ευτυχία τους χωρίς να διατρέξουν άμεσο κίνδυνο.

στ. 715-718
*Φίλες μου,
δεν ανα-
στενάζω,
δε θλίβο-
μαι για τα
παλιά.*

Και η Ελένη συμμετέχει αναλόγως με το Μενέλαο με τα ίδια σχεδόν λόγια. Και εκείνη, όπως πριν από λίγο ο σύζυγός της, ξεχνάει τα βάσανα που υπέφερε τόσα χρόνια μακριά από την πατρίδα της και βρισκόμενη σε έναν μακρινό και εχθρικό τόπο. Η δυστυχία και η αγωνία που ένιωθε μέχρι την προηγούμενη στιγμή ξεχάστηκαν μπροστά στη μεγάλη και αναπάντεχη αυτή χαρά που αισθάνεται τώρα.

γενικότερα σχόλια

Ο Ευριπίδης στο επεισόδιο αυτό χρησιμοποιεί διάφορα στοιχεία των μύθων γύρω από την Ελένη που έχουμε δει και σε προηγούμενες σκηνές, όπως σχετικά με την Ερμιόνη ή τη μητέρα της και βέβαια τη θεϊκή καταγωγή από το Δία. Επίσης γίνεται λόγος για την έριδα των τριών θεών που έχει αναφερθεί ξανά στην τραγωδία αυτή.

Ένα στοιχείο, που δεν είχε χρησιμοποιηθεί ως τώρα και προέρχεται από την τοπική παράδοση της Σπάρτης ή αποτελεί επινόηση του ποιητή, είναι η παρουσία των δίδυμων αδελφών της Ελένης, Διόσκουρων, στο γάμο της με το Μενέλαο να έρχονται με άλογα, εκείνα προφανώς που τους δώρισε ο Ποσειδώνας. Το είδωλο πάντως (που η ίδια η ιδέα δεν προέρχεται από την ομηρική παράδοση, αλλά από τον Στησίχορο) το οποίο πετάει μέσα σε σύννεφο και ανεβαίνει στον ουρανό στο γονιό του -όπως λέει- δεν είναι παρά μία επινόηση του ποιητή. Βέβαια, ακόμα και ο λόγος του ειδώλου λίγο πριν την εξαΰλωσή του αποτελεί μία επινόηση του ποιητή που προωθεί το μύθο.

Η εξέλιξη του μύθου προωθείται στη σκηνή αυτή με την αναγγελία στην αρχή της ενότητας της εξαφάνισης του ειδώλου της Ελένης από το σπήλαιο και των λόγων του λίγο πριν εξαφανιστεί. Χάρη στην αγγελία αυτή του δούλου ο Μενέλαος συγκρίνει και συνδυάζει όλες τις ως τώρα πληροφορίες (όσα είπε η γερόντισσα και η Ελένη) και αντιλαμβάνεται την αλήθεια. Έτσι, η είδηση αυτή οδηγεί σταθερά στην αναγνώριση της Ελένης από το Σπαρτιάτη ήρωα που την αγκαλιάζει και κλαίει μαζί από ευτυχία. Από εκεί και πέρα θα έχουν να αντιμετωπίσουν μαζί τον Θεοκλύμενο και όχι πια μόνη της η Ελένη.

Στο επεισόδιο αυτό ο **Μενέλαος** σκεφτόμενος λογικά αντιλαμβάνεται πλέον όλη την πλάνη της Ήρας στην οποία η θεά είχε περικλείσει τους ομηρικούς ήρωες. Ο Σπαρτιάτης βασιλιάς αρχικά με την εμφάνιση του αγγελιαφόρου σαν καλός ηγέτης ενδιαφέρεται για τη ζωή των συντρόφων του και φοβάται ότι οι Αιγύπτιοι, που γνωρίζει πολύ καλά ότι μισούν τους Έλληνες λόγω της Ελένης, επιτέθηκαν στο σπήλαιο και τους λίγους άνδρες και τη γυναίκα του. Ωστόσο, όταν ακούει την είδηση του δούλου του, τότε συνδυάζει όλα τα στοιχεία και καταλήγει στο συμπέρασμα -που η ποιητική τέχνη του Ευριπίδη είχε καθυστερήσει. Μετά την αποκάλυψη της αλήθειας, αγκαλιάζει τη γυναίκα του και δακρύζει κι εκείνος ακόμα από τη συγκίνηση. Γνωρίζει, βέβαια, ότι δεν τελείωσαν τα βάσανά του, αλλά προς

στιγμήν μέσα στην ευτυχία του ξεχνάει όλα όσα είχε περάσει τα προηγούμενα δέκα εφτά χρόνια. Ωστόσο, εύχεται να κρατήσει η τύχη του αυτή, επειδή προβλέπονται δύσκολες στιγμές να ακολουθήσουν. Χαρακτηριστικό της στάσης του στη σκηνή αυτή είναι η τρυφερότητα που δείχνει στην Ελένη, όταν λίγο νωρίτερα την απομάκρυνε από κοντά του και την απειλούσε, και ακόμα ότι δεν τη θεωρεί πια υπαίτια της πολεμικής συμφοράς ούτε και για μοιχεία· ωστόσο, η αλλαγή της συμπεριφοράς του δικαιολογείται από την αποκάλυψη της αλήθειας και την πλάνης τόσων ετών.

Η **Ελένη**, από την άλλη, στην αρχή στέκει βουβή γεμάτη αμηχανία και αγωνία να δει την εξέλιξη των πραγμάτων. Ήδη ο άνδρας της την είχε απορρίψει νωρίτερα και έστεκε δύσπιστος σε όσα εκείνη του έλεγε· τώρα η είδηση του αγγελιαφόρου αναπτερώνει τις ελπίδες της και στην αναγνώριση του Μενελάου ξεσπάει σε λυγμούς και αγκαλιάζει με τη σειρά της τον ομόκλινό της. Ακόμα μία φορά τη διακρίνει η τρυφερότητα και η αγάπη που τρέφει προς τον άνδρα της. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι μέσα στη χαρά της δεν ξεχνάει τις δούλες, που ως τότε της είχαν τόσο συμπαρασταθεί και βοηθήσει, αλλά τις καλεί να πάρουν μέρος κι εκείνες στην ευτυχία της.

Ο **αγγελιαφόρος**, ο οποίος εμφανίζεται μόνο σε αυτό το επεισόδιο, αρχικά καθυστερεί -σύμφωνα με τους θεατρικούς κανόνες- να ανακοινώσει την είδηση· είναι ακόμα ξαφνιασμένος από την ξαφνική αποκάλυψη και βέβαια τρομαγμένος, ώστε έτρεξε με βιάση να ενημερώσει το βασιλιά τους· ήταν τέτοιο το περιστατικό που δεν μπορούσαν αυτός και οι σύντροφοί του να περιμένουν την επιστροφή του βασιλέα και παρά τους κινδύνους τον αναζητούσε σε μία άγνωστη χώρα. Νοιάζεται πολύ για το Μενέλαο και τούτο διακρίνεται από την προειδοποίηση που κάνει όταν μιλάει για τους χαμένους κόπους του βασιλιά του· θεωρεί ότι εφόσον ξαναχάθηκε η Ελένη οι κόποι του κυρίου του πλέον είναι και πάλι χαμένοι· δεν έφταναν δέκα χρόνια σκληρού πολέμου και άλλα τόσα σχεδόν χρόνια τάλαιπωρίες κατά την επιστροφή και η γυναίκα του ξαναχάθηκε. Αυτό για τον αγγελιαφόρο είναι η τραγική κατάληξη όλων των συμφορών του Σπαρτιάτη βασιλιά, αλλά και του ίδιου. Απέναντι στην Ελένη διατηρεί μία στάση ιδιαίτερα απότομη· δεν έχει καταλάβει ότι εκείνη είναι η πραγματική βασίλισσα και όχι το είδωλο που πριν από λίγο είχε εξαφανιστεί μέσα σε νεφέλη· εξάλλου, ο πιστός δούλος δε γνώριζε τίποτε για την παρουσία της ηρωίδας στην Αίγυπτο μια και η μόνη πληροφόρηση που είχε ήταν από το είδωλο. Η συμπεριφορά του, όμως, δικαιολογείται επειδή δεν την έχει αναγνωρίσει και από την ανάγκη που ένιωθε -σαν πιστός δούλος- να προειδοποιήσει και να προστατεύσει το Μενέλαο από τα βάσανα που θα του προκαλούσε το είδωλο, όπως την πίστευε ακόμα.

Ο **Χορός**, τέλος, συμμετέχει στη χαρά του ζευγαριού που ξαναβρέθηκε μετά από δύο σχεδόν δεκαετίες. Όπως μέχρι τώρα οι δούλες συνέπασχαν με την Ελένη στα βάσανά της και τις συμφορές της και τη βοήθησαν με την ιδέα της μαντείας της Θεονόης, έτσι και τώρα δικαιούνται και είναι αρμόζον να πάρουν μέρος στην ευτυχία τους.

Β' επεισόδιο

2η σκηνή (724-837)

νόημα

Ο Μενέλαος μετά την αναγνώριση της γυναίκας του και την αποκάλυψη της απάτης της Ήρας με το είδωλο ζητάει να μάθει από την ομόκλινό του όσα της συνέβησαν· εκείνη διηγείται εν συντομία ότι ποτέ δεν πήγε στην Τροία και πως η Ήρα κατασκεύασε ένα είδωλο από αιθέρα για να μην την απαγάγει ο Πάρης, καθώς την είχε τάξει ως δώρο σ' εκείνον η Αφροδίτη, ενώ την ίδια ο Ερμής τη μετέφερε στην Αίγυπτο. Παρακάτω, η Ελένη ενημερώνει το σύζυγό της για το θάνατο της Λήδας και τη μοίρα της Ερμιόνης, ενώ ο Σπαρτιάτης βασιλιάς ρίχνει πλέον όλες τις ευθύνες του πολέμου στον Πάρη και ενημερώνει με τη σειρά του τον αγγελιαφόρο που αντιδρά σαν μαθαίνει ότι ο πόλεμος και τόσες συμφορές έγιναν για έναν ίσκιο, ενώ ο σκλάβος προσπαθεί να παρηγορήσει τους δύο ήρωες για τα βάσανά τους και την τωρινή αβασάνιστη ευτυχία τους τονίζοντας ότι τελικά η Ελένη δεν είναι υπεύθυνη για όσα της καταμαρτυρούν. Ο Μενέλαος τότε διώχνει τον αγγελιαφόρο για να ενημερώσει σχετικά τους υπόλοιπους συντρόφους τους και να είναι έτοιμοι για μάχη μια και η χώρα είναι εχθρική και δεν μπορεί να κλέψει εύκολα την Ελένη από εκεί. Ο γέρος αγγελιαφόρος δέχεται τη διαταγή του στρατηγού και καθώς φεύγει προτείνει στο βασιλιά του να μην προστρέξει σε κάποια μαντεία για τον τρόπο που θα δραπετεύσουν γιατί οι μαντείες θεωρεί πως είναι κούφια λόγια· εξάλλου, ο μάντης των Αχαιών, ο Κάλχας, δεν είχε δώσει κανένα χρησμό στα δέκα χρόνια του πολέμου για το είδωλο ενώ χάνονταν τόσοι άνδρες και κλείνει το λόγο του φεύγοντας από τη σκηνή με τη ρήση ότι οι θυσίες είναι δεκτές μόνο όταν ζητάνε από τους θεούς καλά, αλλά όχι κι οι μαντείες γιατί έτσι κανένας τεμπέλης δεν έγινε πλούσιος.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 728

*Πώς σ' απ-
πάσαν από
την αγκα-
λιά μου;*

στ. 731-732

*πρέπει όσα
δίνουσι οι
θεοί ν'
ακούμε*

στ. 734-735

*γλυκιά ξα-
λάφρωση
'ναι τις πε-
ρασμένες
να λένε
δυστυχίες*

Ο Μενέλαος αναρωτιέται με ποιο τρόπο έγινε το θαυμαστό γεγονός ώστε να βρεθεί η Ελένη στην Αίγυπτο· μπορεί να έχει ήδη αναγνωρίσει την ομόκλινό του και να ξεσκεπάστηκε η απάτη της Ήρας με το είδωλο, αλλά ο τραγικός ήρωας δε γνωρίζει τα γεγονότα που οδήγησαν σε αυτή την περιπέτεια την Ελένη.

Ο Σπαρτιάτης βασιλιάς θεωρεί ότι όλα όσα προσφέρουν οι θεοί είναι άξια αναφοράς είτε καλά είτε κακά. Πρόκειται για μία θρησκευτική λαϊκή αντίληψη όπου οι άνθρωποι πρέπει να δέχονται αδιαμαρτύρητα όσα φέρνουν οι βουλές των θεών· μία ανάλογη λαϊκή αντίληψη υπάρχει και σήμερα βέβαια.

Ακούγεται σαν παροιμία η φράση του Μενέλαου· εκφράζεται η αντίληψη ότι μετά το πέρασμα των συμφορών ο άνθρωπος αισθάνεται ανακούφιση όταν τα διηγείται. Δε βασανίζεται πλέον κάποιος από τις συμφορές και μπορεί πλέον με ψυχραιμία και καθαρό μυαλό να τις διηγηθεί και ακόμα να τις κρίνει. Στόχος του Σπαρτιάτη ήρωα με την έκφραση αυτή είναι να πείσει τη γυναίκα του με τρόπο ευγενικό να τον ενημερώσει σε ό,τι ζητάει.

στ. 736-738
δεν πήγα
εγώ στην
αγκαλιά
ενός βάρ-
βαρου, ού-
τε σε ντρο-
πιασμένο
πλάγιασα
κρεβάτι

στ. 745-749
Ποιων το
κακό ζη-
τούσε; ...
όμως γιατί
να κατα-
τρέξει εσέ-
να η Ήρα;

στ. 759-763
χάθηκε η
μάνα μου·
... για τις
ντροπές
μου πέρα-
σε βρόγχο
στο λαιμό
της..Ανύ-
παντρη, ά-
τεκνη, μα-
ραίνεται
και κλαίει

στ. 764-765
Ω! Πάρη
που μου
ρήμαξες το

Η Ελένη μετά τις πιέσεις του Μενελάου αρχίζει να διηγείται στον άνδρα της όλες τις περιπέτειές της. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ποιητής ακόμα μία φορά ξεκινάει την αφήγηση ηρωϊδας με τη γνωστή πια, αλλά απαραίτητη ψυχολογικά για εκείνη αναφορά της αθωότητάς της. Μπορεί ο άνδρας της να έχει πια αντιληφθεί την αλήθεια, ωστόσο για την Ελένη είναι σημαντικό να τονίσει την αθωότητά της από την κατηγορία της απιστίας και της μοιχείας. Διατηρείται η ενότητα του ήθους της, όπως το είδαμε στις προηγούμενες ενότητες. Ο ποιητής τονίζει ακόμα μία φορά αυτή την αθωότητά της, μια και αποτελεί εν τέλει την κεντρική ιδέα του δράματος αυτού.

Στην ερώτηση αυτή του Μενέλαου έχουν δοθεί κατά καιρούς πολλές ερμηνείες. Γιατί ο ποιητής διάλεξε τελικά την Ήρα και όχι την Αθηνά (η τρίτη με τη Αφροδίτη και την Ήρα στην κρίση *περί καλλίστης*); Ο ποιητής δεν μπορούσε να θέσει μία τέτοια μηχανορραφία και απάτη στη θεά Αθηνά, η οποία ποτέ στη μυθολογία δεν είχε ανάλογη δράση· κάτι τέτοιο θα φαινόταν πολύ άσχημο στο αθηναϊκό κοινό· αντίθετα, η Ήρα είχε δείξει και σε άλλους μύθους ανάλογη ζηλοφθονία. Και για έναν ακόμα λόγο: η Ήρα ήταν η θεά που προστάτευε την οικογένεια και την οικογενειακή θαλπωρή· αυτός ήταν και ο λόγος που κατά βάση ήθελαν οι αρχαίοι Έλληνες την Ήρα να εκδικείται και να κυνηγά τις ερωμένες του Διός. Η θεά, λοιπόν, αυτή έκανε την απάτη όχι μόνο γιατί ζήλευε την Αφροδίτη, αλλά και γιατί έτσι προστάτευσε ουσιαστικά το γάμο της Ελένης. Η ηρωίδα, ωστόσο, και ο ποιητής τονίζουν μόνο την εκδοχή της ζήλιας, παρουσιάζοντας τη θεά γεμάτη ανθρώπινα πάθη.

Η ηρωίδα ενημερώνει τον άνδρα της για τις συμφορές που βρήκαν όχι μόνο εκείνη, αλλά επηρέασαν και τους δικούς της ανθρώπους. Η Ελένη με συντομία αρχίζει να αφηγείται όλα τα γεγονότα και τις συμφορές. Η θεατρική οικονομία δεν επιτρέπει να πει πολλές λεπτομέρειες για να μην κουράσει το κοινό με επαναλήψεις· ωστόσο, ούτε και ο Μενέλαος ζητάει πολλές λεπτομέρειες.

Η μητέρα της -για την οποία δε γνωρίζει τίποτε ο βασιλιάς, λόγω της εφτάχρονης θαλάσσιας ταλαιπωρίας του- έχει πεθάνει από την ντροπή της. Αναλόγως, και η κόρη τους η Ερμιόνη μένει ανύπαντρη. Και αυτό το έχει ήδη διηγηθεί η Ελένη. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ευριπίδης δεν επιθυμεί να ρωτάει ο τραγικός ήρωας πώς τα έμαθε όλα αυτά η Ελένη, αφού για δέκα εφτά χρόνια μένει απομονωμένη στην Αίγυπτο.

Ο Μενέλαος για πρώτη φορά από τότε που αντιλήφθηκε την πραγματικότητα και την πλάνη που τους έριξε όλους η Ήρα με το δημιούργημά της επιρρίπτει τις ευθύνες στον Πάρη. Εκείνο, πλέον, θεωρεί υπαίτιο για τις συμφορές τους και όχι τη γυναί-

κα του, για την οποία είχε εκφραστεί τόσο αρνητικά στο μονόλογο του στην αρχή του πρώτου επεισοδίου. Τώρα πια ο ποιητής θέλει να αναγνωρίζεται απόλυτα η αθωότητα της ηρωίδας του. Μέχρι τώρα μόνο εκείνη τόνιζε το γεγονός ότι δεν ευθύνεται για τίποτα από όσα της καταμαρτυρούν· με τη φράση αυτή του συζύγου της πανηγυρικά πλέον -θα λέγαμε- αθωώνεται από όλες τις κατηγορίες και ιδιαίτερα από εκείνη της μοιχείας.

στ. 769
μ' απόδιωξε απ' την πόλη κι από σένα

Η Ελένη στη φράση της αυτή τονίζει μία ιδιαίτερα σημαντική ιδέα για τον αρχαίο κόσμο· πρόκειται για τις δύο βασικές ιδέες του έργου, την ιδέα της αγάπης για την πατρίδα και την ιδέα της συζυγικής πίστης. Ωστόσο, στην Αρχαιότητα που οι ελεύθεροι άνθρωποι έμεναν προσκολλημένοι με την πόλη τους, σε τέτοιο βαθμό, ώστε αποτελούσε βασικό στοιχείο της ταυτότητάς τους (π.χ. Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς, Θουκυδίδης ο Αθηναίος κλπ), η ιδέα της αναγκαστικής ξενιτιάς από τη θεϊκή παρέμβαση σε μία μακρινή και εχθρική χώρα έφερνε έναν ιδιαίτερο πόνο. Κανένας δεν μπορούσε να θεωρήσει τον εαυτό του μακριά από τον τόπο καταγωγής του, ενώ η Ελένη έστεκε εκεί δέκα εφτά χρόνια χωρίς μάλιστα να το επιθυμεί η δία. Και σε όλα τούτα προστίθεται η άλλη κεντρική ιδέα, εκείνη της συζυγικής πίστης, αλλά και των κακών φημών για εκείνη από τους Έλληνες.

στ. 773-774
Αν όλα παν καλά από εδώ και πέρα

Ο Χορός παίρνει ξανά μέρος στη χαρά των δύο συζύγων και εύχεται να πάνε όλα καλά να σβήσουν οι παλιές συμφορές. Οι Ελληνίδες, όμως, του Χορού γνωρίζουν πολύ καλά ότι δεν είναι εύκολα τα πράγματα, λόγω του Θεοκλύμενου που πιέζει την Ελένη και του μίσους του προς τους Έλληνες, πόσο μάλλον του ίδιου του Μενελάου.

στ. 775-776
Άσε, Μενέλαε, τη χαρά μαζί σας να γευτώ· δεν την ξέρω, μα τη βλέπω

Ο αγγελιαφόρος μέχρι τώρα έστεκε βουβός, μετά την αναγγελία της εξαφάνισης του ειδώλου από τη σπηλιά. Ωστόσο, θέλει κι εκείνος να πάρει μέρος στο όλο σκηνικό της ευτυχίας των δύο συζύγων. Ας θυμηθούμε ότι όταν πρωτοαντίκρισε την Ελένη τη νόμισε για το είδωλο που πέταξε στο Μενέλαο για να τον κοροϊδέψει. Ο ίδιος δε γνωρίζει τίποτε για τα βάσανα της Ελένης και δεν έχει τις πληροφορίες του Μενελάου για οδηγηθεί στο συμπέρασμα εκείνου· ωστόσο, έχει ακούσει ορισμένα από τα βάσανά της που μόλις διηγήθηκε στο σύζυγό της.

στ. 777
γέροντα

Ο ποιητής δίνει σκηνογραφική λεπτομέρεια: ο αγγελιαφόρος είναι γέροντας· προφανώς, και το προσωπείο του απεικόνιζε ένα γέροντα. Επιπλέον, παρακάτω (στιχ. 806) θα αναφέρει ότι είναι δούλος. Αποτελούσε συνήθεια στην ελληνική τραγωδία, οι αγγελιαφόροι να είναι δούλοι και πρόσωπα σεβαστά· έτσι, το γεγονός ότι ένας γέρος σκλάβος μιλάει με τόση ευθύτητα δικαιολογείται από την ηλικία του και τη σχέση αγάπης με το βασιλιάς της Σπάρτης. Εξάλλου, ας σημειωθεί ξανά, ότι ο Ευριπίδης παρουσιάζει πρόσωπα απλοϊκά και χαμηλής κοινωνικής θέσης να

αποκτούν σημαντικό ρόλο στη σκηνή· ουσιαστικά αυτά τα πρόσωπα εκφράζουν και τις απόψεις του κοινού της παράστασης και ενίοτε εκφράζουν πανανθρώπινες και φιλοσοφικές ιδέες διδάσκοντας, έτσι, τους θεατές. Μάλιστα αμέσως παρακάτω ο γέρος θα εκφράσει την ειρωνεία των θεών για τον Τρωικό Πόλεμο και αποφθέγματα για το θείο, ενώ θα καταφερθεί κατά των χρησμών (στιχ. 822-837) με γνώμονα πάντα την εμπειρία της ηλικίας του.

στ. 782

Τόσος μόχθος κι αγώνας για έναν ίσκιο;

Ο αγγελιαφόρος εκφράζει την απορία του και ίσως την αγανάκτηση όλων των θνητών που ταλαιπωρήθηκαν κοντά δύο δεκαετίες και όσων ακόμα χάθηκαν στις μάχες ενός πολέμου που έγινε για μία σκιά. Είναι η τραγική ειρωνεία όπου Έλληνες και Τρωαδίτες σκοτώνονταν άδικα για μία θεϊκή πλάνη, για έναν ίσκιο. Μέσα από αυτό τον πόλεμο ο αγγελιαφόρος σαν άνθρωπος του λαού κατηγορεί και εκφράζει την καταδίκη του για κάθε πόλεμο· μέσα στη δίνη του πελοποννησιακού Πολέμου μοιάζει να λέει ότι κάθε πόλεμος γίνεται για έναν ίσκιο. Το έργο τούτο του Ευριπίδη αποτελεί μία από τις καλύτερες αντιπολεμικές τραγωδίες της αρχαιοελληνικής γραμματείας. Η φράση αυτή συμπυκνώνει το βαθύτατο αντιπολεμικό χαρακτήρα της *Ελένης* και τα λόγια αυτά μόνο ένας απλός άνθρωπος μπορούσε να τα πει. Είναι λόγια που θα μπορούσε να τα πει ο καθένας από τους Αθηναίους θεατές της παράστασης. Ο αγγελιαφόρος κινείται στα πλαίσια της τραγικής δράσης, στοχάζεται και εκφράζεται όπως οι Αθηναίοι της εποχής του Ευριπίδη· ζουν σε μία εποχή παρακαμής, σε έναν κόσμο ακατανόητο.

στ. 786

Δυσκολο-νόητος ο θεός, παιδί μου. Εδώθε εκείθε σέρνει πότε ψηλά, πότε βαθιά πάντα· ... δεν έχει η τύχη σιγουριά... Σαν πολεμούσε τίποτε δικό του· και τώρα δίχως κόπο η ευ-

Ο αγγελιαφόρος απευθύνεται πλέον στην Ελένη και αρχίζει να φιλοσοφεί σαν θυμόσοφος γέροντας· είπαμε ότι οι φιλοσοφικές ιδέες και συχνά η πραγματική διδασκαλία της τραγωδίας κρυβόταν στις φιλοσοφίες των απλών και καθημερινών ανθρώπων. Ο χαρακτηρισμός *παιδί μου* με τον οποίο προσφωνεί την Ελένη, δείχνει την ηλικία και τον τρόπο που βλέπει την κεντρική ηρωίδα, αλλά δικαιολογεί και την τόλμη του να προχωρήσει στη έκφραση των γενικών ιδεών που θα ακολουθήσει.

Η θεωρία ότι ο θεός είναι δυσκολονόητος αποτελούσε μία ευρύτατη λαϊκή αντίληψη των αρχαίων· βέβαια, και σήμερα η φράση αυτή χρησιμοποιείται (ή ανάλογές της) δηλώνοντας την εύθραυστη θέση των θνητών μπροστά στις θεϊκές επιλογές. Σήμερα πολύ συχνά ακούγεται η φράση "*άγνωστες αι βουλαι του Υψίστου*".

Στα λόγια του λαϊκού φιλοσόφου το θείο (*δαιμον*) ταυτίζεται με την τύχη· είναι η αστάθεια της ανθρώπινης τύχης. Η ανθρώπινη μοίρα είναι τόσο εύπλαστη και επηρεάζεται τόσο πολύ από την τύχη που ο καθένας δέχεται τόσες πολλές και σημαντικές αλλαγές στη ζωή του, όπως η Ελένη και ο Μενέλαος. Τη μια στιγμή ήταν παντρεμένοι κι ευτυχισμένοι και αμέσως μετά ταλαι-

τυχία

πωρούνται για δέκα εφτά χρόνια χωρισμένοι από μία θεϊκή πλάνη και ξαφνικά συναντιούνται και η ευτυχία τους κορυφώνεται ξεχνώντας τα προηγούμενα βάσανα.

Από όλη αυτή τη σκηνή φαίνεται πως ο αγγελιαφόρος δεν είναι ένας απλός στρατιώτης του Μενελάου, αλλά ένας δούλος που χρόνια μένει στην υπηρεσία του Σπαρτιάτη βασιλιά και τον αγαπά και τον προσέχει. Αυτό φαίνεται από την αρχή ακόμα, όπου ο δούλος καταφτάνει τρέχοντας και παρά τους τόσους κινδύνους τρέχει και τον αναζητά μέσα σε μία εχθρική χώρα να του αναγγείλει την εξαφάνιση του ειδώλου. Παρακάτω, ο ίδιος ζητάει από το βασιλιά του να μοιραστεί τη χαρά τους, ενώ αμέσως μετά προσφωνεί την Ελένη *παιδί μου*. Αλλά, και η συγκίνηση που τον διακατέχει όταν περιγράφει το γάμο των δύο βασιλέων που έγινε πριν από χρόνια προκαλεί την εντύπωση ενός δούλου που αγαπά και φροντίζει το βασιλιά του. Παράλληλα, ας μην ξεχνάμε, ότι βρίσκεται στο πλευρό του Μενελάου δέκα εφτά ολόκληρα χρόνια (από την αρχή του πολέμου και αργότερα στις ταλαιπωρίες της επιστροφής στην πατρίδα). Εξάλλου, από τις ιδιαίτερες αυτές σχέσεις αποκτά και το δικαίωμα να φιλοσοφεί και να εκφράζεται τόσο άνετα.

στ. 769-798

Δε ντροπιασες το γέροντα γονιό σου και τους Διόσκουρους, δεν έχεις κάνει όσα δεινά σου φόρτωσαν.

Ο γέροντας αγγελιαφόρος ακόμα μία φορά τονίζει την αθωότητα της Ελένης. Νωρίτερα ο ποιητής υπογράμμισε με τα λόγια του Μενελάου επιρρίπτοντας τις ευθύνες στον Πάρη για πρώτη φορά την πανηγυρική αθώωση της Ελένης. Τώρα, όμως, η αθωότητά της εκφράζεται με τα λόγια ενός απλού ανθρώπου· έτσι, φαίνεται σα να αθώνουν όλοι οι Έλληνες πια την Ελένη από όσες κατηγορίες της είχαν φορτώσει. Η αθώωσή της έρχεται όχι μόνο από ένα δικό της πρόσωπο, αλλά και από άλλους ανθρώπους που ταλαιπωρήθηκαν και μάλιστα χωρίς να μαγεύεται -όπως κάποιος θα έλεγε για τον Μενέλαο- από την ομορφιά της. Η ντροπή των συγγενών, επιπλέον, εδώ προβάλλεται ως το ύψιστο ζήτημα τιμής.

στ. 803-810

Λεύτερος κι αν δεν είμαι, λύτερη έχω ψυχή· το 'να κακό κάλλιο απ' τα δύο: φαύλη να 'χω καρδιά και δούλο να με λένε

Ο αγγελιαφόρος φιλοσοφεί για τους δούλους δίνοντας τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός καλού και ενός κακού δούλου. Κακός είναι ο δούλος εκείνος που δε συμμετέχει στις χαρές του αφεντικού του και δε συμπάσχει μαζί του στα δεινά. Αντίθετα, ο καλός δούλος μπορεί ακόμα και σκλαβωμένος να σκέφτεται ελεύθερα και να συμπάσχει με τον κύριό του. Εξάλλου, ο ίδιος θεωρεί ντροπή να είναι και δούλος και κακός.

Οι απόψεις αυτές εκφράζουν και τη θέση του ίδιου του ποιητή. Είναι μία γενικότερη φιλοσοφική αντίληψη -που προέρχεται από τη σοφιστική διδασκαλία- όπου οι σωματικές ατέλειες και η έλλειψη ελευθερίας αντισταθμίζονται από την πνευματική ελευθερία. Εξάλλου, οι σοφιστές δίδασκαν ότι *όλοι οι άνθρωποι είναι όμοιοι*. Επιπρόσθετα, τονίζεται η διαφορά ανάμεσα στο ει-

στ. 813-821

*τρέξε στους
συντρόφους
και πες τα
νέα· ας
προσμέ-
νουν έτοι-
μοι στο
γιαλό για
αγώνες
που 'χω να
κάνω ακό-
μη, αν θα
μπορέσω,
καθώς ελ-
πίζω, ετού-
την απ' τη
χώρα ν'
αρπάξω*

στ. 822-837

*μα βλέπω
κούφια τη
μαντική,
ψευτιές
γεμάτη. Ο
Κάλχας στο
στρατό μας
δε μίλησε
καθόλου...
όταν κά-
νεις θυσιές
στους θε-
ούς, να
γυρεύεις
τα καλά
μόνο κι ά-
σε τις μα-
ντιές*

ναι και το φαίνεσθαι ακόμα μία φορά, αλλά όχι πια ως προς το παράλογο του ειδώλου της Ελένης, αλλά στην εμφάνιση και τη φρόνηση ενός απλού ανθρώπου.

Ο Μενέλαος διώχνει τον αγγελιαφόρο από τη σκηνή· κατά την τραγική παράδοση οι αγγελιαφόροι έμεναν στη σκηνή τόσο μόνο όσο τους χρειαζόνταν ο ποιητής για την εξέλιξη της δράσης. Ο γέροντας εκτέλεσε πλέον το καθήκον το οποίο όφειλε με την είδηση της εξαφάνισης του ειδώλου και καλείται να αναχωρήσει. Βέβαια, ο δούλος, εδώ μένει λίγο ακόμα, αλλά στο σημείο αυτό δίνεται η εντολή που θα δικαιολογήσει την παρακάτω αναχώρησή του.

Ο Μενέλαος εξάλλου, φοβάται, ότι θα έχουν συγκρούσεις με τους ντόπιους και τους στρατιώτες του Θεοκλύμενου. Γνωρίζει ήδη την έχθρα του ντόπιου βασιλιά και προετοιμάζεται για το χειρότερο ενδεχόμενο θέτοντας σε επιφυλακή τους άνδρες του. Η δειλία που επέδειξε ο Μενέλαος σε προηγούμενη σκηνή, όταν στοχαζόταν να τρέξει αν του επιτίθονταν ο βασιλιάς, τώρα δίνει τη θέση της στην προετοιμασία της αντίστασης που διακρίνει έναν ήρωα. Από το σημείο αρχίζει και η αγωνία του πολεμιστή για τον τρόπο με τον οποίο θα καταφέρουν να δραπετεύσουν, δεδομένου ότι ο ίδιος τονίζει ότι δεν έχει πολλούς άνδρες, μια και τους απέμειναν λίγοι (στιχ. 814).

Ο γέροντας αγγελιαφόρος εκφράζει τις απόψεις του σχετικά με τις μαντείες. Είναι εντυπωσιακό το απότομο ξέσπασμα του δούλου σχετικά με τις μαντείες· η έκρηξη αυτή είναι άσχετη με τη δραματική δράση και το τραγικό περιεχόμενο. Ωστόσο, δικαιολογείται τόσο από την αγάπη που δείχνει προς το Μενέλαο και το γεγονός ότι θέλει να τον προστατέψει όσο από το διδακτικό περιεχόμενο των λόγων που θέλει να τονίσει ο ποιητής. Και πάλι ο Ευριπίδης παρεμβάλλει στο έργο του αντιλήψεις και εικόνες της σύγχρονης του πραγματικότητας, αφού οι χρησμοί των Αθηναίων για τη σικελική εκστρατεία ήταν από την αρχή ευνοϊκοί. Τα λόγια του δούλου είναι απολύτως σύμφωνα ακόμα μία φορά όχι τόσο με τις λαϊκές αντιλήψεις, αλλά με τη σοφιστική διδασκαλία περί της βούλησης των θεών.

Ο υπηρέτης καταφέρεται κατά των μάντεων και των χρησμών θεωρώντας ότι οδηγούν στην παραπλάνηση και δεν προσφέρουν τίποτε απολύτως στον καθημερινό άνθρωπο. Αμφισβητεί την ικανότητα των μάντεων να γνωρίζουν τη θέληση των θεών και μάλιστα με τρόπους που του φαίνονται γελοίοι, όπως το κάψιμο των θυσιών και το πέταγμα των πουλιών. Σαν τραγικό επιχείρημα χρησιμοποιεί το γεγονός ότι ο Κάλχας όφειλε να ενημερώσει τους Αχαιούς σχετικά με το είδωλο της Ελένης και να αποφευχθεί έτσι ο πόλεμος. Και στο επιχείρημα ότι μπορεί ο θεός να μην ήθελε να αποκαλυφθεί η αλήθεια, ο δούλος απαντά

μόνος του ότι οι θεοί θα βρουν τρόπο να το αποκαλύψουν ό,τι θέλουν.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ευριπίδης δε φτάνει στο σημείο να κατηγορήσει ανοιχτά τους θεούς ούτε και κάνει κήρυγμα αθεΐας· εξάλλου κάτι τέτοιο θα αποτελούσε ανοιχτή προσβολή και ο ίδιος θα τιμωρούνταν πολύ αυστηρά. Αντιθέτως, θεωρεί ότι οι θυσίες οφείλουν να γίνονται μόνο να καλούν τους θεούς να τους βοηθούν και όχι για μαντείες. Γενικά, ο λόγος τούτος του αγγελιαφόρου βρίθει από γενικευμένες φιλοσοφικές ιδέες, που εκφράζονται με τη μορφή ρήσεων με γνωμικό χαρακτήρα.

στ. 822-837

*Με τη φω-
τιά και τα
πουλιά μα-
υτείες ...*

Οι κύριες μέθοδοι χρησιμοδότησης στην Αρχαιότητα ήταν η ερμηνεία του πετάγματος των πουλιών και ο τρόπος με τον οποίο καίγονταν οι θυσίες. Χαρακτηριστικότερη σκηνή οιωνοσκοπίας στην Ιλιάδα είναι εκείνη όπου ο Πολυδάμαντας προειδοποιεί τον Έκτορα για τον επικείμενο θάνατό του. Ενώ οι Τρώες πίεζαν τους Αχαιούς πάρα πολύ, ένας αετός πετά κρατώντας στα νύχια του ένα φίδι· το φίδι που ήταν ζωντανό και πάλευε να σωθεί δάγκωσε τον αετό κι εκείνος πονώντας το άφησε να πέσει στις τάξεις των Τρωαδιτών.

Μετά την καταδίκη αυτή των χρησμών ο δούλος αγγελιαφόρος αποχωρεί από τη σκηνή κατευθυνόμενος προς το σπήλαιο όπου κρύβονται οι υπόλοιποι σύντροφοί του.

γενικότερα σχόλια

Ο Ευριπίδης στη σκηνή αυτή χρησιμοποιεί και πάλι την ομηρική παράδοση, έστω και περιορισμένα αυτή τη φορά. Ο Κάλχας που αναφέρεται είναι ο κύριος μάντης που είχαν οι Αχαιοί στο στράτευμά τους. Αυτός εγγυήθηκε σύμφωνα με την επική παράδοση το δρόμο προς την Τροία, ενώ αυτός είχε χρησιμοδοτήσει σχετικά με την ιεροσυλία του Αγαμέμνονα όταν σκότωσε το ιερό ελάφι της Άρτεμης και έπρεπε να θυσιαστεί αντ' αυτού η Ιφιγένεια, η κόρη του Αργείου βασιλιά. Καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου ο μάντης ενισχύει με τους χρησμούς του τους Δαναούς, ενώ ιδιαίτερη σημασία έχει ότι μετά την πτώση της Τροίας προειδοποιεί τους Αχαιούς να μην εμπιστευτούν την τύχη της επιστροφής τους στα καράβια, επειδή γνώριζε τις ταλαιπωρίες που τους περίμεναν. Έτσι, ο μάντης ξεκίνησε από το Ίλιον με τα πόδια και στο δρόμο πέθανε. Ο Κάλχας αποτελούσε τον κυριότερο μάντη των αρχαίων μύθων, ενώ ο άλλος ήταν ο Τειρεσίας, τον οποίο αντάμωσε στον Άδη ο Οδυσσέας να του υποδείξει το σωστό δρόμο για την Ιθάκη.

Ένα άλλο ευρύτατα διαδεδομένο μυθολογικό στοιχείο είναι η καταγωγή του Ερμή από τη Μαία και το Δία. Σύμφωνα με τον Όμηρο ήταν νύμφη που κατοικούσε σε ένα σπήλαιο της Αρκαδίας, όταν έσμιξε με το Δία και έτσι γεννήθηκε ο αγγελιαφόρος των θεών.

Η προώθηση του μύθου στη σκηνή αυτή ουσιαστικά γίνεται με τη διαταγή Μενελάου να προειδοποιήσει και να οργανώσει ο αγγελιαφόρος τους συντρόφους τους που περιμένουν στο σπήλαιο. Με τον τρόπο αυτό προοικονομείται κάτι που θα συμβεί αργότερα, ενώ οι θεατές προετοιμάζονται και αγωνιούν για το μέλλον των δύο ηρώων, τώρα που αναγνωρίστηκαν. Η Ελένη μπορεί να έχει δικαιωθεί πανηγυρικά, αλλά μένει ακόμα η δραπέτευσή τους από την Αίγυπτο και η διαταγή του Μενελάου προετοιμάζει αυτό το σκηνικό.

Στη σκηνή τούτη ο **Μενέλαος** παρουσιάζεται όπως οφείλει να ενεργεί ένας ήρωας. Προετοιμάζει τους συντρόφους του για κάθε ενδεχόμενο, αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες

δραπέτευσης, εφόσον ο Θεοκλύμενος επιθυμεί για εκείνον τη γυναίκα του. Θέλει να μάθει ορισμένες ακόμα λεπτομέρειες σχετικά με τις περιπέτειες της Ελένης και μάλιστα την πιέζει αρκετά, αν και με τρόπο ευγενικό. Έχει ήδη αρκετές πληροφορίες, αλλά θέλει να ολοκληρώσει την εικόνα που έχει στο νου του με κάποιες λεπτομέρειες. Παράλληλα, διακρίνεται μία γονική τρυφερότητα και ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κόρη του, την Ερμιόνη. Οι σχέσεις του με το δούλο αγγελιαφόρο είναι πολύ καλές και έτσι θέλει να συμμετάσχει κι εκείνος στην ευτυχία τους, ενώ του αναγνωρίζει τις ταλαιπωρίες και τα βάσανα που υπέστη στο πλευρό του βασιλιά του· του δίνει το δικαίωμα να εκφράζεται ελεύθερα και έτσι φτάνει ο δούλος να φιλοσοφεί και να κατηγορεί τις χρησιμοδοτήσεις.

Η **Ελένη**, από την άλλη, μένει σταθερή στην εικόνα που έχουμε ως τώρα αποκομίσει: μία σεμνή και πιστή γυναίκα που ενδιαφέρεται και αγαπά τον άνδρα της.

Ο **αγγελιαφόρος**, ο οποίος σε αυτό το επεισόδιο φεύγει οριστικά, εμφανίζεται με ένα ήθος που ξεπερνά την κοινωνική του θέση. Έχει ιδιαίτερες σχέσεις με το Μενέλαο και την Ελένη και έτσι αποκτά κάθε δικαίωμα να μιλάει ελεύθερα και να κρίνει ανθρώπους και καταστάσεις. Η ηλικία του δίνει το δικαίωμα και την εμπειρία να κρίνει και να φιλοσοφεί σχετικά το θεό και τις μαντείες. Θέλει να είναι ελεύθερος στη σκέψη του, εφόσον δεν μπορεί σωματικά ως σκλάβος, αλλά αγαπά και ενδιαφέρεται για τους αφέντες του. Ενώ, στην αρχή έχοντας πολύ λίγες πληροφορίες στη διάθεσή του μένει βουβός, αργότερα ζητάει να μάθει την αλήθεια και διακρίνεται από τη συμπυκνωμένη σοφία. Είναι ένας απλός άνθρωπος και έτσι απλά μιλάει χωρίς ρητορείες.

Στη σκηνή αυτή παρακολουθήσαμε τη δικαίωση της Ελένης. Τα πρόσωπα που αποκαθιστούν τη δικαίωση της Ελένης είναι αρχικά η ίδια η ηρωίδα κατά την παρουσίαση των δεινών της στον πρόλογο καθώς υπογραμμίζει από την αρχή την κακή φήμη που απέκτησε χωρίς να ευθύνεται εκείνη, αλλά η Ήρα και ο Πάρης. Παράλληλα, ο Χορός και εκείνος δικαιώνει την Ελένη όταν στην Πάροδο υπογραμμίζει τις συμφορές που τη βρήκαν. Από την άλλη, η γερόντισσα θυρωρός συντάσσεται υπέρ της αθωότητας της Ελένης όταν πληροφορεί το Μενέλαο ότι η κόρη του Τυνδάρεως και του Δία βρίσκεται στις όχθες του Νείλου πριν ακόμα την τρωική εκστρατεία.

Ωστόσο, μέχρι το δεύτερο επεισόδιο και τη σκηνή τούτη η δικαίωση της Ελένης δεν έχει γίνει αντιληπτή από όλους τους πρωταγωνιστές. Έτσι, πρώτα το είδωλο της ηρωίδας στο σπήλαιο τη δικαιώνει ενημερώνοντας τους Αχαιούς συντρόφους του Μενελάου ότι για εκείνη τη σκιά χάθηκαν Δαναοί και Τρωαδίτες στις όχθες του Σκάμανδρου ποταμού. Ακολουθώς ο Μενέλαος όταν αγκαλιάζει και αποδέχεται την Ελένη καθώς και αργότερα που επιρρίπτει τις ευθύνες των συμφορών του στον Πάρη, δικαιώνει εμμέσως την Ελένη. Τέλος, ο αγγελιαφόρος λέγοντας ότι εκείνη δεν ντροπιάζει τον πατέρα της, τονίζει ακόμα μία φορά την αθωότητα και τη δικαίωση της πρωταγωνίστριας.

Τέτοιες αναλήψεις ηρώων είναι πολύ συχνές στην αρχαιοελληνική μυθολογία. Με τέτοιο τρόπο, είδαμε και στον πρόλογο της *Ιφιγένειας της εν Ταύροις* ότι αναλήφθηκε η κεντρική ηρωίδα εκείνης της τραγωδίας. Αυτό διακρίνεται τόσο στην επική παράδοση του Ομήρου όσο και στην ευριπίδεια δραματική ποίηση. Η ηρωίδα κατά τον τραγικό ποιητή μεταφέρθηκε από την Αυλίδα, λίγο πριν τη θυσιάσει ο Αγαμέμνωνας, στην Ταυρίδα μέσα σε ένα νεφέλωμα και στη θέση της η θεά Άρτεμη άφησε ένα ελάφι.

Ανάλογη ανάληψη συναντούμε και στους μύθους του Ηρακλή, όπου ο ήρωας όταν ο χιτώνας που έστειλε η σύζυγός του Δηάνειρα -καθώς ήταν δηλητηριασμένος από το αίμα του κενταύρου Νέστου- που δεν ξεκολλούσε από πάνω του, αλλά ξέσκιζε τις σάρκες του, ο ημίθεος διέταξε το Φιλοκτήτη να ανάψει μια μεγάλη φωτιά και να τον κάψουν· ο φίλος του ήρωα τελικά πεισμένος από το γιο του Δία ενεργεί έτσι, αλλά την τελευταία στιγμή ο Ζευς τον παίρνει μαζί του μέσα σε ένα σύννεφο στον Όλυμπο, όπου συμφιλιώνεται με την Ήρα.

Στην ομηρική ποίηση οι εμφανίσεις των θεών και οι αναλήψεις τους είναι πολύ συχνές. Στην Οδύσσεια η Αθηνά εξαφανίζεται μπροστά στον Τηλέμαχο μέσα σε ένα σύννεφο, ενώ αναλόγως φεύγει από τον Οδυσσέα όταν εκείνος τη συναντά μετά την άφιξή του στην Ιθάκη. Βέβαια, πρέπει να συμπληρώσουμε ότι ανάλογες εικόνες αναλήψεων δεν

είναι μόνο στις αρχαιοελληνικές μυθολογικές δοξασίες, αλλά και στη μυθολογία πολλών λαών, όπως των Ισραηλιτών σχετικά με τον προφήτη Ηλία και ακόμα στο Μουσουλμανισμό.

Αναγνωρίσεις, λοιπόν, συναντάμε και στην Οδύσσεια. Στο ομηρικό έπος οι δύο ήρωες έχουν αναγνωριστεί όταν πια έχουν τελειώσει πολλά από τα προβλήματα που ταλαιπωρούσαν τους ήρωες στην Ιθάκη και πλέον φαίνεται σαν να μπορούν εύκολα να επιστρέψουν στη ζωή τους όπως ήταν πριν τον πόλεμο· έχει τελειώσει η μνηστηροφονία, ο Οδυσσέας έχει επιπλέον δώρα από τους Φαίακες, ενώ η εξουσία του δεν απειλείται από κανέναν. Αντίθετα στην *Ελένη* οι δύο ήρωες μπορεί να έχουν αναγνωριστεί και να έχει δικαιωθεί πανηγυρικά η ηρωίδα, ωστόσο, μένει ακόμα πολύ σημαντικό να επι-στρέψουν στη Σπάρτη. Ενώ η Πηνελόπη αναγνωρίζει τον Οδυσσέα στο σπίτι της ασφαλείς κι οι δυο, ο Μενέλαος συναντά την ομόκλινό του στην Αίγυπτο μια μακρινή κι εχθρική χώρα.

Η βασίλισσα της Ιθάκης αναζητά να μάθει όσα έπαθε ο άνδρας της μια και εκείνη δεν γνωρίζει απολύτως τίποτα· φαντάζει πολύ λογικό το αίτημά της, και ο Οδυσσέας χωρίς να αρνείται ιδιαίτερα την προειδοποιεί ότι οι διηγήσεις του θα τη λυπήσουν, αλλά αμέσως αρχίζει τη διήγηση των δεινών του. Επιπλέον, στην *Οδύσσεια* κάθε ένας από τους δύο συζύγους διηγείται στον ομόκλινό του όσα πέρασε κατά την εικοσαετή απουσία του Οδυσσέα· η Πηνελόπη διηγείται για τους μνηστήρες και ο σύζυγός της για όλες τις περιπέτειές του στη θάλασσα και τους διάφορους τόπους που επισκέφτηκε. αντίθετα, στην *Ελένη* μόνο η πρωταγωνίστρια ενημερώνει τον άνδρα της για τις ταλαιπωρίες και τα βάσανά της και αυτό μόνο μετά τις έντονες -αν και ευγενικές- πιέσεις του Σπαρτιάτη βασιλιά, ο οποίος ας σημειωθεί ήδη γνωρίζει αρκετά στοιχεία για την προσωπική της τραγωδία.

Η ατμόσφαιρα του ομηρικού έπους καθώς όλα διαδραματίζονται στη συζυγική κλίση και στο παλάτι του ήρωα είναι ήρεμη και τρυφερή αφήνοντας διάχυτα τα συναισθήματα αγάπης και γλυκύτητας. Στην ευριπίδεια τραγωδία η ένταση είναι το σημαντικότερο συναίσθημα που καταλαμβάνει το κοινό. Μπορεί οι σκηνές αγάπης και αφοσίωσης να υπάρχουν και στην *Ελένη*, αλλά και πάλι είναι η δραματική ένταση που κυριαρχεί. Η συγκίνηση καταλαμβάνει και τους δύο ήρωες, ενώ αρχικά ο Μενέλαος, ας μην ξεχνάμε, αρνείται πεισματικά να πιστέψει τη γυναίκα του. Ωστόσο, και μετά την αναγνώρισή της δεν επικρατεί ευτυχία για πολύ ούτε και μια γλυκιά ατμόσφαιρα εφόσον υπάρχουν στη σκηνή και άλλοι ήρωες και έπειτα γνωρίζουν και οι τραγικοί ήρωες και οι θεατές ότι έπονται σοβαρά εμπόδια στην πρόσκαιρη ευτυχία τους, ενώ ο Οδυσσέας και η γυναίκα του στο συζυγικό κρεβάτι θεωρούν ότι τελείωσαν τα προβλήματά τους εκεί. Εξάλλου, ο Μενέλαος αντίθετα από τον Οδυσσέα, ο οποίος ξεσπά και σε κλάματα σε μία ανθρώπινη στιγμή, ο Μενέλαος μένει να όχι ασυγκίνητος πωσδήποτε σκληρός.

Β' επεισόδιο

3η σκηνή (838-950)

νόημα

Η σκηνή ξεκινάει με ένα γνωμικό του Χορού που αποτελεί τη σύνδεση με τον προηγούμενο λόγο του γέρου αγγελιαφόρου, αλλά τούτη τη φορά από την πλευρά του Χορού. Η Ελένη ζητάει να μάθει όσα πέρασε ο Μενέλαος, αν και παραδέχεται ότι πια είναι άχρηστο. Εκείνος αναφέρει μερικούς σταθμούς στα βάσανά του, αλλά δε θέλει να τη βασανίσει με διηγήσεις που θα του θυμίζουν τα παλιά και τους θλίβουν και τους δύο. Η Ελένη επιμένει και θέλει να μάθει πόσα χρόνια ταλαιπωρείται μετά την Τροία κι εκείνος απαντά ότι πέρασαν επτά χρόνια. Εκείνη τη στιγμή, ωστόσο, η Ελένη μειώνει απότομα την ευτυχία τους κάνοντας μία αναφορά στον κίνδυνο που διατρέχει η ζωή του ανδρός της από το Θεοκλύμενο· ενημερώνει σχετικά με τις πιέσεις του Θεοκλύμενου για γάμο και το Μενέλαο που τόσα χρόνια καρτερούσε να φτάσει τον καλεί να φύγει προκειμένου να μην κινδυνέψει η ζωή του. Εκείνος αμέσως συνδυάζει τα λόγια της γριάς θυρωρού και αντιλαμβάνεται πλήρως την κατάσταση· δεν πιστεύει, όμως, ότι η Ελένη απέφυγε το γάμο τούτο και ζητώντας αποδείξεις εκείνη του δείχνει τα στρωσίδια στο μνήμα του Πρωτέα που δηλώνουν την ικεσία της. Η Ελένη προτείνει να μην προχωρήσουν σε άμεση σύγκρουση και να προσπαθήσουν να σκοτώσουν τον ντόπιο βασιλιά, αλλά να ενεργήσουν με δόλο· ο Μενέλαος αρνείται θεωρώντας κάτι τέτοιο αντίθετο από το ηρωικό ήθος. Ωστόσο, η ηρώιδα επιμένοντας καλεί τον ομόκλινό της να κρατήσουν όσο γίνεται κρυφή την έλευσή του και να προσπαθήσουν με ικεσία της πρωταγωνίστριας να πάρουν με το μέρος τους τη Θεονόη, τη μόνη εκτός από το Χορό, που γνωρίζει την άφιξή του· σε περίπτωση που εκείνη δε δεχτεί τότε μόνο ο θάνατος περιμένει τους δύο ήρωες οι οποίοι ορκίζονται αμοιβαία να αυτοκτονήσουν αν καθεί ο σύζυγός τους. Ο Μενέλαος σε ένα ξέσπασμα ηρωικού ήθους και μη θέλοντας να ντροπιάσει το όνομα που απέκτησε στον Τρωικό Πόλεμο προτείνει να συγκρουστεί στο μνήμα επάνω και έπειτα να αυτοκτονήσει με το ξίφος του έχοντας πρώτα σκοτώσει τη γυναίκα του και έτσι να πεθάνουν κι οι δυο με γενναίο τρόπο κι αντάξιο ηρώων. Ενώ όμως συλλογίζονται αυτά η Ελένη ακούει τις αμπάρες του παλατιού και καταλαβαίνει ότι σε λίγο πρόκειται να βγει στη σκηνή η Θεονόη· έτσι τον διώχνει από το σημείο εκείνο για να μη τον δει η μάντισσα.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 838-840
*άμα κερ-
δίσεις τους
θεούς, στο
σπιτικό σου
την πιο με-
γάλη μα-
υτική έχεις
μπάσει*

Ο Χορός εμφανίζεται να συμφωνεί το γέροντα αγγελιαφόρο ο οποίος είχε στραφεί κατά των μάντεων και των χρησμών και θεωρούσε κατάλληλες μόνο τις θυσίες προκειμένου να πάρει με το μέρος του τους θεούς ο θνητός ζητώντας μόνο να πάνε όλα καλά στη ζωή του. Έτσι και οι δούλες του Χορού θεωρούν ότι η εύνοια των θεών είναι σαν να υπάρχει ένας μάντης στο σπιτικό του κάθε θνητού. Ωστόσο, αν και δεν έχουν ξεκάθαρα εχθρική στάση -όπως ο γέρος δούλος- κάνει εντύπωση το γεγονός ότι νωρίτερα αυτές είχαν προτείνει στην Ελένη να ζητήσει χρησμό από τη Θεονόη και μάλιστα χαίρονταν που πήραν ευχάριστα νέα

στ. 841-844
*απ' την
Τροία να
μάθω πώς
εσώθης κα-
νένα κέρ-
δος ...ν'
ακούσουμε
τα πάθη των
δικών μας*
στ. 846-850
*Τι να σου
πω...Δε θα
σε χόρται-
ναν τα λό-
για μου κι
εγώ...*

στ. 860-861
*Φτωχέ,εκεί
πέρα εσώ-
θης κι ήρ-
θες εδώ να
σε θανατώ-
σου*

στ. 863-864
*βιάσου και
φύγε γρή-
γορα απ'
τη χώρα.
Θα σε σκο-
τώσει αυ-
τός που ζει
σ' ετούτο.*

για το Μενέλαο και την Ελένη.

Η Ελένη ζητάει να μάθει και αυτή με τη σειρά της τα βάσανα του Μενελάου. Βέβαια, έχει συναίσθηση ότι δεν υπάρχει λόγος να της πει για την Τροία, αφού τα γεγονότα αυτά πέρασαν πολλά χρόνια πριν, αλλά έχει τη λαχτάρα να μάθει μερικά. Η Ελένη γνωρίζει ήδη διάφορα στοιχεία από τον Τεύκρο και έτσι δε θέλει να τα επαναλάβει, όπως είχε κάνει νωρίτερα ο Μενέλαος. Σημασία για εκείνη έχει το γεγονός ότι ο άνδρας της έχει σωθεί. Έτσι, ο ποιητής αποφεύγει τις λεπτομέρειες που τις γνωρίζει από την επική παράδοση το κοινό του, αλλά κυρίως επειδή είναι άχρηστες στη δραματική πλοκή.

Ο Μενέλαος απαντώντας στο αίτημα της συζύγου του απαντά με τη μορφή παρέκβασης τους κυριότερους σταθμούς στα βάσανά του. Δεν υπάρχει λόγος να επαναλαμβάνονται γνωστά πράγματα και όπως λέει κι ο ίδιος παρακάτω *θα τυραννιόταν τα πάθη τα παλιά ιστορώντας κι έτσι διπλά θα τους βασάνιζε η θλίψη*. Βέβαια, νωρίτερα αυτός επέμενε με πίεση να ακούσει από την Ελένη τα δικά της βάσανα, ενώ τώρα εκείνος αρνείται.

Ο ποιητής σταματάει απότομα τη στιγμή της ευτυχίας προκειμένου να επαναφέρει στην πραγματικότητα και τους νέους κινδύνους τους δύο τραγικούς ήρωές του. Η Ελένη ξαφνικά κάνει αναφορά στο Θεοκλύμενο που απειλεί τους Έλληνες και κινδυνεύει ο Μενέλαος άμεσα. Προκαλεί εντύπωση γιατί έτσι απότομα κι άτεχνα -θα λέγαμε- ο Ευριπίδης προχωράει το μύθο και σταματάει τη σκηνή της ευτυχίας. Αυτό δικαιολογείται μόνο με τη σκέψη ότι η Ελένη πανικοβάλλεται στη σκέψη του Θεοκλύμενου. Ο Μενέλαος είχε ήδη κάνει υπαινιγμό σε νέους αγώνες διώχνοντας τον αγγελιαφόρο· εδώ ο ποιητής επαναλαμβάνει τα ίδια, αλλά πιο άμεσα αυτή τη φορά μια και θέλει οι δύο ήρωες να καταστρώσουν σχέδιο για να δραπετεύσουν. Έτσι σιγά-σιγά μετατοπίζεται το κέντρο βάρους του έργου από την αναγνώριση στη δραπέτευση των δύο ηρώων.

Η Ελένη προσπαθεί να πείσει το Μενέλαο να απομακρυνθεί το συντομότερο δυνατό από τη χώρα του Νείλου· και τούτο διότι φοβάται για τη ζωή του ανδρός της. Είναι η τραγική ειρωνεία για τη γυναίκα που τόσα χρόνια επέμενε όλα τα βάσανα της μοίρας της, καρτερούσε με λαχτάρα τον ερχομό του συζύγου της και τώρα πια τον διώχνει· το κοινό αντιλαμβάνεται -και εδώ προκαλείται ο έλεος και ο φόβος των θεατών- τη διαφορά στη στάση της Ελένης που τη μια αναζητάει το Μενέλαο, ενώ σε προηγούμενη σκηνή τον παρακαλούσε να την πάρει μαζί του (όταν εκείνος δεν την είχε ακόμα αναγνωρίσει) και τώρα με μία δραματική μεταστροφή προτιμάει να τον χάσει παρά να σκοτωθεί για χάρη της.

στ. 865-871
*Ἦρθες κι
ανέλπιστα
το γάμο εμ-
ποδίζεις...
Τα λόγια
της γριάς
αυτό εννο-
ούσαν*

στ. 873-875
*σα να ἴμου-
να φτωχός
με διώξαν.
Αχ! δυστυ-
χία, ζητιά-
νεψες σὶ
αλήθεια;*

στ. 877
*Ναι· μα αυ-
το απέφυ-
γες δεν ξέ-
ρω...Καλά
όσα λες,
μα πώς να
σε πιστέ-
ψω;*

στ. 880-881
*Βλέπεις ε-
δώ που κά-
θομαι; ...
Κάτι στρω-
σίδια ...*

στ. 883
*Βωμό δε
βρήκες ἢ
έτσι συνη-
θίζουν;*

Η Ελένη ενημερώνει σχετικά με τις πιέσεις του Θεοκλύμενου τον άνδρα της κι εκείνος αντιλαμβάνεται τη σημασία των πληροφοριών που του είχε δώσει η γερόντισσα θυρωρός και καταλαβαίνει τι εννοούσε όταν τον προειδοποίησε για τον κίνδυνο που διέτρεχε μένοντας σε εκείνη τη χώρα. Ο ποιητής με τρόπο αξιοπρόσεχτο δεν ήθελε να δώσει η γερόντισσα πολλές λεπτομέρειες γύρω από το θέμα του γάμου προκειμένου να γίνει στη σκηνή τούτη· είναι πια η ώρα της δραματικής αποκάλυψης της αλήθειας στο Μενέλαο.

Ο Μενέλαος ενημερώνει τη σύζυγό του σχετικά με την άφιξή του στο παλάτι του βασιλιά της χώρας προκειμένου να ζητήσει τρόφιμα και ρούχα για τους άνδρες του. Η Ελένη που τη αντιλαμβάνεται τη σχεδόν ζητιανιά του ανδρός της, που είχε και την ανάλογη εμφάνιση απορεί και θλίβεται που ο άνδρας της αναγκάστηκε να ζητιανέψει· και εκείνη, όπως νωρίτερα και ο Μενέλαος το θεωρεί κατάντια για ένα βασιλιά και μάλιστα ήρωα του δεκαετούς πολέμου.

Ο Μενέλαος ακόμα μια φορά αμφισβητεί την απεριόριστη αφοσίωση της Ελένης. Ο ήρωας δε γνωρίζει πολλά σχετικά με το γάμο και προκαλεί έτσι τις αντιδράσεις των θεατών, οι οποίοι ήδη αναγνωρίζουν την Ελένη σαν μία αφοσιωμένη και πιστή σύζυγο. Προκαλεί πάντως το γεγονός ότι ενώ νωρίτερα είχε αναγνωρίσει ότι για όλες τις παλιές κατηγορίες η γυναίκα του ήταν αθώα, τώρα φοβάται μήπως υπέκυψε στις πιέσεις του Θεοκλύμενου. Μάλιστα ζητάει και αποδείξεις για την τιμιότητά της. Η στάση του Μενέλαου δικαιολογείται από το γεγονός ότι από τη γερόντισσα έλαβε πολύ γενικές πληροφορίες για το θέμα αυτό, αλλά και ακόμα δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μέχρι πριν από λίγη ώρα τη θεωρούσε άμεσα υπεύθυνη για τον Τρωικό Πόλεμο και ένοχη μοιχείας.

Ο ποιητής μας δίνει μία σκηνογραφική πληροφορία σχετικά με τον τάφο του Πρωτέα στον οποίο υπήρχαν στρωσίδια. Η Ελένη όταν έγινε ικέτισσα και ζήτησε την προστασία του μνήματος έθεσε εκεί τα στρωσίδια της προκειμένου να είναι πιο αναπαυτικά. Βέβαια, η σκηνή με τα στρωσίδια εκεί δηλώνει και τον καιρό που δέχεται πιέσεις και τη δική αντίδραση όλα αυτό το διάστημα. Έτσι η εικόνα του μνήματος ολοκληρώνεται: είναι ένας τάφος με πολλά σκαλοπάτια, πολύ κοντά στο παλάτι όπως αρμόζει σ' ένα βασιλιά και επάνω του έχει πολλά στρωσίδια.

Εντύπωση μας κάνει η ερώτηση του τραγικού ήρωα προς τη γυναίκα του για την καταλληλότητα του μνήματος ως τόπο ικεσίας. Ακόμα και στην Αθήνα την εποχή του Ευριπίδη οι τάφοι -εκτός από τους ναούς- θεωρούνταν κατάλληλοι χώροι για ικέτες και ειδικά οι τάφοι βασιλέων ή ηρώων. Ωστόσο, ο ποιητής με την ερώτηση αυτή προφανώς ήθελε να ενισχύσει τη στάση του

Μενελάου που δε δείχνει εμπιστοσύνη στη σύζυγό του και ακόμα αμφιβάλλει για την τιμιότητά της.

στ. 888

Μη υτρέπεις και φύγε ...

στ. 889-897

Για σε πήρα την Τροία, να σ' αφήσω;... Άναυτρα λόγια, ανάξια της Τρωάδας...

Το αδύνατο αν ζητάς, σοφός δεν είσαι...Με δόλο ξεπερνάς τη δυσκολία. Κάλλιο ας καθώ χτυπώντας τους εχθρούς μου

Η Ελένη ακόμα μία φορά καλεί τον άνδρα της να φύγει μακριά προκειμένου να σωθεί κι ας την εγκαταλείψει εκεί. Προτιμάει να μείνει στον τόπο εκείνο, όπου έχει ήδη αποφασίσει να αυτοκτονήσει από το να παντρευτεί το Θεοκλύμενο.

Ο Μενέλαος, που στο δεύτερο επεισόδιο τον είχαμε δει να λογαριάζει να το τρέξει σαν δειλός αν τον απειλήσει ο Αιγύπτιος βασιλιάς, με ένα ηρωικό ξέσπασμα τώρα προτιμάει να πολεμήσει και να σκοτωθεί παρά να εγκαταλείψει τη γυναίκα του. Ωστόσο, μπροστά στο σκεπτικό που αναπτύσσει παρακάτω η Ελένη για την κατάσταση ενός σχεδίου να δραπετεύσουν με δόλο, ο Μενέλαος φαντάζει περισσότερο σαν χαζός παρά σαν ήρωας, αφού με την ηρωική αντίδρασή του ο θάνατός τους γίνεται βέβαιος.

Ο ποιητής ακόμα μία φορά υποβιβάζει τον ήρωά του προκειμένου να ανυψώσει την εξυπνάδα της Ελένης. Βέβαια πρόκειται για την παράδοση που δέχτηκε ο Ευριπίδης από τον επικό ποιητή. Ο Όμηρος στην *Οδύσσεια*, όταν ο Τηλέμαχος επισκέπτεται τη Σπάρτη για να πάρει πληροφορίες για τον πατέρα του, ο Μενέλαος δεν τον αναγνωρίζει -παρά το ότι μοιάζει τόσο πολύ με τον Οδυσσέα-, ενώ η Ελένη αμέσως κάνει την αναγνώριση και παράλληλα παρουσιάζεται εξυπνότερη του ανδρός της, ο οποίος παρά την αντικειμενικότητα της επικής ποίησης φαντάζει χαζός.

Με την πρόταση πάντως που κάνει η Ελένη σχετικά με τη δόλο, γίνεται άμεσα η μετάβαση από την αναγνώριση προς τη σκευωρία και πλέον η αγωνία των θεατών προσανατολίζεται προς τη δραπέτευση των δύο ηρώων.

στ. 900-912

Κάποιος ισόθεος του συντρέχει... Ξέρει τα πάντα, θα σε μαρτυρήσει. Στις ικεσίες μας μπορεί να σέρξει στον αδελφό της να μην πει πως ήρθες...μόνο αν μας συντρέξει

Η Ελένη ενημερώνει το σύζυγό της σχετικά με την παρουσία της Θεονόης· με τον τρόπο αυτό προοικονομείται η εμφάνισή της παρακάτω στο επεισόδιο. Αυτή είναι το πρώτο εμπόδιο που πρέπει να ξεπεράσουν καθώς πρέπει να πειστεί να μην αποκαλύψει την άφιξη του Μενελάου στο Νείλο· χωρίς τη συγκατάθεσή της δεν μπορούν οι δύο ήρωες να δραπετεύσουν, εξάλλου γνωρίζει την έλευση του Σπαρτιάτη βασιλιά.

Ουσιαστικά έτσι προοικονομείται ο σημαντικός ρόλος που θα διαδραματίσει η μάντισσα στην προώθηση του μύθου· αν πρόκειται να σωθούν οι δύο σύζυγοι εκείνη πρέπει να πει ψέματα στο αδελφό της και βασιλιά του τόπου, ενώ σε άλλη περίπτωση οι δύο ήρωες είναι καταδικασμένοι. Με αυτά, ωστόσο, ο τραγικός ποιητής προκαλεί τον έλεο και το φόβο των θεατών για το μέλλον της ηρωίδας και του ανδρός της και το ρόλο που θα παίξει το σημαντικό αυτό πρόσωπο. Σε μία φαλλοκρατική εποχή ο Ευριπίδης εναποθέτει τη μοίρα και την τύχη του ζεύγους στην

κρίση μίας γυναίκας, ακόμα και αν είναι μία ιερή προσωπικότητα, μία μάντισσα.

στ. 917

*Τάχατες
απ' τη βία
θα με προ-
δώσεις;*

Ακόμα μία φορά ο ποιητής θέλει το Μενέλαο να κάνει σκηνή ζηλοτυπίας. Φαντάζει ιδιαίτερα υποτιμητικό για τον τραγικό ήρωα να ζηλεύει και να εκφράζεται έτσι την ώρα που διακυβεύονται τόσα πολλά κι η ίδια η ζωή τους. Θεωρεί ότι η Ελένη προβάλλει τις πιέσεις και τη βία ίσως που θα χρησιμοποιήσει ο Θεοκλύμενος σαν μία πρόφαση για να τον παντρευτεί. Το κοινό που γνώριζε ήδη τον όρκο της ηρωίδας -τον οποίο ομολογουμένως αγνοεί ο ομόκλινός της- σίγουρα θα αντιδρούσε με βίαιο τρόπο στη μικρή αυτή έκρηξη ζηλοτυπίας· νωρίτερα εκείνη του έδειχνε τα στρωσίδια της ικεσίας προκειμένου να αποφύγει τον ανεπιθύμητο γάμο και τούτος τώρα προκλητικά οργίζεται. Ο Ευριπίδης θέλει να υποβιβάζει τον ήρωά του επανειλημμένα προκειμένου να υπογραμμίσει την αθωότητα, την ανώτερη προσωπικότητα και την αφοσίωση μιας εξυπνότερης συζύγου. Μπορούμε έτσι βέβαια να διακρίνουμε και πάλι τη θετική -και ίσως ριζοσπαστική- στάση του ποιητή απέναντι στις γυναίκες.

στ. 920-924

*Με το ίδιο
ξίφος δίπλα
σου θα πέ-
σω ...Πιάσ'
το δεξί μου
χέρι κι έλα
ορκίσου...*

Η Ελένη ανακοινώνει τον όρκο της στο Μενέλαο ότι προτιμάει το θάνατο από το να τον προδώσει· μάλιστα φαίνεται μπροστά στις νέες καταστάσεις να έχει επιλέξει και τον τρόπο που την απασχολούσε στον Πρόλογο· θα σκοτωθεί με το μαχαίρι, το ξίφος του άνδρα της. Ωστόσο, ο σύζυγός της ακόμα μία φορά φαίνεται να μην την πιστεύει και την καλεί να του ορκιστεί. Είναι πράγματι μακάβριο ο μεγάλος -όπως αυτοπαρουσιάστηκε- ήρωας του Τρωικού Πολέμου να πιέζει τη γυναίκα του να του ορκιστεί το θάνατό της για χάρη του, όταν λίγο νωρίτερα εκείνη προτιμούσε να την εγκαταλείψει για να σωθεί κι ας είχε ήδη λάβει την απόφασή της να χαθεί. Έτσι, ο ποιητής με έναν θαυμαστό και περίτεχνο τρόπο υπογραμμίζει ξανά τον ηρωισμό και την αυταπάρνηση της αφοσιωμένης ηρωίδας.

στ. 883

*Άμα καθείς
εσύ κι εγώ
πεθαίνω. Κι
εγώ τελειώ-
νω τη ζωή
αν σε χάσω.
Πώς θα πε-
θάνουμε
όμως δοξα-
σμένα;*

Οι δύο ήρωες ορκίζονται στο δεξί χέρι του Μενελάου να σκοτωθούν με το ξίφος του, αν η Θεονόη δεν τους συντρέξει. Ο όρκος στο δεξί χέρι εκφράζει την επισημότητα που δίνει το ανδρόγυνο. Έτσι, ακόμα μία φορά ο τραγικός δημιουργός προκαλεί το φόβο του κοινού για το μέλλον τους.

Ωστόσο, το Μενέλαο απασχολεί και ο δοξασμένος θάνατος. Δε θέλει να χαθεί απλά με τρόπο αντάξιο για ένα ήρωα. Ο ίδιος, εξάλλου, τόνισε τον ηρωισμό του στην Τροία και τον τρόπο που την κατέκτησε. Το ερώτημά του φέρνει αμέσως στο νου μας την αντίστοιχη αμφιβολία που είχε η Ελένη στον Πρόλογο όταν αναλογιζόταν τον προτιμότερο τρόπο αυτοκτονίας (τη θηλιά ή το μαχαίρι;). Στις αρχαίες πάντως τραγωδίες, η δοξασμένη αυτοκτονία αποτελεί ένα κοινότυπο καθώς και η τιμή του ήρωα μπροστά στο θάνατο και τον εχθρό. Η στάση αυτή υπάρχει

ακόμα από την ομηρική παράδοση που ήθελε τον Αίαντα (ιδιαίτερα προσφιλή ήρωα στους Αθηναίους) να χάνεται δοξασμένα από το ίδιο του το ξίφος.

στ. 926-939
*Μα πρώτα
ας πολεμή-
σω όσο μπο-
ρώ για σέ-
να. Ας έρθει
όποιος τολ-
μά· δε θα
υτροπιάσω
τη δόξα μου
στην Τροία,
να μου λέ-
νε, σαν πάω
στην Ελλά-
δα,*

Σε μία νέα ηρωική έξαρση αντάξια των ηρώων της Τροίας, ο Μενέλαος φαίνεται έτοιμος να αντιμετωπίσει σ' ένα αγώνα μέχρις εσχάτων το Θεοκλύμενο. Είναι αξιοσημείωτος ο τρόπος με τον οποίο περνά από την αθλιότητα στον ηρωισμό. Ενώ λίγο νωρίτερα έλεγε στη γυναίκα του ότι έφτασε σαν ζητιάνος στην πόρτα του βασιλιά, και αντιμετωπίστηκε σα ζητιάνος από μία γριά δούλη θυρωρό, τώρα επικαλείται τον ηρωισμό της Τροίας και τους νεκρούς της ήρωες. Αν μπορεί να καυχιέται για τη δόξα που απέκτησε στο Ίλιον, μπορεί εξίσου να αναλαμβάνει την ευθύνη για τους τόσους θανάτους που προκάλεσε. Έτσι, η νωρίτερη αυτοθυσία της Ελένης που παρότρυνε το σύζυγό της να την εγκαταλείψει για να σωθεί τουλάχιστον εκείνος βρίσκει την ανάλογη ηρωική ανδρική απάντηση. Ο ποιητής τώρα πια θέλει να δείξει ότι ο Μενέλαος δεν είναι απλά και μόνος ένας ζηλόφθονος άνδρας, αλλά και ένας ικανός ήρωας· εξάλλου, εκτός από τη σκηνή μετά τη γερόντισσα που σχεδίαζε να το βάλλει στα πόδια, ο Ευριπίδης δείχνει τον ομηρικό βασιλιά να μένει πιστός στα ηρωικά πρότυπα και το δικό του κώδικα τιμής· απλά μερικές φορές υπερβάλλοντας ο Σπαρτιάτης ήρωας μοιάζει να γίνεται γελοίος. Με το ηρωικό αυτό ξέσπασμα ο ποιητής εξισορροπεί τους χαρακτηρισμούς που δώσαμε στον τραγικό ήρωα.

στ. 931-933
*του Αχιλλέα
της έχασε η
Θέτη, το γιο
του ο Νέστο-
ρας κι είδα
του Αία του
Τελαμώνιο
να σκοιώνε-
ται*

Αξίζει να σημειωθεί ακόμα μία φορά ο αντιπολεμικός χαρακτήρας που προσδίδεται με την έξαρση αυτή στο έργο. Ενώ νωρίτερα οι συμφορές του πολέμου περιορίζονταν μόνο σ' εκείνους που επέζησαν, τώρα η εικόνα των συμφορών ενός πολέμου συμπληρώνεται με τους συγγενείς των νεκρών πολεμιστών. Πολλοί ήταν οι Αθηναίοι που είχαν σκοτωθεί μέχρι τότε στον Πελοποννησιακό Πόλεμο και εξίσου πολλοί ήταν οι γονείς που έχασαν τα παιδιά τους σαν στρατιώτες. Έτσι, ο ποιητής στη θέση της Θέτιδας, του Νέστορα και του Τελαμώνα θέτει τους ίδιους τους θεατές του που έχασαν πιθανόν τα παιδιά τους σε κάποια μάχη ή στη σικελική εκστρατεία.

στ. 936-939
*του ψυχω-
μένο άντρα
που αφανί-
σαν οι εκ-
θροί του σε
αψηλό του
θάβουν τά-
φο, μα τους
δειλούς σε*

Ο Μενέλαος στην ηρωική αυτή έξαρση θεωρεί ότι οι γενναίοι οφείλουν να τιμούνται από τους θεούς σε τάφους που να θυμίζουν το θάρρος τους, ενώ οι δειλοί να γκρεμοτσακίζονται σε γκρεμούς μένοντας άταφοι. Έτσι, η θυσία τους θα μπορεί να μένει άσβηστη στο πέρασμα των αιώνων και ακόμα να γίνεται και γίνεται παράδειγμα προς μίμηση. Η σύγκριση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική σε μια περίοδο πολέμου και μάλιστα ένα χρόνο μετά την αποτυχία της ρησοκίνδυνης σικελικής εκστρατείας. Παράλληλα, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο ποιητής θεωρεί ότι οι δειλοί πρέπει να μένουν άταφοι· η ιδέα αυτή μας προκαλεί εν-

*ἀγριους ρί-
χνουν βρά-
χους*

στ. 943-945
*Μενέλαε,
καθήκαμε·
απ' το σπι-
τι βγαίνει
όπου να
'ναι η μά-
ντισσα Θε-
ονόη· βρο-
ντάει απ'
τις αμπά-
ρες το πα-
λάτι*

στ. 946-947
*φύγε· μη
φεύγεις,
αφού ξέρει
πως είσαι
εδώ φτα-
σμένος*

*η δόλια
πάω χαμέ-
νη. Από
την Τροία
σώθηκες κι
από βαρ-
βάρους,
για να
'ρθεις να
πέσεις πάλι
σε σπαθιά
βαρβάρων*

τύπωση, μια και οι άταφοι θεωρούνταν ότι δεν μπορούσαν να περάσουν στον Άδη και ταλαιπωρούνταν σαν σκιές στον Πάνω Κόσμο χωρίς να μπορούν να βρουν γαλήνη. Από την άλλη ο ποιητής θέτει και την αμφισβήτηση προς τους θεούς στα λόγια του Μενέλαου.

Η Ελένη ακούει τις αμπάρες του παλατιού και αντιλαμβάνεται ότι έρχεται η Θεονόη την οποία πρέπει να ικετέψουν προκειμένου να κρατήσει κρυφή την άφιξη του Μενελάου στην Αίγυπτο και έτσι να τους συντρέξει σε κάποιο σχέδιο που θα καταστρώσουν προκειμένου εκείνοι να δραπετεύσουν.

Η εμφάνιση της Θεονόης έχει προετοιμαστεί κατάλληλα μέχρι τώρα και πια είναι η ώρα ο ποιητής να την εμφανίσει στη σκηνή και οργανώσει έναν τραγικό διάλογο που θα οδηγήσει στην κάθαρση. Αναφορά στη Θεονόη γίνεται από τον πρόλογο ακόμα, όπου στο μονόλογό της η ηρωίδα την πρωτοπαρουσιάζει σαν μάντισσα και κόρη του Πρωτέα· σε αυτή τη σκηνή η Ελένη αναφέρθηκε στην αδελφή του βασιλιά όταν προέκυψε το πρόβλημα της σωτηρίας τους. Παρακάτω, η πρωταγωνίστρια δήλωσε την ελπίδα της ότι θα μπορούσαν να κερδίσουν τη συμπαράσταση της μάντισσας αν την ικέτευαν πέφτοντας στα γόνατα· υπογραμμίζει πάντως το γεγονός ότι χωρίς τη συμπαράσταση της Θεονόης δεν μπορούσα να πετύχουν τίποτε, αλλά θα χάνονταν και οι δυο.

Ο στίχος αυτός δηλώνει μία σύγχυση και μία άνευ άλλου ταραχή που διακατέχει η Ελένη. Η σύγχυση αυτή βέβαια θεωρείται δικαιολογημένη αφού σε λίγα λεπτά θα εμφανιστεί το μόνο άτομο που μπορεί να εξασφαλίσει με τη συγκατάθεσή του τη σωτηρία τους. Η σύγχυση αυτή πάντως καθώς και τα επόμενα λόγια της ηρωίδας εντείνουν την αγωνία των θεατών. Η Θεονόη, γνωρίζει φυσικά πως έφτασε ο Μενέλαος· εξάλλου, η ίδια είχε ενημερώσει σχετικά την Ελένη, όταν εκείνη της ζήτησε χρησμό.

Η ταραχή πάντως της ηρωίδας εκφράζεται εκτός από τη φράση "φύγε· μη φεύγεις" και από τη βεβαιότητά της ότι θα σκοτωθεί, όταν λέει "η δόλια πάω χαμένη", αλλά και από το σύντομο θρήνο της σχετικά με το χαμό του ανδρός της που γλίτωσε από τον πόλεμο στις όχθες του Σκάμαντρου και θα πεθάνει σε μία ξένη χώρα.

Αυτά της πάντως τα τελευταία λόγια εντείνουν τον έλεο του κοινού για το μέλλον των δύο ηρώων· κορυφώνεται η αγωνία του κοινού για τη στάση που θα κρατήσει η Θεονόη και τον άμεσο κίνδυνο που διατρέχει το τραγικό ζευγάρι. Πάντως με όλα αυτά, ο ποιητής θέλει να δώσει μία ιδιαίτερη σημασία στο λόγο της Θεονόης και ειδικά όταν τη δείχνει ως το άτομο που θα καθορίσει το μέλλον τους.

γενικότερα σχόλια

Ο Ευριπίδης στους στίχους τούτους χρησιμοποιεί και πάλι τους ομηρικούς μύθους στους διαλόγους των τραγικών ηρώων του για να κάνει ακόμα πιο έντονη την ψυχολογική τους διάθεση. Στην αφήγηση των ταλαιπωριών του ο Μενέλαος πολύ γρήγορα κάνει μία αναφορά στον Ναύπλιο, τον πατέρα του Παλαμήδη, ο οποίος είχε συμμετάσχει στην Τρωική Εκστρατεία. Ο ήρωας αυτός εφηύρε τη ζυγαριά για τη δίκαιη διανομή του συσσιτίου στο στρατόπεδο των Αχαιών, τους πεσσούς (τα ζάρια) για να περνούν την ώρα τους και έτσι κέρδισε το θαυμασμό των Δαναών· ο Οδυσσέας, όμως, λόγω ζήλιας για την αγάπη που του έτρεφαν οι υπόλοιποι Έλληνες και από μίσος για την αποκάλυψη της απάτης που είχε κάνει προκειμένου να αποφύγει τη συμμετοχή του στον Πόλεμο, τον συκοφάντησε με μία πλεκτάνη ότι ήταν προδότης και ο Παλαμήδης καταδικάστηκε σε θάνατο διά λιθοβολισμού. Την άδικη καταδίκη έμαθε ο πατέρας του ήρωα και για να εκδικηθεί τους Αχαιούς, έβαλε τις γυναίκες των μεγάλων βασιλέων να απατήσουν τους άνδρες τους (την Κλυταιμνήστρα, τη Μήδα του Ιδομενέα κλπ), και έστειλε πολλά πριγκιποπούλα σα μνηστήρες στο παλάτι του Οδυσσέα· αλλά το χειρότερο ήταν όταν κατά την επιστροφή τους άναψε φωτιές -όμοιους με φάρους- σε απόκρημνα βράχια και ακτές προκειμένου να συγκρουστούν τα πλοία των Δαναών, που τις νόμιζαν σαν σινιάλα βοσκών για ασφαλή ελλιμενισμό. Η ομηρική αυτή παράδοση ήταν ήδη γνωστή στο αθηναϊκό κοινό κι έτσι δεν υπάρχει λόγος να αναφερθεί με λεπτομέρειες κουράζοντας ο ποιητής.

Παρακάτω, ο Μενέλαος ορκίζεται στους νεκρούς ήρωες της Τροίας ότι θα τιμήσει το θάνατό τους· στον όρκο του αυτό αναφέρεται στη Θέτιδα και τον Αχιλλέα, στον Αίαντα και το Νέστορα που έχασε στον πόλεμο το γιο του Αντίλοχο, ο οποίος έθεσε το σώμα του σαν φυσική ασπίδα για να σωθεί ο πατέρας του από το βασιλιά των Αιθιόπων σε μία μάχη.

Η προώθηση του μύθου στη σκηνή αυτή ουσιαστικά γίνεται με την κατάστροψη της διαφυγής. Η αναγνώριση έχει πλέον ολοκληρωθεί και οι δύο ήρωες πρέπει να βρουν τρόπο δραπέτευσης. Οι κίνδυνοι είναι μεγάλοι και το κοινό ήδη τους γνωρίζει, αλλά η Ελένη ενημερώνει σχετικά σε μία επανάληψη το Μενέλαο. Έτσι, οι δύο ήρωες μέσα από τη στιχομυθία οργανώνουν ένα σχέδιο δραπέτευσης· ωστόσο, πριν προσπαθήσουν να εφαρμόσουν οτιδήποτε πρέπει να κερδίσουν την εύνοια και τη σιωπή της Θεονόης. Ουσιαστικά εδώ βρίσκεται και το θεματικό κέντρο της προώθησης του μύθου. Με τη θέση της Ελένης ότι δεν μπορούν να φύγουν από τη χώρα *κρυφά από τη μάντισσα*, αλλά *μόνο αν τους συντρέξει*, ο ποιητής προωθεί το μύθο και προοικονομεί την παρουσία της παρθένας κόρης στη σκηνή.

Ο ποιητής συνεχίζει και στη σκηνή αυτή να παρουσιάζει το **Μενέλαο** σαν ένα ήρωα του Τρωικού Πολέμου που μένει πιστός στο ήθος και τον κώδικα τιμής των ηρώων. Ενώ νωρίτερα λογάριζε να τρέξει σαν δειλός αν τον απειλήσει ο Αιγύπτιος βασιλιάς και παρουσιαζόταν από την απόγνωσή του ως ζητιάνος, εδώ προτιμάει να πολεμήσει και να σκοτωθεί παρά να εγκαταλείψει τη γυναίκα του· σε μία ηρωική έξαρση αντάξια των ηρώων της Τροίας, ο βασιλιάς της Λακεδαίμονας φαίνεται έτοιμος να αντιμετωπίσει σ' ένα αγώνα μέχρις εσχάτων το Θεοκλύμενο. Είναι αξιοσημείωτος ο τρόπος με τον οποίο περνά από την αθλιότητα στον ηρωισμό· αν μπορεί να καυχείται για τη δόξα που απέκτησε στο Ίλιον, μπορεί εξίσου να αναλαμβάνει την ευθύνη για τους τόσους θανάτους που προκάλεσε και τώρα πια επικαλείται τον ηρωισμό της Τροίας και τους νεκρούς της ήρωες. Τον ήρωα απασχολεί και ο δοξασμένος θάνατος· δε θέλει να χαθεί απλά με τρόπο αντάξιο για ένα ήρωα. Ωστόσο, παρά τον ηρωισμό που τον διακρίνει σχεδόν σε όλη τη σκηνή, φαντάζει περισσότερο σα χαζός παρά σαν ήρωας, μπροστά στο σκεπτικό που αναπτύσσει η Ελένη για την κατάστροψη ενός σχεδίου ώστε να δραπετεύσουν με δόλο· και τούτο διότι με την ηρωική αντίδρασή του ο θάνατός τους μοιάζει βέβαιος. Παράλληλα, ο Σπαρτιάτης βασιλιάς στους στίχους τούτους παρουσιάζεται σαν ένας κοινός ζηλιάρης σύζυγος. Την ώρα που διακυβεύονται τόσα πολλά κι η ίδια τους η ζωή, εκείνος ζηλεύει και εκφράζεται απότομα στη γυναίκα του με αφορμή τις πιέσεις του Θεοκλύμενου για γάμο· θεωρεί ότι η Ελένη προβάλλει

τις πιέσεις και τη βία ίσως που θα χρησιμοποιήσει ο Θεοκλύμενος σαν μία πρόφαση για να τον παντρευτεί. Παρά τις διαβεβαιώσεις της ηρωίδας ακόμα και για τον όρκο της να αυτοκτονήσει, ο ήρωας δεν πειθεται και αμφισβητώντας την αφοσίωσή της ζητά να ορκιστεί στο δεξί του χέρι. Προκαλεί πάντως το γεγονός ότι ενώ νωρίτερα είχε αναγνωρίσει την αθωότητα της συζύγου του για όλες τις παλιές κατηγορίες, τώρα φοβάται και ζηλεύει. Μάλιστα ζητάει και αποδείξεις για την τιμότητά της. Η στάση του αυτή δικαιολογείται μόνο από το γεγονός ότι η γερόντισσα του έδωσε επί του θέματος γενικές πληροφορίες.

Η **Ελένη** συνεχίζει να παρουσιάζεται σαν μία πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος· η τραγική ειρωνεία είναι ότι αν κι έχει αθωωθεί πανηγυρικά για τις κατηγορίες και τις φήμες που τη βαρύνουν, ο άνδρας της συνεχίζει να μη της δείχνει εμπιστοσύνη με σκηνές ζηλοτυπίας ακόμα και σε τόσο δύσκολες στιγμές. Ακόμα μία φορά, προτιμάει το θάνατο από το να προδώσει το σύζυγό της και ορκίζεται αμέσως να χαθεί αν πεθάνει και ο Μενέλαος· μάλιστα φαίνεται μπροστά στις νέες καταστάσεις να έχει επιλέξει και τον τρόπο αυτοκτονίας που την απασχολούσε στον Πρόλογο. Είναι εν τούτοις μακάβριο και μεγάλη ψυχολογική πίεση για την ηρωίδα, ο ήρωας του Τρωικού Πολέμου να πιέζει τη γυναίκα του να του ορκιστεί το θάνατό της για χάρη του, όταν λίγο νωρίτερα εκείνη προτιμούσε να την εγκαταλείψει για να σωθεί κι ας είχε ήδη λάβει την απόφασή της να χαθεί. Έτσι, ο ποιητής με έναν θαυμαστό και περίτεχνο τρόπο υπογραμμίζει ξανά τον ηρωισμό και την αυταπάρνηση της αφοσιωμένης ηρωίδας. Διακρίνεται για την εξυπνάδα της· η σοφία της σε σύγκριση με το Μενέλαο -όπως διακρίνουμε μέσα από τη στιχομυθία- είναι ανώτερη· αντιλαμβάνεται ότι σε μία ξένη κι εχθρική χώρα είναι αδύνατο να σκοτωθεί ο βασιλιάς και πως είναι φρονιμότερο να καταστρώσουν ένα σχέδιο διαφυγής που να στηρίζεται στο δόλο.

Β' επεισόδιο

4η σκηνή (951-1137)

νόημα

Στη σκηνή εμφανίζεται η Θεονόη μέσα σε ένα πέπλο σεβασμού η οποία απευθυνόμενη στις δούλες που τη συνοδεύουν τις καλεί να εξυγιάνουν με θειάφι και φωτιά τον τόπο όπου πρόκειται να διαβεί για την περίπτωση που κάποιο αμόλυντο πόδι έχει πατήσει. Αμέσως στρέφεται στην Ελένη και τη ρωτάει αν τελικά επαληθεύτηκαν οι μαντείες της για την έλευση του Μενελάου και χρησιμοποιεί ότι υπάρχει μία ιδιότυπη σύγκρουση ανάμεσα στην Ήρα και την Αφροδίτη σχετικά με το αν πρέπει ή όχι να επιτραπεί στο Σπαρτιάτη βασιλιά να πάρει την ομόκλινό του στην Ελλάδα, στην οποία διαφωνίας κριτής θα είναι ο Δίας. Ωστόσο, την τροπή που θα πάρει η διαμάχη των θεών και το μέλλον των δύο συζύγων θα το καθορίσει η ίδια η μάντισσα με την απόφασή της αν πρέπει ή όχι να ενημερώσει για τον ερχομό του τραγικού ήρωα τον αδελφό της και καλεί το Χορό να τον πληροφορήσει γιατί αυτό είναι και το δικό της καλό, εφόσον έλαβε τέτοια εντολή.

Το λόγο παίρνει αμέσως η Ελένη η οποία καλεί τη μάντισσα να δείξει την ευσέβεια που τη διακρίνει και να μην επιτρέψει να νικήσει το άδικο και να την πάρει με τη βία ο Θεοκλύμενος, ενώ είναι απόκτημα κάποιου άλλου που κόπιασε να την κερδίσει. Προσπαθεί να επηρεάσει την κόρη συναισθηματικά καλώντας την να θυμηθεί και να σεβαστεί τη μνήμη του πατέρα της στον οποίο εμπιστεύτηκαν την ίδια και εκείνη να μην την παραδώσει στα χέρια του αδελφού της ατιμάζοντας τον πατέρα της για κερδίσει την ευγνωμοσύνη του βασιλιά· έτσι θα δείξει ότι ενώ γνωρίζει τα θεία δεν ξέρει τη δικαιοσύνη. Εξάλλου, πρέπει η ηρώιδα να αποδείξει την αθωότητά της μια και στην Ελλάδα την κατηγορούν για πράγματα που ποτέ δεν έκανε, κι έτσι θα μπορέσει να παντρέψει και την κόρη της.

Το λόγο μετά την Ελένη παίρνει με τη σειρά του και ο Μενέλαος, ο οποίος δεν προτίθεται να ικετεύσει πέφτοντας στα γόνατα, σαν μία γυναίκα, γιατί κάτι τέτοιο θα έδειχνε δειλία· μιλάει με ηρωισμό στο όνομα της Τροίας δείχνοντας στη Θεονόη ότι το όνομά της δε θα θεωρείται πλέον σεβάσμιο και δίκαιο, αλλά θα τη λένε κακιά. Ο ήρωας καλεί τον Πρωτέα να προστατεύσει τη γυναίκα του και τον Άδη σα βοηθό του, ενώ αποκαλύπτει το σχέδιό τους να πολεμήσει με τον αδελφό της μέχρι να σκοτωθεί ο ένας από τους δύο, ενώ σε άλλη περίπτωση θα αυτοκτονήσουν πάνω στον τάφο του πατέρα τους. Δε θέλει να πεθάνει ατιμασμένος κι έτσι πιέζει τη μάντισσα να άρει άμεσα την απόφασή της.

Η Θεονόη τελικά αποφασίζει να μην ενημερώσει το Θεοκλύμενο για την άφιξη του Μενελάου, αλλά να τιμήσει τον πατέρα της και να κρατήσει καθαρό το όνομα της. Θεωρεί δίκαιο το αίτημα του Σπαρτιάτη να αποκτήσει πίσω τη γυναίκα του που τόσο πολύ καιρό την είχε χαμένη και συντάσσεται με την Ήρα καλώντας την Αφροδίτη να μη θυμώσει. Θεωρεί ανόητη την ενέργεια του αδελφού της και βέβαια δε θέλει να του σταθεί βοηθός. Τους καλεί, τέλος, να βρουν γρήγορα ένα σχέδιο να δραπετεύσουν και πρώτα-πρώτα να ζητήσουν τη βοήθεια των θεών και ιδίως την Αφροδίτη και την Ήρα, να μη ξαναλλάξει γνώμη για το Μενέλαο. Τέλος, στην απόφασή της η Θεονόη απευθύνεται στον Πρωτέα και δικαιολογεί την απόφασή της ότι θέλει όλοι να τον χαρακτηρίζουν δίκαιο κι εκείνη θα το πετύχει με μία δίκαιη απόφαση.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 951-960
να μου φω-
τίζεις...μες
του αιθέρα
ανέμιζε το
θειάφι...με
τη φωτιά κα-
θάρισε το
δρόμο, αν-
όσιο αν του
μόλυνε πο-
δάρι και το
δαυλό προ-
στά μου κού-
νησε να πε-
ράσω

στ. 960-961
τι λες για
τα μαντέ-
μετά μου;
στ. 967-978
υπάρχει α-
μάχη στους
θεούς για
σένα· θα
συναχθούν
τη μέρα αυ-
τή κι ο Δίας
θα λάβει
την απόφα-
σή του. Η
Ήρα θέλει
να γυρίσεις
πάλι στον
τόπο σου μ'
αυτήν κι ό-
λη η Ελλά-
δα να μά-
θει πως του
Πάρη ο γά-
μος ήταν έ-

Η Θεονόη εμφανίζεται στη σκηνή, όπως είχε αντιληφθεί η Ελένη από τις αμπάρες του παλατιού που ηχούσαν. Την περιβάλλει, όπως βλέπουμε και στους στίχους αυτούς μία ατμόσφαιρα σεβασμού και αγνότητας· εξάλλου η παρθενικότητα της δηλώθηκε με σε κάθε ευκαιρία ως τώρα· έτσι, όταν μπαίνει στη σκηνή προστάζει τις ακολούθους της να εξαγνίσουν τον αέρα με θειάφι και φλογισμένες δάδες έτσι ώστε να μπορέσει να δεχτεί την καθαρή πνοή του ουρανού.

Η μάντισσα αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον δημιούργημα· δεν υπάρχει αντίστοιχο γι' αυτήν σ' όλη την υπόλοιπη ελληνική τραγωδία· μοιάζει με το πρόσωπο της Κασσάνδρας, με τη μεγάλη διαφορά ότι εκείνη ήταν ένα ανήμπορο πλάσμα που δεν έγινε ποτέ πιστευτή, ενώ η κόρη του Πρωτέα είναι σε θέση ισχύος. Ας θυμηθούμε ότι το πρώτο της όνομα ήταν Ειδώ, (μάλλον από την Ειδοθέα μια θαλάσσια νύμφη, όπως και ο πατέρας της εξάλλου). Στο πρόσωπό της συνοψίζεται το κεντρικό νόημα του έργου και θεωρείται πολύ σημαντική για την ερμηνεία του.

Η Θεονόη θέλει να επιβεβαιώσει την άφιξη του Μενελάου στην Αίγυπτο· η ερώτησή της που είναι ρητορική, μια και βλέπει ήδη το Σπαρτιάτη βασιλιά είναι σαρκαστική και θυμίζει αμέσως τα λόγια του γέροντα όταν κατηγορούσε τους μάντιες.

Η Θεονόη ενημερώνει τους ήρωες της τραγωδίας ότι ανάμεσα στους θεούς υπάρχει μία σύγκρουση σχετικά με τη μοίρα και των δύο. Η Ήρα από τη μια θέλει να επιστρέψουν στην Ελλάδα και να φανεί έτσι ότι η γυναίκα που υποσχέθηκε η Αφροδίτη στον Πάρη είναι ένα τέχνασμα και πως η βασίλισσα τελικά δεν πήγε ποτέ στην Τροία, ενώ από την άλλη η Κύπρια θεά δε θέλει να φανεί στους Έλληνες η αλήθεια και ο μάταιος γάμος επιθυμώντας να μείνουν οι δύο σύζυγοι στην Αίγυπτο. Ο Δίας θα είναι ο κριτής της τελικής απόφασης στο θεϊκό αυτό συμβούλιο. Ο αγώνας μεταξύ των δύο θεοτήτων αντιστοιχεί σε θεϊκό επίπεδο με τον αγώνα μεταξύ αλήθειας και φαινομενικού. Έτσι, η σωτηρία των δύο ηρώων ταυτίζεται άμεσα με τη θεϊκή διαμάχη για την αποκάλυψη ή όχι της αλήθειας. Η ειρωνεία σε όλα αυτά είναι ότι η Αφροδίτη κατηγορείται για μία απάτη με ένα μάταιο γάμο σαν δώρο στον Πάρη και όχι η Ήρα η οποία οργάνωσε όλη την πλάνη με το είδωλο. Το γεγονός ότι αποδίδεται η απάτη στην Κρόνεια κόρη δημιουργεί ένα ακόμα πέπλο φαινομενικότητας, ενώ ταυτόχρονα αποκαλύπτει την αλήθεια και την αγνότητα της Ελένης.

Το θέμα του συμβουλίου των θεών είναι ιδιαίτερα συνηθισμένο στην αρχαιοελληνική σκέψη· οι θεοί θεωρούνταν ότι συ-

να ψέμα· η
Κυπρίδα
γυρεύει να
εμποδίσει
το γυρισμό
σου...

στ. 979-984

Η τύχη σου
όμως κρέ-
μεται από
μένα· στον
αδελφό
μου άμα σε
φανερώσω
χάθηκες,
που το θέ-
λει κι η Α-
φροδίτη· κι
αν πάω με
την Ήρα, θα
σε σώσω
σωπαίνο-
ντας παρά
την προ-
σταγή του,
να του το
πω στη χώ-
ρα όταν θα
φτάσεις.

Για να
σιγουρευ-
τώ κι εγώ,
ποιος τάχα
θα τρέξει
να του πει
τον ερχομό
του;

σκέπτονταν όπως ακριβώς οι άνθρωποι και βέβαια ότι είχαν τα ίδια πάθη με τους θνητούς. Κριτής τελικών αποφάσεων έμενε πάντα ο Δίας. Η παράδοση αυτή κρατά από τα ομηρικά ακόμα έπη. Έτσι, ανάλογα συμβούλια βλέπουμε και στην Ιλιάδα και στην Οδύσσεια όπου οι θεοί ανάλογα με τις συμπάθειές τους τάσσονται υπέρ του ενός ή του άλλου ήρωα για τα δικά του ο καθένας συμφέροντα έχοντας ανθρωπόμορφα χαρακτηριστικά. Επιπλέον, οι θεοί δεν έχουν μόνο ανθρώπινα ήθη, αλλά ακόμα και ανθρώπινα μειονεκτήματα και πάθη.

Η Θεονόη γνωρίζοντας τις αποφάσεις και τις συγκρούσεις των θεών για τη μοίρα των δύο ηρώων αποκαλύπτει ότι η τελική κρίση είναι στα δικά της χέρια. Έτσι, η ηρωίδα αποκτά δραματικό ρόλο στην τραγωδία και εντάσσεται στην πλοκή. Πάντως με τους στίχους αυτούς εντείνει τη δραματική ένταση.

Ωστόσο, μοιάζει πραγματικό περίεργο που την τελική απόφαση δε θα την βγάλουν οι θεοί, αλλά ένας θνητός· ορισμένοι ερευνητές θεώρησαν ανόητο ότι μία τέτοια κρίση θα διευθετηθεί από ένα θνητό, καθώς ωριότερα η ίδια η Θεονόη έλεγε ότι ο Δίας θα βγάλει την απόφαση. Από την άλλη όμως πρέπει να θυμόμαστε ότι σε πολλές περιπτώσεις οι κρίσεις αφήνονταν στη βούληση των θνητών, όπως εκείνη του Πάρη για την ομορφότερη θεά. Εξάλλου, ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα του ελληνικού πολυθεϊσμού, μέχρι την εποχή των φιλοσόφων, είναι η αλληλεπίδραση της θείας και ανθρώπινης δράσης, που φαίνεται πιο έντονα στα έργα του Ομήρου και του Σοφοκλή.

Η μαντική ικανότητα της παρθένας κόρης τονίζεται με την επιβεβαίωση ότι είναι ζωντανός ακόμα ο Μενέλαος κι ότι έφτασε στη χώρα του Νείλου και από τις συμφορές που τον χτύπησαν όλα αυτά τα χρόνια. Από την άλλη, η μαντική της ικανότητα διακρίνεται από τη γνώση των προθέσεων των θεών και τη σύγκρουση που υπάρχει ανάμεσά τους. Η αδυναμία της ωστόσο, εντοπίζεται στο γεγονός ότι δεν ξέρει να κάνει και ποια απόφαση να βγάλει· το ηθικό δίλημμα για τη μάντισσα είναι αν θα μιλήσει στον αδελφό της με αποτέλεσμα το χαμό του Μενελάου και την ακόλουθη νίκη της Αφροδίτης ή αν πρέπει να κρατήσει κρυφή την άφιξή του. Αν τελικά επιτρέψει να γίνει γνωστή η αλήθεια για την Ελένη θα πρέπει να το κάνει κρύβοντας μια αλήθεια· τούτη όμως η αλήθεια -η έλευση του ήρωα- αν αποκαλυφθεί θα διαιωνίσει ένα ψέμα που αρχικά το είχε επινοήσει μια θεά. Μάλιστα μία ακόμα αδυναμία της Θεονόης εκτός από την αναποφασιστικότητά της είναι το γεγονός ότι αποκρύπτοντας τον ερχομό του Μενελάου κινδυνεύει και εκείνη αφού θα παρακούσει τη ρητή εντολή του αδελφού και βασιλιά της· έτσι προστάζει αρχικά τις δούλες που τη συνόδευαν να τον ενημερώσουν για να "σιγουρευτεί κι εκείνη".

στ. 987-986

*Ικέτισσα
προσέφ-
τω*

Ο ποιητής μας δίνει μία σκηνογραφική πληροφορία, όπου η Ελένη πέφτει ικέτισσα στα πόδια της Θεονόης. Είναι η κλασική στάση ικεσίας που γνωρίζουμε ήδη από τον Όμηρο: άλλη στάση ήταν το άγγιγμα του γονάτου, όπως έκανε και ο Οδυσσέας στο νησί των Φαιάκων στην Αρήτη.

στ. 993-996

*την παλιά
σου ευσέ-
βεια μην
προδώσεις
κερδίζοντάς
του την ευ-
γνωμοσύνη
με ταπει-
νές κι άδι-
κες πρά-
ξεις*

Η Ελένη καλεί σαν ικέτισσα τη Θεονόη να μην ενεργήσει υπέρ ενός σκληρού αδελφού για να κερδίσει την ευγνωμοσύνη του, όπως έδειξε η μάντισσα στα τελευταία της λόγια, αλλά να αποκρύψει την αλήθεια. Η ηρωίδα επικαλείται τη την ευσέβεια της κόρης κάτι το οποίο δεν της επιτρέπει κατά το λόγο της να φανερώσει τον ερχομό του ανδρός της. Θεωρεί ότι κάτι τέτοιο δεν είναι δίκαιο, αλλά μία άδικη και ταπεινή πράξη που δεν αρμόζει σε ευσεβείς ανθρώπους.

Η ηρωίδα γνωρίζει ότι αυτό που ζητά από τη Θεονόη δεν είναι εύκολο, εφόσον μπορεί να κινδυνεύσει κι εκείνη. Εξάλλου, ο βασιλιάς είναι αδελφός της και πρακτικά της ζητά να καλύψει ένα ξένο και να μη προστρέξει στο πλευρό ενός συγγενικού της προσώπου. Ωστόσο, τονίζει ότι σε τέτοια περίπτωση ακόμα κι αν κερδίσει την ευγνωμοσύνη του Θεοκλύμενου, θα είναι με κόστος όχι απλά τη ζωή των δύο ηρώων, αλλά ουσιαστικά με άδικες και ασεβείς πράξεις. Έτσι, η Ελένη αποβλέπει στο να πείσει τη μάντισσα ότι η βοήθεια που μπορεί να τους προσφέρει θα είναι μια δίκαιη πράξη και αξίζει κάποιος να ρισκάρει για το δίκαιο.

στ. 996-1003

*Πάντα ο
θεός προ-
στάζει ν'
αποκτούν
όλοι δίκαια
τα αγαθά
τους...κι όχι
το ξένο βιος
σατανικά
να κλέβει*

Το γνωμικό αυτό που παρουσιάζει ο Ευριπίδης σε πρώτη ματιά μοιάζει να έχει πολύ μικρή σχέση με την τραγωδία και τη δραματική πλοκή. Ωστόσο, οι στίχοι θίγουν το ζήτημα της ηθικής τάξης. Ο θεός που εδώ αντιπροσωπεύει αυτή την ηθική τάξη, απαγορεύει την απόκτηση ξένων αγαθών με τη βία και την κλοπή, ενώ θέλει να αποκτιούνται μόνο με τον κόπο. Η Ελένη έτσι συγκρίνει τον εαυτό της με πλούτη που κλέβει ή αρπάζει βίαια κάποιος, όπως θέλει να κάνει με εκείνη ο Θεοκλύμενος, ενώ αυτή όχι μόνο ανήκει σε κάποιον άλλο, αλλά επιπλέον δεν επιθυμεί ένα τέτοιο γάμο: ο γάμος της θα μοιάζει με τη βίαιη σύναξη που έκλεψε σατανικά ο βασιλιάς της Αιγύπτου.

στ. 1004-05

*-καλό απ'
τη μεριά,
κακό απ'
την άλλη-*

Η Ελένη θεωρεί ότι το γεγονός πως την παρέδωσε ο Ερμής στον Πρωτέα έχει ένα καλό κι εάν κακό. Το θετικό στην όλη υπόθεση είναι ότι έτσι μπόρεσε να μείνει πιστή στον άνδρα της και δεν την απήγαγε ο Πάρης, αλλά από την άλλη υπάρχει το μεγάλο αρνητικό ότι εκείνη αναγκάστηκε να μείνει δέκα εφτά ολόκληρα χρόνια σε ένα ξένο και μακρινό τόπο χωρίς να βλέπει το σύζυγό της, τον οποίο ήδη έχει δείξει ότι αγαπάει.

στ. 1003-16

*Στο γουιό
σου μ' έδω-*

Η Ελένη προσπαθώντας να πείσει τη Θεονόη χρησιμοποιεί επιχειρήματα που "χτυπούν" το συναίσθημα, αλλά και εν μέρει τη λογική. Δεδομένου της ικετευτικής στάσης που έχει η Ελένη τα επιχειρήματα της αποκτούν και την έννοια της παράκλησης.

σεν ο Ερ-
μής να με
φυλάξει...
Μη χαρι-
σιείς στον
άδικο αδελ-
φό σου, το
δίκαιο πα-
τέρα σου
αδικώντας.
Το δίκιο θ'
ατιμάσεις
του γονιού
σου κι ένα
κακό αδελ-
φό θα ευ-
χαριστή-
σεις; ντρο-
πή για σε
τα θεία να
τα γνωρί-
ξεις, τα τω-
ρινά και τα
μελλούμε-
να, όλα, και
να μην ξέ-
ρεις τη δι-
καιοσύνη

στ. 1046-52
Δε θα προσ-
πέσω εγώ
στα γόνατά
σου μήτε θα
κλάψω. Τα
έργα μου
στην Τροία
θα ντρόπια-
ζα δειλιάζο-
ντας·θα

Η ηρωίδα προσπαθεί να κερδίσει την εύνοια της μάντισσας κα-
λώντας την να συνεχίσει την τακτική του πατέρα της που ενεργούσε δίκαια. Εφόσον ο Πρωτέας κατά την εντολή των θεών προστάτευε την Ελένη, τότε και η Θεονόη οφείλει να συνεχίσει αυτή την τακτική και να τιμήσει έτσι τον νεκρό πια γονιό της και να μην την παραδώσει σε έναν κακό αδελφό, που τη θέλει γυναίκα του με τη βία. Το επιχείρημα στηρίζεται στο *δίκαιον*, στο αίτημα να επιστραφεί ένα ενέχυρο στον κάτοχό του και επικαλείται το όνομα του τίμιου και θεοσεβούς Πρωτέα που είχε δώσει άσυλο στην πρωταγωνίστρια.. Με τα λόγια πάντως αυτά της Ελένης δίνεται έμφαση στη σύγχυση που επικρατεί στο μυαλό της Θεονόης, η οποία ακόμα δεν μπορεί να αποφασίσει ποια τακτική να ακολουθήσει· βρίσκεται σε ηθικό δίλημμα ανάμεσα σ' εκείνο το οποίο διατάχθηκε και σ' εκείνο που η ίδια γνωρίζει ότι είναι δίκαιο, αλλά θανάσιμα επικίνδυνο.

Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί η Ελένη σε όλη της τη ρήση είναι η ευσέβεια της Θεονόης που δεν πρέπει να της επιτρέψει να πράξει κάτι ασεβές· παράλληλα, ο σεβασμός που δείχνει στον πατέρα της και τους θεούς που την εμπιστεύτηκαν σ' εκείνον θα μοιάζουν με προδοσία αν την προδώσει στο Θεοκλύμενο. Επιπλέον, το δίκαιο και η ανάγκη να απονομηθεί δικαιοσύνη παρουσιάζονται από την Ελένη σημαντικότερα από τον επικείμενο κίνδυνο της Θεονόης, αφού η ηρωίδα δεν είναι απόκτημα με κόπο του βασιλιά, αλλά το αρπάζει σατανικά και βίαια από το Μενέλαο. Τέλος, ένα άλλο επιχείρημα της πρωταγωνίστριας είναι ότι πρέπει εν τέλει να αποκατασταθεί η φήμη της στην Ελλάδα γιατί αυτό είναι δίκαιο. Τα επιχειρήματα αυτά αποβλέπουν να επηρεάσουν κυρίως συναισθηματικά τη μάντισσα και ανάλογα με το πρόσωπο στο οποίο κατευθύνονται και σε σχέση με τη στάση της ικεσίας είναι πολύ ισχυρά. Η Θεονόη διακρίνεται για το αίσθημα δικαίου, αλλά και για το σεβασμό προς τον πατέρα της και κλονίζεται από την επιχειρηματολογία της ηρωίδας.

Ο Μενέλαος επιλέγει μία διαφορετική τακτική από την Ελένη προκειμένου να πείσει τη Θεονόη. Δεν δέχεται, όπως αναφέρει ο ίδιος να πέσει στα γόνατα και να ικετεύσει, γιατί θεωρεί ότι κάτι τέτοιο είναι ανάξιο για τη δόξα και τους νεκρούς της Τροίας, καθώς θα έμοιαζε σαν δειλία· έτσι, παρουσιάζεται σκληρός διατηρώντας το ηρωικό ήθος που τον διέκρινε στους περισσότερους στίχους της τραγωδίας. Είναι ένας λόγος αντάξιος ενός βασιλιά κι ενός ήρωα, μια σθεναρή επιμονή να βρει το δίκιο του. Υπάρχει μία ολοφάνερη αντίθεση ανάμεσα στην απλή και συγκινητική ομιλία της Ελένης και το σοβαροφανή τρόπο του Μενέλαου· στα μάτια των θεατών που από τη μια έβλεπαν έναν όρθιο και ηρωικό Μενέλαο και δίπλα του τη γονατισμένη ικέτισσα Ε-

*προτιμήσω
... θάρρος*

στ. 1052-57

*Αν σωστό
λογιάζεις,
να σώσεις
έναν ξένο
τότε δώσ'
την και σώ-
σε τον· αλ-
λιώς...θα
σε λένε κα-
κιά.*

στ. 1057-69

*Στον τάφο
απάνω θα
ριχτώ...Γέ-
ρο...*

στ. 1069-76

*Βοηθό σε
κράζω βα-
θύскиωτε
Άδη· πήρες
την αμοιβή
σου· τώρα
ή φέρ' τους
στη ζωή πά-
λι ή ετούτη
ανάγκασέ
την να γί-
νει απ' του
ενάρετο γο-
υιό της α-
κόμα πιο
καλή και
να μου δώ-
σει τη γυ-
ναίκα μου*

στ. 1076-98

*Αν μου το
αρνηθείτε
θα πω όσα
δε φανέρω-*

λένη σίγουρα θα προκαλούσε εντύπωση και ενέτεινε τον έλεο του κοινού.

Η επιχειρηματολογία του Μενελάου στηρίζεται και αυτή στο δίκαιο του αιτήματός του να αποκτήσει και πάλι τη γυναίκα του, ακόμα κι αν είναι ένας ξένος. Σε περίπτωση, όμως, που η Θεονόη αρνηθεί αυτό το αίτημα τότε εκείνη θα θεωρείται κακιά, αφού δεν θα θεωρείται δίκαιη σαν τον πατέρα της, μα άδικη και κακιά σαν το Θεοκλύμενο που θέλει να αρπάξει τη γυναίκα ενός άλλου σκοτώνοντάς τον. Η φράση αυτή λειτουργεί ως επιχειρήμα επειδή ακριβώς η Θεονόη είχε τη φήμη μιας ευσεβούς και δίκαιης μάντισσας· ενδιαφέρονταν για τη φήμη της με κάθε τρόπο και η εκτίμηση που έχαιρε από τους συντοπίτες της θα χάνονταν αφού οι ενέργειές της θα αντιτίθονταν στη φήμη της και τη γνώμη των άλλων.

Ο Σπαρτιάτης βασιλιάς προσπέφτει στο μνήμα του Πρωτέα και απευθυνόμενος στο νεκρό πιέζει τη Θεονόη να ακολουθήσει τη δέσμευση του πατρός της. Ζητάει από το νεκρό βασιλιά να προσέχει τη γυναίκα του, αν και είναι αδύνατο, αλλά δε θέλει και δεν πρέπει να κακολογούν τον νεκρό πατέρα της.

Ο λόγος του Μενελάου που χαρακτηρίζεται από μία σοβαροφάνεια διαθέτει ένα παράδοξο μίγμα επιχειρηματολογίας και άχρηστων πλεονασμών γύρω από τη δικιά του γενναιότητα. Παρ' όλ' αυτά όμως δεν είναι γελοίος όσο θα νομίζαμε· η έκκλησή του αυτή στον Άδη, να δώσει πίσω εκείνους που πέσανε στην Τροία, είναι βέβαια υπερβολικά ρητορική· είναι όμως και ένας ακόμη τρόπος να εκφραστεί το αίσθημα ενοχής για τη ματαιότητα του πολέμου, και παράλληλα η εύλογη απαίτηση ότι μια και η αλήθεια φανερώθηκε πρέπει να αποκαλυφθεί σε όλους και να βγει κάτι καλό από αυτήν.

Έχει ιδιαίτερη σημασία ότι ο Σπαρτιάτης ήρωας καλεί τον Άδη να πιέσει τη μάντισσα να γίνει καλύτερη από το δίκαιο πατέρα της, ο οποίος απλά κρατούσε και προφύλασσε την Ελένη στη χώρα του· η Θεονόη θα γίνει καλύτερη από εκείνον όχι μόνο σώζοντας τη ζωή τους, αλλά ίσως και βοηθώντας τους να δραπετεύσουν. Έτσι, μέσα από την παράλογη επίκληση στον Άδη σχηματίζεται μία τραγική αντίθεση ανάμεσα στο θάνατο του άδικου πολέμου και στο θετικό που μπορεί να εξαχθεί από αυτόν. Ρητορικά πρόκειται για μία αντίθεση ανάμεσα στο αντίθετο (η επιστροφή των νεκρών από τον Άδη) και στο δυνατό (να βοηθήσει η Θεονόη και να του επιστραφεί η γυναίκα του).

Ο Μενέλαος έχει αποφασίσει να αποκαλύψει εν μέσω απειλών το σχέδιο που κατάστρωσαν με την Ελένη και τον όρκο τους σχετικά με την αυτοκτονία τους. Από μια σκοπιά ο λόγος αυτός μοιάζει σαν επανάληψη και ότι δεν έχει κάποιο ρόλο στην τραγική πλοκή· ωστόσο, αποτελεί ένα ισχυρό μέσω προκειμένου

*σε η Ελένη
...Θα πολε-
μήσω... τη
σκοτώσω κι
ύστερα να
μπήξω το
ξυράφι...
να στάξει
όλο αίμα*

στ. 1099-100
*Τα λόγια
τους εσύ θα
κρίνεις,
κοίτα σε ό-
λους η από-
φασή σου
αυτή ν'αρέ-
σει*

στ. 1101-104
*Είμαι ευσε-
βής και θέ-
λω έτσι να
μείνω· κα-
θάριο θα
κρατήσω τ'
όνομά μου
και του πα-
τέρα... απο-
κτώντας
κακή φήμη*

να πειστεί η μάντισσα να τους ενισχύσει με τη σιωπή της. Ο τραγικός ήρωας στο σκέλος αυτό της ρήσης του διατυπώνει την απειλή ότι θα μονομαχήσει μέχρι θανάτου με το Θεοκλύμενο, ενώ νωρίτερα θα σκοτώσει τη γυναίκα του κι εκείνος θα αυτοκτονήσει πάνω στον ίδιο τον τάφο· η απειλή της αυτοκτονίας πάνω στο μνήμα του πατέρα της έχει σημασία γιατί η Θεονόη γνωρίζει πολύ καλά ότι ένας τέτοιος θάνατος θα μολύνει ανεπανόρθωτα τον τάφο και το βωμό. Αυτό βέβαια είναι το χειρότερο από όλα και εκείνη η απειλή που επιδρά αποφασιστικά σε ένα δίκαιο και θεοσεβούμενο άτομο σαν τη Θεονόη.

Ο Χορός παρεμβαίνει ακόμα μία φορά, όπως είχε παρέμβει νωρίτερα πριν αρχίσει τη ρήση του ο Μενέλαος. Ουσιαστικά μοιάζει σαν ένα είδος διαιτητή που καθορίζει τη διαδοχή των ρήσεων ανάμεσα στους δύο ενάγοντες ενός ιδιότυπου δικαστικού αγώνα. Βέβαια, εδώ δεν υπάρχει κάποιος δικαστικός αγώνας, γιατί οι δύο σύζυγοι επιζητούν το ίδιο πράγμα και οι δυο και δεν στρέφεται ο ένας εναντίον του άλλου· ωστόσο, με τις παρεμβάσεις αυτές του Χορού ο ποιητής κατορθώνει να δώσει στη σκηνή την ατμόσφαιρα του αγώνα, όχι με μια σειρά αντιτιθέμενων επιχειρημάτων, αλλά μέσα από το ίδιο επιχείρημα που αναπτύσσεται από δύο διαφορετικά πρόσωπα. Δεν ήταν αναγκαίο η σκηνή τούτη να θυμίζει αγώνα· ο λόγος της Ελένης από μόνος του ήταν αρκετός, αλλά με το να παρουσιάζεται έτσι δίνεται έμφαση στη σύγκυση που έχει καταλάβει την Θεονόη και το ηθικό της δίλημμα.

Ο Χορός εδώ δεν έχει το ρόλο ενός τέταρτου υποκριτή, αλλά πρακτικά ενσαρκώνει το ρόλο της κοινής γνώμης που προσπαθεί σα διαιτητής να πάρει αποστάσεις ανάμεσα στην Ελένη που συμπαθεί και θέλει να δικαιωθεί και στη Θεονόη που διακινδυνεύει τη φήμη ή τη ζωή της ανάλογα με την απόφαση που θα πάρει· έτσι και την καλεί η απόφασή της να είναι αρεστή σε όλους.

Η Θεονόη χωρίς καμία επιβράδυνση απαντά ευθέως ότι θα συντρέξει τους δύο ήρωες και θα τιμήσει τη φήμη της ως δίκαιη και το όνομα και τη φήμη του πατέρα της. Δε θέλει να έχει κάποια κακή φήμη, ούτε και να μολυνθεί το μνήμα του πατρός της με το αίμα αθώων ανθρώπων που αναζητούν μία δίκαιη λύση απέναντι στην άδικη απαίτηση του αδελφού της, τον οποίο αρνείται να βοηθήσει. Η μάντισσα ενδιαφέρεται πάρα πολύ για την υστεροφημία της και τούτο δείχνει το πόσο την επηρέασε η επίκληση της Ελένης, αλλά κυρίως η προειδοποίηση του Μενελάου ότι *θα τη λένε κακιά*: παράλληλα, ιδιαίτερο αντίκτυπο είχε το επιχείρημα της Ελένης ότι έτσι δε θα τιμήσει τον πατέρα της, καθώς και η επίκληση του Μενελάου στον Άδη να φανεί καλύτερη από τον Πρωτέα και η απειλή ότι θα μολύνουν με αίμα το μνήμα.

στ. 1102-129

*Έχω μες
στην καρ-
διά μου να-
ό μεγάλο
της δικαιο-
σύνης...κι
όσο μπορώ
θα τη φυ-
λάξω...άδι-
κο να μη
σου δώσω
τη γυναίκα
κι εκείνος
το ίδιο θα
'κανε..στην
άμυαλη
εγώ πράξη
δε γίνομαι
βοηθός*

Η απάντηση της μάντισσας όπως και ο χαρακτήρας της και ο δραματικός της ρόλος είναι μοναδικά. Υπάρχει ένας συγκρατημένος ηρωισμός στα λόγια της, που δεν κρύβουν όμως κάποια ανησυχία καθώς ανακοινώνει την ευνοϊκή για την Ήρα κρίση της· βέβαια δε συντάσσεται στο πλευρό της θεάς από συμπάθεια σ' αυτήν ή επειδή γνωρίζοντας τις θεότητες δέχεται να υποστηρίξει τα ιδιοτελή τους συμφέροντα· το μόνο που υποστηρίζει είναι το ανθρώπινο συμφέρον και η δικαιοσύνη.

Τα πρώτα λόγια μοιάζουν με την δικαστική απόφαση, μια νομική διατύπωση -θα λέγαμε- του δικαιώματος του Μενελάου να ξανακερδίσει τη γυναίκα του και το υποστηρίζει παρά τον κίνδυνο που διατρέχει η ίδια προσωπικά. Η ίδια θεωρεί ότι είναι δίκαιη και έχει πλήρη αντίληψη του δίκαιου αιτήματος των δύο ηρώων. Η ενέργειά είναι σύμφωνη με την απόφαση που θα έβγαζε ο ίδιος ο Πρωτέας. Εξάλλου, η μάντισσα δε θέλει να γίνει συνεργός σε μία άμυαλη πράξη όπως αυτή του Θεοκλύμενου· πιστεύει ότι με την τέτοια κρίση της θα βοηθήσει και τον ίδιο το Θεοκλύμενο που κινδυνεύει άμεσα να γίνει ασεβής και να τιμωρηθεί. Εκφράζει την ελπίδα ότι εμποδίζοντας τον αδελφό της από μία ανόσια πράξη δολοφονίας, θα καταφέρει ίσως να ξυπνήσει κάτι καλύτερο μέσα του, αλλά πρέπει επίσης να προβλέψει και το αντίθετο. Στην πραγματικότητα έχει προβεί σε μία πράξη αυτοθυσίας που αντιστοιχεί στην απόφαση του Μενελάου και της Ελένης να αυτοκτονήσουν.

Η επιλογή της αλήθειας από την πλευρά της Θεονόης οδηγεί σε μία μεταβολή τις σχέσεις της με τους θεούς και τους θνητούς. Η μάντισσα εκλέγοντας τη δικαιοσύνη, εκλέγει την πλευρά της ανθρωπότητας κι αυτό με προσωπικό της κίνδυνο· συμμάχησε με τον κόσμο των αβέβαιων εκβάσεων και η λανθασμένη της παρατήρηση ότι θα κάνει καλό στον αδελφό της έχει σκοπό να δείξει ότι δεν είναι πια η απόμακρη ιερή προσωπικότητα και μάντισσα.

Οι στίχοι 1110-1113 θυμίζουν τον Ιππόλυτο, τον τραγικό ήρωα της ομώνυμης τραγωδίας· εκείνος έχοντας αποφασίσει να μείνει παρθένος σε όλη του τη ζωή αποφασίζει να υπηρετήσει και να τιμήσει σαν προστάτιδά του μόνο την Άρτεμη, ενώ αποφεύγει με υβριστικό τρόπο και αρνείται να θυσιάσει στην Αφροδίτη. Παρθένα δηλώνει ότι θα μείνει και η Θεονόη, η οποία, ωστόσο αποφεύγει να φερθεί υβριστικά προς την Αφροδίτη· μάλιστα ενώ συντάσσεται στο πλευρό της Ήρας καλεί και τους δύο ήρωες παρακάτω να ζητήσουν και τη δική της βοήθεια προκειμένου να μη διαπράξουν ύβρη και βλασφημία προς την Κύπρια θεότητα.

στ. 1129-135
Κοιτάχτε να

Η Θεονόη αποχωρεί ζητώντας από τους δύο συζύγους να επινοήσουν ένα σχέδιο διαφυγής, αφού προσευχηθούν στις δύο

βρείτε κάποια λύση στο φευγίό σας...πρώτα τους θεούς παρακαλέστε· η Κυπρίδα...κι η Ήρα

θεές. Φαίνεται πάντως πως η μαντική ικανότητα της Θεονόης έχει κάποια όρια. Δεν κάνει κανέναν υπαινιγμό για κάποιο σχέδιο διαφυγής, ίσως γιατί αυτό θα καθιστούσε περιττό το τελευταίο τμήμα του έργου.

Σε όλο αυτό τον ιδιότυπο δικαστικό αγώνα και την τελική κρίση της Θεονόης διακρίνεται η εμπιστοσύνη που δείχνει ο Ευριπίδης στην ανθρώπινη λογική· πρώτα και κύρια την κρίση και τον τρόπο που θα εξελιχθούν τα πράγματα τον καθορίζει ένας άνθρωπος, η Θεονόη· η προτροπή της να καλέσουν τους θεούς να τους συντρέξουν οφείλεται στο σεβασμό που τους δείχνει και ότι πρέπει πάντα ο άνθρωπος να έχει του θεούς αρωγούς σε ό,τι εκείνος αποφασίζει. Παράλληλα, η εμπιστοσύνη του διακρίνεται στα λογικά επιχειρήματα που τελικά πείθουν το δραματικό δικαστή και τελικό κριτή, αλλά και το γεγονός ότι επικρατεί η λογική και όχι το πάθος· εξάλλου, κάτι τέτοιο ελπίζει να πετύχει και στην ψυχολογία του Θεοκλύμενου η Θεονόη.

Οι θεατές ακούγοντας τη Θεονόη να ανακοινώνει την απόφασή της δεν μπορούν παρά να αισθανθούν μία λύτρωση και μία ευχαρίστηση. Είναι μία κάθαρση, όπως λέει και ο ορισμός του Αριστοτέλη, που έρχεται αμέσως μετά τον έλεο και το φόβο των θεατών που προκλήθηκαν από τις επιχειρηματολογίες των τριών ηρώων. Μία ανακούφιση καταλαμβάνει το κοινό γιατί η απόφαση αυτή της Θεονόης βοηθά το τραγικό ζεύγος να ξεφύγει από τη βάρβαρη χώρα και προσδίδει μια ελπίδα για το μέλλον του, αφού αυτό δεν έχει ακόμα καθοριστεί καθώς δεν υπάρχει ακόμα σχέδιο διαφυγής. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπουμε και τα συναισθήματα σεβασμού και συμπάθειας που προκαλεί αυτή η απόφαση προς το ίδιο το πρόσωπο της Θεονόης· ο σεβασμός πηγάζει από το αίσθημα δικαίου που φαίνεται να διακρίνει τη μάντισσα και από τη στάση της απέναντι στους θεούς επιλέγοντας τελικά τη θεά της συζυγικής αρμονίας και πίστης· από την άλλη η συμπάθεια προς τη Θεονόη πηγάζει όχι απλά από τη θετική απάντηση και κρίση της, αλλά κυρίως επειδή τούτο γίνεται θέτοντας σε άμεσο κίνδυνο της ίδια τη ζωή.

γενικότερα σχόλια

Σε όλη αυτή τη σκηνή δε χρησιμοποιούνται καθόλου στοιχεία του μύθου. Πρόκειται για ένα δικαστικό αγώνα που δεν στηρίζεται στη μυθική παράδοση, αλλά μόνο στην ευριπίδεια επινόηση της μυθολογίας.

Ωστόσο, το συμβούλιο των θεών που αναφέρει στην αρχική ομιλία η Θεονόη αποτελεί μία ιδιαίτερη επινόηση του ποιητή, προκειμένου να προσδώσει μεγαλύτερο κύρος στη μάντισσα. Βέβαια, πρόκειται για μία ανθρωπόμορφη αντίληψη των θεών, όπως τη βλέπουμε ακόμα από την επική ποίηση και τον Όμηρο, αν και την τελική απόφαση την αφήνουν στα χέρια μιας θνητής παρθένας.

Η προώθηση του μύθου εδώ συντελείται πρακτικά με την απόφαση που λαμβάνει η Θεονόη να συντρέξει τους δύο ήρωες και να μην αποκαλύψει την παρουσία του Μενελάου στην Αίγυπτο στον αδελφό της και βασιλιά, Θεοκλύμενο. Η ηρωίδα προτιμά να κινδυνεύσει η ίδια από το λάβει μία άδικη απόφαση και να βοηθήσει έναν άμυαλο αδελφό.

Το σημαντικότερο πρόσωπο σε τούτη τη σκηνή είναι η ιερή και σεβάσμια παρθένα, η **Θεονόη**. Από την είσοδό της ακόμα δηλώνεται η ιερότητα του προσώπου αυτού, καθώς συνοδεύεται από δάδες και ο αέρας εξαγνίζεται με θειάφι και φωτιά για την πιθανότητα που πέρασε κάποιος αμόλυντος. Η παρθενία της, εξάλλου, τονίζεται σε όλη τη σκηνή εντείνοντας το αίσθημα σεβασμού προς αυτήν και τις αποφάσεις της, ενώ παράλληλα, από την εμφάνισή της ακόμα δηλώνεται η αλάνθαστη ικανότητά της να χρησιμοδοτεί κάνοντας μία τρανή αντίθεση με τη ρήση και την καταδίκη του γέροντα αγγελιαφόρου. Ενώ, στην αρχή η μάντισσα μένει απόμακρη και δε φαίνεται να ενδιαφέρεται για τους δύο ήρωες, αλλά μόνο να μη κινδυνεύσει εκείνη, αργότερα παρατηρούμε μία μεταστροφή στη ψυχολογία αφού τα λογικά επιχειρήματα και οι απειλές, αλλά και η συγκίνηση που εμπνέει η ικεσία της Ελένης και ο ηρωισμός του Μενελάου τη μεταπειθούν να τους στέρξει. Είναι πολύ ευαίσθητη απέναντι στο ζήτημα της μεταθανάτιας αντίληψης και υστεροφημίας, όπως ακριβώς απαιτεί το ηρωικό ήθος, αλλά και σέβεται το νεκρό δίκαιο πατέρα της· δε θέλει να μολυνθεί ο τάφος του με αθώο αίμα και φοβάται μήπως τελικά με κάποια αρνητική απόφαση θεωρηθεί άδικη αφού δε θα ενίσχυε τους δύο ήρωες· έχει βαθύ αίσθημα δικαίου και η ίδια -όπως ζήτησε ο Μενέλαος από τον Άδη- προσπαθεί να φανεί καλύτερη από τον Πρωτέα. Εκείνη αντιλαμβάνεται άμεσα ότι η απόφασή της θα τη θέσει σε κίνδυνο από τον άμυαλο αδελφό της, αλλά πιστεύει ότι μπορεί να τον βοηθήσει να μη δεχτεί τη μίση των θεών για κάποια ανόσια πράξη του, όπως ο θάνατος στον τάφο του πατρός της. Ωστόσο, προτιμά να θυσιαστεί για το σωστό και το δίκαιο αίτημα του τραγικού ζεύγους.

Η **Ελένη** μόλις ακούει την -ανεκτέλεστη- εντολή της μάντισσας να ειδοποιήσουν τον αδελφό της αμέσως πέφτει ικέτισσα στο πόδια της Θεονόης και της ζητά να τους συντρέξει. Με την ικεσία τούτη ο Ευριπίδης προχωρεί ακόμα περισσότερο την ολοκλήρωση του χαρακτήρα της ηρωίδας. Διακρίνεται ακόμα μία φορά η τιμιότητά της και ο αγώνας που κάνει να μπορέσει να διαλύσει όλες τις κακές για αυτήν φήμες που κυκλοφορούν στην Ελλάδα και την αποκατάσταση της φήμης της. Δείχνει ακόμα πιο έντονα την ευαισθησία της στην αδικία απέναντι στο πρόσωπό της από θεούς και θνητούς, ενώ ο ποιητής δε σταματάει να τονίζει την αφοσίωση και την αγάπη της προς το σύζυγό της. Μέσα από την ικεσία της μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε την ευσέβειά της προς το ιερό πρόσωπο της Θεονόης και το σεβασμό που τη διακατέχει απέναντι στη μάντισσα· ακόμα μία φορά φαίνεται η ιδιαίτερη ευφυία της όπως αυτή διακρίνεται από τα επιχειρήματα και τον τρόπο που τα θέτει πιέζοντας ηθικά τη Θεονόη.

Μέσα από τη ρήση του ο **Μενέλαος** δείχνει ακόμα μία φορά το ηρωικό του ήθος· επιλέγει μία διαφορετική τακτική από την Ελένη προκειμένου να πείσει τη Θεονόη καθώς δε δέχεται να πέσει στα γόνατα ικετεύοντας, γιατί αυτό το θεωρεί ανάξιο για τη δόξα και τους νεκρούς της Τροίας και του φαίνεται σα δειλία. Ο λόγος του χαρακτηρίζεται από μία σοβαροφάνεια, αλλά διαθέτει ένα παράδοξο μίγμα επιχειρηματολογίας και άχρηστων πλεονασμών γύρω από τη δική του γενναιότητα. Οι απειλές του αποτελούν τμήμα της επιχειρηματολογίας του· σαν έξυπνος άνθρωπος αντιλαμβάνεται την πίεση που θα ασκήσουν σε μία ευαίσθητη και σεβάσμια προσωπικότητα σαν της Θεονόης. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί η σχετική έλλειψη σεβασμού απέναντι στη Θεονόη· οι απειλές του σε μία ιερή μάντισσα δεν μπορεί παρά να θεωρηθούν βλασφημία, αλλά αυτό εξισορροπείται από το δίκαιο του αιτήματός του.

Β' επεισόδιο

5η σκηνή (1138-1219)

νόημα

Οι δύο ήρωες μένουν μόνοι με το Χορό στη σκηνή και αμέσως αρχίζουν να καταστρώνουν ένα σχέδιο διαφυγής. Αρχικά η Ελένη αφήνει το σχέδιο στο Μενέλαο, ο οποίος προτείνει να πάρουν ένα αμάξι και να δραπετεύσουν, αλλά -όπως αντιτείνει η Ελένη- πρόκειται για ένα τόπο που δεν ξέρουν· η πρόταση να κρυφτούν και να σκοτώσουν το Θεοκλύμενο απορρίπτεται από τη γυναίκα του, γιατί σε τέτοια περίπτωση θα τον ενημέρωνε η Θεονόη που είναι μάντισσα. Τη λύση δίνει η έξυπνη ηρωίδα που προτείνει να παραστήσει ο Μενέλαος ένα ναυτικό, το μόνο που σώθηκε τάχα από το καράβι του Σπαρτιάτη βασιλιά και τον οποίο είδε νεκρό. Έτσι, η Ελένη μέσα σε θρήνους και με την ανάλογη εμφάνιση θα ζητήσει να θάψει το Μενέλαο στη θάλασσα, γιατί έτσι συνηθίζεται τάχα στη χώρα της· στο δανεικό καράβι θα ανεβαίνει και ο άνδρας της και οι λίγοι σύντροφοί του και θα δραπετεύσουν. Μετά την κατάστρωση του σχεδίου η Ελένη ετοιμάζεται να μπει στο παλάτι για να κόψει τα μαλλιά και να ματώσει το πρόσωπό της σα σημάδια θρήνου και πένθους, ενώ κάνει μία τελευταία προσευχή στην Ήρα και την Αφροδίτη που της καλεί να τη βοηθήσουν σ' αυτό της το εγχείρημα.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1138-139

*Ο άδικος
ποτέ χαρά
δε βλέπει,
μουάχα με
το δίκιο η
σωτηρία*

Ο Χορός επιδοκιμάζει την απόφαση της Θεονόης τονίζοντας ότι η ευτυχία είναι μόνο με το μέρος του δίκαιου και σωστού ανθρώπου. Η αποφθεγματική αυτή ρήση -όχι σπάνια για το Χορό που εκφράζει συχνά τέτοιες σοφιστείες- τονίζει όχι μόνο τη δίκαιη απόφαση της Θεονόης, αλλά και το δίκαιο σκοπό των δύο ηρώων προκειμένου να αποφευχθεί η πιθανή ύβρη από μέρους τους. Επιπλέον, ο Χορός στους στίχους τούτους εκφράζει και τη γνώμη του κοινού ασκώντας έμμεσα κριτική και στην άδικη στάση του Θεοκλύμενου που πιέζει την ηρωίδα να τον παντρευτεί παρά τη θέλησή της.

στ. 1141-142

*μα πρέπει
τον τρόπο
να μου πεις
που θα
σωθούμε*

Η Ελένη επανέρχεται στο κρίσιμο θέμα του σχεδίου με το οποίο θα κατορθώσουν να δραπετεύσουν. Ουσιαστικά ο δραματικός ρόλος αυτής της σκηνής είναι η κατάστρωση ενός ικανού σχεδίου ώστε να επέλθει η σωτηρία των δύο ηρώων και η αριστοτελική κάθαρση.

Χαρακτηριστικό είναι ότι η Ελένη καλεί το Μενέλαο σαν άνδρα να βρει το κατάλληλο σχέδιο. Ωστόσο, ο ποιητής δε θέλει το Μενέλαο να προτείνει ένα καλό σχέδιο, αλλά να τη λύση να δίνει η Ελένη. Με τη φράση αυτή προετοιμάζεται το έδαφος για να αποδειχθεί ακόμα μία φορά η έξυπνάδα και η λογική της Ελένης και να τονιστεί ακόμα μία φορά η ριζοσπαστική θέση του ποιητή ότι και οι γυναίκες μπορούν να σκέφτονται σωστά.

στ. 1143-156

*αμάξια να
μας δώσουν
ένα;... Αν
κρυφτώ μέ-
σα κι έτσι
με το σπαθί
του άρχοντα
σκοτώσω;*

Ο Μενέλαος προτείνει μερικές λύσεις, οι οποίες τελικά αποδεικνύουν ακόμα μία φορά την επιπολαιότητά του. Ο ποιητής επανειλημμένα υποβιβάζει τον ήρωά του προκειμένου να ξεχωρίσει την Ελένη. Από το συλλογισμό του Σπαρτιάτη διακρίνεται η βιασύνη του, αλλά και η ανολοκλήρωτη σκέψη του, όταν δεν ελέγχει όλες τις πιθανότητες και όλα τα πιθανά συμβάντα που θα ακολουθήσουν. Αντίθετα, η Ελένη διακρίνεται για την ευστροφία της, καθώς αντιτείνει ισχυρά επιχειρήματα στα μειονεκτήματα των συλλογισμών του Μενελάου.

Η πρώτη ιδέα του τραγικού ήρωα είναι πρόχειρη, όταν πιστεύει ότι μπορεί με ένα αμάξι να φτάσει από την Αίγυπτο στην Ελλάδα και να δραπετεύσει τόσο εύκολα από την επικράτεια του Θεοκλύμενου. Η Ελένη βέβαια, αντιτείνει ότι δε γνωρίζουν καθόλου τη χώρα κι έτσι εύκολα θα οδηγηθούν σε κάποιο αδιέξοδο ή κάποια παγίδα. Αναλόγως, αστεία και δειλή φαντάζει η πρόταση δολοφονίας του βασιλιά: το επιχείρημα που παρουσιάζει η ηρωίδα ότι θα ειδοποιηθεί από το Θεονόη είναι λογικό και ισχυρό. Η μάντισσα δέχτηκε μόνο να αποσιωπήσει την εκεί παρουσία του και όχι να γίνει συνεργός στο φόνο του αδελφού της.

στ. 1157

*Αν σκέφτο-
νται σωστά
οι γυναί-
κες, άκου*

Η Ελένη ζητάει το λόγο από τον άνδρα της και αξιώνει να αντιπροτείνει εκείνη ένα σχέδιο, αν βέβαια κατά τη ρήση της σκέφτονται σωστά οι γυναίκες. Με τον τρόπο αυτό ο ποιητής εισάγει τους θεατές στην τελική λύση του σχεδίου που θα προτείνει η Ελένη. Ας σημειωθεί ότι οι λαϊκές αντιλήψεις της εποχής δε θεωρούσαν τις γυναίκες ικανές να σκέφτονται λογικά. Ωστόσο, με την πρόταση που κάνει η Ελένη διακρίνεται η λογική ικανότητα που μπορεί να έχει μία γυναίκα και μάλιστα σε αντιδιαστολή με την αυτονόητη ανώτερη ανδρική σκέψη. Αρχικά ζητάει από τον άνδρα της να σκεφτεί και να αποφασίσει, αλλά όταν βλέπει την ανικανότητά του αναλαμβάνει εκείνη, υπογραμμίζοντας έτσι ο ποιητής την αδεξιότητα και την αδυναμία που μπορεί να έχουν μερικοί άνδρες στη σκέψη τους. Αναντίρρητα, πρόκειται για μία ιδιαίτερα ριζοσπαστική θέση του ποιητή υπέρ των γυναικών.

στ. 1158-194

*το σχέδιο
της
Ελένης*

Το σχέδιο της Ελένης δεν είναι άλλο από το να παραστήσει ο άνδρας της το νεκρό και εκείνη ότι τάχα θα του κάνει κηδεία στη θάλασσα παρουσιάζοντάς το ως ελληνικό έθιμο, θα δραπετεύσουν με καράβι δανεικό για την κηδεία. Τα ρούχα του Μενέλαου αποκτούν πλέον μία χρησιμότητα: φορώντας αυτά ο ήρωας θα παραστήσει το μόνο ναυτικό που σώθηκε από το ναυάγιο στο οποίο θα αναφερθεί ότι πέθανε ο Σπαρτιάτης βασιλιάς. Στο σχέδιο που οργανώνεται ο Μενέλαος είναι εκείνος που αντιτείνει πλέον διάφορα ερωτήματα που μπορεί να προκύψουν από το Θεοκλύμενο. Ωστόσο, ακόμα μία φορά η Ελένη αποδεικνύει την εξυπνάδα της βρίσκοντας λογικές απαντήσεις.

Το σχέδιο της Ελένης είναι μια ακραία εκδοχή του σχεδίου της Ιφιγένειας, αλλά πολύ λιγότερο εφαρμόσιμο από εκείνο. Για το λόγο αυτό και ο Μενέλαος θεωρεί ότι ο προσποιητός θάνατος είναι παλιό τέχνασμα. Για να πείσει η Ελένη το βασιλιά ότι ο Μενέλαος είναι νεκρός, σύμφωνα με την είδηση ενός ναυαγού που επέζησε και ότι από τη μια στιγμή στην άλλη άλλαξε γνώμη κι είναι έτοιμη πια να τον παντρευτεί και ταυτόχρονα να τον εξαπατήσει για να της δανείσει το καλύτερό του πλοίο με ψεύτικες νεκρικές τελετές, κάνουν το σχέδιο τελείως ανεφάρμοστο· ο βασιλιάς θα έπρεπε να είναι τελείως αγαθός, αν όχι ηλίθιος για να πειστεί. Παρ' όλ' αυτά η Ελένη είναι μία πανέμορφη γυναίκα που μπορεί εύκολα να μαγέψει κάθε άνδρα και ακόμα με μία προσποιητή πένθιμη εμφάνιση θα προκαλέσει τον οίκτο και τη συμπόνια του Θεοκλύμενου.

Με το σχέδιο της Ελένης η αλήθεια -σχετικά με την αθωότητα της ηρωίδας και το είδωλο- και η αποκάλυψή της μπαίνουν στην υπηρεσία της απάτης· αυτή που κινεί τα νήματα της εξαπάτησης δεν είναι πια η Ήρα, που επινόησε την αρχική ψευδαίσθηση, αλλά η Ελένη που ολοκληρώνει τον κύκλο της μηχανής. Έτσι, ο ποιητής ακόμα μία φορά παίζει φιλοσοφικά ανάμεσα στο φαίνεσθαι και το ε@ναι, ανάμεσα στην αλήθεια και την απάτη, που όμως θεωρείται αποδεκτή γιατί θα οδηγήσει εν τέλει σε εκεί-νη· σήμερα θα λέγαμε ότι ο σκοπός, που είναι η αποκάλυψη και η διατράνωση της αθωότητας, αγιάζει τα μέσα - δηλαδή, την απά-τη.

στ. 1195-197

*Εγώ θα πά-
ω μέσα, τα
μαλλιά μου
να κόψω,
αντί λευκά
θα βάλω
μαύρα, το
πρόσωπό
μου άγρια
θα ματώσω*

Η Ελένη ετοιμάζεται να μπει στο παλάτι για να αλλάξει την εμφάνισή της ώστε να γίνει πιο πιστευτό το προσποιητό πένθος για τον τάχα νεκρό Μενέλαο. Θα κόψει, όπως αναγγέλλει τα μαλλιά της, θα φορέσει μαύρα ρούχα και θα ματώσει το πρόσωπό της. Όλα αυτά ήταν χαρακτηριστικά των ανθρώπων που πενθούσαν και διατηρούνται και σήμερα ακόμα σε πολλές περιοχές. Τα μαύρα ρούχα συμβολίζουν τη σκοτεινιά του Κάτω Κόσμου, όπου δε φτάνει το φως και όλα μοιάζουν μαύρα· ο ίδιος ο Μενέλαος ονόμασε τον Άδη *βαθύσκοιωτο*· παράλληλα, τα μαύρα ρούχα υποδηλώνουν τη μελαγχολία και τη θλίψη σε αντίθεση με τα λευκά και ζωντανά χρώματα που υποδηλώνουν τη χαρά της ζωής. Το κόψιμο των μαλλιών και το μάτωμα στο πρόσωπο με τα νύχια ή με χτυπήματα στο πρόσωπο και το στήθος μαρτυρούν τον πόνο που αισθάνεται το άτομο και τη θλίψη του· ωστόσο, αποτελούν και μία προσπάθεια του πενθούντος να ασχημύνει ώστε να φύγει μακριά από εκεί ο θάνατος.

στ. 1198-201

*Τρανός ο
αγώνας και
δύο τέρματα*

Η Ελένη γνωρίζει πολύ καλά ότι είναι ένα ριψοκίνδυνο για τη ζωή της σχέδιο. Έχει όμως λάβει τις αποφάσεις της κι έχει ορκιστεί ότι αν δε γυρίσει στη Σπάρτη με το Μενέλαο δεν υπάρχει λόγος να ζει. Λόγω όμως του δύσκολου εγχειρήματος παρακάτω

έχει: να χά-
σω τη ζωή
στ. 1202-219
Η επίκλη-
ση της Ε-
λένης στις
θεές

απευθύνει μία έκκληση στις δύο θεές που σημάδεψαν τη ζωή της.

Η Ελένη παρακαλά τις δύο θεές που σημάδεψαν τη ζωή της με τις αποφάσεις τους να τη βοηθήσουν να πετύχει το σχέδιο. Πρακτικά η ηρωίδα κάνει αυτό που της πρότεινε ο Θεονόη, για να έχει επιτυχία όποιο σχέδιο καταστρώσουν. Είναι μία δύσκολη στιγμή και η βοήθεια των θεών είναι απαραίτητη όσο ποτέ άλλοτε.

Αρχικά απευθύνεται στην Ήρα, από την οποία ζητά αρωγή στα σχέδιά τους υψώνοντας τα χέρια (σκηνοθετική οδηγία). Πιο πολλά όμως λόγια απευθύνει προς την Αφροδίτη. Η Ήρα ήταν σύμμαχός της από την αρχή· εξάλλου, ένα αίτιο που δημιουργήθηκε το είδωλο ήταν να μη την απαγάγει ο Πάρης. Η Αφροδίτη από την άλλη, έχει πολλούς λόγους να θέλει να εμποδίσει αυτό το σχέδιο και για το λόγο τούτο η ηρωίδα της απευθύνει πιο πολλά λόγια. Τη θεωρεί ακόμα υπεύθυνη για όλα της τα βάσανα και η προσευχή της θυμίζει ρητορικό λόγο που προσπαθεί να τονίσει όσα πέρασα για να ρίξει στο φιλότιμο τη θεά. Η πρωταγωνίστρια θεωρεί ότι τα βάσανά της εξαιτίας της Κύπριδος είναι αρκετά· αν θέλει να την αφανίσει ας το κάνει στην πατρίδα της. Την κατηγορεί για πολλές συμφορές και δόλια μέσα που χρησιμοποιεί η θεά, αλλά αποφεύγει να πέσει σε ύβρη και αλαζονική κριτική προς τη θεά προτείνοντάς της να αλλάξει τακτική και να γίνει η πιο αγαπητή και η πιο γλυκιά θεά των ανθρώπων.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε την αλλαγή στη συμπεριφορά της ηρωίδας. Ενώ στον Πρόλογο έκλαιγε τη μοίρα της, τώρα πλέον έχοντας ένα σχέδιο έτοιμο και τον άνδρα της συμπαραστάτη στο πλευρό της, έχει ανακτήσει το θάρρος της και απευθύνεται με ηρωικό ήθος στις δύο θεές και ιδίως στην Αφροδίτη.

γενικότερα σχόλια

Στην ενότητα τούτη ο μύθος προωθείται μόνο με την εξεύρεση και την κατάστρωση του σχεδίου διαφυγής των δύο ηρώων από την Αίγυπτο. Η εξαπάτηση του Θεοκλύμενου είναι και ο δραματικός ρόλος αυτής της σκηνής.

Στη σκηνή αυτή δεν έχουμε νέα στοιχεία στο χαρακτήρα και την προσωπικότητα του **Μενέλαου**. Προτείνει μερικές λύσεις που τελικά αποδεικνύουν περίτρανα την επιπολαιότητα και τις αδυναμίες του. Ο ποιητής ακόμα μία φορά διακωμωδεί και ταπεινώνει τον ήρωα με κύριο στόχο να υπογραμμίσει την εξυπνάδα της Ελένης. Από το συλλογισμό του Σπαρτιάτη διακρίνεται η βιασύνη του, και η βιασύνη του στις αποφάσεις και την ίδια τη σκέψη, αφού δεν ελέγχει από κάθε σκοπιά το σχέδιο που προτείνει. Οι ιδέες του είναι πρόχειρες και ίσως φαίνονται αστείες (όταν θέλει να δραπετεύσει διασχίζοντας μία άγνωστη χώρα με αμάξι) και δειλές (όταν κρυφά θα δολοφονήσει το Θεοκλύμενο).

Αντίθετα, η **Ελένη** διακρίνεται για την ευστροφία της, καθώς αντιτείνει ισχυρά επιχειρήματα στα μειονεκτήματα των συλλογισμών του Μενελάου. Η εξυπνάδα της κρίνεται από τη γρήγορη εξεύρεση ενός σχεδίου το οποίο με την οργανωμένη σκέψη καλύπτει από κάθε κακό ενδεχόμενο. Μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί και σαν ευρηματική.

Στάσιμο (1220-1285)

νόημα

Στην είσοδό του ο Χορός καλεί το μελωδικό αηδόνι να τον συνοδεύσει στο τραγούδι για τα πάθη της Ελένης· ζητά από το πουλί να κλάψουν τις γυναίκες των νεκρών πολεμιστών της Τροίας εξαιτίας του Πάρη που με τη συνοδεία της Αφροδίτης πήρε γαμήλιο δώρο την Ελένη. Στην αντιστροφή το άλλο ημικόριο θρηνεί τους Αχαιούς που χάθηκαν στον πόλεμο και κατοικούν πλέον στον Άδη, αλλά και τις γυναίκες τους που πενθούν αφήνοντας άδεια σπίτια· για τις συμφορές ο Χορός κατηγορεί το Ναύπλιο, τον πατέρα του Παλαμήδη, που μπέρδεψε με τις φωτιές του τους Αχαιούς για να τσακιστούν σε βράχια, ενώ άνεμοι δυνατοί παρέσυραν τον ίδιο το Μενέλαο, που έφερε στο πλοίο του το είδωλο της Ελένης που στάθηκε αιτία πολέμου.

Στην επόμενη στροφή ο Χορός προσπαθεί να βρει μια απάντηση για το ρόλο των θεών και τις γνώμες τους, ενώ ακόμα μια φορά αναφέρεται στην άδικη φήμη της Ελένης που χαρακτηρίζεται σε όλη την Ελλάδα άπιστη και προδότρα. Στην τελευταία αντιστροφή ο Χορός καταδικάζει απερίφραστα τον πόλεμο θεωρώντας ότι όποιος ψάχνει το δίκιο του στις μάχες άδικα θαρρεί πως θα σταματήσουν έτσι οι συμφορές των θνητών· τέλος, ο Χορός προτείνει ότι μπορούν να σταματήσουν οι πόλεμοι και να αποφευχθούν με το διάλογο, όπως οι Τρωάδες που προτίμησαν τη μάχη και τώρα είναι νεκροί με κατεστραμμένα κάστρα και μία Ελένη να φέρει τόσα βάσανα που συνοδεύονται από θρήνους.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1220-223 Στην αρχή της πρώτης στροφής ο Χορός καλεί την αηδόνα, το γνωστό μας μελωδικό πουλί, να τον συνοδεύσει με τη μεσα στα πυκλωδία του και τη γλυκιά φωνή του στο μοιρολόι της Ελένης. Η κατάγωγη αυτή της παράκλησης να συνοδεύσει μία θεότητα ή ένα ον τον δημιουργό στο έργο του προέρχεται ακόμα από την ομηρική παράδοση· ο ίδιος ο Όμηρος είχε καλέσει τη Μούσα να τον εμπνεύσει: "Του άνδρα τον πολύτροπο, πες μου θεά..." (Οδύσσεια, α 1) ή "Τη μάνητα, θεά τραγούδα μας..." (Ιλιάδα, Α 1). Ας θυμηθούμε ότι στην Πάροδο η Ελένη είχε καλέσει στο δικό της κομμό τις Σειρήνες, που συμβόλιζαν τον Κάτω Κόσμο· έτσι εδώ ο Χορός καλεί το αηδόνι που έχει λυπητερό κελάηδημα γιατί σύμφωνα με τον αρχαιοελληνικό μύθο η αηδόνα είναι μία μάνα που αναζητά τα παιδιά της.

στ. 1226-228 Ο Χορός ενώ στην αρχή δηλώνει ότι θέλει να θρηνήσει τα πάθη της Ελένης, ουσιαστικά αρχίζει ένα τραγούδι για τα δεινά του πολέμου και μόνο λίγο αναφέρεται στην Ελένη, απλά και μόνο για να συνδέσει ο ποιητής την πλοκή των επικών μερών με το λυρικό τμήμα. Η αηδόνα καλείται να κλάψει για τα δάκρυα και τον πόνο των γυναικών της Τροίας, οι οποίες έχασαν τους άνδρες τους από ελληνικά κοντάρια.

Έτσι, ο Ευριπίδης δεν παρουσιάζει μόνο τον πόλεμο σαν

μία συμφορά για εκείνους που χάθηκαν, αλλά για εκείνους που έμειναν πίσω. Στην πρώτη στροφή δείχνει τον πόνο των Τρωαδισσών, όπως αναλόγως θα πράξει και στην αντιστροφή για τις Ελληνίδες· βέβαια, σ' εκείνους που δεν πήραν μέρος στον πόλεμο ανήκει και η ίδια η Ελένη. Ας αναλογιστούμε ότι την παράσταση παρακολουθούν οι γονείς και οι άλλοι συγγενείς των νεκρών στρατιωτών του Πελοποννησιακού Πολέμου· έτσι η εισαγωγή συνδέεται άμεσα με την ιστορική πραγματικότητα της εποχής του ποιητή και λόγω του πολέμου γίνεται ένα ήπιο μοιρολόι.

στ. 1230-235
*όταν το πέ-
λαγο αρμε-
νίζοντας ο
Πάρης, του
χαμού ο γα-
μπρός, ήρ-
θε με συνο-
δειά την Κύ-
πριδα στους
Πριαμίδες
φέρνοντας
γάμο συφο-
ριασμένο
από τη
Σπάρτη*

Ο Χορός μετά την πανηγυρική αναγνώριση της αθωότητας της Ελένης, μπορεί πλέον και ελεύθερα επιρρίπτει όλες τις ευθύνες στον Πάρη, ο οποίος πήρε την Ελένη στην Τροία. Βέβαια, ο Χορός γνωρίζει από την αρχή ακόμα του έργου ότι η Ελένη είναι αθώα, αλλά δεν είναι πολύ ώρα -και το κοινό σίγουρα το θυμάται- που την ίδια ευθύνη επέρριψε και ο Μενέλαος στον Πάρη. Ωστόσο, ευθύνες επιρρίπτονται και στη θεά Αφροδίτη, η οποία συνόδευε τον Τρωαδίτη πρίγκιπα στη Σπάρτη που έφερε στους κατοίκους της ασιατικής πολιτείας τη συμφορά με το γάμο του.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Χορός στη στροφή αυτή, όπως και παρακάτω, τραγουδά απευθυνόμενος στην ηρώίδα, η οποία όμως έχει ήδη φύγει από τη σκηνή κι έχει μπει στο παλάτι, όπως εκείνη δήλωσε για να κόψει τα μαλλιά της, να φορέσει μαύρα ρούχα και να ματώσει -σαν ένδειξη πένθους- το πρόσωπό της. Ωστόσο, η χρήση του β' ενικού πρόσωπου ("εσένα, Ελένη, εσένα"), δημιουργεί σύγχυση ανάμεσα στο φαίνεσθαι και το είναι, σχετικά με την Ελένη και το είδωλο, εφόσον ο Πάρης δεν πήγε τη βασίλισσα της Σπάρτης στην Τροία, αλλά το είδωλό της.

στ. 1237-239
*Με πειρο-
βόλημα και
με κουτάρι
πλήθος χα-
θήκαν οι
Αχαιοί και
κατοικούν
στον άραχ-
λο Άδη τώ-
ρα...ανάβο-
ντας φωτιές
ναύτες πολ-
λούς εξολό-
θρευσε*

Στον πόλεμο όμως δεν χάθηκαν μόνο Τρώες, αλλά και Αχαιοί. Μάλιστα, ενώ για τους νεκρούς άνδρες της τρωικής πολιτείας ο ποιητής δεν κάνει κανένα λόγο, στους Αχαιούς αναφέρεται με ιδιαίτερη μνεία· αυτό απαιτείται γιατί το λυρικό αυτό άσμα συνδέεται με το υποτιθέμενο μοιρολόι που θα κάνει η Ελένη για τον τάχα νεκρό Μενέλαο. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ποιητής στους τρεις αυτούς στίχους θίγει ακόμα και τον τρόπο που χάθηκαν οι Δαναοί. Ενώ τους Τρώες θέρισε κουτάρι ελληνικό, οι Αχαιοί καθήκαν με πειροβόλημα και με κουτάρι. Έτσι, δηλώνεται όχι μόνο ο θάνατός τους από τις ηρωικές μάχες σώμα με σώμα, αλλά και οι τειχομαχίες στις οποίες οι αμυνόμενοι συμμετείχαν με κάθε όπλο. Παρακάτω, εξάλλου, κάνει άμεσα αναφορά και σε εκείνους που χάθηκαν στα βράχια του Καρηφέα από τις ψεύτικες φωτιές-φάρους του Ναύπλιου, ενώ έμμεσα αναφέρεται και στις νόστους των ηρώων του Τρωικού Πολέμου.

στ. 1240-242
οι δύστιχες

Ωστόσο, δεν είναι μόνο οι άνδρες που πέθαναν στο Ίλιον· πίσω τους άφησαν πολλές γυναίκες οι οποίες ντύθηκαν με πένθιμα ρούχα κι έκοψαν τα μαλλιά τους, ενώ τα σπιτικά έμειναν χω-

γυναίκες
τους πενθώ-
ντας έκο-
ψαν τα μαλ-
λιά· από-
μειναν έρ-
μα τα σπί-
τια χωρίς
άνδρες

στ. 1244-247
λαμπρές
φωτιές
ανάβοντας
σου Καρη-
φέα τα βρά-
για, ναύτες
πολλούς ξο-
λόθρεψε,
καθώς τις
δολερές ζυ-
γώναυ λάμ-
ψεις του
γιαλού

στ. 1250-253
τ' ομοίωμα
της Ήρας,
πολέμου
βραβείο ή
κάλλιο την
αιτία

στ. 1254-261
Τι 'ναι θε-
ός, τι μη
θεός, και τι
'ναι ανά-
μεσά τους;
...των θεών
οι γνώμες
να πηδούν

στ. 1268-269
μες τους

ρίς άνδρες. Ένα σπίτι χωρίς άνδρα στην Αρχαιότητα ήταν μεγά-
λο πρόβλημα για τη γυναίκα που έμενε πίσω, εφόσον εκείνη δεν
μπορούσε να κάνει πολλές από τις εργασίες των ανδρών και ούτε
ακόμα να φροντίσει την οικονομία ή την εργασία του ανδρός·
σπίτι χωρίς άνδρα θεωρούνταν -και σήμερα πολύ συχνά- άδειο κι
ανίκανο να επιβιώσει. Έτσι, γίνεται έμμεση μνεία στην Πηνελό-
πη που είχε προβλήματα με τους Μνηστήρες και στην Κλυται-
μνήστρα, που έκανε τον Αίγισθο εραστή της. Ωστόσο, η αναφο-
ρά και πάλι γίνεται έμμεσα στον πόλεμο που δίχαζε τους Έλλη-
νες για τόσα χρόνια και στην αποτυχημένη σικελική εκστρατεία.

Η αναφορά στο Ναύπλιο πάντως έχει άμεση σχέση με τα
λόγια του Χορού για το ανεξιχνίαστο των θεϊκών βουλήσεων. Ό-
πως ο άνθρωπος κινείται στο σκοτάδι και δε γνωρίζει τη θέληση
των θεών, παρά μόνο μετά τα γεγονότα, έτσι και οι Αχαιοί μέσα
στο σκοτάδι έβλεπαν τις φωτιές του Καρηφέα σα λύτρωση και
μόνο μετά τη σύγκρουση αντιλαμβάνονταν την παγίδα. Η βούλη-
ση των θεών μοιάζει τόσο παραπλανητική πολλές φορές, σύμφω-
να με τις μαντείες, όσο και οι φωτιές εκείνες. Η εμμονή του Ευ-
ριπίδη σ' αυτό το δευτερεύον περιστατικό των *Νόστων* υπαινίσ-
σεται όχι μόνο ότι η εμπειρία είναι απατηλή, αλλά επίσης ότι πί-
σω από την απάτη κρύβεται μία σκόπιμη κακία. Στο τέλος-τέλος
κι η αρχική απάτη της Ήρας ήταν σκόπιμη, όπως συνδέεται μέσα
στην αντιστροφή· η ζωή μοιάζει -κατά τον ποιητή- μια νυχτερινή
πορεία που τη φωτίζουν παραπλανητικοί φάροι.

Το ομοίωμα που δημιούργησε η Ήρα στην αρχή παρου-
σιάζεται σαν βραβείο για τον πόλεμο και αμέσως μετά ο Χορός
το θεωρεί αιτία. Έτσι, με την αντίθεση αυτή, αλλά και το Μενέ-
λαο που θαλασσοδέρνεται από τους ανέμους το άσμα συνδέεται
με την υπόθεση. Ωστόσο, ο ποιητής κύριο στόχο έχει την άμεση
καταδίκη του πολέμου και τη ματαιότητά του, εφόσον αυτός γί-
νεται με βραβείο ή αιτία ένα είδωλο και όχι έστω έναν άνθρωπο
πραγματικό.

Η δεύτερη στροφή ξεκινάει με το ζήτημα των ανεξιχνία-
στων θεϊκών βουλήσεων. Ο Χορός προεκτείνει την αντίληψη του
γέροντα αγγελιαφόρου σχετικά με το θείο που είναι *δυσκολουό-
ητος*· η αναζήτηση των στίχων στηρίζεται στην αβεβαιότητα που
προκαλεί στους ανθρώπους η φύση και τα έργα των θεών. Είναι
το ίδιο θέμα που κάλυπτε και τους τελευταίους στίχους της προ-
ηγούμενης αντιστροφής. Κανένας θνητός δε γνωρίζει και δεν
μπορεί να αποκαλύψει τις γνώμες των θεών που τόσο εύκολα αλ-
λάζουν και άλλοτε βοηθάνε τους ανθρώπους κι άλλοτε πάλι ξα-
φνικά στρέφονται εναντίον τους.

Ωστόσο, στα λόγια των ανθρώπων, στις μαντείες τους, δεν
υπάρχει ποτέ τίποτε σίγουρο -ο Χορός συμφωνεί με τον αγγελια-
φόρο- παρά μόνο η σιγουριά βρίσκεται στις ενέργειες των ίδιων

*ανθρώπους
δεν υπάρχει
τίποτα σί-
γουρο· σίτων
θεών μόνο
τα λόγια
βρήκα την
αλήθεια*

των θεών. Ο τελευταίος αυτός στίχος προξενεί έκπληξη καθώς δε συμβιβάζεται με τους προηγούμενους, που εκφράζουν την άποψη ότι οποιαδήποτε γνώση σχετικά με τους θεούς είναι ανέφικτη. Το νόημα όμως μπορεί να είναι απλώς ότι δεν υπάρχει σίγουρος τρόπος για να εξακριβωθεί το τι σκοπεύουν οι θεοί, εκτός κι αν οι ίδιοι το αποκαλύψουν απευθείας· Εξάλλου, κατά τους αρχαίους τραγωδοποιούς και το Σοφοκλή στον *Οιδίποδα Τύρανο*, οι θεοί ξεκαθαρίζουν τις προθέσεις τους μόνο μετά τα γεγονότα, όταν πια η ανθρώπινη συμφορά και ο αγώνας ολοκληρώνονται κατά κάποιο τρόπο τυχαία. Ίσως πάλι με τους στίχους αυτούς ο ποιητής να προσπαθεί να ξεφύγει από την ύβρη και την κατηγορία της ασέβειας.

στ. 1270-276
*Ανέμυαλοι
όσοι αποζη-
τούν τη δό-
ξα με λόγ-
χες ... η α-
μάχη δε θα
λείψει από
του κόσμου*

Αυτή η αντιστροφή αποτελεί ένα δριμύ "κατηγρώ" του ποιητή για τον πόλεμο. Θεωρεί ότι είναι χαζοί, άμυαλοι, εκείνοι που θεωρούν ότι ο πόλεμος μπορεί να τους αποφέρει δόξα γιατί τάχα μ' αυτόν θα σταματήσουν οι συμφορές από τους εχθρούς τους. Όταν το δίκαιο αναζητάμε στις μάχες και το αίμα λέει ο Ευριπίδης, τότε η σύγκρουση δε θα σταματήσει ποτέ από τον κόσμο. Από την άλλη, η αντιστροφή τούτη αποτελεί μία μομφή προς τη φιλοπόλεμη μερίδα των Αθηναίων και όσους θεωρούσαν ότι αυτός μπορεί να επιλύσει τα πολιτικά και οικονομικά τους προβλήματα.

στ. 1278-280
*ενώ μπο-
ρούσαν μο-
νάχα με τα
λόγια, Ελέ-
νη, τέλος
να δώσου-
νε στην έχ-
θρα*

Ο Ευριπίδης σε μία έντονη αντιπολεμική κριτική δε μένει μόνο στις κατηγορίες, αλλά προτείνει και ένα μέσο επίλυσης των όποιων διαφορών. Έτσι, πιστεύει ότι με τα λόγια, με το διάλογο, μπορούν τα αντιμαχόμενα στρατόπεδα πάντα να βρουν λύσεις και να σταματήσουν τις εχθροπραξίες που μόνο νεκρούς έχουν σαν αποτέλεσμα και όλα τα δεινά που παρουσίασε στα προηγούμενα μέρη του στάσιμου.

Η διαχρονικότητα των λόγων του ποιητή μπορεί πολύ εύκολα να φανεί στις μέρες μας, όπου με το διάλογο θα μπορούσαν να κλείσουν οι κύκλοι εκείνοι του αίματος για την απελευθέρωση ορισμένων κρατών. Έτσι, ο διάλογος μπορεί να προταθεί σαν μέσο αντίστασης στις πολεμικές κραυγές των πολιτικών που οδηγούν τακτικά τη χώρα σας σε κρίση με τη γειτονική Τουρκία, στους Παλαιστινίους και Ισραηλίτες για την κατεχόμενη μεσανατολική γη ή ακόμα και στο προεδρικό επιτελείο των Η.Π.Α.

Λυρικό χαρακτήρα στο στάσιμο εκτός από τη μουσική του αυλητή και τις χορευτικές κινήσεις του Χορού, προσδίδουν και τα καλλολογικά στοιχεία των στίχων τούτων. Έτσι, ο ποιητής χρησιμοποιοεί προσωποποιήσεις ("*εσένα κράζω γλυκοκέλαδο πουλί με τη λυπητερή λαλιά· βοήθα να μοιρολογήσω...κλάψε του πόνο...*" και τις "*γνώμες των θεών που πηδούν και πάλι στο ενάντιο γυρνάνε*"). Παράλληλα, δεν είναι σπάνια η χρήση εικόνων, όπως αυτή όπου *οι Αχαιοί είναι βαθιά χωμένοι στον*

άραχλο Άδη, ή οι δύστιυχες γυναίκες που πευθώντας έκοψαν τα μαλλιά τους και τα τρωικά κάστρα που φωτιά τά 'χει σαρώσει σαν κεραυνός του Δία. Αναλόγως ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί και πολλά επίθετα: γλυκοκέλαδο πουλί, του κόκκινο φουσκώνοντας λαιμό σου, γάμο συφοριασμένο, θαλασσόζωση Εύβοια, λαμπρές φωτιές, άραχλο Άδη.

γενικότερα σχόλια

Το ΣΤΑΣΙΜΟ είναι ένα από τα λυρικά τμήματα της τραγωδίας. Ο Χορός χωρισμένος σε δύο μέρη -τα ημιχόρια- με τον κορυφαίο στο κέντρο της ορχήστρας τραγουδούν το ένα στο άλλο. Κατά κανόνα το περιεχόμενο των στίχων είναι σχετικό με την πλοκή της τραγωδίας, αλλά συνήθως αναπτύσσουν ένα ζήτημα που απασχολεί άμεσα τον ίδιο τον ποιητή, όπως εδώ ο πόλεμος και ο παραλογισμός του. Ο Αριστοτέλης διακρίνει το Στάσιμο από την Πάροδο, ως προς το διαφορετικό μέτρο· έτσι θεωρείται ότι η Πάροδος ήταν σε μέτρο ανάπαιστου και τροχαίου, που μοιάζει με ρυθμό εμβατηρίου, ενώ το στάσιμο έχει πλέον ήρεμες κινήσεις με ένα ανάλογο ρυθμό. Πάντοτε ο Χορός συνοδεύεται από τον αυλητή.

Τα ευριπίδεια στάσιμα πάντως είχαν περιεχόμενο εμπνευσμένο από την τραγωδία, αλλά με πολλούς υπαινιγμούς για την σύγχρονη πραγματικότητα του ποιητή που ουσιαστικά αποτελούσε και το δικό του στόχο. Σε αυτό το είδος των ασμάτων της τραγωδίας, ο Χορός εκφράζει την κοινή γνώμη, το μέσο άνθρωπο και θεατή της παράστασης· βέβαια, ο ποιητής με το Χορό εκφράζει τις δικές του απόψεις, αλλά με τρόπο που να μοιάζει ότι εκπροσωπεί όλο το αθηναϊκό κοινό, κάνοντας μομφές και κατηγορώντας ή επικρίνοντας διάφορες καταστάσεις. Σαφώς το στάσιμο τούτο, εκφράζει τις φιλειρηνικές θέσεις των Αθηναίων, αλλά και τον πόνο όσων έμειναν ζωντανοί από τον πόλεμο και κυρίως των χήρων γυναικών και των μανάδων των στρατιωτών που σκοτώθηκαν στη μακρινή σικελική εκστρατεία -που εδώ παρομοιάζεται με την τρωική.

Στο στάσιμο τούτο δε χρησιμοποιούνται πολλοί μύθοι πέρα από εκείνους που ήδη αναφέρθηκαν στα προηγούμενα επικά μέρη. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην Αηδόνα μία γυναίκα που ο Δίας μεταμόρφωσε σε πουλί επειδή κατά μία εκδοχή σκότωσε το παιδί της και κάθε καλοκαίρι τα ξημερώματα θρηνεί το χαμό του.

Στα στάσιμα ο μύθος δεν προωθείται, αλλά λειτουργούν μόνο σαν άσματα που προσφέρουν ανάπαυλα στους θεατές δίνοντας την ευκαιρία και τον απαραίτητο χρόνο, ώστε να προετοιμαστούν οι υποκριτές.

Γ' επεισόδιο

1η σκηνή (1286-1304)

νόημα

Στη σκηνή εμφανίζεται ο Θεοκλύμενος, που φτάνει από το κυνήγι. Αρχικά, χαιρετάει τον τάφο του πατέρα του και ανακοινώνει τις πληροφορίες που έλαβε για τον ερχομό του Μενελάου· έτσι, φοβάται μήπως πρόκειται για κανένα κατάσκοπο ή για άνθρωπο που ήρθε να κλέψει την Ελένη. Βλέποντας ότι η ηρωίδα δεν είναι πια σαν ικέτισσα στον τάφο του πατρός του, αμέσως λογίζεται ότι την έκλεψαν και διατάζει τους δούλους του να ετοιμαστούν να καταδιώξουν τον κλέφτη και την ποθητή γυναίκα.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1286-304

Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου

Η εμφάνιση του βασιλιά είναι εντυπωσιακή. Είναι ώρα πια να εμφανιστεί ο Θεοκλύμενος για να προχωρήσει παραπέρα ο μύθος και να οδηγηθούν τα πράγματα σε μία λυτρωτική έξοδο, ένα ευτυχισμένο τέλος. Από την αρχική του εμφάνιση ακόμα ο Ευριπίδης θέλει να τονίσει μερικά βασικά στοιχεία του ήρωα, όπως αυτά διαφάνηκαν κατά την προηγούμενη πλοκή· η σκηνή αυτή, ουσιαστικά, έχει τον ίδιο στόχο που είχε και η εμφάνιση του Μενελάου και της Ελένης: ο ποιητής θέλει να εισάγει το χαρακτήρα του ήρωα και να τον παρουσιάσει. Έτσι, ο βασιλιάς του Νείλου παρουσιάζεται επιβεβαιώνοντας όλους τους προηγούμενους χαρακτηρισμούς που του αποδόθηκαν από τους κεντρικούς ήρωες. Σέβεται τον πατέρα του, αλλά μόνο επιφανειακά και όχι ουσιαστικά όπως η αδελφή του, μισεί τους Έλληνες με τη δικαιολογία της κατασκοπίας, μα κυρίως από φόβο μήπως κλέψουν την πρωταγωνίστρια, αλλά και τέλος τις πιέσεις που ασκεί στην Ελένη και τον πόθο του για εκείνη.

στ. 1287-290

*σ' έθαψα,
Πρωτέα,
στο ξέπορτο
κουτά, να
σου μιλάω
βγαίνοντας
ή μπαίνοντας
στο
οπίι*

Ο ίδιος στην είσοδό του αναφέρεται στον Πρωτέα και τον χαιρετάει, δικαιολογώντας μάλιστα και το λόγο που έθαψε εκεί μπροστά τον πατέρα του, αφού ήθελε να τον χαιρετάει καθημερινά. Έτσι, ο Θεοκλύμενος αρχικά εμφανίζεται ως ένας άνθρωπος που αγαπούσε και τιμάει -ακόμα και μετά θάνατον- τον πατέρα του. Βέβαια, η τιμή αυτή δεν είναι ουσιαστική, εφόσον πιέζει την Ελένη να τον παντρευτεί με τη βία· αντίθετα, η αδελφή του Θεονόη, όπως την είδαμε από την απόφασή της στον ιδιότυπο αγώνα, τιμάει περισσότερο τον Πρωτέα και προστατεύει τη μνήμη του.

Πάντως από τα λόγια του διακρίνεται μία ιδιαίτερη σημασία και τιμή που ο ήρωας αποδίδει στους νεκρούς. Αυτή την κατανόηση και τον πόθο του θα εκμεταλλευτεί η Ελένη προκειμένου να τον πείσει να τη στείλει να κηδέψει το Μενέλαο.

στ. 1291-292

*Δούλοι τους
σκύλους
πάρτε στο
παλάτι και
τις παγίδες
τούτες για
τ' αγρίμια*

Ο Θεοκλύμενος, όπως μας είχε αναφέρει η Ελένη στον Πρόλογο κατά το διάλογό της με τον Τεύκρο, έλειπε σε κυνήγι και τώρα πια επιστρέφει, γιατί, όπως αναφέρει παρακάτω, ενημερώθηκε για την παρουσία κάποιου Έλληνα στην Αίγυπτο και το παλάτι του· αυτός ο Έλληνας δεν είναι άλλος από το Μενέλαο. Σκηνοθετικά ο ποιητής μας ενημερώνει ότι ο Θεοκλύμενος έφτασε με πολλούς δούλους, μια εικόνα ανάλογη της φαραωνικής Αιγύπτου όπου οι ανώτεροι αξιωματούχοι είχαν μεγάλη συνοδεία δούλων· επίσης οι δούλοι του είχαν μαζί τους σκυλιά και ακόμα παγίδες.

στ. 1292-297

*Ναι, κά-
ποιος Έλ-
ληνας ήρθε
στον τόπο
κι οι φρου-
ροί δεν τον
ένιωσαν·
κατάσκο-
πος; Ή θέ-
λει την Ελέ-
νη ν' αρπά-
ξει;*

Ο Θεοκλύμενος δικαιολογεί την παρουσία του στη σκηνή· έφτασε όχι επειδή τελείωσε το κυνήγι, αλλά επειδή έμαθε για κάποιον Έλληνα που έφτασε στην Αίγυπτο. Η πρώτη του αυτή αναφορά δείχνει και το διαχωρισμό που κάνει ανάμεσα στους ξένους και τους Έλληνες, αφού αυτούς φαίνεται να τους φοβάται περισσότερο. Πάντως για την εκεί παρουσία του Μενελάου και την ελλιπή φύλαξη της περιοχής κατηγορεί πρώτα και κύρια τον εαυτό του και μάλιστα δηλώνει και θυμωμένος· ωστόσο, επιρρίπτει ευθύνες και στους φρουρούς, οι οποίοι δεν τον αντιλήφθηκαν για να τον συλλάβουν.

Ο βασιλιάς δικαιολογεί τη στάση του αυτή απέναντι στους Έλληνες με τη δικαιολογία ότι μπορεί να είναι κατάσκοποι· παρακάτω όμως εκφράζει και τον πραγματικό του φόβο, που δεν είναι άλλος από εκείνον που ανέφερε η Ελένη, ότι -δηλαδή- μπορεί να την απαγάγει κάποιος συμπατριώτης της. Έτσι, δικαιολογεί όλα εκείνα τα στοιχεία που έχουμε, ως τώρα, συγκεντρώσει για το σκληρό βασίλειό.

Ο Θεοκλύμενος έχει κύριο στόχο του να παντρευτεί την Ελένη· θεωρεί οποιονδήποτε μπορεί να τον εμποδίσει εχθρό του· ωστόσο, αντιλαμβάνεται ότι εκείνοι που θα μπορούσαν περισσότερο να τον εμποδίσουν στην πραγματοποίηση του ποθητού γάμου είναι οι Έλληνες που είχαν συμφέρον και ενδιαφέρον να απαγάγουν -με τη θέλησή της, βέβαια- τη συμπατριώτισσά τους.

στ. 1299-300

*Αα! Όλα
τελείωσαν·
έχει αφήσει
τον τάφο
την πήραν*

Ο νεοεμφανιζόμενος βασιλιάς αντιλαμβάνεται ενώ μιλάει στον τάφο του πατέρα του ότι η Ελένη απουσιάζει, όπως έκανε τόσο καιρό πια θέλοντας να αποφύγει το γάμο. Αμέσως, καταλαβαίνει ότι αυτό δεν μπορεί να έγινε, επειδή τάχα άλλαξε γνώμη από τη μια στιγμή στην άλλη για να τον παντρευτεί κι έτσι ο νους πάει αμέσως στην απαγωγή· θεωρεί ότι την έκλεψε ο Έλληνας, για τον οποίο έμαθε ότι είναι εκεί κοντά.

στ. 1301-304

*ανοίχτε
γοργά τους
στάβλους,
φέρτε τ' άρ-*

Ο βασιλιάς οργίζεται αμέσως μόλις συμπεραίνει την εξαφάνιση της Ελένης και κυριευμένος από τα πάθη και κυρίως τον πόθο του για την όμορφη βασίλισσα διατάζει με φωνές και γεμάτος έξαψη να ετοιμαστεί αμέσως από τους δούλους, ένα απόσπασμα με άρματα προκειμένου να κυνηγήσει την Ελένη.

μαια έξω Βέβαια, πάνω στην παραφορά του ο δραματικός ήρωας δε σκέ-
μήπως ξε- φτεται καν μήπως η ποθητή ηρωίδα δραπέτευσε με πλοίο. Πρό-
φύγει κρυ- κείται για τις αντιδράσεις ενός ανθρώπου που μένει υποταγμένος
φά η πο- στα συναισθήματά του και δεν μπορεί να κρατήσει την ψυχραι-
θητή γυναι- μιά του· ωστόσο, είναι αποφασισμένος να κυνηγήσει τους δραπέ-
κα τες με όποιο τρόπο μπορεί και βρίσκει κατάλληλο.

γενικότερα σχόλια

Στη σκηνή αυτή δε χρησιμοποιούνται καθόλου μυθικά στοιχεία. Η ίδια η φυσιογνωμία του Θεοκλύμενου είναι μία δημιουργία -μάλλον- του Ευριπίδη, κάτι που σίγουρα ισχύει για τη Θεονόη. Σε κανένα από τους γνωστούς μύθους δεν είχε γιο με το τέτοιο όνομα ο θαλάσσιος Πρωτέας· τουλάχιστον το όνομα του Αιγυπτίου βασιλιά είναι οπωσδήποτε επινόηση του ποιητή.

Στη σκηνή αυτή ο μύθος δεν μπορούμε ότι προωθείται. Ουσιαστικά στην εξέλιξη ρόλο παίζει απλά και μόνο η εμφάνιση του βασιλιά της χώρας του Νείλου. Η είσοδος του είναι ο βασικός άξονας της προώθησης της δράσης. Σκοπός των στίχων αυτών είναι να επιβεβαιώσουν οι θεατές το χαρακτήρα του Θεοκλύμενου, όπως αυτός είχε σκιαγραφηθεί από αναφορές και διηγήσεις των άλλων υποκριτών μια και δεν είχε εμφανιστεί ο ίδιος καθόλου. Με τη σκηνή επιβεβαιώνεται κυρίως το μένος του κατά των Ελλήνων και ο φόβος μήπως απαγάγουν την Ελένη για να τη μεταφέρουν στην Ελλάδα, κάτι που διακρίνεται ιδιαίτερα με το κινήγι που θέλει να εξαπολύσει· ωστόσο, από την είσοδό του ακόμα οι αντιδράσεις του προκαλούν τον έλεο των θεατών και το φόβο για το μέλλον του ζευγαριού και για την επιτυχία της απάτης που οργάνωσαν.

Το μόνο πρόσωπο που εμφανίζεται στη σκηνή είναι ο ίδιος ο **Θεοκλύμενος**. Πρόκειται για ένα βασιλιά που τιμάει τον πατέρα του και για το λόγο αυτό τον έθαψε έξω από την κεντρική είσοδο του παλατιού. Ωστόσο, οι τιμές που του αποδίδει, ενώ μοιάζουν να είναι ιδιαίτερες, μένουν μόνο επιφανειακές· και τούτο επειδή, δε σέβεται τη βούληση του πατρός του να προστατεύσει την Ελένη, αλλά αντίθετα, την πιέζει σε γάμο και δε διστάζει να εξαπολύσει τους δούλους του να την κυνηγήσουν μόλις φοβάται ότι δραπέτευσε. Είναι παρορμητικός και αυτό διακρίνεται από τις αντιδράσεις όταν αντιλαμβάνεται την απουσία της ηρωίδας και υποτάσσεται όχι στη λογική, αλλά στα συναισθήματά του σαν να είναι μαγεμένος από την ομορφιά της πρωταγωνίστριας.. Τέλος, μισεί κάθε Έλληνα, θεωρώντας τον ως πιθανό απαγωγέα της γυναίκας που ποθεί

Γ' επεισόδιο

2η σκηνή (1305-1424)

νόημα

Ο Θεοκλύμενος καθώς ετοιμαζόταν να εξαπολύσει κυνήγι να βρει την εξαφανισμένη Ελένη, τη βλέπει να βγαίνει από το παλάτι ντυμένη στα μαύρα με κομμένα μαλλιά και ρωτάει να μάθει τι συμβαίνει. Το σχέδιο της εξαπάτησης και διαφυγής άρχισε να υλοποιείται. Η Ελένη πληροφορεί το βασιλιά ότι τάχα έχει πεθάνει ο Μενέλαος σύμφωνα με χρησμούς της Θεονόης και με τα νέα του ναυαγού που στέκει στο μνήμα (είναι ο Μενέλαος). Ο Θεοκλύμενος παρατηρεί τα κουρέλια του Μενέλαου και θέλει να μάθει τι πληροφορίες έδωσε· αυτή τον κατατοπίζει ότι το πλοίο με το οποίο χάθηκε ο Μενέλαος συγκρούστηκε σε βράχια της Λιβύης και το ναυαγό μετέφεραν στην Αίγυπτο κάποιοι ναύτες, ενώ αποκαλύπτει ότι το είδωλο εξαφανίστηκε στον ουρανό. Βέβαια, σε όλη απάτη η Ελένη υπαινίσσεται τη βεβαιότητα της μάντισσας Θεονόης, και καλεί το Θεοκλύμενο να ετοιμάζεται για γάμο τώρα που πέθανε ο Μενέλαος. Ωστόσο, σαν αντίκαρη του γάμου, η Ελένη ζητάει την άδεια να θάψει το νεκρό άνδρα της· στις ερωτήσεις του βασιλιά πώς θα τον θάψει χωρίς πτώμα, εκείνη απαντά -όπως είχε σχεδιάσει- ότι τούτο αποτελεί συνήθεια των Ελλήνων, αλλά να μη γίνει η ταφή στο έδαφος μα στη θάλασσα και το κύμα. Τη στιγμή αυτή επεμβαίνει ο Μενέλαος ο οποίος εξηγεί ότι το έθιμο ταφής των ναυαγών γίνεται ανάλογα με την περιουσία του καθενός για ένα τέτοιο βασιλιά και απαιτείται ζωο καλής ράτσας για θυσία, καρπούς της γης, χάλκινα όπλα -αφού πρόκειται για πολεμιστή- και καράβι προκειμένου να ανοιχτούν στη θάλασσα για να μη βγει τάχα το μίasma στην ακτή. Ο Αιγύπτιος άρχοντας συμφωνεί και δέχεται να προσφέρει όλα αυτά τα δώρα για χάρη της Ελένης και να τους δώσει ένα γρήγορο φοινικικό καράβι. Βέβαια, ο Θεοκλύμενος δε θέλει να αφήσει την Ελένη να πάει στο καράβι, αλλά πειθεται και δέχεται να δωρίσει στο Μενέλαο καλά και πλούσια ρούχα, αντάξια του καλού νέου που έλαβε. Τέλος, ο Σπαρτιάτης ήρωας συμβουλεύει την Ελένη να παντρευτεί το Θεοκλύμενο τώρα πια που πέθανε ο άνδρας της και εκείνη φαίνεται να συμφωνεί και τον καλεί να πλυθεί και να αλλάξει ρούχα.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1307-309

Γιατί φόρες μαύρα, τα μαλλιά σου γιατί έκοψες γιατί δάκρυα

Ο Θεοκλύμενος έχει δει την Ελένη, η οποία βγαίνει από το παλάτι και αμέσως αναρωτιέται γιατί φορά πένθιμα ρούχα και έχει κομμένα μαλλιά. Ήδη το σχέδιο της εξαπάτησης έχει μπει σε εφαρμογή και η ηρωίδα όπως είχε δηλώσει στο τέλος του προηγούμενου επεισοδίου θα ντύνονταν αναλόγως για να γίνει πιο πειστική. Παράλληλα, τα λόγια αυτά του βασιλιά δείχνουν και μία σκηνοθετική λεπτομέρεια της παράστασης.

στ. 1313-398

στιχομυθία

Όλη η στιχομυθία που ακολουθεί έχει στόχο να προκαλέσει την αγωνία του κοινού που βλέπει το σχέδιο να εξελίσσεται. Από το διάλογό φαίνεται ότι η Ελένη είναι αποφασισμένη να μεταχειριστεί κάθε μέσο προκειμένου να τον πείσει. Βέβαια, έχει

εξασφαλίσει τη συμφωνία της Θεονόης και έτσι μπορεί να χρησιμοποιεί και το δικό της όνομα. Ο Θεοκλύμενος, ωστόσο, κάνει πολλές ερωτήσεις και αυτό οδηγεί σε νέα αγωνία, αν τελικά θα καταφέρουν οι δύο ήρωες να τον πείσουν και να ξεφύγουν. Με τις ερωτήσεις του βασιλιά στήνεται η απάτη βήμα-βήμα· η Ελένη φάνηκε από το δεύτερο επεισόδιο πόσο καλά οργάνωσε το σχέδιο και τώρα πια αυτό υλοποιείται και ουσιαστικά αυτή και οι αντιδράσεις της οδηγούν το Θεοκλύμενο να κάνει από μόνος του καίριες ερωτήσεις.

στ. 1316-337

το σχέδιο
και ο πνι-
γμός του
Μενελάου

Ο Θεοκλύμενος ρωτώντας να μάθει γιατί πενθεί έτσι η Ελένη ξεδιπλώνει σιγά-σιγά το σχέδιο της ηρωίδας. Ο άνδρας της πνίγηκε καθώς το καράβι του τσακίστηκε σε βράχια της ακτής της Λιβύης και ένας ναύτης του πλοίου του, Αχαιός, που μεταφέρθηκε στην Αίγυπτο με άλλο καράβι τα διηγήθηκε τούτα στην ηρωίδα. Ωστόσο, ο Θεοκλύμενος εντείνοντας την αγωνία αρχίζει να κάνει καίριες ερωτήσεις και πρώτα πρώτα γιατί εκείνος ο ναύτης δε χάθηκε μαζί με το βασιλιά του.

στ. 1313-398

*τα ίδια θα
φορούσε...
Όπου κι αν
είναι τώρα
του πονάω*

Πρόκειται για δύο τραγικές ειρωνείες. Το κοινό γνωρίζει πολύ καλά ότι ο Μενέλαος δεν έχει πνιγεί και βρίσκεται στον τάφο του Πρωτέα· έτσι, όταν η Ελένη αναφέρει ότι ο άνδρας της θα φορούσε τα ίδια κουρέλια με τον ταπεινής καταγωγής ναυαγό, έχουμε μία τραγική ειρωνεία, όπως και παρακάτω που η ηρωίδα δηλώνει ότι παντού θα πονάει τον άνδρα της, όπου κι αν αυτός έχει πάει. Την ίδια ειρωνεία ο ποιητής εκφράζει μέσω του Θεοκλύμενου, όταν εκείνος που δεν είναι Έλληνας ρωτάει αν ο Μενέλαος χάθηκε ταξιδεύοντας σε χώρες βαρβάρων, ενώ είναι ο ίδιος ένας βάρβαρος.

στ. 1338-340

*Κι αυτή π’
αντί για σέ-
να ήταν
στην Τροία;
...Πρίαμε,
Τροία, του
κάκου σας
χαλάσαν*

Ο Αιγύπτιος βασιλιάς μόλις ακούει ότι το είδωλο πέταξε στον ουρανό, τη μόνη αλήθεια που ακούγεται στη σκηνή τούτη, δηλώνει ακόμα μία φορά ότι άδικα χάθηκε η Τροία, εφόσον στο παλάτι του Πρίαμου δεν υπήρχε η Ελένη, αλλά ένα είδωλο, μία σκιά. Έτσι, εκφράζεται ακόμα μία φορά η αντιπολεμική κριτική του Ευριπίδη για ένα μάταιο πόλεμο με τόσους νεκρούς. Ο Θεοκλύμενος, βέβαια, μετά την τόσα χρόνια παραμονή της Ελένης στη χώρα του γνωρίζει όλη την ιστορία σχετικά με το δημιούργημα της Ήρας· αυτό δίνει την ευκαιρία στον ποιητή να δείξει όχι μόνο την ματαιότητα του πολέμου, αλλά ακόμα μία φορά και την αθωότητα της ηρωίδας του. Παρόμοιες εκφράσεις είχαν εκφράσει η Ελένη στην Πάροδο κατά το μονόλογό της και πιο καθαρά ο γέροντας αγγελιαφόρος.

στ. 1342-340

*Του άντρα
σου του έ-
θαψαν ή
όχι;*

Ο Θεοκλύμενος αμέσως αναρωτιέται αν θάφτηκε ο Μενέλαος. Όπως φάνηκε από την προηγούμενη σκηνή είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στα ζητήματα ταφής· εξάλλου, αυτό εκμεταλλεύεται η Ελένη και τον πείθει. Οι ίδιες οι ερωτήσεις του οδηγούν το σχέδιο όλο και πιο κοντά στην πραγματοποίησή του.

Οι αντιλήψεις των Αιγυπτίων για τα ζητήματα ταφής έχουν σημαντικές ομοιότητες και, βέβαια, κάποιες εξίσου αξιοσημείωτες διαφορές αναφορικά με τα ελληνικά ταφικά έθιμα. Οι Έλληνες θεωρούσαν την ταφή απαραίτητη για το νεκρό γιατί αλλιώς δε θα μπορούσε να κατέβει στον Άδη ή να πάει στη χώρα των Μακάρων. Αναλόγως και οι Αιγύπτιοι θεωρούσαν σημαντική την ταφή για να μη χαθεί το σώμα και η ψυχή του νεκρού. Ωστόσο, οι Έλληνες απομακρυσμένοι από θεοκρατικές αντιλήψεις δεν πίστευαν όπως οι Αιγύπτιοι ότι η ψυχή κατοικεί στον τάφο μαζί με το θαμμένο πτώμα. Αντιθέτως, οι ελληνικές αντιλήψεις δέχονταν ότι η ψυχή του μεταφέρονταν αμέσως στον Κάτω Κόσμο· έτσι έθαβαν το πτώμα στη γη και φρόντιζαν απλά να τοποθετήσουν μερικά αγαπητά προϊόντα του νεκρού πλάι του. Την εποχή του ποιητή μάλιστα συχνά ο νεκρός καίγονταν και η τέφρα του τοποθετούνταν σε έναν αμφορέα. Την εποχή του Μενελάου, στα Μυκηναϊκά Χρόνια, οι βασιλικοί τάφοι ήταν θολωτοί και χτισμένοι με πέτρες (κυκλώπεια τείχη) και μετά θάνατον γίνονταν πολλές προσφορές στους ήρωες και νεκρούς βασιλείς που θεοποιούνταν. Αντίθετα, οι Αιγύπτιοι έθαβαν σε λαξευτούς τάφους και η ανώτερη τάξη, όπως εδώ ο Μενέλαος, σε πυραμίδες και ταρίχευαν το σώμα του νεκρού, ώστε να μπορεί να διατηρείται για να το χρησιμοποιεί ο νεκρός όταν επιστρέψει στη ζωή· στο δε τάφο του, έθεταν τρόφιμα και άλλα βασικά εργαλεία του νεκρού, ώστε να μπορεί να συνεχίσει τη ζωή του εκεί. Οι συγγενείς του νεκρού μόλις εκείνος πέθαινε άλειφαν το πρόσωπό τους με λάσπη ή και όλο το κεφάλι τους, όπως αναλόγως οι Ελληνίδες μάτωναν τα μάγουλά τους· παράλληλα, γυρνούσαν στους δρόμους και χτυπούσαν το πρόσωπό τους και το σώμα τους, όπως οι ανάλογες ενέργειες των Ελλήνων με τα στηθοκοπήματα και το μάτωμα.

στ. 1348-355

*Τώρα όχι
πια πια· το
γάμο να ε-
τοιμάσεις.
Ας ξεχα-
στούνε τα
παλιά. Θα
κάνεις...μα
ζί ομόνοια
και φιλία*

στ. 1359-369

*Του πεθα-
μένο άντρα*

Η Ελένη δείχνει να ενοχλείται στην ερώτηση του βασιλιά αν θα συνεχίσει τώρα που πέθανε ο Μενέλαος να αποφεύγει να τον παντρευτεί μένοντας ικέτισσα στον τάφο· εκείνη δέχεται αμέσως να τον δεχτεί σαν άνδρα της. Η στάση της αυτή στόχο έχει να δείξει ότι πλέον θα γίνει γυναίκα του και εκείνος οφείλει να την συντρέξει στον πόνο και την ταφή.

Με τους αμέσως επόμενους στίχους η Ελένη ουσιαστικά καλοπιάνει το Θεοκλύμενο και καθησυχάζει τις υποψίες και τις φοβίες του. Αυτό την εξυπηρετεί για να πείσει πιο εύκολα να της δώσει όσα εκείνη τάχα χρειάζεται για σωστή ταφή του ανδρός της.

Η Ελένη προχωράει πλέον στην αίτηση της ταφής σύμφωνα με τα υποτιθέμενα ελληνικά έθιμα. Ζητάει από το Θεοκλύμενο σαν αντίχαρη ακριβώς τη δυνατότητα να θάψει και να τιμήσει το νεκρό άνδρα της. Ο Θεοκλύμενος είναι πρόθυμος να βοηθή-

*μου να θά-
ψω...Συνή-
θεια των
Ελλήνων,
του πνιγμέ-
νο...*

σει την Ελένη. Ο βασιλιάς πιστεύοντας ότι η Ελένη θα τον παντρευτεί δε θέλει να της χαλάσει κανένα χατίρι που μπορεί να σταθεί εμπόδιο στον ποθητό γάμο. Επιπλέον, ο Θεοκλύμενος βιάζεται να ξεμπερδέυει με την κηδεία για να προχωρήσει στις ετοιμασίες του γάμου και έτσι δεν μπορεί να αντιληφθεί την όλη πλεκτάνη που στήνεται. Η διάθεσή του αυτή διακρίνεται από το στίχο 1354, όπου ο Θεοκλύμενος αντιλαμβάνεται ότι η ηρωίδα θα ζητήσει κάτι σχετικό και λέει "*η χάρη θέλει αντίχαρη· τι πράγμα;*", όπου στο στίχο 1364, όπου της προτείνει να του χτίσει ένα τύμβο όπου εκείνη θέλει. Παρακάτω, όμως, ο Αιγύπτιος βασιλιάς προτείνει στο Μενέλαο-ναυαγό να ζητήσει ό,τι θέλει και ό,τι χρειάζεται για μία σωστή ταφή (1374), όπως και λίγο νωρίτερα (1368) ρωτούσε τι χρειάζεται ένας νεκρός για την ταφή του. Τέλος, η ίδια η προσφορά ενός φοινικικού καραβιού, δείχνει την αξιοσημείωτη προθυμία του να τη βοηθήσει.

στ. 1369-371
*Τίποτα δε
γνωρίζω,
ετούτος ξέ-
ρει...*

Στο σημείο αυτό επεμβαίνει ο Μενέλαος. Η Ελένη είναι γυναίκα και πρέπει ένας άνδρας να παρουσιάσει το έθιμο για να γίνει πιο πειστικό. Βέβαια, η όλη αυτή στιχομυθία του Μενελάου με τον τοπικό βασιλιά είναι μία άνευ προηγουμένου τραγική ειρωνεία, αφού υποτίθεται ότι ο Αχαιός άνακτας είναι νεκρός και ετοιμάζει την κηδεία ένας τάχα ναυαγός.

στ. 1372-397
*πρώτα ένα
σφαχτάρι...
από καλή
ράτσα...Κι
ένα αδεια-
νό κρεβάτι
με στρωσί-
δια...χάλ-
κινα όπλα
...Κι όσους
καρπούς η
γη δωρίζει..
Καράβι θα
χρηαστεί*

Ο Μενέλαος στη στιχομυθία ζητάει από το Θεοκλύμενο ένα ζώο καλής ράτσας για να το θυσιάσει, ένα άδειο κρεβάτι με στρωσίδια, όπου υποτίθεται ότι θα τοποθετηθεί ο νεκρός -αν υπήρχε το πτώμα-, χάλκινα όπλα γιατί πρόκειται για βασιλιά τρανό που έδρασε στην εποχή του χαλκού και όσους καρπούς παράγονται στον τόπο εκείνο. Σύμφωνα με το ναυαγό-ήρωα το καράβι που θα δώσει ο βασιλιάς θα ανοιχτεί στη θάλασσα, ώστε να μη βγει το μίasma στη στεριά και μολύνει και εκείνους.

Σε πολλές περιπτώσεις και σήμερα βλέπουμε ότι ορισμένα από τα έθιμα ταφής που αναφέρονται στη σκηνή τούτη διατηρούνται ακόμα. Πρώτα και κύρια τα μαύρα ρούχα σήμερα αποτελούν ένδειξη πένθους για τις γυναίκες, όπως και το κόψιμο των μαλλιών στις γυναίκες ή το μούσι στους άνδρες, κάτι που συμβολίζει την ασχήμια προκειμένου να φύγει το κακό και ο θάνατος από το σπίτι του νεκρού και τους συγγενείς του. Επιπλέον, σε πολλές περιοχές της χώρας ακόμα και σήμερα ο νεκρός μοιρολογείται από γυναίκες όλη τη νύχτα.

στ. 1359-369
*Δίχως αυτή
εσύ δε φτά-
νεις τάχα;
Μάνας το
έργο αυτό,
γυναίκας,*

Ωστόσο, ο Θεοκλύμενος δε θέλει να επιτρέψει την Ελένη να ανέβει στο καράβι. Έτσι, αναρωτιέται μήπως μπορεί μόνος του ο Μενέλαος να τιμήσει το νεκρό που γνωρίζει καλά το έθιμο. Βέβαια, ο Σπαρτιάτης ήρωας αρνείται δικαιολογώντας την αντίρρησή του πως είναι έθιμο που απαιτεί γυναίκα, είτε μάνα είτε σύζυγο ή κόρη, γιατί σε άλλη περίπτωση η ασέβεια είναι προς το νεκρό θα είναι μεγάλη. Τέλος, ο Αιγύπτιος άρχοντας πείθεται να

τέκνου.
Πρέπει ό-
πως λες αυ-
τή να τουε
θάψει. Ασέ-
βεια το νε-
κρό να μην
τιμήσει. Λοι-
πόν, ας γί-
νει έτσι.

στ. 1415-417
Κι αν σωθώ
και φτάσω
στην Ελλά-
δα, θα σβή-
σω την κα-
κή σου φή-
μη, αν εί-
σαι φρόνι-
μη για του
άντρα σου
γυναίκα

επιτρέψει αυτή την κηδεία χωρίς βέβαια να σταματάει να φοβά-
ται. Υπάρχει φόβος μήπως τελικά η Ελένη μετά τις τιμές που θα
αποδώσει στον άνδρα της καταφέρει να δραπετεύσει ή να πείσει
τον Έλληνα να την πάρει μαζί του, όπως θα μείνουν στο καράβι
χωρίς καμία ιδιαίτερη επιτήρηση. Βέβαια, δεν του περνάει καθό-
λου από το μυαλό ότι ο Μενέλαος μπορεί να ζει και να πρόκειται
για απάτη· εξάλλου, χρησιμοποιήθηκε και το όνομα της Θεονόης
κι εκείνη αν ο Σπαρτιάτης βασιλιάς ζούσε θα τον είχε ενημερώ-
σει σύμφωνα με τη διαταγή του. Επιπρόσθετα, μπροστά στο φό-
βο ότι αν αρνηθεί θα χαλάσει ο γάμος με την όμορφη ηρωίδα,
υποκύπτει και συμφωνεί. Βέβαια, η αποδοχή αυτής της κηδείας,
εκτός από την υστερόβουλη τακτική του δείχνει ακόμα μία φορά
το σεβασμό που τρέφει προς τους νεκρούς. Επιπλέον, για τα κα-
λά νέα που του πρόσφερε ο ναυαγός για το χαμό του Μενελάου
(τραγική ειρωνεία) δέχεται να τον τιμήσει ντύνοντάς τον με καλά
και ακριβά ρούχα, προκειμένου να τιμηθεί σωστά ο νεκρός (τρα-
γική ειρωνεία).

Ο Μενέλαος στη φράση τονίζει ακόμα μία φορά την αθω-
ότητα της Ελένης (τραγική ειρωνεία) σχετικά με την απιστία για
την οποία κατηγορείται ότι διέπραξε με τον Πάρη. Βέβαια, και
σήμερα, ακόμα, Σε πολλές περιπτώσεις το "καλό όνομα" των γυ-
ναϊκών συνδέεται με τη συζυγική τους πίστη. Η Πηνελόπη υπήρ-
ξε ποιητικά το πρότυπο αυτής της γυναίκας και η Ελένη το αρνη-
τικό παράδειγμα της άπιστης συζύγου υπαίτιας μοιχείας που μά-
λιστα οδήγησε σε ένα θλιβερό και πολυετή πόλεμο. Και σήμερα
ακόμα η άπιστη στο γάμο της γυναίκα συνοδεύεται από πολλούς
σκληρούς χαρακτηρισμούς που συχνά αγγίζουν την αισχρολογία.
Σωστή θεωρείται μόνο η γυναίκα που μένει πιστή στο σύντροφο
που διάλεξε για τη ζωή της. Μάλιστα, ακόμα και οι διαζευθείσες
γυναίκες πολύ συχνά θεωρούνται άπιστες και συνοδεύονται από
κακό όνομα, αντίθετα, από εκείνες που υπομένουν κάθε συζυγι-
κή ταλαιπωρία και καταπίεση -επειδή φοβούνται την κοινωνική
κατακραυγή σε περίπτωση διαζυγίου. Αξίζει να τονίσουμε την
τραγική αντίφαση της εποχής μας -όπου τόσο συχνά γίνεται λό-
γος για ισοτιμία- το γεγονός ότι στη σύγχρονή μας πραγματικό-
τητα ο άπιστος άνδρας συνοδεύεται με καλό όνομα και θετικούς
χαρακτηρισμούς.

Ο Θεοκλύμενος συμπεριφέρεται με τον καλύτερο δυνατό
τρόπο απέναντι στους δύο τραγικούς ήρωες. Ιδιαίτερα διακρίνε-
ται για τη φιλόξενη στάση που έχει προς το Μενέλαο, που σύμ-
φωνα με τα ήθη κι έθιμα τιμάει το ναυαγό και του προσφέρει
ρούχα και τρόφιμα προκειμένου αργότερα να επιστρέψει στην
πατρίδα του. Η αρνητική στάση που συναντήσαμε στην προη-
γουμένη σκηνή έχει αλλάξει εντελώς λόγω του νέου που έφερε ο
ναυαγός (τραγική ειρωνεία) σχετικά με το χαμό του Μενελάου.

Λόγω της υστερόβουλης επιθυμίας του να παντρευτεί την Ελένη (τραγική ειρωνεία) παρά τους φόβους του μήπως εκείνη δραπετεύσει, χωρίς να υποσιάζεται το παραμικρό, τελικά της επιτρέπει να κάνει την κηδεία, ενισχύοντας εν τέλει την εφαρμογή του σχεδίου τους.

γενικότερα σχόλια

Στο επεισόδιο αυτό ουσιαστικά ο μύθος προωθείται μόνο με την εφαρμογή του σχεδίου των δύο τραγικών ηρώων, που παρακάτω οδηγεί στη διαφυγή τους προς την Ελλάδα, και την αποδοχή του από το Θεοκλύμενο. Ενώ, όλα εκείνα που ζητάει ο Μενέλαος χρειάζονταν σύμφωνα με τις αντιλήψεις για μία σωστή κηδεία-κενοτάφιο, ουσιαστικά κάτι τι που θέλει ο Σπαρτιάτης ήρωας και τα προσφέρει ο τοπικός άρχοντας προωθούν το μύθο και βήμα-βήμα ολοκληρώνουν την εικόνα διαφυγής του ζεύγους. Τα τρόφιμα και το σφάγιο που τους προσφέρονται είναι αρκετά μέχρι να φτάσουν στην Ελλάδα, ενώ τα όπλα και οι κωπηλάτες με το πλοίο είναι τα σημαντικότερα μέσα άμυνας και απόδρασης.

Η σκηνή τούτη μοιάζει πολύ με την ανάλογη της *Ιφιγένειας της εν Ταύροις*. Μόνο που αντίθετα εκεί η εξαπάτηση του βασιλιά Θόαντα ολοκληρώνεται σε μία και μόνο σκηνή περίπου ογδόντα στίχων με γρήγορο ρυθμό που ολοένα γίνεται ταχύτερος, εδώ χρειάζονται περισσότερες από μία σκηνές· οι δύο σκηνές είναι απαραίτητες προκειμένου να μπουν μέσα στο παλάτι οι δύο ήρωες και να ετοιμαστούν για τη νεκρική προσφορά και να ντυθεί επιτέλους ο Μενέλαος με αξιοπρεπή βασιλικά ρούχα, όπως του αρμόζουν. Καθ' όλη τη διάρκεια της σκηνής αυτής ο ρυθμός είναι πολύ αργός και δεν υπάρχει έντονη αγωνία για την τελική επιτυχία, που φαίνεται από την αρχή ακόμα προδιαγεγραμμένη. Επιπλέον, η ειρωνεία της σκηνής τούτης, που συναντάται σε πολλά σημεία, δεν προωθεί τη δράση, όπως στην *Ιφιγένεια*· φαίνεται σα να μην ενδιαφέρονταν καν ο Ευριπίδης για την εξέλιξη της δράσης στο έργο αυτό.

Στόχο του μοιάζει να αποτελεί μόνο η τελική αθωότητα της Ελένης και η ανάδειξή της σε μία πιστή, αλλά και πολύ έξυπνη γυναίκα, αντίθετα από τον άνδρα της. Βέβαια, στο έργο γενικά οι άνδρες υποβιβάζονται ιδιαίτερα, σε αντίθεση με τις γυναίκες που εξυψώνονται, είτε πρόκειται για τις δύο ηρωίδες και το Χορό, είτε για τις μάνες των χορικών που κλαίνε τα παιδιά τους και τις συζύγους που μένουν μόνες σε έρημα σπίτια επειδή οι έχασαν στον πόλεμο τους άνδρες τους.

Η *Ελένη* μοιάζει περισσότερο να είναι λιγότερο ένα μελόδραμα και περισσότερο ένα ρομαντικό δράμα· ο ποιητής άφησε κατά μέρος τη μεγάλη ένταση κι επέτρεψε στην υπόθεσή του να εκτυλίσσεται σε σκηνές άνετης προσποίησης η οποία ενισχύεται από το θέαμα.

Η κεντρική ηρωίδα του δράματος, η **Ελένη**, μοιάζει να έχει αλλάξει ριζικά τη συμπεριφορά της. Παρά τους φόβους της ότι μπορεί να μην πετύχει το σχέδιό τους, όπως εκφράστηκε στο προηγούμενο επεισόδιο, απέχει πολύ από την Ελένη του Προλόγου, που έκλαιγε τη μοίρα της και τον άνδρα της. Τώρα πια είναι μία προσποίηση, μία απαραίτητη απάτη προκειμένου να επέλθει η διαφυγή τους και η τελική κάθαρση. Επιβεβαιώνονται οι χαρακτηρισμοί που της αποδόθηκαν και δείχνει ακόμα μία φορά την εξυπνάδα και την ευστροφία της, αλλά και την ικανότητά της να κρύβει τα πραγματικά της συναισθήματα.

Αναλόγως, και ο **Μενέλαος**, εδώ ξεχωρίζει από τον ήρωα του προηγούμενου επεισοδίου. Φέρεται πολύ έξυπνα σε ένα στρωμένο, βέβαια, σχέδιο από την Ελένη και τον προηγούμενο διάλογό της με το Θεοκλύμενο· εμφανίζεται την τελευταία στιγμή, όχι για να πείσει το βασιλιά, αλλά για να προμηθευτεί τα αναγκαία προκειμένου να δραπετεύσουν. Έτσι, πολύ έξυπνα παρουσιάζει την ανάγκη τους για όπλα, διατροφή, πλοίο και χώρο ανάπαυσης ως απαίτηση των νεκρικών τιμών. Εύστροφη φαίνεται να είναι και η τακτική του να παρουσιάσει ως ανάγκη την απομάκρυνση του πλοίου από την ακτή, ώστε να μη προλάβει και τους σταματήσει ο Θεοκλύμενος με τα δικά του πλοία κι όταν εκείνος αντιληφθεί το σχέδιό τους να έχουν ήδη απομακρυνθεί πολύ. Γενικά, ο ήρωας μοιάζει σαν ένας άλλος άνθρωπος, με χαρακτηριστικά πονηριάς και ευφυΐας.

Αντίθετα, ο **Θεοκλύμενος** που δείχνεται να είναι τελείως διαφορετικός από την προηγούμενη σκηνή, δε διακρίνεται για την ευφυΐα του. Είναι αγαθός και ευκολόπιστος, κάτι που τον οδηγεί στην ανοησία να βοηθήσει μόνος του τη διαφυγή των δύο ηρώων. Παρ' όλ' αυτά έχει μία παράξενη ευσέβεια προς τους νεκρούς και αυτό ακριβώς εκμεταλλεύονται οι δύο ήρωες προκειμένου να δραπετεύσουν· σέβεται τις νεκρικές προσφορές και δέχεται από την ευσέβειά του να τιμηθεί ο νεκρός. Ωστόσο, δεν προκαλεί καμία συμπάθεια· είναι ένα πρόσωπο που σχεδιάστηκε από τον ποιητή απλώς για να χρησιμεύσει σαν το τελικό εμπόδιο. Νιώθει ανακούφιση, επειδή δεν το βαραίνει ο φόνος που θα διέπραττε αν ο Μενέλαος ήταν ζωντανός. Ωστόσο, μέσα στην πλεκτάνη διαφαίνεται μία υστεροβουλία και αυτό είναι που τον οδηγεί πιο βαθιά στην πλεκτάνη· θέλει παθιασμένα να παντρευτεί την Ελένη την οποία αγαπάει πραγματικά και για να μη χάσει την ευκαιρία που του προσέφερε ο θάνατος του Μενελάου, κάνει οτιδήποτε, αν και φοβάται.

Στάσιμο (1425-1499)

νόημα

Στην πρώτη στροφή ο Χορός περιγράφει την αγωνία της μητέρας Γης, της Κυβέλης, που αναζητά την κόρη της με ένα όνομα που δεν πρέπει να ειπωθεί· την κόρη της είχαν αρπάξει από τον ανέμελο χορό των κοριτσιών και η Κυβέλη μαζί με την Άρτεμη και την Αθηνά έψαχναν να τη βρουν. Στην αντιστροφή η μητέρα κουρασμένη και απογοητευμένη από την αναζήτησή της σταμάτησε στην Ίδη της Κρήτης και από τη θλίψη της εγκατέλειψε τη γη που ξεράθηκε και άρχισαν να πεθαίνουν άνθρωποι και ζώα από την αστία, ενώ σταμάτησαν οι θυσίες προς τους θεούς και στέρεψαν οι πηγές.

Στη δεύτερη στροφή ο Δίας φοβούμενος κι ενοχλημένος από την έλλειψη θυσιών για να γλυκάνει τη μητέρα διέταξε τις Χάριτες και τις Μούσες να τραγουδήσουν και να γλυκάνουν τον πόνο της μάνας· κι έτσι έγινε κι εκείνη χάρηκε και αντήχησε η φλογέρα της στους κάμπους. Στην επόμενη αντιστροφή, ο Χορός απευθυνόμενος στην Ελένη της επιρρίπτει ευθύνες, ότι δοκίμασε πράγματα που δεν έπρεπε κι οργίστηκε η Κυβέλη με αποτέλεσμα όλα τα βάσανά της, επειδή η ηρωίδα δεν απέδωσε τιμές στο Διόνυσο και τη θεά και κυρίως η ομορφιά της ξεπερνούσε κάθε όριο, ώστε να διαπράττεται ύβρις.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1425-426

*Κάποτε η
Μάνα των
Θεών*

Η Μάνα των Θεών είναι ένας γενικός χαρακτηρισμός που αποδίδεται είτε στη Ρέα, τη σύζυγο του Κρόνου (τη μητέρα του Δία, της Ήρας, του Ποσειδώνα, της Δήμητρας και του Πλούτωνα), είτε στη Δήμητρα ως θεότητα της γης και της γεωργίας είτε στην Κυβέλη, που άρχισε λίγο πριν τη διδασκαλία της τραγωδίας αυτής να εισέρχεται η λατρεία της από τη Φρυγία και στην Ελλάδα.

ταύτιση της
Μεγάλης
Μητέρας

Η αναφορά που γίνεται για τη χαμένη κόρη και το μαρασμό της φύσης μας δηλώνει ότι πρόκειται για τη θεά Δήμητρα και την αναζήτηση της κόρης Περσεφόνης που την άρπαξε κατά τη μυθολογία ο Πλούτωνας. Ωστόσο, οι τυμπανοκρουσίες κατά τις οποίες αντήχησε όλη η φύση στην αναζήτηση και οι πολεμικές εξαρτήσεις της Άρτεμης και της Αθηνάς, απηχούν φρυγικές τελετές λατρείας της θεάς Κυβέλης. Έτσι, γίνεται πολύ δύσκολη η ταύτιση της μητέρας που αναφέρει εδώ, ο Ευριπίδης. Ίσως όμως, πρόκειται για ένα πρώιμο θρησκευτικό συγκρητισμό (ταύτιση, δηλαδή, θεών με χαρακτηριστικά αλλοδαπών θεοτήτων ή αποδοχή τελετουργικών μυστηρίων).

Πάντως, η ωδή τούτη προς τη Μεγάλη Μητέρα φαντάζει μυστηριώδης και γενικώς θεωρείται η πλέον άσχετη προς το κύριο θέμα ωδή της ελληνικής δραματικής ποίησης. Η κύρια πηγή δυσκολίας βρίσκεται στην τελευταία αντιστροφή, της οποίας οι εισαγωγικοί στίχοι κατηγορούν την Ελένη ότι παραμέλησε τις τελετές της Μητέρας κι έτσι επέσυρε την οργή της· ωστόσο, το

Στάσιμο περιέχει και σκηνές οργιαστικών τελετών που παραπέμπουν στη λατρεία του Βάκχου και της Κυβέλης. Μοιάζει αδύνατο να διερευνήσουμε τις λεπτομέρειες με ποιον, δηλαδή, τρόπο παραμέλησε η Ελένη τη Μεγάλη Μητέρα και πώς αυτό το γεγονός συνδέεται με το έργο.

ταύτιση της
Ελένης με
την Περσε-
φόνη

Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, η Ελένη μοιάζει να ταυτίζεται εδώ με την Περσεφόνη, η οποία απήχθη από ένα θεό και μεταφέρθηκε για μεγάλο διάστημα σε έναν άλλο τόπο· ήταν χαμένη και ξαναβρέθηκε, όπως η κόρη της Δήμητρας. Έτσι, το τραγούδι αυτό του Χορού γίνεται ένας ύμνος του θανάτου και της ζωής, του χαμού και της αναγέννησης, που είναι στενά δεμένο με το έργο ως σύνολο και συμβαδίζει με τον ψεύτικο θάνατο του Μενελάου. Ας θυμηθούμε, επιπλέον, ότι η Ελένη λατρεύονταν σαν χθόνια θεότητα στη Σπάρτη, και τούτο το γνώριζε πολύ καλά ο Ευριπίδης και έτσι σκόπιμα υπαινίσσεται την ταύτιση με την Περσεφόνη.

η σύγχρο-
νη πραγ-
ματικότητα
του ποιητή

Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι αυτή η τραγωδία έχει πάντοτε σχέση με κάποια από τα σύγχρονα με τον ποιητή γεγονότα. Έτσι, πρέπει να αναφερθεί η σχέση με τη σικελική εκστρατεία -που εδώ ταυτίζεται γενικά με την Τρωική Εκστρατεία και τους νεκρούς της- και τα γεγονότα που σημάδεψαν την εκστρατεία κατά τις παραμονές της. Δύο γεγονότα, ιδιαίτερα σημαντικά συνέβησαν που θεωρήθηκε κύριος αίτιος ο Αλκιβιάδης, ο κύριος εμπνευστής της εκστρατείας: οι Ερμαίες κεφαλές που βρέθηκαν ένα πρωί σπασμένες και κατηγορήθηκε ο νεαρός και προκλητικός Αθηναίος πολιτικός και λίγο αργότερα, μία κατηγορούμενη διακωμώδηση-παρωδία των Ελευσίνιων Μυστηρίων που λάτρευαν τη Μεγάλη Μητέρα και τη θεά Δήμητρα. Έτσι, τα βάσανα της Ελένης, ίσως ταυτίζονται με την αθηναϊκή αποτυχία της ριζοκίνδυνης εκστρατείας και η Ελένη με τον Αλκιβιάδη, που επέσυρε με τις ενέργειές του την οργή της θεάς.

λυρικά
στοιχεία

Τα λυρικά στοιχεία της ωδής φαίνονται από διάφορα καλλολογικά στοιχεία που χρησιμοποιεί ο ποιητής. Ειδικά, το πρώτο στροφικό ζεύγος είναι γεμάτο από εικόνες. Από την αρχή ακόμα ο ποιητής παρουσιάζει μία εικόνα της *Μάνας των Θεών που χύθηκε στο βουνά, σε λόγγους δασοσκέπαστους, σε ποταμών νεροσυρμές και πολυβούιστους γιαλούς, αναζητώντας την κόρη της, ενώ τα κρόταλα βροντολογούσαν και σέρναν τ' αμάξι της θεριά· μαζί της ακράτητες σαν άνεμος ορμήσαν η Άρτεμη βαστώντας τόξα κι η Αθηνά με τη βαριά της λόγχη*. Επίσης, η εικόνα της Μεγάλης Μητέρας που *έφτασε στα χιονοσκέπαστα της Ίδης κορφοβούνια και απλώθη τότε η θλίψη της στα βράχια τα χιονισμένα και στα δάση, ενώ τους κάμπους άφησε χωρίς χορτάρι, τις σπορές δίχως καρπούς κι απόμειναν τα βοσκοτόπια κατάξερα*. Παράλληλα, δεν είναι

λίγα τα επίθετα που χρησιμοποιεί ο ποιητής (*δασοκέπαστους, πολυβούιστους, κυκλόσους, πολυπλάνητο, χιονοσκέπαστα, καιάξερα, πασίχαρα, ολόχαρες*): επιπρόσθετα, η παρομοίωση των δύο άλλων θεοτήτων που *ορμήσαν σαν άνεμος* ενισχύει το λυρικό στοιχείο, όπως και οι προσποιήσεις της θλίψης που απλώθη στα βράχια, τα κρόταλα που βρουτολογούσαν και ο βαθύλαλος χαλκός που έπιασε η Αφροδίτη. Όλα αυτά τα στοιχεία, συνδυασμένα με τη μουσική του αυλητή που προπορευόταν του Χορού και των χορευτικών κινήσεων των χορευτών υπερτονίζουν το λυρικό χαρακτήρα των στίχων αυτών.

γενικότερα σχόλια

Το στάσιμο είναι ένα από τα λυρικά τμήματα της τραγωδίας. Έχουμε ήδη αναφέρει τις δυσκολίες ταύτισης της Μεγάλης Μητέρας με κάποια θεότητα και τα προβλήματα που δημιουργούνται. Ο Χορός μένει πάντα χωρισμένος σε δύο ημιχόρια έχοντας τον κορυφαίο στο κέντρο της ορχήστρας και το ένα ημιχόριο τραγουδά τη στροφή, ενώ το δεύτερο απαντά με την αντιστροφή. Η σκηνή είναι πλέον άδεια από τους τραγικούς ήρωες, οι οποίοι υποτίθεται ότι προετοιμάζονται για την κηδεία του τάχα νεκρού Μενελάου, ενώ αυτός ντύνεται με ευπρεπή επιτέλους ρούχα.

Το στάσιμο αυτό που βρίσκεται ανάμεσα στα δύο μέρη του σχεδίου εφαρμογής των ηρώων, να πειστεί ο Θεοκλύμενος και τη διαφυγή τους, μοιάζει να είναι μία μουσική λυτρωτική που δίνει ζωή. Σίγουρα η πένθιμη μουσική των Σειρήνων στον πρώτο θρήνο της Ελένης άνοιξε το δρόμο για τα τραγούδια των Μουσών και τα τύμπανα, τους αυλούς και τα κύμβαλα της Μεγάλης Μητέρας που γιορτάζουν την επιστροφή στη ζωή. Έτσι, επεισέρχεται μία ισορροπία στα συναισθήματα του κοινού, ενώ σιγά-σιγά διαφαίνεται η κάθαρση.

Στο στάσιμο τούτο δε χρησιμοποιείται η ομηρική μυθολογική παράδοση, αλλά άλλοι πανελλήνιοι μύθοι. Έτσι, πρώτος λόγος γίνεται για τη **Δήμητρα** και την **Περσεφόνη**, η οποία απήχθη από τον Πλούτωνα. Η Δήμητρα συνδέεται ως θεότητα με τη γη (*δη=γη, μήτηρ=μητέρα => μητέρα γη*) η οποία άκουσε τις κραυγές κατά την απαγωγή της κόρης της και άρχισε να την αναζητά: κατά την αναζήτησή της οδήγησε τη γη σε μαρασμό από τη θλίψη της με αποτέλεσμα να σταματήσουν οι προσφορές και οι θυσίες προς τους θεούς: ο Δίας για να σώσει τον κόσμο και την ανθρωπότητα και να αρχίσουν ξανά οι προσφορές κάλεσε τη Δήμητρα και έδωσε εντολή στον Πλούτωνα να επιστρέψει την Περσεφόνη στη μάνα της. Κατά μία εκδοχή επήλθε μία συμφωνία ανάμεσα στους δύο θεούς ή κατά μία άλλη με τέχνασμα ο Πλούτωνας έδωσε ένα σπυρί ροδιού στην παρθένα κόρη: έτσι, τους μήνες που είχε η Δήμητρα την κόρη η φύση είναι χαρούμενη (τους οκτώ με εννιά μήνες τους χρόνου), ενώ το χειμώνα που την κρατούσε ο Πλούτωνας η φύση μαραίνεται και παγώνει από τη θλίψη της Δήμητρας.

Οι **Χάριτες** ήταν κόρες της Ευρυνόμης, κόρης του Ωκεανού, και του Δία: ήταν η Αγλαΐα, η Ευφροσύνη και η Θάλεια. Συνδέονται άμεσα με τη λατρεία της Αφροδίτης καθώς αυτές έλουσαν τη θεά και της πρόσφεραν λαμπερά ρούχα όταν γεννήθηκε στην Πάφο. Οι **Μούσες**, από την άλλη, που αριθμούνταν σε εννέα, ήταν κόρες της Μνημοσύνης και του Δία: αυτές ήταν η Κλειώ, η Θάλεια, η Ευτέρπη, η Μελπομένη, η Τερψιχόρη, η Ερατώ, η Ουρανία και η Καλλιόπη. Ζούσαν και τούτες στον Όλυμπο, με τις Χάριτες και διασκεδάζαν με ύμνους και ψαλμωδίες τους άλλους θεούς. Συνδέονται με τον Απόλλων, που ήταν θεός της μουσικής, ενώ κάθε μία ταυτίζεται με μία τέχνη της Αρχαιότητας.

Η αναφορά στο **Διόνυσο**, τέλος, δείχνει τη σημασία που είχε αποκτήσει η λατρεία της δευτερεύουσας τούτης θεότητας. Ήταν γιος της Σεμέλης από το Δία και εισήχθη σε λατρεία από τη Φρυγία ή τη Θράκη. Με το θεό αυτό είναι άμεσα συνδεδεμένος ο διθύραμβος και το δράμα.

Δ' επεισόδιο (1500-1592)

νόημα

Στη σκηνή εμφανίζεται η Ελένη που απευθυνόμενη στις δούλες του Χορού τους ανακοινώνει ότι η Θεονόη κράτησε το λόγο της και δεν μαρτύρησε την είδηση του ερχομού του Μενελάου, αλλά είπε ψέματα επιβεβαιώνοντας το θάνατό του. Μαρτυρεί ότι ο Μενέλαος πια ντύθηκε και πλύθηκε, μετά από πολύ καιρό και φέρει επάνω του χάλκινη πανοπλία, ασπίδα και δόρυ. Ζητάει από το Χορό να μη μαρτυρήσουν εκείνες την παρουσία του ανδρός της και προαναγγέλλει την είσοδο στη σκηνή του Θεοκλύμενου. Ο Αιγύπτιος βασιλιάς διατάζει τους δούλους να παραταχθούν όπως ζήτησε ο ναυαγός για την κηδεία του νεκρού. Ωστόσο, ζητάει από την Ελένη να μην ανέβει κι εκείνη στο πλοίο, γιατί φοβάται ότι από τη θλίψη θα επιχειρήσει να αυτοκτονήσει πέφτοντας στη θάλασσα. Η ηρωίδα καθουσαχάζει το βασιλιά ότι έτσι είναι το σωστό και δεν πρέπει να φοβάται, ενώ λαμβάνει και τη διαταγή του να υπακούν οι κωπηλάτες τυφλά στις εντολές του Θεοκλύμενου και τονίζει επανειλημμένα τον μελλούμενο γάμο για να άρει όποιες αντιρρήσεις κι επιφυλάξεις έχει ο Θεοκλύμενος. Αυτός εκφράζει τη χαρά του που δε σκότωσε ο ίδιος το Μενέλαο κι έτσι δεν κατηγορείται για το φόνο και προετοιμάζεται για τον επικείμενο γάμο, διατάζοντας να ειδοποιηθούν οι άρχοντες του τόπου, ενώ καλεί και το ναυαγό-Μενέλαο να καθίσει στο γάμο και μετά αν θέλει να φύγει ή να μείνει εκεί ευτυχισμένος. Τέλος, ο Σπαρτιάτης ήρωας προσεύχεται στο Δία και ζητάει να τον βοηθήσει γιατί γεύτηκε ήδη πολλά βάσανα και καλεί τους θεούς να τον συντρέξουν γιατί είναι ώρα πια να ορθοποδήσει κι εκείνος.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1501-505
η κόρη του Πρωτέα δε φανέρωσε στον αδελφό της πως ήρθε κοντά μας ο άντρας μου· του είπε πως έχει πια πεθάνει

Η Θεονόη όσον αφορά τη δική της υποχρέωση κράτησε το λόγο της και δε μαρτύρησε την άφιξη του Μενελάου στην Αίγυπτο, αλλά αντίθετα είπε ψέματα ότι εκείνος πέθανε, ακολουθώντας συμβιβαστικά το σχέδιο της Ελένης. Πρόκειται για ένα γεγονός που δεν εμφανίστηκε επί σκηνής, αλλά έγινε μέσα στο παλάτι κατά τη διάρκεια του χορικού. Το θέατρο είχε πάντοτε την αδυναμία να παρουσιάζει γεγονότα που συνέβησαν σε άλλο τόπο ή χρόνο· έτσι, μόνο μέσα από την αφήγηση μπορούσαν οι ποιητές να παρουσιάζουν προηγούμενα γεγονότα ή πράξεις που έλαβαν χώρα αλλού, όπως εδώ. Ο Θεοκλύμενος φαίνεται πάντως πως αν και πείστηκε από την Ελένη θέλησε να επιβεβαιώσει την είδησή της και ρώτησε την έμπιστή του αδελφή.

στ. 1507-517
βαστάει στο δυνατό του χέρι ασπίδα και στο δεξί έχει κοντάρι

Ο Μενέλαος έχει πια αλλάξει την εμφάνισή του και φέρει βασιλική ενδυμασία. Ήταν αναγκαίο μετά τον εξευτελισμό του Σπαρτιάτη βασιλιά (ο ποιητής κατηγορούνταν από τον Αριστοφάνη ο Ευριπίδης ότι εμφάνιζε βασιλείς με κουρέλια σαν δούλους) να τον εμφανίσει με την ανάλογη ενδυμασία. Μάλιστα, εδώ ο Μενέλαος φέρει πλέον και πολεμική εξάρτηση. Και σύμφωνα με την πρωταγωνίστρια είναι έτοιμος να συγκρουστεί με

..Είναι έτοιμος να πολεμήσει, μύριους βάρβαρους να σκοτώσει... του 'δωσα να βάλλει χιώνα ωραίο και με ποταμίσιο του έλουσα νερό δροσάτο

στ. 1520-523
κι εσείς παρακαλώ το σιόμα σας κρατήστε κλειστό, για να σας σώσω κάποια μέρα, αν τώρα εγώ κι ο άντρας μου σωθούμε

στ. 1524-526
Δούλοι, με τη σειρά να προχωράτε, καθώς ο ξένος όρισε, κρατώντας τις προσφορές που θα ριχτούν στο κύμα

στ. 1527-534
Ελένη, ά-

δέκα χιλιάδες εχθρούς.

Αυτά βέβαια είναι και μία σκηνοθετική πληροφορία που μας δίνει ο ποιητής για την εμφάνιση του τραγικού ήρωα. Στην ποιητική πραγματικότητα ο σύζυγός της μοιάζει πλέον περισσότερο με τον ομηρικό ήρωα της *Ιλιάδας* κι έχει αλλάξει η συμπεριφορά του. Φαίνεται να είχε υποβιβαστεί σε μία αδύναμη και ρακένδυτη σκιά του εαυτού του εξαιτίας των ατυχιών και των βασάνων του· τώρα όμως άλλαξε τα ρούχα του με άλλα που του αρμόζουν και θέλει πια να αποδείξει την αξία του και ξαναβρίσκει αμέσως τον παλιό ομηρικό εαυτό του. Στο τέλος του επεισοδίου, εξάλλου, η προσευχή του μοιάζει πάρα πολύ με την προηγούμενη προσευχή της Ελένης προς τις δύο θεές που σημάδεψαν τη ζωή της και είναι γεμάτη θάρρος και ηρωική απαίτηση για μια καλύτερη ζωή

Η Ελένη παρακαλάει το Χορό να μην αποκαλύψει την αλήθεια στο Θεοκλύμενο και έτσι τον καθιστά άμεσα συνένοχο, όπως και τη Θεονόη. Βέβαια, ο Χορός φαίνεται δύσκολο να πρόδιε την Ελένη που τόσο της έχει συμπαρασταθεί ως τώρα· παρ' όλ' αυτά όμως, ο ποιητής θεώρησε σκόπιμο να κάνει αυτή την παράκληση. Έτσι, η υπόσχεση της ηρώιδας ότι θα έρθει κάποια μέρα να τις σώσει δεν επιτρέπει στις δούλες να την προδώσουν, ελπίζοντας κι εκείνες ότι κάποτε θα επιστρέψουν στην Ελλάδα. Ας μην ξεχνάμε ότι οι δούλες του Χορού είναι Ελληνίδες που τις άρπαξαν οι Αιγύπτιοι σε μία πειρατική επιδρομή και νιώθουν και αυτές όπως είναι φυσικό τον πόνο της ξενιτιάς και της απομόνωσης σε μία μακρινή και βάρβαρη χώρα, όπως η Ελένη· εξάλλου, αυτό ήταν που τις ένωσε μεταξύ τους. Έτσι, η υπόσχεσή της φαντάζει πολύ λογική, ικανή τουλάχιστον να αποκρύψει την ομολογία τους, αλλά και προοικονομεί ότι ο Χορός θα παραμείνει στην Αίγυπτο και δε θα δραπετεύσει με το Μενέλαο και την Ελένη.

Ο Θεοκλύμενος αμέσως μόλις εμφανίζεται στη σκηνή διατάζει τους δούλους (σκηνοθετικό στοιχείο) να πράξουν όπως ζήτησε ο ναυαγός-Μενέλαος για την κηδεία. Ακόμη μία φορά διακρίνεται ο σεβασμός του βασιλιά προς τους νεκρούς και τις αποδιδόμενες τιμές, αφού θεωρεί απαραίτητο -παρά τη διαφορετική θρησκεία- να τιμηθεί σωστά ο νεκρός.

Τα λόγια του αντηχούν, όπως είναι λογικό, με ευχαρίστηση στο κοινό και τους δύο τραγικούς ήρωες και μάλλον τα δέχονται με ανακούφιση. Δραματικά ο ρόλος της διαταγής αυτής είναι να φανεί ότι ο βασιλιάς έχει πειστεί απόλυτα και μάλιστα μετά την προαναφερθείσα επιβεβαίωση της Θεονόης Η τραγική ειρωνεία υπογραμμίζει την απάτη και την ψευδαίσθηση που δημιουργεί ο ποιητής καθώς οδηγεί τη δράση προς την κάθαρση.

Ο Θεοκλύμενος, ωστόσο, φοβάται για την Ελένη, μήπως πάνω στη θλίψη της θελήσει να αυτοκτονήσει και πηδήξει στη

κουσέ με κι
εδώ μείνε...
Φοβάμαι
μήπως στο
πέλαο ρι-
χτείς από τη
θλίψη.

στ. 1507-517
Καινούριε
μου άντρα
...Η μοίρα
καλά τα
φέρνει ως
τώρα. Και
για να 'ναι
η χάρη που
μου κάνεις
τελειωμένη
...

στ. 1549-566
και θα του
υπακούν οι
ναύτες μου
όλοι...Και
τρεις φορές
αν θες, θα
τους προ-
στάξω.. οι
νεκροί ένας
ίσκιος...
Ποιους πρέ-
πει να αγα-
πάω δε θα
μου μάθεις
... Ας γίνει.

στ. 1557
οι νεκροί
ένας ίσκιος
ο Μενέλαος
εδώ πέρα

θάλασσα· της ζητάει να μην ανέβει στο καράβι καθόλου, αλλά όλες οι τελετές να γίνουν από το ναυαγό. Και πάλι η τραγική ειρωνεία οδηγεί σε μία κωμική δράση, καθώς ο βασιλιάς έχει πιαστεί μέσα στην πλεκτάνη του σχεδίου της πρωταγωνίστριας. Βέβαια, αγαπάει τόσο πολύ την όμορφη Τυνδαρίδα που δεν τη διατάζει, αλλά το ζητάει με ένα παρακλητικό τόνο, υπογραμμίζοντας έτσι την ειρωνεία.

Η απάντηση της Ελένης είναι γεμάτη από ειρωνείες· αρχικά τον αποκαλεί καινούριο άντρα προκαλώντας τα χαμόγελα των θεατών, ενώ παρακάτω του εύχεται να του χαρίσουν οι θεοί όσα εκείνη θέλει, μα και στον ξένο αφήνοντας το γέλιο του κοινού να ακούγεται σίγουρα σε όλο το θέατρο κι η ειρωνεία της συνεχίζεται υποσχόμενη ακόμη μία φορά ότι αφού κι εκείνη και το Μενέλαο ωφελεί, θα την έχει στο παλάτι όπως ταιριάζει.

Οπωσδήποτε, όμως, οι τόσες υποσχέσεις της Ελένης κάμπτον κάθε αντίσταση του Θεοκλύμενου, ο οποίος μαγεμένος από την ομορφιά της και την αγάπη του για εκείνη πείθεται χωρίς άλλο· το σχέδιο έχει πια μπει στην τελική του φάση εφαρμογής.

Στην επακόλουθη στιχομυθία, ο ποιητής εντείνει λίγο τη δραματική ένταση, που με τις τελευταίες τραγικές ειρωνείες είχε ελαφρύνει το κλίμα. Είναι οι τελευταίες υποσχέσεις του Θεοκλύμενου και οι τελικές διαταγές του προς το πλήρωμα του σιδωνικού πλοίου. Ενώ, η απάτη καταντά κωμωδία κι η ειρωνεία υπερισχύει κάθε άλλου δραματικού στοιχείου παντού προοικονομείται ο τρόπος με τον οποίο θα διαφύγουν τελικά οι δύο ήρωες εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία του βασιλιά προς τη Σπαρτιάτισσα βασίλισσα. Ωστόσο, πρέπει και πάλι να τονιστεί η αγάπη που δείχνει ο Αιγύπτιος άρχοντας στην πρωταγωνίστρια και η ανησυχία παρά τις δικές της διαβεβαιώσεις. Έτσι, από την αγάπη του ακούγεται πολύ αστεία η συμβουλή του *τα δάκρυα να μη χαλάσουν την όψη της*, όπως και η υπόσχεση της Ελένης ότι *τη χάρη που του κρωστά θα του ξοφλήσει*. Βέβαια, η ηρωίδα διατηρεί τις πρέπουσες αποστάσεις και δεν υποχωρεί σε ό,τι επιθυμεί να ακούει ο Θεοκλύμενος, καθώς του απαντά ότι θα αγαπάει όποιους εκείνη θέλει.

Ο Θεοκλύμενος στο σημείο εκφράζει μία ισχυρή πανελλαδική άποψη για τους νεκρούς. Κατά την αντίληψη τούτη οι νεκροί μόλις πέθαιναν γίνονταν σκιές· στη σκιάωδη αυτή κατάσταση έφταναν οι ψυχές τους στον Άδη, για την εκεί παραμονή τους. Ουσιαστικά η μεταθανάτια ψυχή στην αρχαιοελληνική αντίληψη είχε τη μορφή σκιάς, και όλοι οι νεκροί έμοιαζαν πάρα πολύ μεταξύ τους, όπως ακριβώς οι σκιές των ανθρώπων, χωρίς να διακρίνονται βασικά χαρακτηριστικά της εμφάνισής τους (π.χ. ομορ-

φιά). Ο στίχος αυτός, ωστόσο, δεν εκφράζει τις αιγυπτιακές αντιλήψεις για τη μεταθανάτιο ζωή.

Ο στόχος, ωστόσο, του Αιγυπτίου βασιλιά στη φράση αυτή ήταν να τονίσει στην Ελένη, ότι εφόσον έχουν πεθάνει οι νεκροί είναι άχρηστη κάθε τιμή και κάθε θυσία που γίνεται προς αυτούς. Η αντίληψη αυτή, ίσως, αφήνει να φανούν ορισμένες σκέψεις του γέρου πια Ευριπίδη, και όχι μία διαδεδομένη σκέψη των συγχρόνων του. Τόσο στη Κλασσική Αθήνα, όσο και στα προγενέστερα χρόνια, από την Μυκηναϊκή ακόμα εποχή, οι νεκροί λατρεύονταν και ακόμα περισσότερο οι ήρωες που σταδιακά ορισμένοι θεοποιούνταν, όπως η Ελένη και ο Ηρακλής ή ο Θησέας. Ακόμα περισσότερο, η φράση αυτή δεν απηχεί τις αιγυπτιακές αντιλήψεις, αφού εκεί η μουμιοποίηση καλλιεργούσε την αντίληψη της επιστροφής του νεκρού ή της διατήρησης του σώματός του για τη μεταθανάτιο ζωή του. Ωστόσο, αν εξετάσουμε τη φράση του βασιλιά από ψυχολογική και συναισθηματική άποψη, παρατηρούμε ότι σχετίζεται άμεσα με την υπόθεση και βλέπουμε πως μοιάζει με ορισμένες σύγχρονές μας αντιλήψεις, όπου ο τραγικός ήρωας προτρέπει την Ελένη να ξεχάσει το νεκρό και να συνεχίσει πια τη ζωή της· ανάλογες σύγχρονές μας εκφράσεις είναι "οι νεκροί με τους νεκρούς" ή "οι νεκροί δε γυρίζουν πίσω".

στ. 1567-568
*το σπίτι μου
καθάριο·
δεν πέθανε*

Ο Θεοκλύμενος μοιάζει ευχαριστημένος που δεν έχει σκοτώσει το Μενέλαο, αφού έτσι είχε διατάξει αν έφτανε ο Σπαρτιάτης εκεί από το φόβο μήπως του έκλεβε τη γυναίκα που ποθούσε. Ο νεκρός πάντως θεωρούνταν ιδιαίτερα μεγάλο μίσημα και αυτό ακριβώς τόνισε ο ναυαγός-Μενέλαος για να δικαιολογήσει την απομάκρυνση του πλοίου από την αιγυπτιακή ακτή, στην προηγούμενη σκηνή.

Στους συγκεκριμένους στίχους, ο Θεοκλύμενος σκιαγραφείται σαν ένα απλοϊκός βάρβαρος βασιλιάς, που πολύ γρήγορα ξεπερνάει το ηθικό πρόβλημα του θανάτου του Μενελάου, επειδή ακριβώς βιάζεται να παντρευτεί την Ελένη και, λοιπόν, να ξεμπερδέψει το συντομότερο δυνατό με την κηδεία και τις τιμές. Βέβαια, η ευπιστία του οδηγεί σίγουρα το κοινό της παράστασης σε χαμόγελα, αν όχι γέλια. Παράλληλα, ωστόσο, χαρακτηριστική είναι η διάθεση φιλοξενίας που τον διακατέχει, καθώς καλεί στο γάμο το Μενέλαο και του προτείνει να μείνει εκεί για πάντα, αν το επιθυμεί.

στ. 1569-574
*κάποιος
γοργά στους
άρχοντες
να πάει και
να τους πει*

Η τραγική ειρωνεία για τον εύπιστο και αγαθό Θεοκλύμενο είναι ότι πείθεται αμέσως για το γάμο που του τάζει η Ελένη και η επιθυμία του για τον ποθητό γάμο τον κάνουν να μοιάζει με κωμικό ήρωα. Έτσι, κωμική και τραγική συνάμα ακούγεται η διαταγή που δίνει στους δούλους του να ειδοποιήσουν τους άρχοντες του τόπου εκείνου να φέρουνε δώρα για το γάμο και να ε-

να φέρουνε
του γάμου
τα δώρα στο
παλάτι κι ό-
λη η χώρα
πρέπει ν'
αντιβουίξει
απ' τα τρα-
γούδια.

στ. 1581-592
Ω! Δία, πο-
νετικό βλέμ-
μα να ρί-
ξεις σ'εμάς,
απ'τα δεινά
λευτέρωσέ
μας· με τ'
ακροδάχτυ-
λό σου αυ-
μας αγγί-
ξεις θα 'χου-
με φτάσει
εκεί που
λαχταρού-
με. Θεοί,
πρέπει κι ε-
γώ να ορθο-
ποδήσω

τοιμαστούν οι ίδιοι και η χώρα για μεγάλο γλέντι για το ζηλευτό γάμο με την ξακουσμένη Ελένη, όπως συνηθίζονταν όταν παντρεύονταν ένας βασιλιάς.

Από τη φράση του, όμως, έχουμε και ορισμένα έθιμα που διακρίνονται σχετικά με το γάμο. Έτσι, φαίνεται πως -όπως και στις μέρες μας- μετά τη γαμήλια τελετή ακολουθούσε γλέντι για τη χαρά του γάμου, όπου τα έξοδα και το μεγαλείο της οίνοποσίας ήταν ανάλογες με το κύρος του γαμπρού ή της νύφης. Παράλληλα, πριν ή μετά την τελετή -ανάλογα με τον τόπο- οι φίλοι και οι συγγενείς πρόσφεραν δώρα στο ζευγάρι.

Έχοντας φύγει πια από τη σκηνή ο Θεοκλύμενος για να ετοιμαστεί για το γάμο του ο Μενέλαος είναι ελεύθερος να καλέσει σε βοήθεια τους θεούς και το Δία, ώστε να βρει συμπαράσταση από αυτούς στο εγχείρημά του και να μπορέσει επί τέλους να επιστρέψει στην πατρίδα του μετά από τόσα βάσανα. Η προσευχή -όπως είπαμε- είναι ανάλογη της Ελένης προς τις δύο θεές και έρχεται να συμπληρώσει εκείνη την παράκληση, όπως είχε προτείνει η Θεονόη. Η προσευχή αυτή κρίνεται απαραίτητη, πριν ξεκινήσουν για την ακτή. Ο Μενέλαος προσεύχεται σαν πραγματικός ήρωας, ενώ διακρίνεται το θάρρος του και η ψυχολογία του· δεν είναι πια ο βασιλιάς που βρίσκεται σε απόγνωση και απελπισία, όπως στην αρχή· είναι θαρραλέος και ντυμένος πλέον όπως του αρμόζει. Ο τόνος του έχει πια αλλάξει· είναι σταθερότερος και πιο επιβλητικός, όπως ταιριάζει σε έναν άνθρωπο που κάνει ένα ριψοκίνδυνο βήμα προς την ελευθερία. Ο Ευριπίδης σπάνια προβάλλει ηρωικές αξίες, αλλά εφόσον πρόκειται ν' ακολουθήσει η στιγμή της αλήθειας, επιβάλλεται να προβληθεί η θαρραλέα προσπάθεια και η ιδέα της χάριτος, καθώς επίσης και το σχέδιο της δράσης και η πλεκτάνη.

γενικότερα σχόλια

Η προώθηση του μύθου στο επεισόδιο αυτό γίνεται με τη χαμηλή από άποψη δραματικής έντασης και ομαλή εξέλιξη όπου η Θεονόη δέχεται να ενισχύσει με ένα ψέμα τους δύο ήρωες και κυρίως με τον Θεοκλύμενο που διατάζει τους άνδρες του να υπακούν τυφλά το Μενέλαο, ώστε να μην υπάρξει κάποιο πρόβλημα αργότερα κατά τη διαφυγή των δύο ηρώων.

Η κεντρική ηρωίδα, **Ελένη**, εξακολουθεί χωρίς αλλαγές να είναι η έξυπνη και ετοιμόλογη ηρωίδα που είδαμε και σε προηγούμενες σκηνές. Το σχέδιό της εξελίσσεται ομαλά και η ευφυΐα της ξεχωρίζει στον τρόπο με τον οποίο πείθει το Θεοκλύμενο και το πώς χρησιμοποιεί την ιδέα του γάμου για τον χρησιμοποιήσει.

Αναλόγως, και ο **Μενέλαος**, εδώ ξεχωρίζει από τις προηγούμενες στιγμές του. Είναι δυναμικός και ο ποιητής του προσδίδει ύφος ανάλογο των ενδυμάτων του· τώρα που πια ντύθηκε σα βασιλιάς, πλέον έχει λόγο αντάξιο ενός ομηρικού ήρωα. Στην τελική του αυτή προσευχή δεν είναι πλέον ο ταλαιπωρημένος χαζός ήρωας των προηγούμενων σκηνών που βρισκόταν στην απελπισία και σε απόγνωση, αλλά απαιτεί επειδή το δικαιούται από τους θεούς τη βοήθειά τους, χωρίς όμως να πέφτει σε ύβρη.

Ομοίως, ο **Θεοκλύμενος** διακρίνεται για την αγάπη και την τρυφερότητα που τρέφει προς την Ελένη. Νοιάζεται για εκείνη και φοβάται πραγματικά μήπως θελήσει να αυτοκτονήσει, αλλά πολύ εύκολα αποδέχεται το λόγο της, αν κι εξακολουθεί να φοβάται για τη ζωή της, επειδή απλά δεν μπορεί να της χαλάσει κανένα χατίρι. Η τραγική ειρωνεία μερικές στιγμές τον καταντά κωμικό ήρωα, μια και οι τραγελαφικές φράσεις του μόνο γέλωτα μπορούν να προκαλέσουν στο κοινό που γνωρίζει την εξέλιξη.

Στάσιμο (1593-1652)

νόημα

Στην πρώτη στροφή ο Χορός τραγουδά για το καράβι που θα μεταφέρει την Ελένη στη Σπάρτη, και εύχεται να είναι καλός ο καιρός στο ταξίδι τους και ήσυχο το πέλαγος και με τη συμπαράσταση τη γαλήνης της θάλασσας οι ναύτες θα οδηγήσουν την ηρωίδα στα ακρογιάλια της Ελλάδας. Στην αντιστροφή ο Χορός υμνεί τη συνάντηση της Ελένης με τις φίλες της και τις χαρές που θα κάνουν όταν μετά από τόσα χρόνια ξαναβρεθούν μα και το αντάμωμα με την κόρη της που μένει ακόμα ασεφάνωτη για να πάρουν μέρος στους αγώνες που οργανώθηκαν προς τιμήν του Απόλλωνα και του Υάκινθου.

Στη δεύτερη στροφή ο Χορός εύχεται να μπορούσε να πετάξει στον ουρανό, όπως τα αποδημητικά πουλιά και να εγκαταλείψουν και οι δούλες τη μακρινή χώρα· καλεί τα πουλιά αυτά να πετάξουν στη Σπάρτη και να διαδώσουν την εκεί άφιξη του πολιορκητή Μενελάου. Στην αντιστροφή ο Χορός καλεί τους Διόσκουρους, τα δίδυμα αδέρφια της Ελένης που θεοποιήθηκαν και έγιναν αστερισμοί να εμφανιστούν και να στείλουν πρίμο άνεμο στο καράβι της Σιδώνας που μεταφέρει τους δύο ήρωες στην πατρίδα τους και να σβήσει επιτέλους η κακή φήμη που έχει η Ελένη και να μάθει ο κόσμος ότι ποτέ δεν πήγε στην πόλη που προστατεύει ο Απόλλωνας.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1593-598
*είναι χαρά
για σένα,
τους χο-
ρούς των
δελφινιών
να διαφε-
υτεύεις*

Στη ναυτική ζωή των Ελλήνων η παρουσία των δελφινιών είχε μεγάλη σημασία, επειδή ουσιαστικά αυτά συμβόλιζαν την ήσυχη θάλασσα. Όπως οι γλάροι πρακτικά έδειχναν μία στεριά, έτσι και τα δελφίνια εμφανίζονταν μόνο όταν η θάλασσα ήταν γαλήνια και συντρόφευαν τους ναύτες στο ταξίδι τους. Ας μην ξεχνάμε ότι τα δελφίνια πολλές φορές έσωζαν από βέβαιο πνιγμό τους ναυτικούς όταν το πλοίο τους ναυαγούσε.

Έτσι, είναι λογικό το δελφίνι να θεωρούνταν και ιερό στους αρχαιοελληνικούς μύθους. Ο ίδιος ο Διόνυσος κάποτε όταν τον έπιασαν πειρατές, χωρίς βέβαια να τον αναγνωρίσουν, θέλησαν να τον δέσουν προκειμένου να τον πουλήσουν σα δούλο· τα σκοινιά όμως λύθηκαν αμέσως και οι ναύτες θυμωμένοι θέλησαν να φύγουν μακριά με τον αιχμάλωτο, πιο μακριά. Τότε το καράβι πλημμύρισε κρασί και ο θεός μεταμορφώθηκε σε λιοντάρι και όρμησε κατά πάνω τους, ενώ οι τρομαγμένοι ναύτες πήδηξαν στη θάλασσα και μεταμορφώθηκαν σε δελφίνια· γλίτωσε μόνο ο τιμονιέρης που είχε προσπαθήσει να τον σώσει. Σε άλλο μύθο, ο Δίας για να σώσει το Διόνυσο από τη ζήλια της Ήρας τον παρέδωσε στην Ινώ· η θεά όμως ενημέρωσε τον άνδρα της, Αθάμαντα, ο οποίος τους κυνήγησε. Το Διόνυσο πήρε ο Ερμής, ενώ η Ινώ βούτηξε στη θάλασσα με το μικρότερο γιο της, το Μελικέρτη· το μικρό παιδί το έσωσε ένα δελφίνι και τον μετέφερε ως τον Ισθμό, όπου προς τιμήν του γιορτάζονταν τα Ίσθμια.

στ. 1607-620

σε χορούς
...σε χαρού-
μενα πανη-
γύρια..γιορ-
τές... θυσίες
βοδιών..και
την κόρη
σου θα
ξαναβρείς

στ. 1621-628

Να μπορού-
σα να πε-
τάξω στον
αγέρα σαν
τα λυβικά
πουλιά που
αφήνουν
μπόρες χει-
μωνιάτικες
...

στ. 1637-651

Διόσκουροι
... κατεβεί-
τε, το γαλά-
ζιο ακολου-
θώντας αφ-
ρισμένο κύ-
μα, σωτή-
ρες της Ε-
λένης στεί-
τε πρίμο
άνεμο ...

στ. 1646-651

σβήστε αυ-
τή τη φήμη
πως ανέβη-
κε η αδελ-
φή σας στο
κρεβάτι ε-
νός βαρβά-
ρου...

Η πρώτη αντιστροφή πλημμυρίζει από την ευτυχία που γεύεται η Ελένη σαν φτάσει στη Σπάρτη. Ουσιαστικά, το στάσιμο αυτό είναι ένα κατευόδιο προς τους δύο ήρωες, στους οποίους εύχεται εκτός από καλό ταξίδι και προοικονομεί την ευτυχία και τα πανηγύρια που θα στηθούν με την άφιξή τους στη Σπάρτη· όχι μόνο θα χαρούν οι φίλες της ηρωίδας που θα τη συναντήσουν, αλλά ακόμα και θα οργανωθούν αγώνες προς τιμή του Απόλλωνα και του Υάκινθου με θυσίες βοδιών. Το πιο σημαντικό, είναι, βέβαια, ότι θα συναντήσει την αστεφάνωτη κόρη της.

Ο Χορός εδώ εκφράζει μια ευχή για τον εαυτό του. Οι Ελληνίδες δούλες που απαρτίζουν το Χορό εύχονται να μπορούσαν σαν αποδημητικά πουλιά να πετάξουν κι αυτές στη δική τους πατρίδα. Είναι η νοσταλγία του ξενιτεμένου, η νόστος που τόσο πολύ απασχόλησε την αρχαία και νεοελληνική λογοτεχνία. Ας μην ξεχνάμε ότι η Οδύσσεια, αλλά και ο μεγάλος ποιητικός κύκλος των *Κύκλιων Επών* στηρίζονται στη νόστο. Εκφράζεται, με μία παραστατική εικόνα η λαχτάρα για επιστροφή στην πατρίδα. Η ναυτική ζωή των Ελλήνων πολύ συχνά οδηγούσε σε περιπέτειες, σαν εκείνες που συναντήσαμε στο ομηρικό ποίημα και στην τραγωδία αυτή για το Μενέλαο.

Ο Χορός καλεί τα δίδυμα αδέρφια της ηρωίδας να της συμπαρασταθούν στο ταξίδι που πρόκειται σε λίγο να κάνει και να της δείξουν το σωστό δρόμο, αφού πια είναι δύο σταθεροί στον ουράνιο θόλο αστερισμοί και να στείλουν στο καράβι της πρίμο άνεμο από το Δία.

Οι δύο θεοί ήταν προστάτες των ναυτικών επειδή ακριβώς ήταν αστερισμοί που βοηθούσαν στον προσανατολισμό τους μέσα στη νύχτα τους ναύτες. Αυτή ακριβώς τη θεϊκή ιδιότητα αιτείται και ο Χορός, μα και την αδελφική τους σχέση ώστε να πάρουν από το Δία ευνοϊκό άνεμο. Εξάλλου, όπως τονίζεται και λίγο παρακάτω, η Ελένη είναι αθώα και πρέπει να σβήσει από τη μνήμη των ανθρώπων η κακή της φήμη.

Ο ποιητής τονίζει ακόμα μία φορά τη σημασία που έχει για τον ήρωα η φήμη που μένει για εκείνον στους ανθρώπους και που αποτελεί την κεντρική ιδέα του δράματος αυτού. Οι δύο θεοί-αδέρφια της ηρωίδας καλούνται να τη βοηθήσουν να επιστρέψει στην πατρίδα της, όχι για κάποιο άλλο λόγο μα πρώτα και κύρια για να μπορέσει να αλλάξει την κακή φήμη που τη βαρβαίνει. Με την επίκληση βέβαια των δύο θεών, ο ποιητής προοικονομεί την εμφάνισή τους, σαν από μηχανής θεούς, στο τέλος της τραγωδίας, για να δώσουν την οριστική λύση.

γενικότερα σχόλια

Στοιχεία που προωθούν την εξέλιξη του μύθου δεν υπάρχουν στο στάσιμο. Εξάλλου, αυτό είναι ένα λυρικό μέρος που απλά συνδέει τα διάφορα επεισόδια μεταξύ τους και πρακτικά εκτονώνει τη συναισθηματική φόρτιση. Στο στάσιμο αυτό προοικονομείται η εμφάνιση των δύο θεών, των Διόσκουρων, στο τέλος της τραγωδίας, ενώ λειτουργεί σαν ένα κατευόδιο προς του δύο ήρωες για το ταξίδι της επιστροφής. Βέβαια, οι εικόνες της χαράς και της ευτυχίας στη Σπάρτη για την ηρωίδα, μπορούν να θεωρηθούν και μία σκηνή που περιγράφει όλα εκείνα που έπονται του ταξιδιού και δεν μπορεί να τα δείξει ο ποιητής.

Το στάσιμο είναι ένα από τα λυρικά τμήματα της τραγωδίας. Ο Χορός είναι χωρισμένος σε δύο ημιχόρια έχοντας τον κορυφαίο στο κέντρο της ορχήστρας και το ένα ημιχόριο τραγουδά τη στροφή, ενώ το δεύτερο απαντά με την αντιστροφή. Η σκηνή είναι πλέον άδεια από τους τραγικούς ήρωες, οι οποίοι κατευθύνονται προς την ακτή, ενώ ο Θεοκλύμενος έχει ήδη μπει μέσα στο παλάτι για να προετοιμαστεί για το γάμο του με την Ελένη.

Στο στάσιμο τούτο δε χρησιμοποιείται η ομηρική μυθολογική παράδοση, αλλά άλλοι μύθοι σχετικά με το ατύχημα του **Υάκινθου** που σκοτώθηκε κατά λάθος από τον Απόλλωνα, ο οποίος για τον άδικο χαμό του θέσπισε στη Λακωνία αγώνες και θυσίες. Από το αίμα που χύθηκε από το κεφάλι του άτυχου νέου, σαν έπεσε στη γη φύτρωσε το ομώνυμο λουλούδι. Ο ίδιος ο **Απόλλωνας**, θεωρούνταν προστάτης της Τροίας και είχε μάλιστα πολεμήσει ενεργά στο πλευρό των Φρύγων. Αυτός είχε αποκαλύψει το μυστικό που έκανε τρωτό τον Αχιλλέα στον Πάρι, ο οποίος τον σκότωσε με ένα βέλος. Ο θεός μαζί με τον Ποσειδώνα είχαν χτίσει τα τείχη της τρωικής πολιτείας

Ἔξοδος

1η σκηνή (1653-1786) νόημα

Στη σκηνή μετά την αποχώρηση του Χορού, εμφανίζεται ο Θεοκλύμενος και ταυτόχρονα σχεδόν καταφτάνει ένας αγγελιαφόρος που του αναγγέλλει άσχημα νέα· φέρνει την είδηση της αναχώρησης της Ελένης μαζί με το Μενέλαο, που εκείνοι θεωρούσαν νεκρό. Το σχέδιο έχει αποκαλυφθεί πια στο βασιλιά, ο οποίος μαθαίνει ότι ο ναυαγός δεν ήταν άλλος από το Σπαρτιάτη βασιλιά.

Ο αγγελιαφόρος διηγείται αναλυτικά όλες τις λεπτομέρειες· ενώ εκείνοι ετοίμαζαν το σιδωνικό πλοίο και φόρτωναν τα εφόδια για την προσφορά εμφανίστηκαν κι άλλοι Έλληνες με κουρέλια κι εκείνοι τους οποίους ο Μενέλαος κάλεσε να αποδώσουν τιμές στο νεκρό μαζί τους· αν και δυσανασχέτησαν οι Αιγύπτιοι δέχτηκαν τελικά τη διαταγή του ναυαγού, γιατί αυτός ορίστηκε κυβερνήτης από το Θεοκλύμενο. Η αλήθεια φάνηκε κάπως όταν στις δυσκολίες που είχαν οι Αιγύπτιοι, ο Μενέλαος κάλεσε τους άντρες του να φορτώσουν τον ταύρο. Αργότερα, όταν ο τιμονιέρης θέλησε να μάθει αν θα προχωρούσαν περισσότερο μια και ανοίχτηκαν πολύ, ο Έλληνας κυβερνήτης έδωσε το σύνθημα στους άνδρες του -που είχαν κρυμμένα όπλα στα ρούχα τους- και άρχισε η συμπλοκή· οι Αιγύπτιοι χτυπούσαν τους Έλληνες, κι οι Αχαιοί τους βαρβάρους κατά τη διαταγή του βασιλιά τους· η Ελένη εμπύχωνε όσο μπορούσε τους Δαναούς, ενώ ο άνδρας της έπεφτε στη μάχη, όπου συναντούσαν δυσκολίες οι άνδρες του, μέχρι που τους πέταξαν όλους στη θάλασσα. Μόλις πήραν τον έλεγχο του πλοίου φύσηξε πρίμος άνεμος και ξεκίνησαν για την Ελλάδα, ενώ ο ίδιος ο αγγελιαφόρος γλίτωσε μετά βίας.

Στο άκουσμα της είδησης ο Χορός για να γλιτώσει δηλώνει ότι ήταν αμέτοχος και ότι τάχα δε γνώριζε την άφιξη του Μενελάου, ενώ ο Θεοκλύμενος θυμωμένος που χάνει για πάντα την Ελένη, μια και δεν προλαβαίνει πια το καράβι απειλεί ότι θα σκοτώσει τη Θεονόη, που δεν του αποκάλυψε την αλήθεια.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1653-656

*Σε βρίσκω
για κακό
μαντάτο·
παράξενα
στ' αλήθεια
θ' ακούσεις
Ψάξε να
βρεις άλλη
γυναίκα
τώρα·*

Ο αγγελιαφόρος καταφτάνει αμέσως σχεδόν με το βασιλιά στη σκηνή και παρά την εκεί παρουσία του Χορού τον προετοιμάζει για μία πολύ κακή είδηση. Είναι χαρακτηριστικό, όπως και ο Αχαιός αγγελιαφόρος στη σκηνή με το Μενέλαο, ότι δεν αναφέρει αμέσως το νέο, αλλά καθυστερεί προκειμένου να προκαλέσει την αγωνία του κοινού και του ήρωα-βασιλιά. Ωστόσο, ο Αιγύπτιος αγγελιαφόρος αναφέρει την είδηση πιο γρήγορα από το γέροντα Αχαιό. Δεν έχει πολλές περιστροφές καθώς το νέο είναι πολύ σημαντικό και πλέον πρέπει να μάθει το κοινό που παρακολουθεί ότι οι δύο ήρωες έχουν πια σωθεί και κατευθύνονται ασφαλείς στη Σπάρτη. Εξάλλου, ο ίδιος ο βασιλιάς είναι σκληρός και έτσι δικαιολογείται και η γρήγορη ενημέρωση του δούλου.

στ. 1655-658

Τι τρέχει;...

Στην αρχή ο Θεοκλύμενος ανησυχεί για το νέο που ήρθε να τον ενημερώσει ο αγγελιαφόρος. Όταν μαθαίνει ότι η Ελένη

*Πώς; περπα-
τώντας ή έ-
βγαλε φτε-
ρούγες;*

έφυγε από τη χώρα, τότε μοιάζει σα να μη θέλει να το πιστέψει. Αντιδρά με μία έκφραση δυσπιστίας που δείχνει την άμεση αντίδρασή του. Βέβαια, το ερώτημα είναι ρητορικό καθώς δεν είναι δυνατόν να έχει αποκτήσει φτερά η Ελένη. Αυτή η δυσπιστία του αποδεικνύει και την αποτελεσματικότητα της πλεκτάνης της ηρωίδας, που τον έκανε να είναι βέβαιος για το γάμο τους και για την αγάπη της, τώρα πια που πέθανε -όπως θεωρεί- ο πρώτος της άνδρας. Συνεχίζει με επίμονες ερωτήσεις προκειμένου να κατά- λάβει τι έγινε και πώς κατάφερε να φύγει.

στ. 1659-776
*Πώς; Όμως
με τι πλεού-
μενο έχει
αυτή ξεφύ-
γει;...Πώς
Θέλω να
μάθω...*

Ο αγγελιαφόρος απαντά στις ερωτήσεις του βασιλιά και του περιγράφει όλη τη δράση που εξελίχθηκε μακριά από τη σκηνή. Έτσι, ενημερώνοντας το βασιλιά για το συμβάν και τη διαφυγή των δύο ηρώων, μαθαίνουν και οι θεατές όσα μεσολά- βησαν από τη στιγμή που έφυγε το ηρωικό ζευγάρι από τη σκη- νή, κατευθυνόμενοι στο λιμάνι, και έγιναν σχεδόν παράλληλα με το Γ' Στάσιμο. Ας θυμηθούμε, ότι ένας σημαντικός περιορισμός του θεάτρου ήταν η ενότητα τόπου και χρόνου, που δεν επέτρεπε να δείχνονται ταυτόχρονα γεγονότα που εξελίσσονταν σε διαφο- ρετικούς τόπους. Έτσι, οι αγγελιαφόροι καλύπτουν αυτό ακριβώς το κενό της πληροφόρησης.

Η είδηση

Ο αγγελιαφόρος διηγείται αναλυτικά όλες τις λεπτομε- ρειες· ενώ εκείνοι ετοιμάζαν το σιδωνικό πλοίο και φόρτωναν τα εφόδια για την προσφορά εμφανίστηκαν κι άλλοι Έλληνες με κουρέλια κι εκείνοι, τους οποίους ο Μενέλαος κάλεσε να αποδώ- σουν τιμές στο νεκρό μαζί τους· αν και δυσανασχέτησαν οι Αι- γύπτιοι δέχτηκαν τελικά τη διαταγή του ναυαγού, γιατί αυτός ο- ρίστηκε κυβερνήτης από το Θεοκλύμενο. Η αλήθεια φάνηκε κά- πως όταν στις δυσκολίες που είχαν οι Αιγύπτιοι, ο Μενέλαος κά- λεσε τους άντρες του να φορτώσουν τον ταύρο. Αργότερα, όταν ο τιμονιέρης θέλησε να μάθει αν θα προχωρούσαν περισσότερο μια και ανοίχτηκαν πολύ, ο Έλληνας κυβερνήτης έδωσε το σύν- θημα στους άνδρες του -που είχαν κρυμμένα όπλα στα ρούχα τους- και άρχισε η συμπλοκή· οι Αιγύπτιοι χτυπούσαν τους Έλ- ληνες, κι οι Αχαιοί τους βαρβάρους κατά τη διαταγή του βασιλιά τους· η Ελένη εμψύχωνε όσο μπορούσε τους Δαναούς, ενώ ο αν- δρας της έπεφτε στη μάχη, όπου συναντούσαν δυσκολίες οι αν- δρες του, μέχρι που τους πέταξαν όλους στη θάλασσα. Μόλις πήραν τον έλεγχο του πλοίου φύσηξε πρίμος άνεμος και ξεκίνη- σαν για την Ελλάδα, ενώ ο ίδιος ο αγγελιαφόρος γλίτωσε μετά βίας.

στ. 1691-699
*Υποψίες
μας έζωσαν
και μουρ-*

Μέσα από την περιγραφή του αγγελιαφόρου καταδεικνύε- ται ακόμα μία φορά η εξυπνάδα της Ελένης και πως όλα τελικά φαίνονται να ήταν μελετημένα στην παραμικρή τους λεπτομέ- ρεια· η ίδια η εντολή να είναι ο Μενέλαος-ναυαγός κυβερνήτης, αλλά και η ψεύτικη είδησή του θανάτου του λειτούργησαν τόσο

μουρίζαμε
όλοι πως
ήτανε πολ-
λοί οι και-
νούριοι ξέ-
νοι...μας
είχανε
μπερδέψει
οι προστα-
γές σου που
όριζαν αρ-
χηγό στο
πλοίο εκεί-
νου.

στ. 1744-765
το πλοίο γέ-
μισε αίμα
κι η Ελένη
τους κέντρι-
ξε...Στην ορ-
μή του αγώ-
να σωριά-
ζονται, ξα-
νά σηκώνο-
νται άλλοι
κι άλλους
βλέπεις νε-
κρούς. Αρ-
ματωμένος
ο Μενέλαος
ολούθε κι
όπου έβλε-
πε να σπά-
ζουν οι δι-
κοί του, έ-
τρεχε εκεί
...

στ. 1779-780
Αχ! Ο δυσ-
τυχισμένος

αποτελεσματικά, ώστε ο Αιγύπτιος βασιλιάς του έδωσε την από-
λυτη εξουσία στο πλοίο πέφτοντας στην παγίδα της πρωταγωνί-
στριας.

Οι Αιγύπτιοι ναυτικοί αν και είναι είχαν καταλάβει ότι κά-
τι περίεργο συνέβαινε, από το φόβο μπροστά στις διαταγές του
σκληρού βασιλιά τους δεν τολμούσαν να κάνουν κάποια ενέρ-
γεια εναντίον τους. Οι διαταγές που είχε νωρίτερα δώσει ο Θεο-
κλύμενος τους είχαν μπερδέψει και τους είχαν περιορίσει πάρα
πολύ ώστε να στέκουν ανίκανοι σχεδόν μπροστά στην εξέλιξη
του σχεδίου της Ελένης και του Μενελάου. Η ρητή εντολή του
βασιλιά τους δεν επέτρεπε πρωτοβουλίες, και μάλιστα όταν αυ-
τός έχει δείξει πολλές φορές τον αυταρχικό του χαρακτήρα, που
σήμαινε ότι μπορούσαν να χάσουν και την ίδια τους τη ζωή. Θα
πρέπει να μεσολαβήσει η εντολή του Μενέλαου για να καταλά-
βουν ότι και ο βασιλιάς είναι θύμα της γυναικείας πλεκτάνης και
να αντιδράσουν, αλλά πια είναι αρκετά αργά και το πλοίο έχει
ανοιχτεί στη θάλασσα μακριά από τις αιγυπτιακές ακτές.

Η συμπλοκή φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αιματηρή και βί-
αιη κάτι που μας ξενίζει μέσα σε ένα φιλειρηνικό δράμα, όπου ο
ποιητής σε κάθε ευκαιρία προσπαθεί να κηρύξει την ειρήνη και
να καυτηριάσει το πολεμικό κλίμα και την ανουσιότητα του πο-
λέμου που μόνο πόνους και θάνατο φέρνει. Ωστόσο, αυτή η σύγ-
κρουση φαίνεται να υπαγορεύεται από την ίδια την εξέλιξη του
δράματος και μοιάζει αναγκαία. Εξάλλου, οι δύο ήρωες στην
προετοιμασία τους είχαν ήδη προετοιμάσει το κοινό για τη σύγ-
κρουση, όταν ο Μενέλαος ανέφερε ότι θα έρχονταν και οι άνδρες
του από τη σπηλιά, που κρύβονταν έτοιμοι για μάχη.

Στο πλοίο και την επερχόμενη σύγκρουση φαίνεται ότι την
πρωτοβουλία είχε ο ίδιος ο Μενέλαος. Ενώ την οργάνωση και
εκτέλεση του βασικού μέρους του σχεδίου διαφυγής το είχε ανα-
λάβει η Ελένη μπροστά στην ανικανότητα σκέψης του ομόκλι-
νού της, την πρωτοβουλία της πολεμικής αναμέτρησης έχει ο αν-
δρας της. Με τον τρόπο αυτό ο ποιητής δείχνει την πολεμική α-
ρετή του Σπαρτιάτη βασιλιά, που μπορεί σε κάποια σημεία να
φέρονταν σαν χαζός και ανίκανος να διακρίνει την αλήθεια, αλλά
στη μάχη ξέρει πολύ καλά να κινείται και να βοηθάει τους αν-
δρες του τρέχοντας όπου εκείνοι τον χρειάζονταν και ακόμα να
τους εμπνυχώνει. Η σύζυγός του από την άλλη εμπνυχώνει με το
δικό της τρόπο τους Αχαιοούς πολεμιστές συμμετέχοντας σα γυ-
ναίκα με το δικό της τρόπο στη μάχη. Ενεργεί σαν πραγματική
βασίλισσα και για τους εμπνυχώσει επικαλείται τη γενναιότητα
που έδειξαν οι άνδρες στην πολιορκία της Τροίας.

Ο Θεοκλύμενος τώρα πια που κατάλαβε όλη την πλεκτάνη
της Ελένης μοιρολογεί για το γάμο που δε θα γίνει ποτέ και τη
διαφυγή της γυναίκας που τόσο ποθούσε. Είναι χαρακτηριστικό,

μιας γυναί-
κας οι πο-
νηριές να
με γελά-
σου

όμως, ότι καθ' όλη την περιγραφή των γεγονότων ο Θεοκλύμενος δε διέκοψε ούτε μία φορά τον αγγελιαφόρο. Αυτό επιβάλλονταν από τους θεατρικούς κανόνες της εποχής και είναι πολύ σπάνια η τέτοια διακοπή ενός αγγελιαφόρου. Σκοπός της συνεχόμενης αφήγησης είναι η ενότητα στα γεγονότα χωρίς να μπορούν να αποπροσανατολιστούν οι θεατές από γεγονότα που λόγω των θεατρικών περιορισμών δεν κατάφεραν να δουν να εκτυλίσσονται εμπρός τους. Επιπλέον, ο Αιγύπτιος βασιλιάς έχει μείνει έκπληκτος από την τροπή που πήραν τα γεγονότα. Ενώ αρχικά δεν μπορούσε να πιστέψει τη διαφυγή της ηρωίδας, αργότερα εκπλήσσεται με το ψέμα του θανάτου του Μενελάου και την όλη πλεκτάνη, ενώ στο τέλος η έκπληξή του είναι μεγάλη για την εκεί παρουσία ανδρών του Σπαρτιάτη βασιλιά που πήραν μέρος στη συμπλοκή.

στ. 1781-786
Το πλοίο αν
θα μπορού-
σα να προ-
φτάσω...ό-
μως τώρα
θα εκδικη-
θώ σκληρά
τη Θεονόη,
που ενώ
έβλεπε η
προδότρα
στο παλάτι
το Μενέλαο
δε μου το
'πε.

Ο Θεοκλύμενος αντιλαμβάνεται πια ότι είναι πολύ αργά και δεν προλαβαίνει το γρήγορο φοινικικό σκαρί των Αχαιών. Έτσι, η εκδικητική του μανία στρέφεται κατά της αδελφής της, την οποία είχε διατάξει να του φανερώσει την άφιξη του Μενελάου κι εκείνη το αποσιώπησε. Ο Θεοκλύμενος κατάλαβε αμέσως ότι τίποτε από όλα αυτά δεν θα μπορούσε να συμβεί χωρίς την εκούσια συμμετοχή της μάντισσας και έτσι την καθιστά υπεύθυνη για τη δραπέτευση των δύο ηρώων και την εις βάρος του κοροϊδία.

Η αγωνία του κοινού για τη μοίρα των δύο ηρώων έχει πια περιοριστεί μια και αντιλαμβάνονται ότι γλίτωσαν και με τη συμπαράσταση του Ποσειδώνα που φύσηξε καλό άνεμο θα φτάσουν εύκολα στη Σπάρτη. Ωστόσο, τώρα πια ο ποιητής με την εξέλιξη αυτή μεταφέρει τον έλεο και το φόβο των θεατών στη μάντισσα που βοήθησε τους δύο ήρωες και ενήργησε με τον δέοντα τρόπο τιμώντας τη μνήμη του νεκρού πατέρα της και δείχνοντας σεβασμό στους θεούς. Η ίδια η Θεονόη γνώριζε πολύ καλά ότι θα διακινδύνευε την ίδια της τη ζωή με τη συμμετοχή της στην εξαπάτηση του βασιλιά και ωστόσο ρισκάρισε επειδή αυτό ήταν το ηθικά δίκαιο για μία άδικη μοίρα που επεφύλαξαν οι θεοί στους ήρωες του δράματος.

γενικότερα σχόλια

Η προώθηση του μύθου στη σκηνή αυτή γίνεται με την αφήγηση και την περιγραφή των γεγονότων πάνω στο φοινικικό καράβι. Με τη σκηνή αυτή ουσιαστικά ο ποιητής ολοκληρώνει τη βασική πλοκή του έργου που είναι η διαφυγή των δύο ηρώων. Η ίδια η αναγγελία της δραπέτευσής τους αποτελεί και το θεματικό κέντρο της ενότητας θεατρικής τούτης. Ωστόσο, στο τέλος της σκηνής, η θεματική ενότητα και η προώθηση του μύθου μετακινείται στη Θεονόη που κινδυνεύει άμεσα να θανατωθεί για την εξαπάτηση του αδελφού της.

Η κεντρική ηρωίδα, **Ελένη**, δεν φαίνεται να διαδραματίζει πλέον το βασικό ρόλο στη σκηνή αυτή. Η διαφυγή της έχει ήδη μεθοδευτεί με την κατάστρωση του σχεδίου. Ωστόσο,

διακρίνονται πλέον τα βασικά χαρακτηριστικά μιας βασίλισσας που εμπυχώνει τους άνδρες της την ώρα της συμπλοκής στο πλοίο.

Από την άλλη, ο **Μενέλαος** ξεχωρίζει από τις προηγούμενες σκηνές και πλέον αναλαμβάνει τούτος την πρωτοβουλία για τη σύγκρουση. Όταν το πλοίο έχει απομακρυνθεί πολύ από τις αιγυπτιακές ακτές και δεν μπορεί να τους προλάβει ο Θεοκλύμενος ή να τρέξουν άλλοι Αιγύπτιοι, δίνει το πολεμικό σύνθημα. Διακρίνεται για την πολεμική του αρετή και δεν είναι πια ο δειλός άνδρας που είδαμε στις πρώτες σκηνές του έργου. Είναι δυναμικός και τρέχει να βοηθήσει με το σπαθί του τους άνδρες του, όπου εκείνοι τον χρειάζονται και κινδυνεύουν να σπάσουν τις γραμμές τους.

Ο **Θεοκλύμενος** στην αρχή ανησυχεί για το νέο που ήρθε να του αναγγείλει ο αγγελιαφόρος. Όταν μαθαίνει ότι η Ελένη έφυγε από τη χώρα, μοιάζει σα να μη θέλει να το πιστέψει. Αντιδρά με μία έκφραση δυσπιστίας που δείχνει την άμεση αντίδρασή του και ένα ανόητο και ρητορικό ερώτημα μήπως η Ελένη απέκτησε φτερά. Αυτή η δυσπιστία του αποδεικνύει και την αποτελεσματικότητα της πλεκτάνης της ηρωίδας, που τον έκανε να είναι βέβαιος για το γάμο τους και για την αγάπη της, τώρα πια που πέθανε τάχα ο πρώτος της άνδρας. Συνεχίζει με επίμονες ερωτήσεις προκειμένου να καταλάβει τι έγινε και πώς κατάφερε να φύγει. Στο τέλος, δείχνει ακόμα μία φορά τη μικροψυχία και τη σκληρότητά του, όταν ετοιμάζεται να σκοτώσει τη Θεονόη. Έχει θυμώσει πάρα πολύ με την αδελφή του επειδή αντί να τον βοηθήσει σύμφωνα με τις εντολές του, εκείνη πήρε μέρος στην εις βάρος του πλεκτάνη. Ο καλός χαρακτήρας που έδειξε στο Μενέλαο και την Ελένη, μετά την αναγγελία του θανάτου του Σπαρτιάτη βασιλιά, τώρα δίνουν την θέση τους στην κακία και την αδελφοκτονία.

Ο **αγγελιαφόρος** που καταφτάνει στη σκηνή σχεδόν ταυτόχρονα με το βασιλιά του αναγγέλλει σχετικά γρήγορα την είδηση της δραπέτευσης των δύο ηρώων. Στην αρχή προετοιμάζει το Θεοκλύμενο για την κακή είδηση, αλλά δεν καθυστερεί όπως έκανε ο Αχαιός γέροντας· είναι χαρακτηριστικό, ότι ο Αχαιός στη σκηνή με το Μενέλαο, ότι δεν ανέφερε αμέσως το νέο της εξαφάνισης του ειδώλου, αλλά καθυστέρησε προκειμένου να προκαλέσει την αγωνία του κοινού και του ήρωα-βασιλιά. Ωστόσο, ο Αιγύπτιος χωρίς πολλές περιστροφές λέει την είδηση, καθώς το νέο είναι πολύ σημαντικό και πλέον πρέπει να μάθει το κοινό που παρακολουθεί ότι οι δύο ήρωες έχουν πια σωθεί και κατευθύνονται ασφαλείς στη Σπάρτη. Εξάλλου, ο ίδιος ο βασιλιάς είναι σκληρός και έτσι δικαιολογείται και η γρήγορη ενημέρωση του δούλου. Διακρίνεται για το ήθος του και μένει πιστός στον αφέντη του· στο πλοίο ούτε εκείνος όπως οι υπόλοιποι άνδρες δεν αντέδρασε επειδή περιορίζονταν από τις βασιλικές εντολές που έλαβε. Μπορεί να χαρακτηριστεί για τη δειλία του, εφόσον έστεκε κρυμμένος δίπλα στην άγκυρα, αλλά στο τέλος παρουσιάζεται σαν λαϊκός φιλόσοφος και γνωστικός άνδρας. Ωστόσο, συγκριτικά με τον Αχαιό αγγελιαφόρο δε διακρίνεται για τη σοφία του μια και ο ποιητής δε θέλει να μιλάει περισσότερο και να θίγει κάποιο ιδιαίτερο θέμα, όπως έκανε ο Δαναός με τις μαντείες.

Έξοδος

2η σκηνή (1787-1812) νόημα

Στη σκηνή εμφανίζεται ένας υπηρέτης που όταν αντιλαμβάνεται ότι ο Θεοκλύμενος θέλει να σκοτώσει την αδελφή του, προσπαθεί με κάθε τρόπο και με κίνδυνο της ίδιας της ζωής του να τον αποτρέψει από την αδελφοκτονία και το επικείμενο μίσημα. Θεωρεί ότι ήταν δίκαιο να φύγει η Ελένη με το νόμιμο άνδρα της και να μείνει εκείνος μόνος και δίκαια έπραξε και η Θεονόη.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1787-789

*Αφέντη μου
πού πας;
ποιου θα
σκοτώσεις;
Τρανό κα-
κό λογιά-
ζεις· δε σ'
αφήνω*

Ο υπηρέτης -ο οποίος εμφανίζεται πρώτη φορά αυτή και μόνο σε αυτή τη σκηνή- προσπαθεί με κάθε τρόπο να αποτρέψει το Θεοκλύμενο από το μιανό φονικό που σχεδιάζει να πράξει κατά της αδελφής του. Είναι χαρακτηριστικό της ευριπίδειας ποιητικής τέχνης και σκέψης ότι ακόμα μία φορά προβάλλει ένα δούλο, έναν άνθρωπο ταπεινής καταγωγής, να είναι μυαλωμένος και να μπορεί να σκέφτεται σωστά σε σχέση με ένα βασιλιά. Αυτό το είδαμε καινωρίτερα στη λαϊκή σοφία που εκφράζει ο Αχαιός αγγελιαφόρος. Στη σκηνή αυτή ο δούλος εξυψώνεται και εξισώνεται με τον αφέντη του, γιατί σύμφωνα με τη σοφιστική λογική του ποιητή αυτό που μετράει είναι το ήθος και οι αρχές ενός ανθρώπου και όχι η κοινωνική του τάξη.

στ. 1797-808

*Για το καλό
σου, δίκαια
έχει πράξει.
Η δικαιοσύ-
νη ωστόσο
σου την πή-
ρε. σκότωσέ
με, αλλά
την αδελφή
σου δε θα
αφήσω να
τη σφάζεις*

Ο δούλος καταρρίπτει ένα προς ένα τα επιχειρήματα του αφέντη του και θεωρεί δίκαιο το γεγονός ότι η Ελένη διέφυγε με το νόμιμο άνδρα της και δεν παντρεύτηκε έναν ξένο, ενώ ήταν ήδη παντρεμένη. Μάλιστα, αναφέρει ότι η Θεονόη ενήργησε με γνώμονα το συμφέρον του Θεοκλύμενου και έτσι απέφυγε το φονικό του Μενελάου που θα έστρεφε την οργή των θεών κατά του αδελφού της. Η άποψή του αυτή, μας θυμίζει τη φράση της Αιγύπτιας μάντισσας, ότι *δε γίνεται στην άμυαλη πράξη του αδελφού της συνεργός*. Με τη φράση, πάντως, ότι *η δικαιοσύνη την πήρε* ο ποιητής επανέρχεται ακόμα μία φορά στην κεντρική ιδέα του σχεδίου και της επιχειρηματολογίας της Ελένης προς τη Θεονόη, ότι το δίκαιο ήταν με το μέρος τους. Μάλιστα προκειμένου να διαφυλάξει τον αφέντη του από μία τέτοια ανόσια πράξη ο δούλος δεν φοβάται να θυσιαστεί κιόλας δείχνοντας έτσι μεπρακτα την πίστη του στο βασιλιά.

στ. 1790-808

*Προστάξεις
του αφέντη
εσύ, ένας
σκλάβος;*

Ο Θεοκλύμενος εκνευρίζεται όταν βλέπει ότι ένας υπηρέτης θέλει να τον εμποδίσει να πραγματοποιήσει τη θέλησή του. Θεωρεί ότι σαν βασιλιάς που είναι ότι κανένας δεν μπορεί και δεν έχει το δικαίωμα να του σταθεί εμπόδιο στις αντιλήψεις του. Δεν μπορεί να δεχτεί την επιθετική αυτή και παράτολμη στάση

Σωστή δευ και τις αποφάσεις του υπηρέτη του, και δεν σκέφτεται καν όσα ο
είναι, αν δε δούλος του λέει σχετικά με το μίasma που θα τον χτυπήσει αν
μ' αφήσεις προχωρήσει στην αδελφοκτονία. Ενώ βλέπει ότι τα επιχειρήματά
...Δικός μου του καταρρίπτονται ένα προς ένα, μένει κολλημένος στην αρχική
δικαστής ε- του θέληση και μάλιστα απειλεί άμεσα το σκλάβο με θάνατο αν
σύ θα γί- συνεχίσει να τον εμποδίζει. Ο θυμός του είναι ισχυρότερος από
νεις; Φαίνε- τη λογική του.
ται θέλεις Ακόμα μία φορά διακρίνεται η σκληρότητα και η απερι-
να πεθάνεις σκεψία του Αιγυπτίου βασιλιά· η φόρτιση της στιγμής τον κάνει
να ενεργεί παρασυρμένος σαν έρμαιο των συναισθημάτων του.

γενικότερα σχόλια

Η δράση στην ενότητα αυτή προωθείται με την εκπληκτική και ξαφνική, ομολογουμένως, στάση ενός ανθρώπου ταπεινής καταγωγής, ενός δούλου, που προσπαθεί να εμποδίσει το φόνο της Θεονόη. Ο ποιητής με την αναπάντεχη αυτή στάση του υπηρέτη οδηγεί την πλοκή σε ένα αδιέξοδο με τη δεδομένη εμμονή του βασιλιά για το φόνο και την παράτολμη στάση του δίκαιου υπηρέτη. Έτσι, προετοιμάζεται το έδαφος και το κοινό για την εμφάνιση των Διόσκουρων στην επόμενη σκηνή σαν από μηχανής θεοί που θα δώσουν και την τελική λύση. Ωστόσο, με το αδιέξοδο και την πλοκή αυτή, οι θεατές αγωνιούν πια όχι μόνο για τη μοίρα της Θεονόης, εφόσον δεν πείθεται ο Θεοκλύμενος, αλλά και για τη ζωή του ίδιου του υπηρέτη.

Ο **υπηρέτης** προσπαθεί με κάθε τρόπο να αποτρέψει το Θεοκλύμενο από το μιανό φονικό που σχεδιάζει να πράξει κατά της αδελφής του. Στη σκηνή αυτή ο δούλος εξισώνεται με τον αφέντη του, αφού σύμφωνα με τη σοφιστική λογική του ποιητή ένας άνθρωπος πρέπει να χαρακτηρίζεται από το ήθος και τις αρχές του και όχι η κοινωνική του τάξη. Ο δούλος διακρίνεται για το αίσθημα δικαίου και καταρρίπτοντας ένα προς ένα τα επιχειρήματα του βασιλιά και θεωρεί δίκαιη τη δραπέτευση της ηρωίδας με το νόμιμο άνδρα της. Πρεσβεύει ότι οι ενέργειες της Θεονόης ήταν με γνώμονα το συμφέρον του Θεοκλύμενου και εμποδίζοντάς τον έτσι να σκοτώσει το Μενέλαο και να επισύρει την οργή των θεών. Μάλιστα προκειμένου να διαφυλάξει τον αφέντη του από μία τέτοια ανόσια πράξη ο δούλος δε φοβάται να θυσιάσει κιόλας δείχνοντας έτσι έμπρακτα την πίστη του στο βασιλιά.

Ο **Θεοκλύμενος** εκνευρίζεται όταν βλέπει ότι ένας υπηρέτης θέλει να τον εμποδίσει να πραγματοποιήσει τη θέλησή του. Θεωρεί ότι σαν βασιλιάς που είναι ότι κανένας δεν έχει το δικαίωμα να σταθεί εμπόδιο στην επιθυμία του. Δεν μπορεί να δεχτεί την επιθετική αυτή και παράτολμη στάση και τις αποφάσεις του υπηρέτη του, και δε σκέφτεται καν όσα ο δούλος του λέει σχετικά με το μίasma που θα τον χτυπήσει αν προχωρήσει στην αδελφοκτονία. Ο θυμός του είναι ισχυρότερος από τη λογική του. Ακόμα μία φορά διακρίνεται η σκληρότητα και η απερισκεψία του Αιγυπτίου βασιλιά· η φόρτιση της στιγμής τον κάνει να ενεργεί παρασυρμένος σαν έρμαιο των συναισθημάτων του. Είναι αλαζόνας και παρορμητικός ακόμα μία φορά.

Ἐξοδος

3η σκηνή (1813-1870) νόημα

Οι Διόσκουροι, τα αδέλφια της Ελένης που έγιναν θεοί στον ουρανό και αστερισμοί, εμφανίζονται στο Θεοκλύμενο και απαιτούν να μη σκοτώσει την αδελφή του, επειδή αυτή έπραξε σύμφωνα με τη θέληση των θεών και με τις εντολές τους πατέρα τους. Δεν ήταν γραφτό να μείνει η Ελένη στην Αίγυπτο και να γίνει γυναίκα του βασιλιά, αλλά να επιστρέψει στη Σπάρτη με το νόμιμο άνδρα της, αφού έτσι όρισαν ο Δίας και η Μοίρα· ακόμα κι εκείνοι δεν μπορούσαν να παραβούν τις εντολές του βασιλιά των θεών και της Μοίρας. Για την Ελένη μαντεύουν ότι θα χαρακτηριστεί θεά μετά από μια ευτυχισμένη ζωή στη Σπάρτη και το όνομά της θα δοθεί σε μια χερσόνησο της Πελοποννήσου, ενώ ο άνδρας της θα πάει στο νησί των Μακάρων.

Ο Θεοκλύμενος στην εμφάνιση των δίδυμων θεών υποτάσσεται στην εντολή τους και δηλώνει ότι δε θα σκοτώσει τη Θεονόη· επαινεί την Ελένη που έμεινε πιστή στον άνδρα της και έχει σπάνια χαρίσματα για γυναίκα. Ο δε Χορός στο εξόδιο άσμα αναφέρεται στους από μηχανής θεούς που στο τέλος δίνουν την πρόπευσα λύση και ρυθμίζουν τα ανθρώπινα πράγματα και καθορίζουν το πεπρωμένο τους.

ερμηνευτικά σχόλια

στ. 1813-817
Οι Διόσκουροι μιλούν, οι γιοι της Λήδας, τα' αδέρφια της Ελένης

Οι Διόσκουροι εμφανίζονται ξαφνικά και είναι αυτοί που θα δώσουν την τελική λύση. Είναι μία πολύ σημαντική επινόηση του Ευριπίδη οι από μηχανής θεοί· εμφανίζονται με μία ειδική μηχανή (ένας χειροκίνητος γερανός) να στέκονται στο αέρα και ψηλότερα από τους υποκριτές, σαν θεοί που είναι. Αυτοί δίνουν την τελική λύση έχοντας έναν ιδιαίτερα σημαντικό δραματικό ρόλο. Η ένταση και η αγωνία έχει φτάσει στο αποκορύφωμά της καθώς ο ποιητής έφερε την πλοκή και την εξέλιξη του μύθου σε αδιέξοδο. Εδώ πρόκειται για τα δύο δίδυμα αδέλφια της πρωταγωνίστριας, τον Κάστορα και τον Πολυδεύκη. Σκηνοθετικά, μιλάει μόνο ο ένας από τους δύο, ενώ ο άλλος υποκριτής είναι ένα βουβό πρόσωπο.

στ. 1818-835
Γραφτό δεν ήταν γυναίκα σου να γίνει... Όριζε η Μοίρα στο σπίτι σου να μείνει ως τώρα μόνο·

Το κυριότερο επιχείρημα των δύο θεών προκειμένου να πείσουν το Θεοκλύμενο είναι ότι η Θεονόη έπραξε με βάση το δίκαιο και σύμφωνα με τις επιταγές της Μοίρας που καθορίζει τη ζωή των ανθρώπων. Ο Δίας και η Μοίρα επιτάσσανε να γυρίσει η ηρωίδα με τον άνδρα της στη Σπάρτη, την πατρίδα της. Η Θεονόη, έπραξε σύμφωνα με τη θέληση των θεών και δεν μπορεί να την κατηγορεί για τίποτα ο αδελφός της. Επιπλέον, η Θεονόη, έπραξε και σύμφωνα με τις εντολές του νεκρού πατέρα τους που εκείνος ο ίδιος ο Θεοκλύμενος δε σεβόταν ουσιαστικά.

Είναι χαρακτηριστική η σημασία που δίνει ο ποιητής στο

*πάνωθέ
μας κι έτσι
το θέλη-
σαν. Όμως
στέκουν
άλλοι θεοί
κι η Μοίρα*

στ. 1841-852
*θεά θα ονο-
μαστείς κι
απ' τους
ανθρώπους
θα δέχεσαι
θυσίες και
δώρα. Και
το νησί... Ε-
λένη θα το
λεν.*

στ. 1852-856
*Στων Μα-
κάρων τα
νησιά ο πο-
λυπλόγητος
θα πάει Με-
νέλαος·*

στ. 1857-864
*είν' η αδελ-
φή σας γε-
μάτη ευγέ-
νεια και
φρονιμάδα.
Να καμα-
ρώνετε για
τους καλούς
της τρόπους
χαρίσματα
που λίγες
τα 'χουν.*

σημείο αυτό στη Μοίρα. Σύμφωνα με την αρχαιοελληνική μυθολογία στη Μοίρα δεν μπορούσαν να αντιταχθούν ούτε και οι θεοί και ο ίδιος ο Δίας· έτσι, όχι μόνο έχει άδικο ο Αιγύπτιος βασιλιάς, αλλά και τα δύο αδέρφια της ηρωίδας δεν επιτρέπονταν να τη βοηθήσουν να επιστρέψει νωρίτερα στην πατρίδα τους, αλλά υποτάχθηκαν στους άλλους θεούς και τη Μοίρα. Η ίδια η ηρωίδα έμεινε στο παλάτι της Αιγύπτου, τόσο όσο μόνο ήθελαν και χρειάζονταν οι θεοί.

Οι δύο θεοί προαναγγέλλουν το μέλλον της Ελένης που θα φτάσει γρήγορα στη Σπάρτη με τη δική τους συμπαραστάση και καθοδήγηση· ενώ μετά το θάνατό της θα γίνει θεά και οι θνητοί θα τη λατρεύουν όπως κι εκείνους; προσφέρονταν δώρα και κάνοντας θυσίες, ενώ μία μικρή πελοποννησιακή χερσόνησος που οδηγεί στην Αττική θα ονομαστεί Ελένη από εκείνη.

Πράγματι, η πρωταγωνίστρια την εποχή του Ευριπίδη στη Λακεδαίμονα λατρεύονταν σα θεά· εξάλλου, αυτή η τοπική λατρεία έκανε τον ποιητή να θέλει να τονίσει την αθωότητα της Ελένης και τον παραλογισμό του Τρωικού Πολέμου. Έτσι, ο ποιητής δίνει τη δική του εξήγηση για τη θεοποίηση της ηρωίδας και ακόμα την επωνυμία της συγκεκριμένης περιοχής, από όπου την απήγαγε ο Ερμής. Βέβαια, η Ελένη λατρεύονταν ως θεά, όπως ακριβώς στα μεταγενέστερα χρόνια και όλοι σχεδόν οι ομηρικοί ήρωες και οι μυκηναίοι βασιλείς (όπως αποδεικνύει κι η αρχαιολογική σκαπάνη).

Οι δίδυμοι θεοί ανακοινώνουν και την αθανασία του Μενελάου, ο οποίος θα πάει στο νησί των Μακάρων, όπως όλοι οι τίμιοι και δίκαιοι άνθρωποι. Ο ίδιος ο Σπαρτιάτης βασιλιάς ήταν τόσο δίκαιος που οι θεοί δε νιώθουν μίσος και μόνο στους ταπεινούς στέλνουν πόνους. Βέβαια, η αντίληψη αυτή του ποιητή είναι αντίθετη με την ομηρική παράδοση, αλλά αποτελεί επιβράβευση για τη δίκαιη ζωή του.

Προς το τέλος της εξόδου και του δράματος ο ποιητής βρίσκει ακόμα μία φορά να τονίσει τα χαρίσματα της πρωταγωνίστριας του και έμμεσα να υπογραμμίσει τα χαρίσματά της, τη φρονιμάδα και τη συζυγική πίστη της. Αξίζει σύμφωνα με το Θεοκλύμενο να καμαρώνουν για εκείνη τα αδέρφια της και δέχεται ο βασιλιάς ότι της αξίζει να λατρεύεται σαν θεά.

Σχετικά με τους στίχους 81-82, που υπάρχουν στο τέλος του προλογικού μονολόγου της Ελένης διακρίνεται μία σημαντική ομοιότητα. Εκεί η πρωταγωνίστρια τόνιζε τη θέση της σαν ικέτισσα στον τάφο του Πρωτέα για να αποφύγει το γάμο και να μην ατιμαστεί το σώμα της, αφού ήδη το όνομά της χάρη στις πανουργίες της Ήρας έχει ήδη ατιμαστεί. Είναι η τελευταία ηθική επιβράβευση και αποκατάσταση του ονόματος της Ελένης.

στ. 1865-870

οι γνώμες
αλλάζουν
ολοένα των
θεών κι αυ-
έλπιστα πλή-
θος ξετε-
λεύουν αυ-
τοί...στ' α-
ναπάντεχο
ο θεός δίνει
τέρμα.

Στο εξόδιο άσμα του ο Χορός εκφράζει τη γενική αντίληψη της εποχής του ποιητή ότι οι θεοί καθορίζουν τη μοίρα των ανθρώπων, όπως συνέβη και στην περίπτωση της Ελένης. Με τους ίδιους στίχους τελειώνουν και άλλες τραγωδίες του ποιητή, γιατί αυτό είναι ένα μήνυμα της ευριπίδειας τραγωδίας.

Ο Χορός εξέφρασε την ίδια ακριβώς άποψη στους στίχους 1254-1261, στο Α΄ Στάσιμο, όταν έλεγε ότι η ζωή των θνητών καθορίζεται από τη θέληση των θεών που οι γνώμες τους είναι πολλαπλές και συχνά γυρνάνε στο ενάντιο ανέλπιστα και αλόγιστα. Αναλόγως και ο Αχαιός αγγελιαφόρος -στους στίχους 784-789- θεωρούσε ότι ο θεός είναι δυσνόητος και ορίζει την ανθρώπινη μοίρα και ζωή οδηγώντας άλλοτε ψηλά και άλλοτε βαθιά το θνητό.

γενικότερα σχόλια

Στη σκηνή αυτή ο ποιητής δε χρησιμοποιεί την ομηρική παράδοση· αντίθετα, στο σχετικό με το Μενέλαο χωρίο ο Ευριπίδης αντιτίθεται στην ομηρική παράδοση που τον θέλει αθάνατο σαν γαμπρό του Δία· ο ποιητής θεωρεί ότι πηγαίνει στο νησί των Μακάρων επειδή ήταν δίκαιος και τίμιος όσο ζούσε και έτσι τιμάται από το Δία και τους άλλους θεούς. Φυσικά η εμφάνιση των δύο θεών είναι μία επινόηση του ποιητή.

Το ίδιο το νησί των Μακάρων ήταν ο τόπος όπου σύμφωνα με τα ομηρικά έπη πήγαιναν όλοι οι ήρωες του Τρωικού Πολέμου. Εκεί ζούσαν ευτυχισμένοι στη μέση του Ωκεανού χωρίς να πικραίνονται για τη ζωή τους.

Ο μύθος ολοκληρώνεται με τον κλασσικό ευριπίδειο τρόπο. Η Ελένη αναφέρεται ότι θα φτάσει ασφαλής στην πατρίδα της, ενώ η Θεονόη κι ο υπηρέτης, που εκπροσωπούσαν τη φωνή της λογικής και του δίκαιου, σώζονται από την οργή, την απερισκεψία και παρορμητικότητα του Θεοκλύμενου.

Ο Θεοκλύμενος δεν είναι πια ο σκληρός και παρορμητικός βασιλιάς που είδαμε στην προηγούμενη σκηνή. Είναι η ώρα της λογικής και της σύννεσης για τον Αιγύπτιο άρχοντα, έστω και αν αυτό γίνεται μόνο με τη θεϊκή παρέμβαση. Στο τέλος, ανακτά το βασιλικό ήθος και επαινεί την Ελένη για τελευταία φορά και φαίνεται να είναι δίκαιος και σοβαρός.

Στην Έξοδο της *Ιφιγένειας της εν Ταύροις* και της *Ελένης* μπορούμε να παρατηρήσουμε ορισμένες σημαντικές ομοιότητες, κάτι που δείχνει ότι ο ποιητής μιμήθηκε το σχέδιο του δικού του έργου για την *Ελένη*. Και στα δύο δράματα βλέπουμε ότι ο θεός τελικά διαδραματίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην πλοκή, καθώς οι ήρωες και κεντρικά πρόσωπα σώζονται χάρη σε αυτόν. Ο ρόλος της μοίρας αποτελεί κοινό τόπο στα δύο δραματικά ποιήματα -κάτι που ενισχύει την άποψη ότι ο Ευριπίδης τη θεωρούσε πολύ σημαντική- καθώς το ρόλο της Μοίρας και το γραφτό τον μεταχειρίζονται οι από μηχανής θεοί για να δικαιολογήσουν την παρουσία τους και να αποτρέψουν από το φονικό τους δύο σκληρούς και παρορμητικούς βασιλείς.

Ο δραματικός ρόλος των θεών δεν περιορίζεται, όμως, μόνο στη σωτηρία των κεντρικών ηρώων, αλλά προχωρεί στην προφητεία του μέλλοντος των πρωταγωνιστών. Όλοι θα σωθούν με τη μεσολάβηση του από μηχανής θεού (οι Διόσκουροι θα καθοδηγούν την Ελένη και το Μενέλαο και η Αθηνά μεσολαβεί στο Ποσειδώνα ώστε να κοπάσει την τρικυμία και διατάζει τους ανέμους να πνεύσουν έτσι, ώστε να βοηθήσουν τα δύο αδέλφια. Η Ιφιγένεια θα γίνει ιέρεια και αργότερα θα θεοποιηθεί, όπως ακριβώς θα γίνει θεά και θα λατρεύεται και η Ελένη. Έτσι, ο ποιητής συνδέει την σύγχρονή του παράδοση με τη θεοποίηση των μυκηναϊκών ηρώων μέσα από τη δραματική πλοκή. Ο Ορέστης θα πάει το ξόανο της θεάς σε ένα τόπο ιερό που εκείνη του υποδεικνύει, όπως και τ' όνομα της Ελένης

θα δοθεί στο νησί που δείχνει στην Αττική. Οι προφητείες μάλιστα των θεών, ενώ απευθύνονται στους δύο βασιλείς ακούγονται και στους κεντρικούς ήρωες που βρίσκονται πολύ μακριά.

Μία σημαντική -σε πρώτη ματιά- διαφορά είναι η σωτηρία του Χορού της *Ιφιγένειας*, που διατάζεται από την Αθηνά ο Θόας να τις απελευθερώσει και να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Στην *Ελένη* δε σώζονται οι γυναίκες του Χορού, παρά μόνο με τη γενική υπόσχεση ότι κάποτε η ηρωίδα θα στείλει να τις πάρουν. Ωστόσο, ανάλογο πρόσωπο με την *ιφιγένειο* Χορό είναι η Θεονόη που κινδύνευε μέχρι την εμφάνιση των Διόσκουρων να δολοφονηθεί και σώζεται χάρη στην εμφάνισή τους. Μία άλλη σχετική διαφορά είναι ότι στην *Ιφιγένεια* παρατηρούμε την Αθηνά να εμφανίζεται την τελευταία στιγμή και όταν ο Θόας ετοιμάζει στρατό και στόλο να συλλάβει το πλοίο του Ορέστη με το οποίο πήρε την αδελφή του και το ξόανο της Άρτεμης. Ο δε σκληρός Θεοκλύμενος, δεν προλαβαίνει να κυνηγήσει την ίδια την Ελένη, αλλά ετοιμάζεται να συλλάβει και να σκοτώσει τη Θεονόη, επειδή τους βοήθησε.

